Ясіня

Матеріали І наукової конференції «Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки»

…Спустилися в долину Тиси, сягнули того місця, де в Тису Чорну вливається Лазещина. На другому березі заночували. На ранок же, незважаючи на осінню пору, почався сніговий буран…

А як настала весна, вирішив Іван Струк поглянути, що сталося з покинутою отарою – сподівався зібрати бодай щось із вовни, а знайшов отару цілою та ще й з приплодом. Струк зрозумів це як віщий знак й поселяється.

Від ясенового лісу навколо Іван і назвав започатковане ним село Ясіням, а як подяку збудував п'ятизрубову дерев'яну церкву, що й тепер стоїть над правим берегом Чорної Тиси.

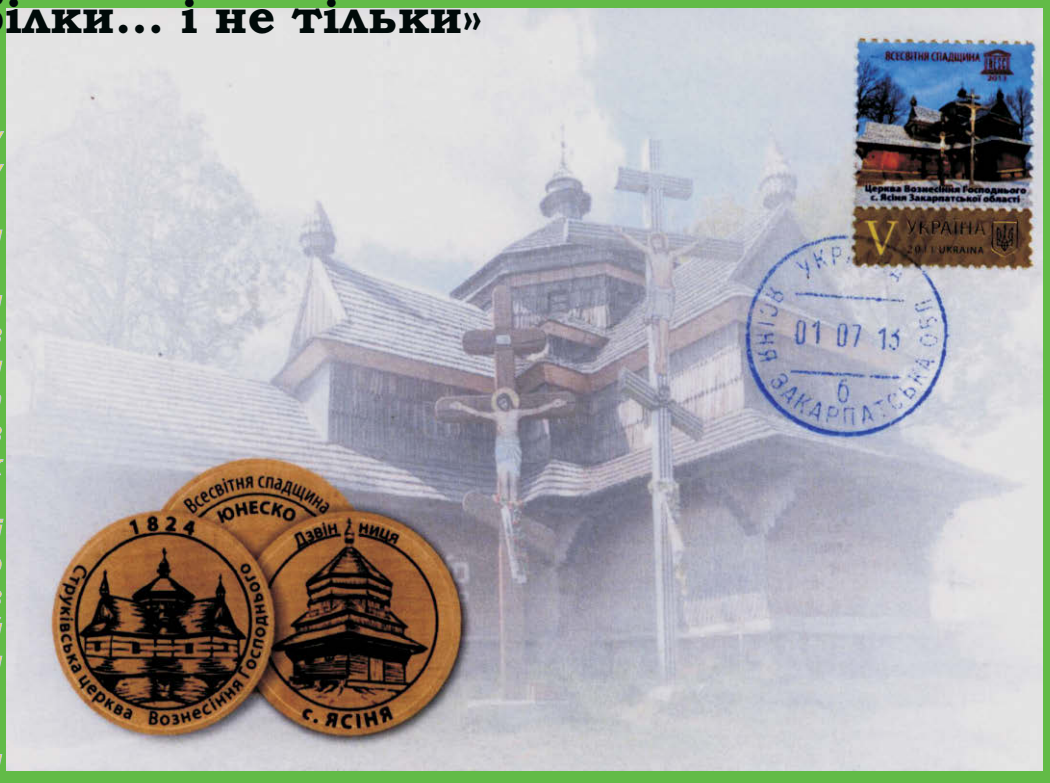

Із відомої легенди

Всеукраїнський центр збереження природних і рукотворних пам'яток Гуцульщини «Струківська церква»

Ясінянська селищна рада

Закарпатська обласна громадська організація «Гуцульська столиця»

Суспільно-культурне товариство «Гуцульщина» у Львові

Громадсько-патріотичне об'єднання «Українська справа»

Ясіня

ЗБІРКА
наукових праць, краєзнавчих розвідок, рефератів і публіцистичних матеріалів за результатами
І наукової конференції
«Ясіня – столиця Гуцульської республіки…
і не тільки»

(в рамках зустрічі «Ясіня скликає друзів»)
Ясіня, 20 жовтня 2012 р.

Упорядник – Володимир Тимчук

Львів
СПОЛОМ
2013

ББК 94.3
УДК 050 : 39 : 908 : 630 : 636.3 : 711 : 82 : 349.4
Я 812

«Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки», наукова конференція (1; 2012; Ясіня).

Ясіня. [Текст] : зб. наук. праць, краєзн. розвідок, реф. і публіц. матер. за результатами І наук. конф. «Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки», Ясіня, 20 жовт. 2012 р. / Ясінянська селищна рада, Закарпатська обл. громад. орг. «Гуцульська столиця») ; Упор. Тимчук В.Ю. – Львів : СПОЛОМ, 2013. – 164 с. ; іл.

Бібліогр. в кінці ст.

Наукові праці, краєзнавчі розвідки, реферати і публіцистичні матеріали за результатами роботи учасників І наукової конференції «Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки», що виконані науковцями, освітянами, громадськими діячами, діячами культури і мистецтв, студентською та учнівською молоддю, журналістами, представниками органів місцевого самоврядування та іншими зацікавленими особами, публікуються у збірці.

В збірці подаються й оригінальні ілюстровані матеріали з архівів авторів або окремих приватних колекцій, в т.ч. і такі, що друкуються вперше.

Для жителів, вихідців і прихильників Гуцульщини, Закарпатського краю, дослідників звичаїв, побуту, фольклору, історії, галузей мистецтв, біографій, соціально-демографічного стану тощо, що пов'язано з гуцульським краєм (Ясінянською долиною та околиць), а також студентської та учнівської молоді.

Схвалено до друку науково-методичною радою Відділення-філії «Гуцульщина» Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України, протокол від «19» серпня 2013 р. №8-1.

В дизайні обкладинки використано: картину Миколи Козурака «Струківська церква», пам'ятний конверт з нагоди внесення Струківської церкви до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, виконаний Андрієм Пилюхом і Володимиром Тимчуком, та краєзнавчі світлини з архіву ЗОГО «Гуцульська столиця». На звороті обкладинки – колаж із пам'яток природи Ясінянської долини.

Наклад видано коштом братів

Володимира та Юрія Звонарів

Антона та Едуарда Зелінських

Віталія та Володимира Тимчуків

© Тимчук В.Ю., задум, упорядкування, дизайн обкладинки
© Закарпатська обласна громадська організація «Гуцульська столиця», світлини, офіційні матеріали

ISBN 978-966-665-864-0

ВІД УПОРЯДНИКА

ЯСІНЯЛОГІЯ

Знати своє коріння, свій родовід, свій край – завжди вважалося ознакою доброго виховання людини і серед гуцулів ці питання з діда-прадіда побутують у родинному колі, творячи неперервний зв'язок поколінь і доль. І в нинішню добу де як не в горах після звичного із дотриманням належної поваги до віку та стану вітання до кожного включно із незнайомими зустрічного «Слава Ісусу Христу!» почуєш у продовження відповіді «А ти чий (чия) меш? З якого кінцє твій ньиньо, а чи дідо?». Затративши після цього і часу – той в горах має особливу плинність і вартість (недарма ж «місний час» постійно пізнить відносно загальноукраїнського на годину чи дві залежно від сезону), і зусиль – гія ж походити по ґруням і навідати тет, вуйн і вуйків, нанашку і нанашка, діда з бабов чи інших рідних, аби ті повіли про «звідки я пішов», і в результаті з'ясовуєш, що за день бізівно сьи встрінеш із далеков рідньов і як то не файно сьи зганьбити, не пошанувавши рід і не вклавши у привітання радість зустрічі та зичинньи здоровлє.

І сес звичай, що, на жєль, вже сьи не верне на Великій Україні, змушує там, куди життє занесло, зі щемом у серці (ой, ймило нє!) нагадати собі студену Тису, заради якої ти махом обертав сіно, ґонц мокру гачугу, яка одна між своїх сестер лишила тобі зо п'єть фьист малюсіньких білих, виклєнченого з погребу чи з клуні гарбуза, який після вирізьбування ножем освітлював себе зсередини свічов аби напужєти тих, хто д'хтаті спішив пізно передлистопадовою ніччю, а тут уже й Різдво з провіднов колядов, вертепом і машкарами, що в довг тобі цілий гід всего давали, заходе, а ще ліжі й сани, знов студена Тиса, на цей час в леді, й турлаші, шо провіщають дими від спаленої псьинки, Великодні посипанки, шо відрами й горщєми відкривали любі двері чи ворота, де ждеховаєсьи любий/люба, віряжених бовгарів і маярок, які вмісті з наряднов маржинов під звуки величні трембіти та запальні цимбалів провожаютьсьи на полонину – зрештою не вмістити все, що з дитинства кимеш в однім абзаці, але й сего доста аби урозуміти як в краю набиралися духовної й фізичної сили будущі будівничі, вчені, лікарі, митці, міністри, педагоги, священнослужителі, спортємени, управлінці – всі, хто чеснов працев сьи живить. А ліпшої згадки, май ліпшого осмислення, ніж се ме на сходинах у колі друзів, поміж рідні, не мати. Тому ми і започаткували такі духовно-краєзнавчі зібрання у формі прийнятих нині і звичних для дослідників наукових конференцій.

Ясіня скликає друзів, аби не лише погоститися на чергових уродинах, скуштувати довбушевої юшки, витанцьовувати до нестями під гуцулку і намилуватися діточками, які так файно співанки виводє, але й аби пустити добре слово про свій край, про Ясіня, про Гуцулію по всему світу, зацікавити дослідників, митців і «пстругів пера» – в Чорній Тисі ж бо акули сьи не водє – до нових відкриттів, творчих набутків і описів чи зображень навколо ясінялогії, які б стали нам на поміч у сему великому світі, світі, що нині стирає в самім собі самобутності та все універсалізує. Так, дійсно, цими нашими намірами ми беремо на себе сміліть покликати до життя ясінялогію, не націлюючись при цьому на забезпечення масштабності для неї чи її визнання академічними спільнотами держави. Ми просто це робимо для себе та для наших друзів, з надією на змістовне завтра наших дітей, внуків, а також заради пам'яті батьків і дідів.

Звісно, що сфера інтересів, гадаємо щорічної, наукової історико-етнографічної конференції «Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки» охоплює набагато більше за її найменування: передовсім ми воліли б віднайти місце для сучасних наукових здобутків у питаннях, пов'язаних із нашим краєм, наприклад у царині екології, альтернативної енергетики, інформаційних та геоінформаційних технологій, моделювання, архівної справи, матеріалознавства, педагогіки тощо. Але, водночас, ми з радістю віддамо науковій дискусії і творчим пошукам питання нашої минувшини, ремесел, звичаїв, обрядів, фольклору, музики, побуту, здобутків, а також долі та справи людей з цього куточку Карпат, людей, що гостинно набулися поміж Говерлою, Близницями та Чорною Клевою, людей, що свій час присвятили вивченню краю.

Володимир Тимчук

СТРУКТУРА ВИДАННЯ

Нами зроблена спроба упорядкувати матеріал за тематичною спрямованістю, для чого введені розділи («Звитяга», «Символіка та пам'ять», «Мистецтво та культура», «Ремесла. Побут. Звичаї», «Раритети – «Було колись…», «Нормативно-правові акти, звернення, заяви, ухвали» та ін.). Вочевидь, перелік і найменування цих розділів є умовними – вони покликані допомогти читачеві в попередній орієнтації щодо матеріалу.

З об'єктивних причин більшість представлених матеріалів є продовженням досліджень авторів або передруками (останнє зроблено в цілях систематизації вже опублікованих відомостей про Ясіня – це дозволить надалі виокремити ще недостатньо висвітлені аспекти питань, які формують напрями конференції. Одночасно в цілях оптимізації структури цієї збірки окремі матеріали були скорочені (відредаговані) таким чином, аби зберегти погляди автора на висвітлювані питання. Такі матеріали помічені символом «*»).

В той же час є ряд оригінальних матеріалів, які друкуються вперше – «Побутово-соціальна спрямованість коломийок Ясінянської долини середини XX ст.» (автор – Тимчук Н.Ю.), «Селянські повстання у північно-східній Угорщині за участю русинів (1604–1703 рр.)» (автор – Ромбай Т.О.), «Гуцульська тематика в творчій діяльності заслуженої хорової капели України «Боян» імені Євгена Вахняка (автор – Чучман В.М.) та ін.

Інтерес також несуть ті статті, які описують досвід певних людей у проведенні заходів чи ініціатив – їх, звісно, варто популяризувати та поширювати, наприклад «Держава починається з Родини», «Поціловані гуцульською Терпсихорою» тощо. Загалом, серед переліку актуальних проектів, які доцільно громадою чи в ініціативному порядку самостійно вирішувати, слід виокремити наповнення Вікіпедії матеріалами про Ясіня. До наукових і торчих пошуків стимулює, вочевидь, і частина третя збірки, присвячена рецензіям, дискусіям, обговоренням проектів. Особливим стимулом є діяльність дослідників Гуцульщини, в т.ч. і Ясінянської долини, з Галичини, Великої України та, навіть, з-за її меж – лише в 2012 р. у світ вийшли такі чудові видання як «Музичні інструменти гуцулів», «Мальована кераміка Косова і Пістиня XIX – початку XX століть», «Гуцульські художні вироби з металу кін. XVIII – поч. XX ст.», «Вступ до історії України. Із розділом «Наш край – Закарпаття» Андрія Закалюка та багато інших, які вимагають розробки ґрунтовної праці по нашому краю. Не обійтися в цьому ні без подібних конференцій, ні без створення інформаційно-культурного центру, який би став осередком для дискусій, пошуків, праці, а також тішив би краян сучасними та давніми виданнями, текою мультимедійною продукції (згадати хоча б документально-ігровий фільм «Срібна Земля» Тараса Хіміча та Тараса Чолія), в т.ч. і в оцифрованій чи електронній формі. Гадаємо, що цей виклик вдасться місцевій владі, громадським організаціям та делегованим в органи влади представникам краю вирішити. Можливо, доцільно використати потенціал сільської бібліотеки, одночасно віднаходячи можливість передачі (дарування) їй книг чи приватних бібліотек.

Переважно автори самостійно ілюстрували свої матеріали. Додатково актив ЗОГО «Гуцульська столиця», володіючи великих масивом оригінальних світлин і інших цифрових матеріалів, надав для збагачення видання ілюстрації, які упорядником подано до визначених окремих публікацій. При цьому, світлини, що позначені значком «◊», є з електронного архіву Зелінського Е.Ф., а значком «▲» – Тимчука В.Ю.

Звісно, що організатори конференції, її програмний комітет не завжди поділяють думки чи погляди авторів, а це, в свою чергу, створює належний майданчик для досліджень і подальшого збагачення духовних надбань краю даними як із архівних джерел, так і плодами сучасних технологій і роздумів. І ваш, поважний читачу, наступний пошук, підбір і аналіз матеріалів (у т.ч. і за джерелами, які використовувалися авторами в цій або наступній збірках), опрацювання світлин, ілюстрацій, мистецьких творів для оприлюднення під час конференції і в черговій збірці є вкрай потрібним, тож сподіваємося, що ви долучитеся до нашої ясінської справи.

І останнє, конференцією і цією збіркою ми хочемо показати молоді передусім нашої Ясінянської долини дороги для власної реалізації – хай приклади інших людей, як тих, що вже досягнув дечого по життю, так і тих, хто лише готує себе до майбутніх звершень, надихають наших дітей на творчу діяльність зі збереженням теплоти в серці про рідні гори та батьківські пороги. Тому ми вітаємо дитячо-юнацькі розвідки, які будуть заохочені як морально, так і гуцульськими гостинцями, ми вітаємо літературні твори про край і хай сторінки нашого часопису – збірки конференції для когось стануть путівкою у цікаве велике життя.

Програмний комітет

В и з н а н н я

21 червня 2013 року на 37-й сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що відбулася в Камбоджі, було прийнято рішення внести до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО дерев'яні церкви Карпатського регіону в Україні та Польщі, в т.ч. Вознесенської (Струківської) церкви с. Ясіня.
Щиро вітаємо гуцулів Ясінянської долини Рахівщини, жителів Рахівського району, дослідників Гуцульщини, наших друзів і весь чесний люд із цією знаковою подією!

П Р И В І Т А Н Н Я

В улоговині, утвореній пасмами гір Свидовецького, Чорногорського і Горганського масивів, на ґрунях поміж звивистою Чорною Тисою, хатами-пацьорками випещується наше Ясіня, підперезане своїми присілками – Стебним, Лопушанкою, Кєвелевим. Еволюціонувавши від володінь угорських феодалів Драгфі та Каролі та власності Бичківської казенної домінії на початок 20-го століття село стало одним із найбільших поселень на Закарпатті, поступаючись за чисельністю населення лише Мукачеву, Ужгороду та Хусту, і, достеменно, найбільшим на всій Гуцульщині.

Еволюціонував і промисел, хоча деревозаготівля та первинна деревообробка назавжди стали візитівкою Ясіня. Тим не менше мешканці, збільшуючись чисельно, опановували такі роди занять як скотарство, землеробство, бджолярство, мисливство, лісосплав, торгівля, ткацтво, ліжникарство та багато чого іншого, але не згадати опришківство стане гріхом. Саме на виплеканому часом і випробуваннях духові хлопців із лісу під проводами Довбуша, Баюрака, Пинті зросли у потрібний час – добу руйнації імперій – новітні лицарі – творці Гуцульської республіки. Їх імена, а це Степан Бачинський, Степан Бандусяк, Іван Біланюк, Степан Боднарюк, Михайло Вербіщук, Василь Вербящук, Іван Гафіяк, Іван Головчук, Іван Дячук, Іван Дубюк, Михайло Дубюк, Юра Дубюк, Дмитро Іванюк, Дмитро Кабалюк, Олекса Кабалюк, Юра Кабалюк, Василь Клочуряк, Степан Клочуряк, Василь Климпуш, Іван Климпуш, Дмитро Климпуш, Василь Копанчук, Іван Которажук, Василь Кувік, Кирило Куриляк, Іван Ластовецький, Василь Марусяк, Іван Мочернак, Дмитро Німчук, Михайло Передарюк, Іван Попадюк, Іван Пігуляк, Іван Рещук, Іван Сабодюк, Іван Спасюк, Іваг Тулайдан, Іван Тимчук, Дмитро Тиміцький, Степан Фішерюк, Степан Цуперяк, Василь Чуфищук, Іван Шепюк, Олекса Янчіюк – важко знайти нині в Ясіню рід, який би не виводився із когось із цих мужів – мають стати одним із символів нашої дійсності, а справи – дороговказом.

І в кожній епосі наше плем'я ставало спроможним народити та (або) виховати людей, достойних пошанування – і на сторінці Ясіня у Вікіпедії їх перелік є далеко не повним. Тож працею і руками, і душею, і думкою наші іменити та безіменні (бо всіх просто не перелічиш) односельці несуть благу вістку про край з по-під Говерлою, Петросом та Близницями, заохочуючи натомість й інших добрих людей сказати файне своє слово про Ясіня. Дійсно. Варто пишатися, що Августин Волошин, Василь Гренжа-Донський, Василь Кук, Томаш Масарик, Улас Самчук, Гнат Хоткевич із гордістю, захопленням та надією відбивали свої враження про край, та й наші сучасники – Михайло Белень, Олександр Гаврош, Василь Калинюк, Михайло Козурак, Василь Коржук, Василь Кухта, Олександр Масляник, Юрій Павлович, Василь Павлюк та інші плекають добре слово про Ясіня. Спасибі їм, спасибі й вам. Адже нашими спільними зусиллями, нашими справами, не без покровительства преподобного Олексія (Кабалюка) у 2013 році, уже після проведення конференції, Струківська (Вознесенська) церква була включена до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Впевнений, що це додасть як туристичної привабливості нашим околицям, так і моральної наснаги нашим дітям. Недаремно, діточа коляда в ясінянській долині не переривалася фактично з часів її заселення і на щорічній нашій Вифлеємській зіроньці ви усі в багатющих наших скарбах і талантах можете переконатися. До речі, дзвініці Струківської церкви у 2013 р. – 200 років. Тож один із етапів дитячого різдвяного колядницького привітання ми обов'язково пов'яжемо із цим храмом.

Також скажу, що перші наші справи щодо організації та проведення такої конференції не були позбавлені недопрацювань, однак ми зорієнтовані навчатися і враховуючи набутий досвід наступні такі науково-освітні та інформаційні заходи проводитимемо більш інтенсивніше. Вже зараз скажу, що реагуючи на визнання міжнародної спільноти про доцільність включення до Світової спадщини ЮНЕСКО нашої церкви-пацьорки, програмний комітет і ЗОГО "Гуцульська столиця" оголошує в рамках ІІ конференції конкурс на кращу дослідницьку роботу про Струківську церкву (у розрізі тематичних напрямів конференції). Переможці, зрозуміло, будуть нагороджені. Такий же конкурс ми оголосимо і відносно маловисвітлених подій Гуцульської республіки у переддень її 95-ліття. Тож, вивчайте, досліджуйте, працюйте і перемагайте!

Слава Йсу Христу!
Слава Україні та нашому Ясіню!

Едуард Зелінський,
голова організаційного комітету конференції,
селищний голова с. Ясіня,
голова ЗОГО «Гуцульська столиця»

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ясіня стало столицею Гуцульської республіки не на порожньому місці…

Хоча офіційно ми виводимо хронологію нашого життєпису з кінця 15-го – початку 16-го століть[1], достеменно можна стверджувати, що життя в долині Чорної Тиси, зрештою й Білої Тиси, вирувало за багато століть і до цього – непоодинокі археологічні знахідки прям таки волають про потребу серйозних наукових пошуків і досліджень.

Зрештою назва нашого поселення, яку традиційно виводять від шляхетного дерева ясена[2], наштовхує на давність топоніміки через проявлення такого відомого узалежнення людини від природи, від землі, на якій вона зростає, від давніх вірувань. Вчені кажуть[3], що в основі зображення дерев у міфопоетичному баченні світу у багатьох народів лежить образ світового дерева, яке організує своїми коренями, стовбуром і кроною структуру Всесвіту. І в карпатській міфології дерево виступає як система просторових і духових координат, які з'єднують небо і землю, верх і низ, і чотири сторони світу. Дерево з'єднує глибину і висоту не лише в просторі, а й у часі, виступаючи символом пам'яті про минуле і надії на майбутнє.

Чому ясен став чи не основною топонімоутворювальною породою? Завдяки світлій корі, складним непарноперистим листкам, крізь які легко проникає світло – під кронами ясена тепло і ясно, – це дерево породжує почуття сяйва та ясності. Ясними є чудові меблі з ясену, а живе дерево зберігає стрункість і красу впродовж кількаста літ.

Не дивно, що скандинавські племена вважали ясен «деревом богів» – у своїх легендах вони першу жінку виводили від Верби, а першого чоловіка – від Ясена.

У русичів ясен мав за честь бути символом сили та могутності – вождя, князя, відважного воїна величали «ясеном битви», а мужчину загалом – «ясеном щита». А для бога війни Арея ясен став улюбленим деревом.

А тепер порівняймо тлумачення назви за львів'янином Василем Кобилюхом[4], дослідником праісторії України та зв'язків української мови зі санскритом. Ясиня науковець бачить як складове від двох слів: *yacas* та *ina*. *Yacas* (середній рід) означає «пошану, славу, красу». *Ina* має два значення: 1) «сильний, міцний, могутній» і 2) «Сонце». Тобто, Кобилюх виводить таке розуміння: «вершина могутньої слави сонця», відносячи цю назву ще до передхристиянських часів, коли пращури шанували культ «Сонця як Бога»[5].

І для повноти картини, хоча впевнений, що це не остання версія, наведу розшифрування назви за киянином Григорієм Пикуляком[6], який спробував вивести зв'язки між звуками і символами, явищами, назвами: «Я» за дослідником означає фігуру, що нагадує гору, «с» – звуження, «и» – непряму лінію («і» – вузьку щілину, вільний політ), «н» – твердь. Навряд чи хтось стане заперечувати, що подібні ознаки не властиві нашому селищу.

У будь-якому разі можемо констатувати, що назва селища Ясіня, Ясіньи, Ясиня, Ясиння стремить до прекрасного та могутнього, до очищення[7].

Дякуємо нашим друзям, що відгукнулися на запрошення – хтось приїхав, а хтось написав свою працю, але ще приїде – ми гостинно зустрінемо. Всім зичу щістє та плідної роботи.

Володимир Тимчук
Едуард Зелінський

---

[1] Офіційна легенда про започаткування поселення вівчарем Струком дивно корелюється з такими болгарськими та вівчарськими стадіями в Ясінянській долині як виводити у липні – серпні полонинську худобу на «ясенівку», «ясенованьи» - своєрідне місце (детальніше слід оцінювати: М. Тиводар. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX – першох половини XX століття: історико-етнологічне дослідження. – Ужгород: Карпати, 1994.

[2] Навіть сьогодні в парку напроти селищної ради та по вул. Миру височіють дужі ясени.

[3] Лящук Богдан. Географічні назви українських Карпат і прилеглих територій. – К., 1993.

[4] Кобилюх В. Гуцульщина в праісторії та санскриті // Історія Гуцульщини. – Т. V. – Львів: Логос, 2000. – С. 8–52 (завдяки дарункові у 2011 р. професора Нестора Библюка, голови Регіонального дослідників Гуцульщини у Львові, IV, V, VI томи «Історії Гуцульщини» за ред. М. Домашевського є у бібліотеці Будинку культури Ясіня).

[5] Інші опрацьовані дослідником тлумачення: Кевелів у санскриті близький до значень «винятковий, єдиний» та «цілісний», Богдан – «багатий дарунок», «щедрий талант», Рахів – «розділяти, відокремлювати», «розлучати, покидати», Сигіт – «задоволення, насичення», «доброзичливість» та «дружні стосунки».

[6] Пикуляк Г. Голос пращурів у назві міста // Міська брама (*незалежна газета м. Підгайці*). – 2003. – Чис. 1 (вересень). – С. 6.

[7] Боберський Ю. Недостовірністю вважається наша етнічна давнина // Ґреґіт. – 2007. – Чис. 1. – С. 19–21 («Ясеня – місце очищення»).

ЧАСТИНА І.
НАУКОВІ ПРАЦІ ТА КРАЄЗНАВЧІ РОЗВІДКИ

З В И Т Я Г А

Військово-політичні аспекти діяльності С. Клочурака у 1914–19 рр.

Володимир Тимчук, Наталія Тимчук, Роман Якимчук

Степан Клочурак[1] (1895–1980) належить до маловідомих постатей національно-визвольної війни українського народу 1914–1920-тих рр. В той же час, його роль в постанні на теренах Австро-Угорської імперії в Угорській Русі (сьогодні – Закарпатська область) самостійної Гуцульської республіки, яка уможливила рішення русинів Закарпаття про єдність в одній соборній Українській державі 22 січня 1919 р., є визначальною.

Метою статті є висвітлити військові та політичні аспекти діяльності Клочурака, ввести в науковий обіг нові імена та дати, пов'язані з Гуцульською республікою (1918–1919 рр.) на основі спогадів провідника Головної Управи Гуцульської республіки «До волі», інших спогадів і розвідок та обґрунтувати шляхи подальших досліджень.

Військову службу Клочурак розпочав з 1915 р., зголосившись до 38-го піхотного полку Австро-Угорської армії, який на той час дислокувався в Будапешті, а особовий склад якого складали у більшості мадяри та німці. Слід відзначити, що з війною Клочурак зіткнувся раніше — уже в серпні 1914 р. Ясіня (за угорським найменуванням – Кересмезе) оголошено воєнним тереном, а 27 вересня 1914 р. в Ясіня вступили частини російських військ. І вже в той же день родину С. Клочурака, яка вдалася до евакуації, перестрів дозор [6, с. 66]. Як виявилося, в складі ворога служили українці і так мало місце перше знайомство «розділених поміж ворогами» (за В. Гренджою-Донським) русинів-українців Мараморощини та українців Наддніпрянщини. Уступили росіяни Ясіня 24 жовтня 1914 р. Повернення мадярів (угорців) супроводжувалося репресіями проти мешканців. Природно, що частина активу громади вирішила убезпечитися від потенційної страти або засудження через залишення домівок заради лісового та гірського життя. Об'єднавшись у ватаги-загони, новітні опришки-«довбущуки» розпочали поодинокий терор супроти мадярських урядовців і військових. Очолював загін Михайло Фішерюк-Маріщук, а серед «довбущуків» діяв старший брат Степана Клочурака Василь. Ця обставина, а, можливо, і безпосередні розповіді Василя Клочурака, прищеплювали майбутньому старшині схильність до збройної боротьби.

З 38-го полку студента-правника Степана Клочурака та іншого ясінця Олександра Бачинського скерували в старшинську школу в м. Пейч [6, с. 74], що лежить на кордоні з Югославією. В невдовзі курсантів виключили зі школи та повернули до полку за порушення ними внутрішнього порядку школи (самовільне залишення казарми у нічний час).

З червня 1915 р. 38-й полк – на російському фронті на теренах Австрії, Східної Словаччини, які австро-угорське військо відвоювало під час операцій Гінденбурга і Маккензена. Оскільки в Східній Словаччині в той час масово проживали русини-українці, то завдяки співпраці з місцевим населенням командування полку через Клочурака та Бачинського отримували цінні розвідувальні та інші відомості. Обох було заохочено військовим званням капрал.

Подальше відвоювання австро-угорською армією територій, контрольованих до війни, вивело на початку осені війська, в т.ч. і 38-й полк, на річку Буг, де перед горянами відкривалися родючі лани та велетенські простори великої України, відкривалися завіси багатства землі та дійсні наміри воюючих сторін і далі поневолювати український народ.

5 жовтня 1915 р. в с. Піяне під Луцьком росіяни контратакували, полонивши цілі частини, в т. ч. і один з куренів 38-го полку. Клочурак і Бачинський прийняли участь у відновленні лінії фронту та визволенні своїх з полону. В цих боях *О. Бачинський загинув (похований в с. Корито)*, а С. Клочурак відзначився і за відвагу його підвищено до старшинського звання підпоручника. До травня 1916 р. воюючі сторони були малоактивними, вели поодинокі позиційні бої і … спільно відзначали Великдень [6, с. 78].

Розпочатий у травні відомий Брусиловський прорив призвів в т.ч. і до цілковитого розгрому 38-го полку та важкого поранення 2 червня під Берестечком С. Клочурака. Після реорганізації та укомплектування полк вислали на румунський фронт, куди після шпиталю вже восени 1917 р. прибув і С. Клочурак. Наприкінці року Румунія та Австро-Угорщина підписали мирний договір і полк перемістили до м. Слани під Прагою. Над Чехією тоді витали самостійні державницькі настрої, що викликало подібні відчуття і в С. Клочурака, до того ж саме в Празі він познайомився з українською літературною класикою [6, с. 82].

Під час відпустки в квітні 1918 р. Клочурак відвідав Ясіня, спостеріг заподіювані війною та адміністрацією лиха місцевому населенню, познайомився з урядовцем Євгеном Пузою, бувшим австро-угорським

[1] В статті використовуватимемо прізвище Клочуряка, яких і сьогодні в Ясіню чимало, у прийнятому широким загалом написанні, так як це зустрічається в усіх літературних джерелах, в сучасних офіційних документах (зокрема, звернення Рахівської районної та Закарпатської обласної рад до Президента України з внесенням кандидатури президента Гуцульської республіки на відзначення орденом держави «Герой України», зрештою, сам Клочуряк у своїх спогадах пояснив чому він писатиме свої прізвище як Клочурак (див. «До волі»).

майором, який не приховував своїх проукраїнських поглядів і самовідданою працею досягнув поваги громади.

Ситуація на фронті була такою (східного фронту не було, в Україні на заміну УНР поставав Гетьманат Павла Скоропадського у союзі з Німеччиною), що Клочураку дозволили завершити правничі студії в Сиготі (практика надавати старшинам відпустки була настільки звичною, що Коновальцю навіть дозволили з табору військовополонених у Царицині взяти відпустку у липні 1917 р. для поїздки в Україну під старшинське слово повернутися [7]). Перебуваючи в Ясіню, С. Клочурак ініціював порушення заборони на відзначення громадою свят за православним обрядом (могли лише за католицьким) і організував «громадське» (без священика) богослужіння в храмі на честь Св. Петра і Павла. У пізнішому протистоянні з мадярською міліцією Клочурак відстояв заарештованих гуцулів, що активізувало мешканців краю до подальшого відзначення своїх звичних свят.

Після завершення відпустки Степан Клочурак прибув до полку (згідно спогадів, він добирався майже місяць), який перебував в Італії в м. Сан Ґонарсу, де фронт проходив по річці Піява. За розголошення відомостей воєнного характеру у листуванні з Є. Пузою Клочурака покарали переведенням у 37-й полк, який комплектувався з румунів. В полку С. Клочурак зустрів також земляка – старшину Фавста Бонкало з Рахова [6, с. 90].

З середини вересня 37-й полк переводять до Праги, де на той час назрівав переворот. Не бажаючи брати участь у придушенні можливого повстання частина старшин, включаючи Клочурака, вжили запобіжних заходів, насамперед Запобігаючи можливим сутичкам старшини створили в кожній сотні з числи стрільців приховані агіткоманди, які знеохочували вояків до можливої збройної сутички з чехами. 28 жовтня 1918 р. почалося повстання і чехи почали роззброювати австро-угорські частини. 37-й полк у перемовинах, які проводили поручник Морар і С. Клочурак (командир куреню зрікся посту через небажання старшин воювати проти повстанців), взяв себе зобов'язання не втручатися у розвиток повстання чехів, а останні, натомість, не вимагатимуть обеззброєння полку та забезпечать транспортування курінцю з Праги. 1 листопада С. Клочурак був свідком перевороту в Будапешті, де заявили про створення Угорщини.

3 листопада Степан Клочурак прибув до Ясіня. Того ж дня очолив створену два дні перед цим міліцію для оборони мешканців села від проїжджаючих через Ясіня військових. Початковою чисельністю міліції було 80 осіб з числа бувших військових, за кілька днів чисельність довели до 200 осіб, назвавши її Гуцульською народною обороною [6, с. 96]. Загалом до Ясіня з фронтів повернулося близько 4000 вояків [6, с. 120].

8 листопада 1918 р. на віче в Ясінях ухвалено рішення про з'єднання з Україною та про перебрання влади Руською (Українською) народною радою в Ясіню. Контакти з ЗУНР вирішили тримати через відомого в Ясіню д-ра Кирила Трильовського [6, с. 101]. Відбувши до Станиславова, щоб повідомити уряд ЗУНР про події в Ясіню, делегація заручилася лише моральною підтримкою галичан в особі прем'єр-міністра д-ра С. Голубовича і усвідомила, що в майбутній війні варто буде опиратися виключно на свої сили.

Світл. 1.[◊] **Варта Гуцульської республіки, 1919 р.**

В той же час уряд Угорщини скликав 10 грудня 1918 р. з'їзд на підтримку єдності Угорщини, який такі наміри завдяки позиції русинських делегатів не підтримав. Понад це, зібрання делегатів з Мараморощини уможливило домовленість про розширення Української народної ради в Ясіню чотирма представниками від кожної ради сіл і містечок Гуцульщини [6, с. 112]. Скликані на 18 грудня 1918 р. в Сиготі збори поміж іншим створили штаб спільних військових формацій народних рад русинських сіл у складі бувших австро-угорських старшин: майор Євген Пуза, д-р Михайло Андрашко (с. Вільхівці), поручник Степан Клочурак, хорунжий Микола (Михайло) Сабадюк (Ясіня), Петро Калинюк [6, с. 116]. Завдання – створити загони міліції, озброїти їх перед загрозою окупації Сиготу румунами, а всього краю – мадярами. Пуза зголосився до служби в авіачастині УГА, але перед від'їздом попередив про здобуті відомості з урядових кіл щодо підготовки військової операції мадяр проти Ясіня. Штаб вирішив утриматися від вступу в бій через дуже мінливу не на користь Угорщини ситуацію. Впродовж 20 грудня Ясіня інспектував угорський урядовий комісар Калман Фізешірі, який, ознайомившись з ситуацією, оцінивши ефективність та відповідність правовим нормам роботи Головної Управи Української народної ради в Ясіню, громадський спокій та стан відновленої господарки, прийняв рішення інформувати Будапешт про недоцільність введення карального загону до Ясіня [6, с. 118]. Проте останнє Будапешт все ж волів здійснити, тож займанців чисельністю 20 старшин і 600 вояків зустріли в Ясінях 22 грудня 1918 р. зразковим порядком і спокоєм. Угорські сейкелі перебрали охорону над воєнними об'єктами, складами, залізничним сполученням, скасували Українську народну раду, роззброїли народну міліцію, уможливили повернення старого адміністративного апарату та угорської мови в школу.

Гуцули перейшли в підпілля, вели розвідку та

створили шість відділів оборони за територіальним підходом (керівники: Василь Кувік (с. Лазещина), Василь Клочурак стар. (Тиса), булавний Іван Гундєк (центр), Юрій Гафія (Стебний), Іван Климпуш (Лопушанка), Іван Дячук (Долішній кінець) [6, с. 122]. Кур'єрський зв'язок з Станіславовим, Коломиєю та Хустом забезпечував Дмитро Німчук.

Світл. 2.[◊] **Дмитро Німчук**

2 січня 1919 р. в Станиславові урочисто засідала Національна рада Західної України, яка проголошувала об'єднання з УНР. На той час діяльність Української народної ради в Ясіню була так вагомою, що д-р Михайло Бращайко, обраний Головою Марамароської русько-української ради в Сиготі 18 грудня 1918 р. для провадження інтересів усіх русинів-українців Угорської Русі, уповноважив її представляти в Станиславові усіх угорських українців [6, с. 122]. В засіданні взяли участь С. Клочурак, Є. Пуза, І. Климпуш. Інших гуцулів (Галичини) представляв Петро Шикерик-Доників[2] з Жаб'я (нині – с. Верховина). Рішення про єдність було ухвалено.

В той же час, ЗУНР в особі президента Петрушевича з причин ведення війни проти Польщі не змогла підтримати збройно Закарпаття. Делегація угорських українців була прийнята державним секретарем народної оборони Західної України полковником Д. Вітовським. Вітовський заявив, що підтримає русинів в іншій формі, але за умови якщо закарпатське військо під керівництвом місцевих старшин сформує Українська народна рада в Ясіню. «Необхідні вказівки він дасть в Коломию. І, зрозуміло, ні про яку допомогу він нічого не знає», – так передає дії секретаря оборони ЗУНР в споминах Клочурак [6, с. 124]. Після цієї зустрічі «штаб» військового формування Української народної ради в Ясіню «Гуцульської народної оборони» (входили обидва Клочураки, батько та син, Климпуш, Німчук, Сабадюк) запланував здійснити повстання проти каральної залоги в ніч з 7 на 8 січня 1919 р. [6, с.125] незалежно від надходження добровольців, зброї та харчів з Галичини. По успіху майор Є. Пуза повинен відпрацювати план оперативних і тактичних дій Гуцульської народної оборони по звільненню Мараморощини. В Коломию відбули І. Климпуш та С. Клочурак, де того ж дня зустрілися з д-ром В. Бемком, який заявив, що кожен вояк ЗУНР, якого вишле Коломия, їде на свою відповідальність, тобто війну проти Угорщини веде виключно Українська народна рада в Ясіню.

6 січня 1919 р. групи Головної Управи Української народної ради розпочали «від хати до хати колядувати», зібравши до вечора 7 січня 86 озброєних гуцулів. Повстанців штаб розділив на 4 групи: перша у складі 43 осіб мала завдання роззброїти мадярський гарнізон, розквартирований у бувшій воєнній лікарні та римо-католицькій школі, друга – зайняти залізничні станції Лазещина та Ясіня та припинити сполучення з Раховим, інші дві – роззброїти жандармів і прикордонників, зайняти пошту, громадський уряд.

О 1.00 8 січня на останній станції з боку Галичини (Дебря) гуцули зустріли допомогу з Коломиї – 23 вояки: 3 старшини (С. Зибачинський, Е. Половецький, Ю. Циганюк), 6 підстаршин, 14 стрільців [6, с. 127]. Незважаючи на малу загальну чисельність (109 супроти 620 мадярських вояків, жандармів, прикордонників), штаб ухвалив не відкладати повстання на наступний день, аби не допустити розголосу про підготовку. Захопивши станцію Лазещина, на якій перебувало 12 охоронців, групи почали виконувати свої самостійні завдання: захопити станцію в Ясінях (група булавного Дмитра Іванюка), роззброїти жандармерію і прикордонників (група М. Сабадюка), зайняти сільський уряд і пошту (група В. Клочурака), роззброїти та полонити інших 504 мадярських вояків (група С. Клочурака). Напад був раптовий. У перестрілці поранення отримали 11 мадярських і 8 українських вояків, з них 5 і 2 відповідно – важкопоранені[3]. Мадярських старшин забрано з їх квартир. До третьої ранку всі окупаційні сили були нейтралізовані в Ясіню.

Показово, що «Гуцульська народна оборона» ефективно використала ті елементи бойових дій, які вже в наші часи віднесені до асинхронних, до інформаційних операцій.

Так, підготовку до повстання здійснювали на очах органів угорської влади та угорських солдатів, функції вістунів повстання виконували колядники у святкових гуцульських вбраннях, з „березою", міхоношею, скрипкою, сопілками та цимбалами, інформуючи кожного повстанця щодо його місця та завдання, а також озброюючи їх. Обірвавши телефонне сполучення угорських військових частин між собою та з центром у Рахові, повстанці кожній частині заявили угорською мовою: „Ви є оточені численною українською армією, яка є в навколишніх лісах. Здавайтеся добровільно, бо не маєте найменшої надії на перемогу! Якщо здасте зброю, нікому з вас нічого не станеться. Повернетеся додому. Як ні – загинете!" А надворі імітувалася і гамір, і стрільба [10, с. 47].

Додатковим фактором успіху повстання стала деморалізація угорського війська, в якому міцні

[2] Самобутній гуцульський письменник, рекомендуємо почитати його «Дідо Иванчик» і «Рік у гуцульських віруваннях».

[3] Перестрілки з пораненими мали місце на вокзалі в Ясіні, в казармах.

позиції набували комуністичні ідеї, передвіщаючи Угорську Радянську Республіку.

З 8 січня 1919 р. Українська народна рада за поданням Івана Марусяка-Кузьмича проголосила Гуцульську республіку. Започатковано діяльність шести виконавчих секцій (міністерств), одну з яких – військову та зовнішніх зв'язків очолив провідник (президент) Гуцульської республіки С. Клочурак. Ухвалено чисельність міліції у кількості 300 осіб, на заклик ради того ж дня зголосилося понад 500 бувших вояків, які прибули з власною зброєю та екіпіровкою [6, с. 128]. Прибуло також ще 80 вояків з Галичини. Усе військо підпорядкували Українській народній раді та надалі іменували військом Ясіня. В ньому запровадили стройові та інші вишколи, які проводили галицькі старшини (поручник Віктор Воробець, поручник Гарасимович та інші). Обеззброєних мадярських вояків впродовж тижня групами відіслано з Ясіня, останнім – командира гарнізону під чесне слово на папері, що він не братиме участи в будь-яких акціях проти Ясіня [6, с. 130].

Про результати ясінського повстання, про Гуцульську Республіку одразу через кур'єрів був інформований уряд ЗУНР.

10 січня 1919 р. Українська народна рада Гуцульської республіки ухвалила відозву до усіх русинів краю (розповсюджену по Марамарощині, Верховині, Свалявщині), в якій зокрема зазначалося (збережено стилістику оригіналу): «*...Всі, що здібні під оружє, ставайте в ряди добровольців у своїй військовій одежі і обуві та принесіть зі собою всяке оружє і амуніцію. Організуйте добровольчі відділи та бороніть Вашої волі і рідної землі. Наші закарпатські* (галичанські – прим. наша) *брати нам допоможуть, але НАШЕ ДІЛО Є ВИБОРОТИ СВОБОДУ І ЗАКРІПИТИ ЇЇ. То ж до зброї, браттє! До організації своїх сил! Бо лиш тоді ЯК БУДЕ У НАС СИЛЬНЕ І ЗДИСЦИПЛІНОВАНЕ ВІЙСЬКО ТО НАШІ ГНОБИТЕЛІ НЕ ВДІЮТЬ НІЧОГО ПРОТИ НАС. І ще одне, браттє: МАЄ БУТИ НАЙБІЛЬШИЙ ПОРЯДОК. Один одного не сміє рабувати і кривдити… НАЙ ЖИВЕ ОДИН ВЕЛИКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД ВІД ТИСИ АЖ ПО ЧОРНЕ МОРЕ І ГОРИ КАВКАЗ! НАЙ ЖИВЕ І ПИШАЄТЬСЯ НАША ВЕЛИКА ОДНОЦІЛЬНА УКРАЇНСЬКА РЕСПУБЛИКА!* [6, с. 133]»

Під загрозою введення румунських військ до сіл Марамарощини та Сиготу та на прохання місцевих рад Гуцульщини військо Ясіня, посилене 12 січня старшинами з Коломиї (сотник Микола Саєвич, поручник Степан Глушко, чотарі Гафтинюк, Посацький, Семенюк, Ковч, хорунжі Білецький, Н. Перч), 13 січня 1919 р. розпочало наступ вниз по Тисі і того ж дня звільнили Кваси, Білин, Усті ріки, а наступного – Рахів і Берлибаш-Костилівку [6, с. 137]. Під час наступу отримали першу втрату – загинув стрілець з коломийщини. Втрати мадяр були більшими. 15 січня гуцульські війська увійшли до Бичкова, Косівської Поляни, а вночі з 15 на 16 січня – залізничний вузол Сигітську Комору і далі увесь Сигіт, полонивши залогу у кількості 30 мадярських вояків на головному вокзалі. Інші частини 85-го та 12-го мадярських полків відступили на Тячів. Чисельність війська Ясіня стрімко зростала, кожне звільнене село фактично ставило під кріс сотню, наприклад с. Богдан вирядив дві сотні [11, с. 35], очолив які Василь Шорбан. Командування над військом Гуцульської республіки у кількості 1100 вояків, 500 з яких були з окружної військової команди в Коломиї, перебрав сотник д-р Денис Маєр-Михальський [6, с. 140], який заступником призначив сотника М. Саєвича, а військовим комендантом Сигіту – поручника С. Глушка. На озброєнні війська вже були 2 гармати, 5 кулеметів, 1000 рушниць. Основна частина арсеналу походила від роззброєного угорського війська в Ясіню, який у військових казармах Сигота поповнився гарматними стрільнами, амуніцією, гранатами та іншою вибухівкою, а також провіантом [10, с. 52].

С. Клочурак залишив за собою політичну відповідальність за рішення Головної Управи Української народної ради і вже 15 січня в Рахові, де адміністрацію очолив Петро Попенко, на зустрічі з урядовцями та інтелігенцією (у більшості змадяризованими) закликав їх до активної участі у будівництві нового життя на Гуцульщині незалежно від вирішення державної належності Підкарпаття, адже інтелігенції все ж доведеться жити разом зі своїм народом на цій землі. Крім того провідник Гуцульської республіки зазначив, що «мовою урядування буде мова українська. Хто нею не володіє, а народився на території, заселеній українцями, і хоче залишитися на теперішньому місці і для нашого народу чесно працювати, той повинен її вивчити впродовж визначеного терміну [6, с.138].

Також на прохання Хуста Головна Управа ухвалила рішення організувати підрозділ з гуцулів Бичкова у кількості 300 вояків під проводом хорунжого М. Сабадюка, десятника Д. Німчука та Василя Йосипчука з Бичкова для опанування Хустом, для чого сотник Маєр-Михальський дав відповідні доручення.

Введення війська Ясіня до Сиготу спричинило розкол у колись однодушних у питаннях протидії мадяризації русько-української та румунської інтелігенції та урядовців. Румуни звернулися до командування війська в Велику Баню (Бая Маре), яке ввійшло на той час в Семигород, аби пришвидшити «визвольний» від гуцулів похід на румунський Сигіт. Ці відомості вдалося українцям здобути з румунських джерел [6, с. 142], тож легковажність у готовності до можливої сутички з румунами є невиправданою. Подібну точку зору розділяли сучасники Клочурака: В. Ґренджа-Донський вбачає упущення в неперебиранні контролю над мостом через Тису [2], а А. Штефан – у нестачі знань і досвіду провідника (*? – прим. авт.*), нескоординуванні дій з іншими акціями закарпатців і несерйозне ставлення до позиції уряду ЗУНР щодо недопустимості бойових дій між галицькими відділами та румунським військом [14, с. 115–117].

Наближення румунського війська чисельністю близько 2000 румунських вояків з кулеметами та гарматами [14, с. 215] та зрив ними переговорів щодо уникнення збройного протистояння поставило штаб війська Гуцульської республіки перед вибором: боронити Сигіт чи виходити з нього. Рішення сотника

Маєр-Михальського виглядає половинчастим: частину війська евакуювали 17 січня, а 18 січня розпочали евакуацію інших 600 вояків із Сиготу. Румуни зайшли в тил війську Гуцульської республіки, розібрали залізничну колію та почали обстрілювати з трьох сторін потяг з переміщуваним військом. Втрати війська Гуцульської республіки у цьому бою: 18 загиблих (галичани чотарі Гафтинюк, Половецький, Циганюк, ясінці Дмитро Піпащук, Михайло Андрусяк, Дмитро Гринюк, Михайло Калинюк, Юрій Поп'юк, Дмитро Москалюк, Михайло Пнівчук, Данилюк та ін.), 39 поранених (пор. Воробець, чотарі Ковч і Посацький, хор. Сабадюк, старшина Василь Копанчук, Климпуш (Василів), Михайло Передарюк та ін.) [6, с. 142], до сотні полонених. Втрати з румунського боку: 8 вбитих і 23 поранених [6, с. 162]. В інших джерелах наводяться інші втрати гуцулів: вбитими від 21 до 60 та полоненими – кілька сотень [2, с. 111], [5], [8], [16].

Клочурак вбачає в причинах невдачі необережність старшин, про що вже згадувалося, наявність між ними непорозумінь та деякі інші, несуттєві [6, с. 143].

Невдача в Сигітській Коморі спричинилась до того, що Станіславів відкликав своїх вояків з Ясіня. Військо Гуцульської республіки також уступило Бичків, Рахів. По селах активізувалися терористичні угрупування проти місцевого населення, які вдалося придушити у Вишові та Требушанах. Станом на 21 січня 1919 р. межі Гуцульської республіки зупинилися в Устіріках і Богдані безпосередньо поблизу Рахова.

21 січня 1919 р. до Ясіня після погодження з полковником Вітовським прибула частина поручника Нестора Рогужинського [6, с. 145].

Цього ж дня в Хусті всенародний з'їзд делегатів Угорської Руси проголосив злуку з Україною. 9 квітня представником Русько-Української Центральної Народної Ради в Хусті в уряді Західної України призначено С. Клочурака, а наступного дня – додатково д-ра Костянтина Кисілевського та отамана Євгена Пузу.

У спогадах С. Клочурак згадує і про зустріч з Головним Отаманом Симоном Петлюрою [6, с. 150], на якій обговорили питання національного визволення українців в Угорщині. З представниками урядів ЗУНР, і УНР провідник Гуцульської республіки заключив вигідні для Ясіня договори передовсім у продовольчих та нафтових питаннях.

У квітні 1919 р. Ясіня видало відозву до русинів-українців, в якій закликало бойкотувати вибори до сойму «Руської країни», ініційовані Угорщиною, нагадавши про рішення Великого Собору в Хусті від 21 січня 1919 р. В той час як Хуст та інші нижні райони почали займати румунські війська, Клочурак і Німчук вивели з Хуста голову Русько-Української Центральної Народної Ради д-ра Ю. Бращайка і забезпечили участь 132-х делегатів з усього Руського краю (62-х сіл) у з'їзді українців у Станіславові 7 травня 1919 р. На ньому ухвалено резолюцію, згідно якої представники України на мировій конференції в Парижі мали домагатися, аби територія Угорщини, заселена українцями, була включена до України. Натомість 8 травня 1919 р. представники трьох рад Хуста, Ужгорода та Пряшева в Ужгороді ухвалили іншу резолюцію про приєднання цієї території до Чехо-Словаччини. Згодом, 11 червня 1919 р., Ясіня змушено погодилося з цією резолюцією [6, с. 160].

Невдовзі проти ЗУНР розпочали наступальні операції і Польща, і Румунія – остання через Рахів, Ясіня, Ворохту мала намір сполучити залізницею Сигіт і Чернівці. Окупувавши без боїв наприкінці травня Ясіня з 11 червня 1919 р. румуни почали арештовувати членів Української народної ради в Ясіню. Зазначимо, що після розгляду справ членів і їх звільнення[4] рада в Ясіню функціонувала до приходу чехів 30 серпня 1920 р. і ще певний час до формування ними своєї адміністрації.

С. Клочурак проходив під слідством румунського воєнного суду у звинуваченнях стосовно Сигітської Комори та нібито єврейських і мадярських погромів в Ясіню. Суд ув'язнив Клочурака на 6 місяців у тюрму Брашова. Його достроково звільнили завдяки роботі Української дипломатичної місії в Бухаресті на чолі з генералом Сергієм Дельвіґом і за участю д-ра Маєр-Михальського.

Під Бухарестом, в н.п. Котрочен, з полонених під Сигітською Коморою гуцулів сформували сотню, яку очолив С.Клочурак, у складі «Румунського» куреню сотника Миколи Саєвича [6, с. 169]. Сотню на початку жовтня 1919 р. доставили до села Атаки на Дністрі недалеко від Могилева, де велися бої проти Денікіна. Перші бої курінь провів під Вінницею проти і большивецьких, і денікінських частин. Далі Вінницю очистили від озброєних груп, які роззброїли місцеву міліцію і атакували урядові установи УНР в місті. Наступною віхою куреню стали охорона Директорії та уряду ЗУНР в Кам'янець-Подільському. 1 листопада 1919 р. курінь взяв участь у святковому проходженні частин перед С. Петлюрою та Є. Петрушевичем [4]. За кілька днів уряди та війська розійшлися по різним воюючим сторонам. Сотня гуцулів вирішила пробиватися до Ясіня і дійшовши 17 листопада Збруча в районі с. Мельниця, вступила в переговори з поляками, видаючи себе за мадярів, які повертаються з румунського полону. 126 осіб перейшло за Збруч, але невдовзі всі потрапили в тюрму в Чорткові [6, с. 175]. Після перевірок стосовно можливої участі сотні у боях проти них поляки через репатріаційну Станіслава дозволили воякам відбути за Карпати, тоді сотня розділилася: одна група лісами перебиралася до Ясіня, окупованого румунами [10, с. 76], інша на чолі з Клочураком через Львів і Краків дісталася 23 листопада до чеського Богуміну. 7 грудня Клочурак склав присягу на вірність Чехо-Словаччині і його як офіцера чехо-словацької армії відправлено до Мукачева з наданням 14-денної відпустки. 8 грудня 1919 р. Степан Клочурак зупинився в Кошицях в Українській військовій місії і за кілька днів прибув до Ужгорода з новими місіями.

[4] Окремі дії гуцулів щодо звільнення арештованих заслуговують на увагу: за змовою на весіллі Федя Дуб'юка брати Дуб'юки, Михайло Кабалюк та, достеменно, інші парубки та ґазди взяли у заручники кількох вояків румунського війська та вивели в ліс, пізніше успішно провівши переговори з урядуючими, здійснили обмін.

Висновки:

1. У добу національно-визвольних війн після Першої Світової війни для постатей, які ставали на чолі такої боротьби, органічними є як військова, так і політична діяльність з взаємним, яскравим прикладом якою є Степан Клочурак, кадровий офіцер австро-угорської, гуцульської та української армій, а також провідник Гуцульської республіки – голова Головної Управи Української народної ради в Ясіню (8.11.1918–11.06.1919).

2. Основними причинами невстановлення української влади та державності в Україні загалом і на територіях Угорської Руси були: брак національної свідомості селян; складність зовнішньополітичної ситуації, коли новопосталі держави Румунія, Угорщина, Чехо-Словаччина, Польща, Радянська Росія заявили про свої претензії на території, заселені русинами-українцями та вдалися до агресій і ситуативних союзів; брак зброї та обмундирування для військ УНР, ЗУНР, Гуцульської республіки; нестача старшин і неготовність інших потенційних керівників етапами національного визволення до оволодіння зброєю, урядовими установами тощо як-це спостерігалося у повстаннях чехів, більшовиків.

3. В той же час Українська народна рада в Ясіню спромоглася на місцевому рівні не лише звільнити гуцульську територію від окупаційних частин, а й озброїти свої війська через захоплення зброї, встановити стабільний громадський порядок, здійснювати активну експансивну політику по відношенню до витіснення чужинців та створення самоврядних народних рад з наступним об'єднанням їх територій з Україною.

4. Подальшими дослідженнями мають стати: а) перевірка та уточнення інформації та даних, наведених у спогадах С. Клочурака, оскільки написані вони ним через п'ятдесятилітній проміжок, без доступу до альтернативних джерел тощо; джерелами для перевірки мають виступити матеріали з архівів Угорщини, Румунії, Чехії, Австрії, Росії, спогади та інші матеріали сучасників, наприклад Олекси Борканюка, Дмитра Німчука та ін.; б) дослідження діяльності опришків-«довбущуків», які діяли під час Першої Світової війни в Карпатських горах; в) вивчення діяльності С. Клочурака у міжвоєнну добу, адже на той час він активно роз'їздив краєм, засновував «Просвіти», кооперативи, допомогові товариства [13] і, напевно, мав відношення до організації пластунських і січових молодіжних організацій, сітки ОУН, адже був знайомий з багатьма галичанами, наприклад д-ром Трильовським, і до того ж організаційні зв'язки в Ясінях були такими, що про Акт 30 червня 1941 р. гуцульський провід в Коломиї того ж дня повідомив зв'язковий з Ясіня [9, 12], та крайовий провідник ОУН в Закарпатті Дмитро Бандусяк-«Лопата» (1919–1946) був уродженцем Ясіня; г) зустрічі Клочурака з Томашем Масариком, Василем Ґренджою-Донським, Уласом Самчуком, Романом Шухевичем-«Щукою» та ін.;

Світл. 3. **Однодумці Клочурак і Волошин**

д) аналіз складу 1-го Чехословацького окремого батальйону Чехословацького армійського корпусу, який комплектувався в т.ч. і з засланих в ҐУЛАҐ русинів Підкарпатської Руси, які після окупації краю Угорщиною з березня 1939 р. та анексії СРСР Польщі перетинали угорсько-радянський кордон, втікаючи від мадярських репресій; з причин, які потребують окремого висвітлення, цей батальйон оминув терени Закарпаття під час визволення України [1, 3]; е) аналіз причин неврахування досвідів 1919 р. під час перебирання влади в Карпатській Україні в березні 1939 р. та нероззброєння чеських підрозділів.

5. За сукупністю державницьких звершень і дій, спрямованих на національне пробудження русинів-українців сучасного Закарпаття на початку 20 століття, Степан Клочурак є однією з найбільш визначальних військових і державницьких постатей.

Бібліографія

1. Віднянський С. Україна та українці в історії 1-го Чехословацького окремого батальйону (армійського корпусу) / Воєнна історія, 2005. – №3–4. – С. 29–36.
2. Ґренджа-Донський В. Покрив туман співучі ріки // Твори. – Т. 7. – Нью-Йорк, 1986. – С. 80.
3. Довганич О., Пагиря В. Закарпатські воїни генерала Людвіка Свободи. – Ужгород, 1999.
4. Дудикевич О. Гуцули за соборну Україну // Нова свобода. – 1 січня 1939. – Ч. 1. – С. 5.
5. Зубачинський С. Гуцульське повстання // Літопис Червоної Калини. – Ч. 7–8. – Львів, 1932.
6. Клочурак С. До волі : спомини. – Ужг. : Ліра, 2009. – 184 с.
7. Ковальчук М. Євген Коновалець на чолі січових стрільців (1918–19) // Український визвольний рух, збірник №8. – Л. : ЦДВР, 2006, с. 25.
8. Кудей З. Гуцульська Республіка. – Львів, 1937. – Т. І. – 124 с.
9. Кук В. Ми завжди дбали про Закарпаття [текст магнітофонного запису доповіді] // Відділ рукописів львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. – Фонд 262, папка «Василь Кук». – С. 11–13.
10. Мушинка М. Лицар волі. Життя і політично-громадська діяльність Степана Клочурака. – Вид. друге, змін., доповн. – Ужгород : Гражда, 2011. – 440 с.
11. Стерчо П. Карпато-Українська Держава. – Торонто, 1965. – С. 218.
12. Харкевич М. Відновлення державності і старшинська школа // Історія Гуцульщини // гол. ред. М. Домашевський. – Т.6, Л., 2002. – С. 845–846.
13. Шандор В. Спомини. – Т. І. Карпатська Україна. 1938–39. – Т. ІІ. 1939-1945. – Ужгород, 1996. 2000.
14. Штефан А. За Правду і Волю. – Кн. ІІ. – Торонто, 1981.– 302 с.
15. Штефан А. Українське військо в Закарпатті. – Торонто, 1969. – С. 20–21.
16. Malý V. Huculská republika // Pravo lidu (21.1–18.2.1937). – Praga, 1937.

Гуцульська республіка у боротьбі за незалежність (листопад 1918 – червень 1919 рр.) *

Каліберда Ю. Ю., Федько А. В., Федько Ю. М.

«Гуцульська республіка – українське державне утворення, що існувало в листопаді 1918 – червні 1919 на Закарпатті», – таку коротку інформацію ми можемо прочитати на сторінках першого тому «Довідника з історії України» (К., 1993) про майже невідомого для широкого українського загалу державно-правового об'єднання доби Визвольних змагань 1917–21 рр. в Україні однієї з чисельніших етнографічних груп українців – гуцулів, що протягом багатьох століть живуть у Карпатах.

Про Гуцульський край і його мешканців написано чи не найбільше з усіх етнографічних районів України. Привабливістю відзначаються велична краса природи цього гірського краю, горда, волелюбна вдача його жителів, в народній пам'яті яких збереглися його стародавні традиції, колоритний одяг, самобутнє народне мистецтво. Проте не більш цікава і його новітня історія, серед трагічних та героїчних сторінок якої у XX столітті знайшлося гідне місце і державотворчим процесам.

Листопадове 1918 року повстання у Львові пробудило національну свідомість і мешканців Буковини та Закарпаття, які на багатолюдних мітингах і вічах у Чернівцях та Хусті в переважній більшості висловились за входження своїх земель до ЗУНР.

Найбільш активними були мешканці селища Ясиня Рахівського району, які 8 листопада 1918 року проголосили Гуцульську республіку, підтвердивши її зрілість до державності наступним роззброєнням власними силами австро-угорського гарнізону (бл. 600 солдатів). Столицею республіки було селище Ясіня, а важливими опорними центрами Рахів, Великий Бичків, Сигіт [1, с. 84]. Причини появи нового державно-правового об'єднання саме на сході Закарпаття сучасний дослідник Б. Ринажевський пояснює такими факторами: «вищим рівнем національної свідомості цієї частини краю; збереженням давніх, ще з доби опришківства, традицій; через цю частину краю у роки війни чотири рази проходив фронт, внаслідок чого населення страждало від терору воюючих сторін, що сформувало природне бажання самостійно визначати власну долю; колоніальна політика та порушення національних прав, зневажливе ставлення до місцевого населення Австро-Угорщини та угорського уряду Карольї спричинили бажання відділитися від Угорщини; …військова та моральна допомога Західноукраїнської Народної Республіки; наявність у місцевому середовищі талановитих провідників національно-визвольного руху» [2, с. 10].

Гуцульська республіка мала сформовану державну структуру. Її вищим керівним органом стала Гуцульська Народна Рада, яку очолив президент Степан Клочурак [3, с. 104–123]. До складу ради входило 42 члени – 38 українців, 2 німці і 3 євреї. Виконавча влада республіки належала до секцій (міністерств) і підсекцій – дипломатичної, військової, внутрішньої, господарської та ін. [2, с. 167]. Військову секцію очолив Василь Климпуш (1897–1959). У фінансовому обігу цієї країни ходили мадярські крони та українські гривні. Державний прапор – синьо-жовтий.

21 січня 1919 року делегація Гуцульської республіки взяла участь у роботі Всекарпатського Конгресу (Собору Русинів), який відкрився у Хусті під керівництвом Михайла і Юлія Бращайків [5, с. 98]. На конгрес з'їхалось понад 400 делегатів, які були представниками понад 175 населених пунктів Закарпаття. Представники конгресу С. Клочурак і В. Климпуш передали уряду ЗУНР у Станіславі рішення населення краю про приєднання до України закарпатських земель.

Створення незалежної української держави в Закарпатті визвало занепокоєння угорського уряду, який після невдалої дипломатичної спроби з ЗУНР вирішити на свою користь територіальні претензії, надіслав у район Ясіні свої військові формування. На захист територіальної цілісності молодої республіки стали новостворені гуцульські військові загони, підтримані переважною більшістю населення краю та вояки УГА. У ході боїв у районі Білина, Рахова, Великого Бичкова і Сиготу угорські війська були розбиті і вимушені були покинути територію Закарпаття. Проте республіка так і не була визнана країнами Антанти. Наприкінці січня 1919 року територія Гуцульської республіки стала об'єктом нападу румунських військ. Переважаючі сили ворога розбили українські частини біля Сигота і поступово зайняли Великий Бичків, Луг, Хмелів. В інших місцевостях була відновлена угорська окупаційна влада. Офіційно своє існування Гуцульська республіка припинила на початку квітня 1919 року[1], хоча у деяких районах її влада проіснувала до червня 1919 року.

10 вересня 1919 року за Сен-Жерменським мирним договором територія Гуцульської республіки увійшла до складу Чехо-Словаччини [4, с. 167].

Література:

1. Дністрянський М.С. Кордони України: Територіально-адміністративний устрій. – Львів: Світ, 1992. – 144 с.
2. Ринажевський Б.М. Становлення національної державності в Закарпатті (1918–1939 рр.): Автореф. дис... юрид. наук: 12.00.01 / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2004. – 19 с.
3. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / Під заг. ред. М.М. Вегеша. – Ужгород: Карпати, 2002. – 709 с.
4. Довідник з історії України. Т. 1. (А - Й). / За ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. – К. : Генеза, 1993. - С. 167-168.
5. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України / Ред. Я. Грицак, О.Романів. – Львів: Вид-во Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, 1992. – 230 с.

[1] *Думка авторів є непідтвердженою.* – Прим. упоряд.

Опришківський рух на Закарпатті

Зелінський Е.Ф.

Доповідь селищного голови смт. Ясіня та голови Закарпатської обласної громадської організації «Гуцульська столиця» Е.Ф. Зелінського з нагоди святкування дня міста Яремча та відкриття пам'ятника Василеві Баюракові (28.07.2012 р.)

Карпатські гори завдяки неприступним полонинам, високим скелям, бурхливим річкам, непрохідним лісам і глибоким печерам віками були опорним центром своїх лицарів – опришків. У зв'язку з посиленням феодально-кріпосницької експлуатації і національного гніту на західноукраїнських землях рух опришків спочатку розгорнувся на Прикарпатті, пізніше охопив Закарпаття і Буковину. З цих земель втікали в гори розорені, покривджені селяни, бідні міщани – з них створювалися опришківські загони. Вони нападали на поміщиків, орендарів, лихварів, корчмарів, руйнували шляхетські маєтки, а захоплене майно роздавали сільській бідноті.

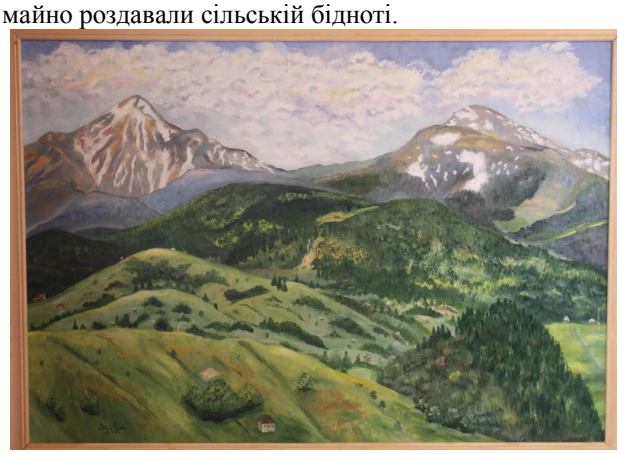

Світл. 1.◊ **Улюблені гори опришків Говерла і Петрос у баченні Ріти Міних**

Закарпаття та закарпатські опришки посіли визначне місце у національно-визвольній боротьбі та опришківському русі в цілому. Впродовж 16-го–20-го століть на Закарпатті діяло сотні загонів опришків і закарпатські селяни завжди входили до опришківських загонів прикарпатських опришків, як і прикарпатські та буковинські опришки неодноразово здійснювали свої походи територіями Закарпаття.

Так, Пинтя – ватажок загону опришків, діяв на початку 18 ст. на Закарпатті і Покутті, брав участь у повстанні куруців проти влади Габсбургів у 1703 р. Перейшовши у 1704 р. на Покуття, Пинтя об'єднав свій загін із опришками на чолі з Іваном Писклівим. Об'єднаний загін (кількістю до 100 чоловік) очолив Пинтя. Найзначнішою бойовою операцією загону було здобуття та зруйнування Хустського замку[1] та взяття містечка Косова.

А на думку найавторитетнішого дослідника опришківства Володимира Грабовецького «столицею» та опорним центром славетного Олекси Довбуша було закарпатське Ясіня та гора Стіг, що знаходиться в його околицях на полонині Драгобрат.

[1] Літературно-художнє осмислення читай в: Гаврош О. Пригоди тричі славного розбійника Пинті. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2008.

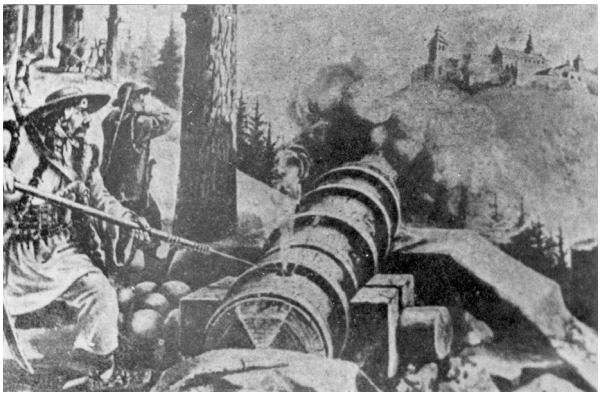

Світл. 2.◊ **Обстріл Хустського замку опришками Пинті**

Довбуш провів дві зими в Ясінях – 1742/43 рр., 1744/45 рр. З його перебуванням тут на постої пов'язують будівництво каплиці. Отож, отаман Карпат в останні роки проводив доволі часу разом із сім'єю на теренах Закарпатської Гуцульщини, перебував люті верховинські зими, та звідси вирушав у свої найвідоміші походи. Логічно, що тут він вербував новачків у загін. Особливо багато майбутніх опришків Олекса завербував у Ясінях, де навіть мав конспіративну квартиру в урочищі Білі хрести. Нам відомо більше семи ясінців, які входили до складу загону Довбуша, і, зокрема: син Серичика, Матій Цюперяк, Гриць Мартущуків, Іван Тимчук, Олекса Янчіюк з Валені, Круцяків, Павло Гаштуран.

Світл. 3.◊ **Капличка Олекси Довбуша в смт. Ясіня**

На Закарпатті було страчено багато побратимів Довбуша, зокрема, у Сиготі, де відбувалися дізнання та суд. Саме судові документи найбільше проливають світло на діяльність опришків. На жаль, через лінощі закарпатських істориків нам майже нічого не відомо – на відміну від галицьких дослідників, які, по суті, з нуля за архівними документами відобразили феномен народного карпатського руху.

Закарпатці входили і до загону Василя Баюрака та Івана Бойчука, наступників Довбуша, які діяли і на Закарпатті. Так, опришок Варцаба діяв на Рахівщинні, а пізніше на Покутті у загоні Бойчука, був спійманий і страчений у Косові в листопаді 1759 р.

Світл. 4.◊ **Опришки в гравюрах до літературних творів: Олекса Довбуш** (зліва), **Василь Баюрак** (справа)

Беца Іван – діяв на початку XVIII ст. в долині р. Уж на Закарпатті, у 1704 р. оволодів Ужгородським замком. Брав участь у повстанні Ференца Ракоці II. Опришкував разом із сином.

Наприкінці 18-го та на початку 19-го ст. на Закарпатті успішно діяли загони опришків Степана Товта та Йосипа Кокоша (Яноша).

У 30-40-х рр. 19-го ст. на Рахівщині активно діяв загін Івана Полянича. Прикарпатські опришки, як-то Дмитро Марусяк з Косова, Іван Волощук та Іван Вердюк (40-ві рр. 19-го ст.), неодноразово здійснювали свої походи на Закарпатті.

Ще можна назвати безліч імен та прізвиськ славетних опришків та наводити захоплюючі факти, що засвідчують діяльність славетних лицарів на території Закарпаття та Карпат в цілому. Завдяки переказам, легендам, пісням та розповідям опришки увічнені у назвах сіл, гір, урочищ, скель, печер, полонин, які пов’язані з ними та їхньою діяльністю. Ось приклади: урочище Скарбівка у Чорній Тисі, гора Довбушанка біля с. Поляниці, гора Оприша біля Кобилецької Поляни, м. Рахів, де опришки рахували гроші і йшли загонами по Білій і Чорній Тисі. Самий великий похід опришків був на Баю-Мари, сьогодні – це Румунія – опришки її називали «мадярська баня», у поході брало участь близько тисячі опришків, ними була здобута фортеця і захоплено все золото.

Сьогодні ми відроджуємо пам'ять про славних синів гір – селищною радою щоосені проводиться день Ясіня, який дістав назву «Довбушева юшка».

Мною, як представником громади, замовлений пам'ятник Довбушеві в бронзі, на що бюджет виділяє 150 тисяч грн. З ініціативи та сприяння наших вихідців у Львові до Ясіня привезений дерев'яний пам'ятник Олексі Довбушеві (з Львівського музею історії релігії), який встановлено у Краєзнавчому музеї с. Ясіня. З братом Антоном ми випустили документальний фільм про опришківство в Закарпатті.

Світл. 5.◊ **Передавати традиції треба ділом: з онуками**

І не може не нагадати вам клятву опришка – тримаючи в правій руці букову грань, в лівій – топірець, опришок посилає у вічність словесне: «Я присягаюсь на сім топірці громовім Вам, ватаже, вам, славне товариство легінів. Буду слухатись вас. Ніколи нікого не викажу, навіть якби мене в панських катівнях мучили, четвертували і палили. Якшо б я сю присягу недотримав, то хай не обмине мене і на землі, і під землев цей топірець громовий і ця зброя ленінська. Так хай буде. Амінь.»

Світл. 6.◊ **Цінуючи честь і славу попередників**

Світл. 7.◊ **«Довбушева юшка» (2011 р.): початок народного вшанування героїв**

Залишаться у пам’яті вічній

Бийло Меркло, Микола Ткач, Ярослав Баранюк

У жовтні 2012 року було здійснено перепоховання 16 воїнів-розвідників однієї із дивізій 17-го гвардійського стрілецького корпусу у Меморіальному комплексі смт. Ясіня…

…До 1943 року, за свідченнями старших людей, в долині річки Тиса і її приток, якихось особливих збільшень угорських військових не спостерігалося. Але з перемогою радянських військ під Сталінградом, на річці Дон, і, особливо, на Курській дузі, кількість військових, а також жандармів, почала швидко зростати. Їхні військові частини почали розташовуватися як у населених пунктах і поблизу них, так і далеко за межами. Гори буквально почали рясніти «гонведами», тобто угорськими вояками, нарядами військових і жандармами. Для населення обов’язково були введені паспорти (угорською – угозолвани) і всі дорослі мали їх носити з собою, де б не перебували і що б не робили. За сприяння дезертирам угорської армії людей відправляли в концтабори, за допомогу партизанам чи підпільникам могли засудити на багаторічне ув’язнення з конфіскацією майна, а то і до розстрілу. У цей же рік активізувалися роботи щодо укріплення уже згаданої «лінії Арпада», для чого почалася насильна мобілізація чоловіків. Вони зрубували і транспортували дерева, копали траншеї й окопи, будували пункти спостереження і бліндажі, проводили залізобетонні роботи на будівництві дзотів і дотів. Все це робилося під пильним оком вояків і керівництвом інженерів.

Коли лінія радянсько-німецького фронту докотилася до Карпат, тут заново було сформовано IV Український фронт після визволення ним Криму. Його учасникам потрібно було подолати сильно укріплену так звану «лінію Арпада», яка проходила головним Карпатським хребтом, здебільшого по залишках колишніх укріплень періоду Першої світової війни.

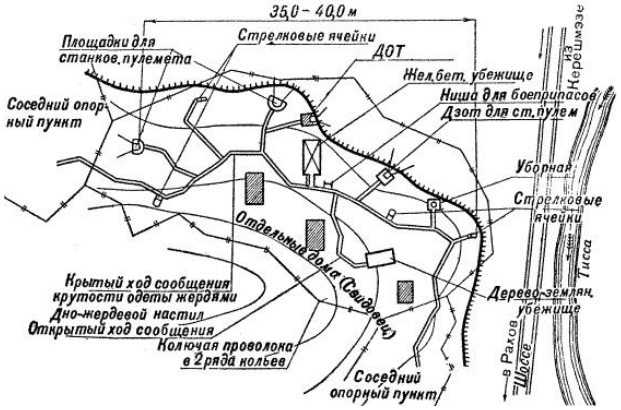

Світл. 1. **Схема побудови оборони ділянки лінії Арпада в ур. Свидовець** (джерело –www.gradremstroy.ru)

Раніше ми вже описували жорстокі бої 17-го гвардійського стрілецького корпусу за оволодіння тодішнім с. Ясіня, околиці якого були складовою частиною згаданої лінії. Але це були не просто укріплення, а міцний оборонний вузол, напевно, найміцніший у Карпатах, який пролягав по лінії: полонина Головчиська – присілок Лопушанка – висота Костирівка – присілок Свидовець – полонина Драгобрат. До них слід додати ще й перевал Околе. В угорській історичній літературі, де йдеться про «лінію Арпада», написано, що їхній оборонний вал у межах Карпатського хребта складався з опорних пунктів. Такими пунктами названі околиці села, які з’єднувалися здебільшого траншеями й окопами, тобто польовими укріпленнями. У цих пунктах були наявні майже всі види тогочасного озброєння із великим запасом боєприпасів, і, головне, з підготовленими вояками, які належно володіли зброєю. Тому головні бої тут відбувалися, як покаже розвиток подій, не за населений пункт і присілки, а за згадані опорні пункти.

Радянське військове командування, мабуть, вважало, що головні бої здебільшого відбудуться на ділянці фронту в межах Татарського, Яблуницького та Зиміро-Вороненківського перевалів. Але його військові частини порівняно легко оволоділи згаданими перевалами та їхніми околицями. Тобто подолали першу лінію оборони, зайнявши тодішні присілки – Лазещину й Стебний, північну частину с. Ясіня. Але далі просунутись не могли через сильний обстріл противника. Ще не зайнята територія села, прострілювалася із усіх опорних пунктів. Якщо і у наш час зупинитися на площі «Трицьиток» у центрі сучасного селища Ясіня і поглядом почергово визначити згадані місця, – стає зрозумілим, що тут оборонна лінія мала контури у вигляді своєрідного «мішка», в який і передбачалося заманити наступаючих. Очевидно, планувалося на цій лінії зупинити наступаючих, або хоча б завдати якомога більших людських втрат – їх тут чекали. Так, жорстокі бої тривали впродовж 17 діб і втрати з боку радянських військ тільки вбитими, за встановленими відомостями (поіменно і невідомих), сягнули щонайменше до 1 тис. чоловік, про що на початку 80-х років XX ст., після урочистого мітингу на Меморіальному комплексі з нагоди Дня Перемоги, сказав учасник боїв за Ясіня, колишній старший лейтенант Олександр Стародубцев.

Світл. 2. **Наслідки боїв – рахівчани підписують декларацію про воз’єднання з УРСР**

Меморіал загиблих воїнів у смт. Ясіня був організований десь на початку 1970-тих – старожили згадують, що ще в 60-х роках XX ст. біля тодішньої середньої школи була лише одна могила, яку доглядали учні. Ніхто сьогодні не знає чи це було одиничне, чи групове захоронення. Можна лише припустити, що там була братська могила дев'яти воїнів 165-ої окремої штрафної роти, які, за документами періоду боїв за Ясіня, поховані десь у центрі села. Тож у 1970-х рр. з ініціативи тодішнього вчителя історії та права Ясінянської середньої школи Василя Степановича Молдавчука і почалося перезахоронення бійців і було встановлено імена 450-х загиблих.

Світл. 3. **Фрагмент бойової карти операції за здобуття Ясіня**

Відомо, що в складі 8-ї Ямпільської[1] та 138-ї[2] дивізій, які з боями звільняли тодішнє село Ясіня, були по три стрілецькі полки, які становили основу їхньої структури. До 8-ї дивізії входили 299-й, 310-й і 151-й полки, а також 21-й окремий саперний батальйон. У складі 138-ї дивізії були 650-й, 768-й, 344-й полки та 296-й артилерійський полк. В обох дивізіях нараховувалися ще і артилерійські, мінометні, розвідницькі, автомобільні, гужові й ще деякі інші невеликі військові частини, медичні санітарні батальйони та хлібопекарні. У кожному із названих полків діяли похоронні команди, а роти мали польові кухні. В боях брали участь окремі танкові частини (можливо взводи чи роти) для підтримки атак, яких було чимало, і захисту піхотинців під час контратак супротивника. Тут також воювали бійці 165-ї окремої штрафної роти.

Воїни 8-ї дивізії і її частини наступали правим берегом річки Чорна Тиса та Свидовецьким масивом, а військові частини 138-ї дивізії йшли берегами річки Лазещинки, лівим берегом Чорної Тиси з виходом через Чорногірський масив у басейн річки Біла Тиса, тобто на Богданську долину.

Слід також згадати і про 165-ту окрему штрафну роту, бійців котрої охороняв спеціальний загін НКВС, і під час їхньої чергової атаки, готовий був до їхнього розстрілу, якщо вони відступали без наказу. Ця рота була у підпорядкуванні 18-ї армії, що входила до складу IV-го Українського фронту та в ясінянській долині восени 1944 року воювала то у 8-й, то у 138-й дивізіях. Воїнів цієї роти називали «смертниками», бо їх посилали в атаки, на найтяжчі місця боїв й іноді мало хто з них повертався звідти живим. Щасливі ті з них, котрі в бою були поранені, особливо не дуже тяжко, бо це означало, що вони змили кров'ю свою «провину». Після одужання їх відправляли на фронт у звичайні військові частини. Смерть теж призводила до реабілітації, яка, на жаль, була дуже частою.

Отож, якщо втрати в цій місцині досягли такої великої кількості, то поранених було ще більше. Серед них значна частина важкопоранених мала тілесні ушкодження, несумісні з життям. Але вони помирали від ран вже у тилових військових лікувальних установах або дорогою до них, а не в межах Ясіня, їх хоронили не в цій місцевості. І, судячи з цього, кількість загиблих у ясінянській долині реально набагато більша. Зазначене підтверджують і поновлені пошуки загиблих, які активізувалися і стали результативними після опрацювання документів періоду боїв за Ясіня і його околиць, ксерокопії яких безкоштовно надали працівники військового архіву в м. Подольськ, Росія, за сприяння Всеукраїнських громадських організацій "Союз "Народна Пам'ять", "Пошук "Дніпро", "Пошук "Захід".

Детально на 76 сторінках (за буквами і датами) опрацьовано фрагменти трьох списків 800 загиблих, місця їхніх поховань та донесення з приводу цього командирів і начальників штабів, які завізовані їхніми підписами й печатками військових частин з номерами та повною назвою. Вибрано лише тих, чия загибель співпадала з боями за ясінянську долину і чиї місця поховань позначені на картах-схемах, якими тоді були «усіяні» околиці сьогоднішніх Ясіня і Чорної Тиси, Лазещини та їхніх присілків. Так, за згаданий період віднайдено прізвища та імена ще 53-ох вбитих.

Вивчивши згадані документи, згідно вимог методу аналізу історичних джерел, ми звернули увагу

---

[1] **8 Ямпольська стрілецька дивізія**
Сформовано 25 грудня 1941 року в Середньоазіатському військовому окрузі, в містах Семипалатинськ і Аягоз як 458-та стрілецька дивізія. У 1942 році перейменована у 8-у стрілецьку дивізію. У діючій армії з 23 березня 1942 по 9 травня 1945 року.
Брала участь у Воронезько-Касторненській, Східно-Карпатській, Празькій наступальних операціях,Курській битві, форсуванні Дніпра, Десни, Прип'яті та ін. Обороняла Мценськ, брала участь у визволенні міст Кроми, Новгород-Сіверський, Чернігів.

[2] **138 стрілецька Карпатська Червонопрапорна, ордена Суворова II ступеня дивізія (II).**
Сформовано знову на базі 6-ї бригади морської піхоти і 109-й сбр (II). До складу дивізії увійшли 344-й, 650-й, 768-й сп, 295-й ап.
Бойовий шлях: Ново-Георгієвськ (11.1943 р.), Чигирин і Суботів (12.1943 р.), оборона Звенигородки в Корсунь-шевченківській операції (01.1944 р.), нас.п. Буковець, Розтоки (12.9.1944 р., у складі 17-го гв.ск), Жаб'є-Ворохта (20–21.9.1944 р.), гори Гессу і Петрос (5.10.1944 р.).
Припинила існування в 1946 році в ПрикВО.

на те, звідки ці 53 загиблі були родом. Географія територій виявилася надзвичайно широкою. Крім вихідців із багатонаціональних Російської Федерації та Середньої Азії, були і представники Закавказзя та Білорусії. Але найбільше серед полеглих – з України, зокрема, з Київщини. Вінниччини, Кіровоградщини, Полтавщини. Львівщини та деяких інших областей. Середній їхній вік на період загибелі – у межах 30 років. Наймолодшому щойно виповнилося 18, який в армії був всього місяць і, очевидно, його без всякої підготовки кинули на фронт. Тільки один дожив до 57-ми, що уже не підлягав призову, напевно із ополченців. Жоден із них не був членом більшовицької партії.

Серед згаданих документів знайдено акт від 10 жовтня 1944 року, складений похоронною командою 229-го полка. В ньому йдеться про те, що на висоті 1707 поховано 26 бійців, прізвища котрих встановити не вдалося у зв'язку з відсутністю у них документів, тому неможливо вказати порядок поховань і номери могил. Очевидно, мова тут іде ще про одну групу розвідників, які пропали безслідно. Про них також у свій час згадував Олексій Стародубцев. На жаль, таких невідомих бійців по Меморіалу в Ясінях наразі складає 62 особи. Це, крім згаданих 26, яких ще не перепоховали. Для рідних вони пропали безвісти. А в той час для їхніх сімей це означало, що картки на продукти харчування, введені під час «Великої Вітчизняної війни» і які діяли певний період після неї, вони більше не отримуватимуть. Для них, особливо в містах, це було рівносильно смерті від голоду, їх могли депортувати і, найстрашніше, вони ставали, за тогочасними радянськими законами, «ворогами народу». Про отримання пенсій на загиблих нічого було й думати. І, щоб якось урятуватися, ці сім'ї чи окремі їх члени, прагнули виїхати в інші місця дня проживання, або намагалися змінити прізвища чи хоча б одну букву, щоб їх не змогли знайти тогочасні каральні органи. Тому частина з таких переселенців, особливо дівчата, які приїхали у повоєнний період на Закарпаття, в т. ч. і на Рахівщину, як молоді спеціалісти, для допомоги у відбудові зруйнованої війною економіки і розвитку освіти та культури, прагнули тут вийти заміж, що давало право змінити прізвища. Були випадки, коли молоді юнаки з таких сімей, одружуючись на місцевих дівчатах, брали їхні прізвища, що не заборонялося.

Опрацьовуючи надіслані документи, вивчення яких продовжується, ми виявили, що в боях за Рахівщину загинуло також 15 офіцерів від молодшого лейтенанта до майора, серед яких були і українці. Встановлено повний перелік військових частин, що входили до складу 138-ої та 8-ої дивізій (їх номера польових пошт 1102 і 1703 (1816), яких виявилося значно більше, ніж про це раніше згадувалося. Дещо тут дивно, бо в переліку не згадано гужового транспорту, без якого у горах просто неможливо було пересуватися, але в обох дивізіях йдеться про дивізійні ветеринарні лазарети. Виходить, що коні таки були, і, очевидно, чимало. Також віднайдено номери польових пошт дивізій, що стало несподіванкою і про що майже не згадувалося в історичних працях радянського періоду, де висвітлювалися події Великої Вітчизняної війни. У згаданих дивізіях були польові каси Держбанку Радянського Союзу. Виходить, що перед боями можна було вкласти гроші, і у випадку загибелі, ці мізерні солдатські кошти держава могла вільно витрачати на власні потреби, часто не видаючи їх рідним загиблих. І сьогодні в одному з філіалів банку РФ у м. Єкатеринбург на Уралі знаходяться такі рахунки, на яких мусять бути кошти, що підлягали виплаті за нагороди ще за життя загиблих.

Наведені відомості допоможуть і тим, хто ще захоче долучитися до пошуку невідомих воїнів, точніше орієнтуватися у складному документальному потоці. Думаємо, що особливе значення мають віднайдені номери польових пошт дивізій, що дасть можливість долучити до документів листи солдатів і солдатам. Ми звернули увагу на те, що в згаданому переліку відсутні відомості про військові частини, які безпосередньо підпорядковувалися штабу 17-го гвардійського корпусу, що частково могло привести до зростання і так великої кількості (понад 10%) невідомих загиблих воїнів.

Йдуть роботи над виясненням долі солдатів згаданої вище 165-тої окремої штрафної роти – на сьогодні Я. Баранюком встановлено імена досі невідомих 63-х бійців, котрі поклали голови на полях боїв з часу її організації, в т.ч. й у Ясінях. Показово, що така пошукова діяльність оцінюється родичами загиблих[3].

Чи були втрати військових з угорської сторони у ясінянській долині? Так, але документальних даних поки що немає.

Колишній житель Великого Бичкова Григорчук Іван, якого мобілізували в угорську армію і його військова частина в період боїв за Ясіня обороняла підніжжя г. Петрос, згадував після війни, що одного дня його і ще декількох вояків угорський офіцер послав за обідом для всієї їхньої військової частини, в якій нараховувалося декілька сот чоловік. Коли вони повернулися, не знайшли нікого в живих, бо всі загинули від шквального артилерійського і мінометного вогню. Це зробили 29-й артилерійський полк і окремі мінометні батареї 138-ої стрілецької дивізії. Незважаючи на те, що не всі снаряди і міни розривалися, результати були вражаючі. Від таких нерозірваних зарядів після війни гинула худоба і навіть хлопчаки. Подібне відбувалося і під г. Говерла. Про бої на перевалі Околи, який відмежовує Свидовецький масив від Горган, свідчить те, що в середині 50-х років XX ст. учні Чорнотисянської

---

[3] «*Добрый день Ярослав!*

Я очень благодарен Вам за отклик на наши поиски. Информации мало, но она есть. Мой дядя, красноармеец Семенов Василий Васильевич, 1912 г. р., место рождения – Сталинградская обл, с. Дубовка (мать Семенова Анастасия Андреевна), призван Бузулукским РВК, погиб 5.10.44 г., будучи в составе 165 отдельной штрафной роты 18 Армии. Согласно донесения о безвозвратных потерях, захоронен "на южном склоне высоты 1707 м, восточнее Керешмезе (Ясиня)." Карту захоронения прилагаю. Вся информация с сайта "Мемориал". На воинском захоронении, в центре Ясиня, его фамилии нет, но там есть несколько человек безфамильных.

Будем очень рады любой информации. Помогай Вам Бог и дай всем здоровья.

С уваженем Василий Викторович. Волгоград» (23.05.2013 21:02). – Опубліковано на сайті http://poshuk.ucoz.ua/gb.

школи принесли на урок біології, зі своєї ініціативи, черепи загиблих угорських вояків, вимиті ґрунтовими і дощовими водами, яких розпізнавали за ще не зотлілою уніформою. Вчителі категорично заборонили дітям це робити в майбутньому.

В післявоєнний час, у озері на полонині Драгобрат, теж знаходили черепи, як угорських вояків, так радянських воїнів, про що згадували свого часу дорослі люди. У літературі радянського періоду згадується про бої у присілку Буковинка, де наступала 8-ма стрілецька дивізія. Нові документальні дані свідчать про жорстокі бої за висоту 1707 біля г. Стіг й, можливо, за інші висоти під Близницею, що на Свидовці, де загинули 64 воїни штрафники 165-ої окремої штрафної роти. Прах 55 і нині покоїться там, на що вказує схема їхніх поховань. Очевидно, тут відбулася не одна атака, на вістрі яких були «штрафники». Але вони уже тоді не належали до так званих «штрафників», бо своєю смертю, за тогочасними вимогами, були реабілітовані. Можна припустити, що у згаданих та й в інших місцях у оборонців втрати були значними, адже їхні позиції радянські бійці зрештою зайняли. А чи є десь на Рахівщині поховання угорських вояків? Так, вони є у Ясінях, на католицькому цвинтарі. Місцеві старожили свідчать що там поховано 8 загиблих у боях за тодішнє село і 12 померлих від смертельних поранень на східному фронті, яких зняли з угорських санітарних потягів. Такі поховання є десь і в Квасах, у Рахові та, можливо, ще в деяких населених пунктах. Але, мабуть, найбільше їхнього праху покоїться на місцях боїв. Це питання теж потребує дослідження.

Тож, очевидно, що щодо віднайдених 26-ти загиблих воїнів-розвідників і 55-ти воїнів-«штрафників», місця поховання яких вказані на схемах документів з архіву МО Росії із м. Подольськ, слід зробити перепоховання на Меморіалі смт. Ясіня.

Дехто може ставитися скептично до актуальності теми, до якої повертаємося вдруге за останній період. Мовляв, це було давно, а тепер живемо більш-менш у мирі й таке інше. Але всі, хто вважають себе християнами мають розуміти, що абсолютна більшість із загиблих були молодими людьми, батька та інші рідні котрих уже давно померли, а діти не в усіх встигли народитися і тепер нікому свічку поставити, помолитися перед Богом за них і покласти чи посадити квіти на могилі. То, можливо, хоча б частина сьогоднішньої молоді, якщо будемо доносити до неї згадану тематику, пам’ятатиме про це.

Потрібно нагадати і про меморіал у Рахові. Поховання загиблих бійців тут відбувалися зразу після оволодіння ним, а також по мірі їх звезення із навколишніх територій, в т. ч. з Косівської Поляни й долини річки Біла Тиса. Проходили такі похорони загиблих і у 1945 році, яких було 5, але це мабуть були бійці-залізничники, які померли від отриманих травм під час відновлювальних робіт на залізничній дорозі. Окремі з тодішніх захоронених могли загинути і в сутичках із вояками супротивника, які ще блукали тоді горами. Загальна кількість бійців, що тут лежать, – 92, серед яких 40 відомі і 52 невідомі, родичі яких так і не дізналися, де вони поховані. Можливо, частина з них були розвідниками, в яких перед відправкою у розвідку командири завжди забирали їхні особисті документи і нагороди. Пізніше в Рахові перепоховано прах Олекси Борканюка, якого повісили в Будапешті у 1942 році і якому, уже після війни, посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Похованим встановили пам’ятник. В той же час, документи по меморіальному комплексу досліджено не повністю і тому роботи з їхнього опрацювання продовжуються.

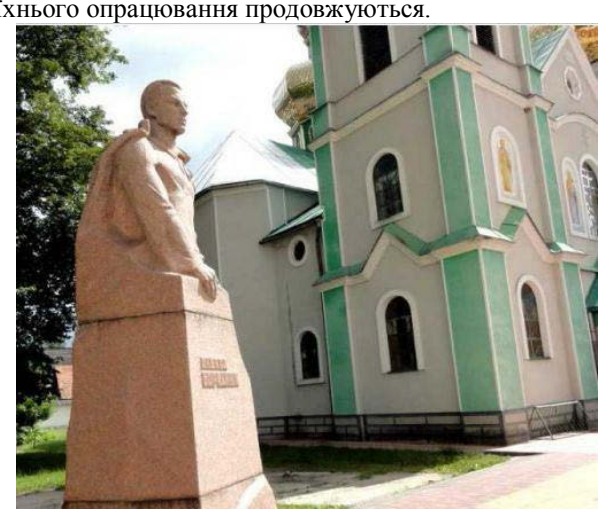

Світл. 4. **Рахів. Пам’ятник Олексі Борканюку поблизу церкви Святого Духа УПЦ (МП)**

До цього слід додати і те, що у Чорній Тисі, Квасах і, можливо, десь під полониною Апецка в межах Косівської Поляни, а, може, і ще десь в інших місцях, є окремі братські поховання бійців періоду боїв за територію нашого району, але їхня кількість невідома і це потребує також додаткового дослідження.

Підсумовуючи зроблене і написане, поінформуємо, що за результатами пошукової роботи із залученням наявних документів та спогадів учасників і свідків боїв за Ясіня було створено і передано Ясінянській селищній раді «Документальну базу даних меморіального комплексу «Група могил радянських воїнів», яка містить відомості про 501 загиблих воїнів, переважно похованих або перепохованих в Ясінянському меморіальному комплексі. Завершується та готується до передачі міській раді матеріал щодо Рахівського меморіального комплексу.

Загалом, наша група однодумців веде роботу зі створення даних про бійців, котрі загинули на території Рахівщини восени 1944 року, та наших земляків, які воювали проти Вермахту у складі Радянської армії й чехословацького війська, та які поховані в країнах Європи. Мета такої діяльності – повернення людській пам'яті імен незаслужено забутих і невинно загиблих. Відомий українській письменник Максим Рильський з приводу цього сказав: «*Лише той буде мати щасливе майбутнє, хто добре пам'ятатиме своє минуле*». А журналістка Вікторія Синкіна у документальній стрічці, де висвітлено перепоховання решток загиблих воїнів 13 листопада 2012 року в Ясінях, наприкінці фільму сказала: «*Війна закінчилася уже давно, а нам треба закінчити її в наших душах*».

Держава починається з Родини

Юрій Ключівський

Рід, який не знає свого минулого – не має майбутнього
(народна мудрість)

Мало хто не погодиться з думкою, що держава починається з кожного її громадянина, а первинна її складова – сім'я, родина, Рід...

Чи не є ми свідками ігнорування цих взаємозв'язків у сучасній Україні та чи можливе взагалі успішне існування держави без знання свого родоводу кожним її громадянином, як і розуміння останнім важливості таких інститутів, як: сім'я, родина, Рід?

Натомість, більшість із нас живе у вузькому, замкненому територією, часом та особами, колі – майже нічого не знаємо про свою родину, Рід, або ці знання аж надто поверхові. Доля, часто розпорошує рідних нам людей, по світу а родинні зв'язки, за тисячі кілометрів, від оселі батьків-дідів – суттєво послаблені...

Але якщо ми не пам'ятатимемо своїх витоків, не будемо в сім'ях, родині, Роді знатися, зустрічатися та поважатися між собою, то у жорстокому світі швидше за все будемо приречені на недолю. Противага цьому – знання свого роду, які духовно збагачубть людину, дають відчуття захищеності, розуміння того, що ти в цьому світі не один.

Саме ці думки призвели до розуміння потреби зустрітись Родиною, що й було здійснено у серпні 2012 року – до Ясіня з'їхалася майже 80 прямих і непрямих потомків нашого Роду, на свою II зустріч.

Однак, від ініціативи, до реальної зустрічі було не так близько, як може здатися. Ідея дослідити Рід виникла на святкуванні 80-річного ювілею моєї мами, яке відбулось роком раніше, в Ужгороді, та що «перейменували» в I зустріч Роду.

За час від I зустрічі вдалось обрати комп'ютерну програму та сформувати Родинне дерево, в яке було занесено дані та світлини більше як по 300 родичах, яких рознесено до восьми поколінь, починаючи з 1799 року! Чимало безсонних ночей й інтенсивних пошуків та перемовини й переписка, нерідко з... невідомими людьми, що пізніше «стали» родичами, привели до думки – офіційно презентувати Родинне дерево!

Для цього було проведено значну підготовчу роботу, складено програму Зустрічі та заплановано ряд заходів у рамках зустрічі. Було необхідно прийти практично до кожного родича чи його сім'ї, щоб не тільки побачитись через, як правило, значний час, але й, не рідко, вперше познайомитись та переконати кожного дати свої дані до Родинного дерева чи вислухати слушні пропозиції щодо такої зустрічі!

І ось, в «Скіфському полюванні» в Ясіні нащадки родів Туцканюків, Дячуків, Ключівських та інших нарешті зібралися разом – приїхали потомки різних поколінь із Закарпаття, Вінниччини, Рівненщини, Росії, Чехії та Естонії. Дехто згадували один одного, але більшість ніколи перед цим не бачилися і вперше познайомилися між собою. Цікаво було спостерігати, як одні не знають, що сказати, інші, в напруженні – що почують. Пам'ятаю, що зніяковілим пропонував єдине: вітайте один одного та цілуйтеся між собою тому, що ви точно – родичі! Тим же, хто просив щоб йому представили присутніх на зустрічі, признавався, що й сам ще не усіх бачив і з багатьма не знайомий!

Так чи інакше, але «знайомство» родичів на зустрічі, незважаючи на чиюсь скутість і сором'язливість, швидко здійснилося, ба більше – мало місце порозуміння між окремими сім'ями, які до цього певний час з різних причин не спілкувалися. А скільки цікавих історій було озвучено в перший же вечір зустрічі та переглянуто світлин, які принесли з собою завбачливі родичі. Ось, Ганна Ключівська з Чеської Республіки, у віці 81 літ, у своїх спогадах пригадала тих пращурів, котрих більшість із членів Роду знають лише по фотокартках: «*Пригадую, як дід, розповідав нам про те, що колись буде все по-іншому, що брат ненавидітиме брата, а діти не поважатимуть батьків. Дід був грамотним чоловіком, знав кілька мов, а на той час це було великим досягненням. Тоді були важкі часи. Мого батька забрали в армію, а мати з сімома дітьми залишилася сама. Під час війни бомба влучила в нашу хату, вдалося врятувати лише корову, яка на той час була єдиною годувальницею сім'ї. Моя мати, в ході Другої світової війни, зажила великих поневірянь, коли з маленькими дітьми подолала, практично пішки, з сотню кілометрів, щоб дістатися безпечного місця. Я щаслива, що ми змогли всі разом зібратися, сьогодні та вшанувати пам'ять наших предків. Сподіваюся, що традиція буде й надалі продовжуватись нащадками роду*».

Символічним був приїзд на зустріч найстаршого, 88 річного члена Роду, Туцканюка Миколи. Цей, фактично незрячий та нечуючий, найстарший син найстаршого сина прапрадіда Туцканюка Юри та Тулайдан Марії, низенько вклонився усім прибулим, вітаючи зібрання Роду, чим викликав сльози та гучні оплески у багатьох присутніх...

Для Марії Флорі з Естонії спілкування з родиною вилилося в намір відремонтувати свій старенький будинок у Ясінях, щоб частіше приїжджати: «*Дуже сумую за краєм, тут мені все рідне, миле серцю. Колись ми хотіли повернутися на Закарпаття, проте тут не було для нас роботи, а зараз вже пізно про це думати – там влаштоване життя, там працюють і вчаться наші діти та народжуються внуки. Але пишаюся сама (й прищепила це дітям) тим, що я українка, тому з дитинства навчала дітей рідної мови, українських і гуцульських пісень, народних традицій, розповідала про наш рід і країну*»...

Насичена триденна програма зустрічі крім знайомств і спілкування передбачила ще й окремі акції: прибирання річки Тиси під гаслом «Наша Родина – за чисту Тису», відкриття Пам'ятної дошки на місці проживання прабатьків, відвідання могил уже померлих родичів на кладовищі біля Покровської церкви...

Так, практично усі присутні члени Роду, не дивлячись на певні упередження, все ж прийняли участь у прибиранні річки Тиси.

Світл. 2. **Члени Родини після прибирання р. Тиси**

Світл. 2. **Ніби «тече» Родинна ріка...**

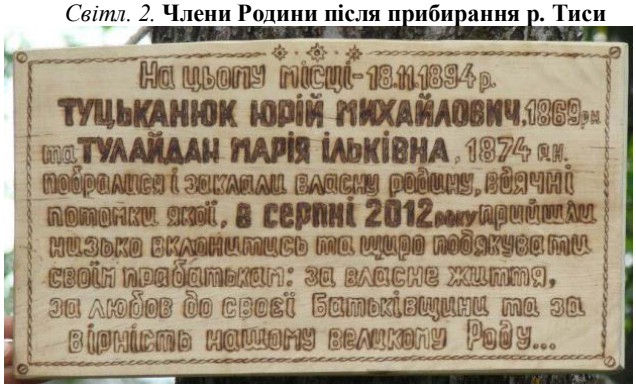

Світл. 3. **Пам'ятна дошка з текстом, яку було розміщено на останній «дідовій» яблуньці**

Світл. 4. **Макет Родинної каплички (буде споруджена на родинному обійсті Туцканюків)**

Світл. 5. **Відвідання кладовища та покладання квітів на могили, де поховані прабатьки**

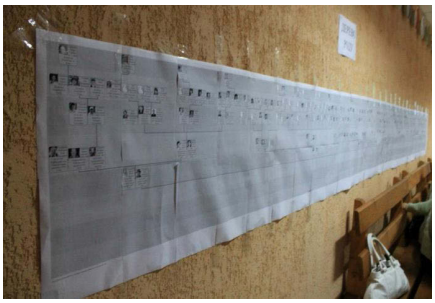

Світл. 6. **Роздрукована версія Родинного дерева, яка у довжину склала майже 7 метрів!**

Світл. 7. **П'ятиюрідні сестрички та братик, як близнятка: перша з Ужгороду, друга з Лопушанки, третій з Мукачева**

Світл. 8. **Родинне фото біля турбази «Едельвейс»**

Світл. 9. **Члени Родини у Лопушанці на родинному обійсті Туцканюків**

Гарною вийшла поїздка до присілку Ясіня – Лопушанки, до родинного обійстя Туцканюків та де ще росте яблунька, посаджена прапрадідом Юрієм. Саме тут було оприлюднено Пам'ятну дошку та прийнято рішення про доцільність спорудження Родинної каплички, яка має стати місцем, куди кожен із членів Роду зможе прийти сам та привести своїх потомків, розповідаючи їм про історичне минуле пращурів. Невелика гостина та фотографування присутніх стали справжнім святом цілої Родини.

Логічним завершенням зустрічі Роду стала презентація Родинного дерева, до якого за короткий проміжок часу вдалося занести доступні дані щодо всіх відомих і не зовсім членів нашого Роду. Це дозволило присутнім наглядно (на 54 аркушах) побачити майже всіх родичів і прослідкувати родинні зв'язки, починаючи з кінця XVIII століття! Примітно, що дані до Родинного дерева вносились із самотужки розроблених анкет члена Роду, які заздалегідь було роздано кожному члену Роду для їх заповнення.

На зустрічі Роду була організована і реєстрація прибулих – це дозволило отримати від присутніх оперативну та точну інформацію, в тому числі й по тих родичах, які не прийняли участь у зустрічі Роду.

Члени Роду впродовж усієї зустрічі мали змогу писати до «Родинної книги», формувати «Книгу спогадів і побажань», а також обмінюватись спогадами про членів Родини, переглядати родинні реліквії, старі фотографії й відеоматеріали.

Заходи зустрічі задокументовані фото та відео зйомками і членами Роду, і журналістами.

Цікавою виявилася пропозиція щодо формування Ради старійшин Роду, повноправними членами якої став (та стане) кожен член Родини, якому виповнилось 80 років! На окремі пропозиції – знизити вік членства у цьому органі Роду до 75 років, Василь Дячук заперечив зі словами: «нехай не палять і не п'ють, щоб жили довго та змогли похвалитись членством у Раді старійшин нашого Роду»!

Крім того, визнано за доцільне, щоб Рід мав власні атрибути: гімн, герб, прапор, Родинну грамоту тощо. Також члени Роду висловились щодо формування фонду Роду, який акумулюватиме фінансові кошти, нерухоме майно та інші активи, які буде можливо заповідати Роду...

Зустріч Роду в такому форматі була, по суті, першим масштабним форумом нашої Родини, метою якого було не стільки організуватись, скільки... познайомитись, взагалі! Усі присутні на зустрічі Роду стали свідками зворушливих сцен, коли зустрічались, обнімались та плакали ті, хто 20, 30, 40 років, а то й взагалі ніколи не бачились! Пам'ятаю, що майже усі просили мене, щоб їх представили іншим присутнім. Однак це було складно й для організаторів зустрічі... Єдине, що можна було зробити у цій ситуації, це оголосити: «Знайомтеся та сміло цілуйтеся, бо ми тут усі – родичі»!

У своєрідному інформації-звіті за результатами ІІ зустрічі Роду, який розіслав усім членам Роду, писав, що «*за три дні зустрічі зусиллями членів Роду зроблено кількасот фото та знято дюжину відео, які чекають на впорядкування. Чи не кожному бажаючому було виготовлено та передано в електронній формі, на CD, наявні із зустрічі Роду матеріали (фотографії та відео)*».

Позитивно, що на зустрічі працював запрошений мною кореспондент обласної газети «Новини Закарпаття», стаття якого вийшла 8 вересня 2012 року (№№101-102, http://www.nz.uz.ua/node/372). Також мною на трьох радіостанціях (в тому числі «Наше радіо») було замовлено пісні – на честь зустрічі Роду.

Про ІІ зустріч Роду поінформовано й місцеву владу, а голова селищної ради Едуард Зелінський відвідав зібрання Родини, привітав його учасників та «доповів» про вивезення сміття, зібраного напередодні Родиною.

У вересні 2012 року інформацію про наш Рід та про ІІ зустріч Роду розміщено в соціальних мережах: Facebook (http://www.facebook.com/NasVelikijRid), «Одноклассники» (http://www.odnoklassniki.ru/group/54042041384973), «В контакті» (http://vk.com/nash_rid).

Знаю, що багато із членів Роду прожили завершення 2012 року під впливом серпневої зустрічі Родини. Про це постійно читаю у листах, також і від тих, хто з різних причин не зміг, або не захотів (про що жалкує!) приєднатись до ІІ зустрічі нашого Роду.

Ба більше, зустріч Родини спонукала до обміну контактами та спілкування багатьох членів Роду. Так, на моє прохання переслати підготовлені нами CD з фотографіями зустрічі Роду нашим родичам до Тячева (гілка Туцканюка Степана), їх ужгородські, двоюрідні близькі, чи не вперше відвідали тячівців. Коли ж мені без коментарів просто переслали світлини зустрічі в Тячеві, пам'ятаю, що сказав мамі таке: «*Саме цього випадку й достатньо, щоб виправдати усі зусилля по формуванню Родинного дерева й організації ІІ зустрічі Роду*»...

Відрадно, що лише за 2012 рік Родина розрослась на п'ять (нам відомих) новонароджених членів Роду. Приємним є і те, що у вересні Рада старійшин Роду збільшилась – її п'ятим членом стала Тулайдан (Дячук) Василина Василівна, а з січня вже 2013 року до старійшини «приєдналась» Стеблюк (Туцканюк) Олена Василівна.

…Час не зупинити. У своєму привітанні з нагоди новорічних і Різдвяних свят я писав членам Родини, що для багатьох із нас 2013-й є роком «*нових сподівань, надій та звершень. У цю годину, хочу побажати усім членам нашого Великого Роду міцного здоров'я, сімейних гараздів та родинного щастя! Нехай усі мрії кожного з нас здійсняться... Нехай для усіх віруючих нашого Роду, доля яких розкидала по різним конфесіям, але не дала забути своє релігійне коріння, Різдвяні свята стануть веселою, щирою та сповненою любов'ю згадкою про традиції Святвечора наших прабатьків. Нехай свічка, запалена кожним членом нашого Великого Роду у Святвечір стане великим, світлим та теплим полум'ям в честь наших предків, які дали нам життя, любов до Батьківщини та вірність нашому Великому Роду. Нехай Бог оберігає кожного з нас та дасть нам кріпость й надію на майбутнє*»...

…Виходячи з пропозиції спорудження Родинної каплички, яку підтримало більшість учасників ІІ зустрічі Роду, на початку року мною була ініційована підготовка до І-ї експедиції Роду до присілку Лопушанка, смт. Ясіня (1–31 липня 2013 року). Ідея експедиції виникла як з метою побудови Родинної каплички, так і сходження (чого вимагала наша молодь) на карпатські вершини: Говерлу, Петрос, Близниці. Членам Роду, які бажають прийняти участь в І-й експедиції нашого Роду запропоновано подавати свої зауваження й пропозиції щодо реалізації ідеї, а також подавати заявки на виконання тієї чи іншої пропозиції. В результаті була складена програма, кошторис, умови фінансування та правила участі в І-й експедиції нашого Роду.

Очевидно, що Родинна капличка стане саме тим місцем, куди зможе будь-коли завітати кожен член Родини, привести своїх дітей і онуків, показати їм місце, звідки пішов наш Рід і розказати їм про наших прадідів та їх нелегке життя: чи то за правління австрійських Габсбургів, чи за часів Австрійсько-Угорської Імперії, чи за панування угорських королів, чи за часів входження Підкарпатської Русі до складу Чехословацької Республіки, чи в період СССР.

Відрадно й те, що кожен бажаючий, в тому числі й простий перехожий, зможе запалити в Родинній капличці свічку. Така пам'ять про прабатьків Роду буде гідним кожного її члена: від старого до малого...

Так чи інакше, але інтерес до нашого Роду, що зумів таким чином зібратись та організуватись, немалий. Приємно, що в ході спілкування та при багатьох зустрічах, люди, які дізнавались про такі активні дії нашого Роду, не тільки щиро дивувались, але й бажали нам, організаторам та усім членам Роду всіляких гараздів. А крім особистих листів, є і чимало коментарів у соціальних мережах Інтернету. Так, Василь Устич пише: «*Юра. Я вражений. Не знав про таку чудову ініціативу Вашого роду. Приклад, достойний поширення. Нації, яка зможе такі родинні зібрання зробити масштабним явищем, частиною своєї культури, ніколи і ніщо не загрожуватиме. Вітаю Ваш рід*»...

Пояснити такий інтерес до минулого, особливо до родинних коренів, з сьогодення можна не стільки тугою пізнати та довідатись про своїх предків – хто вони, якого роду-племені – скільки відповісти на питання: хто ми, звідки, куди йдемо і яке нас чекає майбутнє. Дивно, але можу констатувати – чи не кожну освічену людину цікавить його минуле у світлі що ж чекає на неї в майбутньому. Це актуально, особливо для такої молодої нації, як наша, українська. Саме, історичне минуле та родинні зв'язки, відіграють значну роль у формуванні свідомості та державницьких ідей для багатьох успішних країн, особливо на Сході (Японія, Південна Корея, Китай). Безумовно, це, в повній мірі, стосується й України...

Можливо, настав час, коли в Україні, поряд із краєзнавством, варто вводити у шкільні програми... родознавство! Адже нічого так не надихає кожного із нас, як знання та гордість за минуле, особливо, за наших батьків та дідів. Саме пам'ять про них, краще за все поряд із позитивними прикладами їх нелегкого буття, зміцнює чи не найліпше кожну сім'ю, родину, Рід! А отже і державу, в якій такі сім'ї, родини, Роди існують, діють і пропагують себе, будучи прикладом, особливо для молоді. І та держава, яка не починається із сім'ї, родини, Роду, однозначно не має майбутнього. Відомо ж бо: на чужому своє не побудувати! Але це вже тема іншої розмови...

Побутово-соціальна спрямованість коломийок Ясінянської долини середини XX ст.

Наталія Тимчук

Ясінянська долина становить східну частину Середньо-Карпатської улоговини. Вона розташована в Українських Карпатах між гірськими масивами Ґорґани, Свидівець та Чорно-гора, у верхів'ї Чорної Тиси. Вона має вигляд східчастого низькогір'я від 700 до 800 м над рівнем моря. Пологі схили розчленовані ярами та балками, з численними зсувами. Місцевість давно вже заселена, схили використовуються для сільського господарства [2].

В межах Ясінянської долини розташоване селище міського типу Ясіня – Держкомстат України визначає його чисельність на рівні 8 308 [3].

Ясінянська долина є невеличкою частинкою історико-етнографічного району Гуцульщина, що в свою чергу належить до карпатської природно-географічної зони західноукраїнського регіону [9]. Мешкають тут переважно гуцули, але є представники й інших національностей: угорці, румуни, росіяни, чехи, словаки, німці, італійці, білоруси.

Фольклор Гуцульщини значно більшою мірою ніж інших частин району Українських Карпат привернув увагу багатьох збирачів та дослідників народного фольклору.

Світл. 1. **Тимчук (Клочуряк) Марія Федорівна – носій народної мудрості – сучасного об'єкту досліджень (І пол. XX ст.)**

Великий і різноманітний народно-поетичний матеріал з Гуцульщини вміщено в популярних і наукових фольклорних збірниках, виданих в наш час, зокрема в багатотомній серії «Українська народна творчість». Однак, при ближчому ознайомленні зі станом вивченості традиційного і сучасного фольклору Гуцульського краю «виявляються й істотні прогалини – як у географії фольклористичного обстеження різних місцевостей цього етнографічного району, так і ще більшою мірою – щодо охоплення увагою різних жанрів і тематичних груп народної поезії» [10]. Домашевський у своїй праці вказує на те, що досі немає узагальнюючого дослідження про гуцульський фольклор, лише спроби характеристики його окремих аспектів. Пропонована стаття має на меті показати фольклор, а саме коломийковий жанр населення досліджуваного району як одну з ділянок його традиційної культури, розкрити його характерні аспекти, показати колорит, мовну та стилістичну різноманітність гуцульських коломийок ясінської долини.

Крім друкованих джерел використовуються польові записи, здійснені В. Калинюком.

Дослідник С. Колесса, який приділив особливу увагу вивченню української народної пісенності карпатського регіону, підкреслював, що «остання генетично пов'язана із загальною народною пісенною традицією, виявляє безсумнівну приналежність до українського матірного пня» [7, 8]. Водночас вчений вказав і на значну кількість специфічних рис фольклору різних місцевостей українських Карпат. Спільні риси фольклорної традиції гуцулів з народною словесністю інших частин України добре видні особливо у зіставленні з фольклором їх найближчих сусідів: населення Покуття, буковинського Підгір'я, східної частини Бойківщини, суміжних з Рахівщиною районів Закарпаття. Ця єдність простежується і в більш територіально віддалених від Гуцульщини районах України. Основним її виразом є насамперед мова фольклору всіх частин Гуцульського краю. Незважаючи на свої регіонально-діалектичні особливості, мова населення Гуцульщини, а отже, і мова фольклору цього регіону, за своєю основою, лексичною, фонетичною і синтаксичною структурою та загально-граматичною формою є українська. Саме мова є найістотнішим етнооб'єднуючим фактором [8].

Коломийка – це дворядкова народна пісня, що поєднує в собі поезію, музику і танець. Кожен рядок коломийки має 14 складів з обов'язковою цезурою (паузою) після восьмого складу. Коломийка може бути приспівкою до танцю, або існувати окремо від нього. Часто вони об'єднуються у в'язанки, які не мають сталого змісту, а залежать від уподобання співака та обставин виконання. Завдяки багатству внутрішнього римування й асонансам коломийки ніколи не справляють враження одноманітних.

Коломийки мають двопланову будову: образ природи першого рядка «за аналогією або контрастом підсилює смислове й емоційне значення думки, висловленої в другому рядку. Іноді перший рядок виконує роль традиційного зачину, зміст якого не завжди пов'язаний з наступним рядком [1].

Коломийки лаконічно, але дуже виразно змальовують буденний та святковий побут українського народу. Час виникнення цього жанру невідомий. Перші відомі нам записи коломийок відносяться до XVII століття, але є документальні свідчення про існування цього жанру і в давніші часи. Його назва вказує на місце виникнення: місто Коломия Івано-Франківської області. Починаючи з першої третини XIX сторіччя в українській, російській та польській пресі з'являються публікації коломийок, їх переклади та наукові розвідки про них. Серйозні дослідження, присвячені цьому жанрові, належать І.Франку, Ф.Колессі, В.Гнатюкові, М.Жініку, М.Грінченкові та іншим фольклористам.

В пісенній ліриці коломийковий розмір на Гуцульщині є основним. У деяких авторів склалося враження, що саме Гуцульщина є основним регіоном створення і поширення коломийок. Побутувала думка, що окрім коломийок гуцули не знають інших пісень.

Поряд з назвою «коломийки» на Гуцульщині була поширена назва «співанки». В минулому вживання цих назв диференціювали відповідно до функцій: співанки співають, а коломийки грають або приспівують до танцю, але в наш час ця термінологічна відмінність розмивається.

Збирачем даного досліджуваного матеріалу є Василь Калинюк, композитор із Закарпатської Гуцульщини, заслужений працівник культури України, член Національної ліги композиторів України. Василь Дмитрович народився 6 січня 1937 року в селі Кваси Рахівського району на Закарпатті. Коли Василя Калинюка запитують про «зародження його небуденного хисту» [6], то він відповідає віршованими рядками поета Юлія Боршоша-Кум'ятського:

...Радість, горе, гірські схили
Цих пісень мене навчили.
Й сопілонька мальована,
На всі боки ціфрована… [10].

Василь Калинюк був художнім керівником та диригентом відомого на Рахівщині народного ансамблю пісні і танцю «Гуцульщина» Ясінянського лісокомбінату. Утворений у 1964 році з «невеликої агіткультбригади, яка об'єднувала тоді аматорів народного мистецтва, самодіяльний колектив пройшов нелегкий шлях до визнання і слави і став відомим на Україні і далеко за її межами» [5]. Уже в перші роки свого існування «Гуцульщина» мала багатий репертуар народних пісень краю, танців, таких, як «Гірські коломийки», «Пісня лісорубів», хореографічні композиції: «Радійте, Карпати!», «Привітальна», «Розквітає Гуцульщина!», танці: «Ясінчанка», «Покутянський», «Голубка», «Аркан» тощо.

Досліджуваний матеріал зібрано у другій половині XX століття в межах ясінянської долини. Серед даних коломийок можна виділити кілька груп. За змістом можна виділити коломийки про любов, про страждання, про розлуку, про армію, про нещасливе кохання, про коханців та коханок, про природу, зокрема, полонину та інші. З огляду на виконавця можна поділити їх на жіночі та чоловічі.

Мужність та відданість гуцулів землі не раз підтверджувалась кров'ю. Ніщо вище не цінують гуцульські дівчата у своїх коханих, ніж молодецтво, відвагу, спритність та майстерність. Вільнолюбні та войовничі, нещадні до ворогів, добродушні, простосердечні та хлібосольні до марнотратства. Гуцули гарячі та «нестримані» і в дружбі, і в ненависті, і в праці, і у танку. Мірний розподіл сил їм не властивий. Можливо тому живуть, попри гірське повітря, загалом недовго. У 70 років людина вважається глибоко старою (щоправда у 65 може одружитися з молодою і це мало кого здивує). «Не живуть, а згорають…» [5]. Усе це відбилося у їх надзвичайно темпераментних коломийках. У гуцулів дуже розвинений потяг до прекрасного. Оточені величною красою гуцульського краю, щиро закохані у цю красу, самі статні та пригожі, вони тонко відчувають гармонію кольору та форм, ритм і колорит. Вони дуже вишукані в одязі люблять, оздоби, орнаменти. Зачаровані мистецтвом, творять його і вміють цінувати.

Зібрані коломийки ясінянської долини передають:

- широку гаму почуттів і настроїв молоді, пори початку дівування і парубкування:

№1 (7) Товари́шко[1] моя люба, та ми порадьмо́ся
Як ма́ємо за біду йти, не віддаваймо́сьи.[2]
Товари́шко моя люба, та ми поради́мсьи[3] *–*
Як ма́ємо за біду йти, та радьше[4] *сходи́мсьи.*[5]
Як ма́ємо за біду йти, як має нас бити –
Воли́ємо, товари́шко, дівка́ми ходи́ти!
№1 (57) А́ле те́чи, не вити́кай, зво́рику довжа́нський[6]*!*
Та прихо́ди, не забу́вай, лю́бчику тися́нський[7]*!*
Але те́чи, не вити́кай, зво́рику довжа́нський!
Та прихо́ди, не забу́вай, лю́бчику борка́нський[8]*!*
№1 (66) А́ле то́ді як я буду мед, горі́вку[9] *пити.*
А́ле то́ді як я буду до ді́вки ходити.
А́ле ді́вки п'ють горі́вки, молоди́ці пива.
А ци[10] *ма́ла, ци вели́ка, а все чорнобри́ва.*

№ 1 (78) Коло мли́на ясени́на, явір зелене́нький.
Ходи, хлопче, до дівчини, за́кис[11] *молоде́нький!*
№1 164 Та я хлопець молоде́нький, такий як з води́чок.
Навчивьи́мся цілюва́ти коло молоди́чок[12]*.*

---

[1] Товари́шка – подруга
[2] Не віддаваймосьи – не виходьмо заміж
[3] Порадімсьи – порадьмося
[4] Радьше – краще
[5] Сходімсьи – проводьмо час разом
[6] Зво́рик довжа́нський – струмок у с. Чорна Тиса
[7] Тисянський – з с. Чорна Тиса
[8] Борканський – горішній кінець Ясіня перед с. Чорна Тиса
[9] Горівка – горілка
[10] Ци – чи
[11] Закис – поки ти
[12] Навчивимся цілювати коло молодичок – молоді дівчата навчили мене цілуватися

№1 165 Та я хлопець молоде́нький навчився брехати.
Вібрихавши́м дівчиноньку вопівночі з хати.[13]
№1 (19) Та не думай, мій миленький, шо за то́бов дба́ю.[14]
Кі́лько[15] *в лісі коріньи́чка*[16]*, ті́лько*[17] *хлопців маю.*
Кі́лько в лісі коріньи́чка, сухого, сирого,
Та я ті́лько хлопців маю про те́бе одного.[18]

- залицяння, першого кохання, світлу радість взаємності:

№1 (17) Та воро́та запира́ю, та воро́та хи́лю
По під зорі зазира́ю за тобо́в,[19] *Васи́лю.*
Та воро́та запира́ю, не го́днам запе́рти[20]
Та я Юри (лю́бка) не забу́ду до самої сме́рти.
№1 (6) Ой кувала зозуле́чка та сіла на лавку,
Та як добре загойка́ти[21] *на лю́бка Іванка.*
Ой кувала зозуле́чка та сіла на сливку,
Та як добре загойка́ти на лю́бка Василька.
Ой кувала зозуле́чка та сіла на грубу,
Та цілюй ня[22]*, мій миленький, бо більше не буду.*
Та кувала зозуле́чка, сіла на мосто́чок,
Та цілюй ня, мій миленький, останній разо́чок.
№1 (34) Товари́шко моя лю́ба, та я тобі вірю.
Запита́й сьи мого любка[23]*, де буде в не́ділю.*
Товари́шко моя люба, запитай сьи ни́ні,
А ци буде в лісорубі? Ци буде в долині?
№ 1 (45) Нема́ в мене понад зілля[24]*, як зацві́те гречка.*
Нема́ в мене май мило́го понад Василечка.
Я виси́льок[25] *не сія́ла, самий ми ся ро́дить*[26]*.*
Я Василька не просила, сам до мене ходить.

- сум, тугу, зумовлені незгодами, суперництвом, розлукою з різних причин:

№1 (18) А як собі нагадаю, кого я любила,
Та якби ми не мамо́чка, вже бим сьи втопи́ла.[27]
№1 (14) Ой бриду́ я річку бри́ду, пісок ноги ріже.
Котру́ бі́ду ненави́жу, тота́ за мнов лізе.
Ой бриду́ я річку бри́ду, серед неї стану.
Та кого я вірно люблю, того́ не дістану.
№1 (24) Та як тьи́жко горі́ зво́ром камі́нньи мета́ти,[28]
Та так тя́шко без мило́го нічку ночува́ти.
№ 1 (26) Два голуби воду пили, а два колоти́ли.[29]
Бодай то́ти непрощенні, що нас розлучили![30]

№1 (30) А хто мене покохає? А хто приголубить?
Коли те́пер того́ не́ма, котрий мене любить.
№1 (51) Ой піду я на розпу́ки[31] *та наломлю пру́ттьи.*[32]
Не вір, дівко, легіне́ві, що каже: «Возьму́ тя»![33]
Не вір, дівко, легіне́ві, як у ко́рчі га́ди[34]*,*
Бо він має під язи́ком дівочу ізра́ду.[35]
Але гад як тя уку́сить, та ще на́йдеш ліки.[36]
А легі́нь як тьи змурду́є[37] *– пропа́деш навіки.*
Не вір, дівко, легіне́ві, шо ти обійма́є,[38]
бо він то́бі з голово́чки віно́чок здойма́є.[39]
№1 (53) Стопи́в би ся[40]*, мій миле́нький, та як то́та свічка.*
Та не раз ми через тебе пішла марно нічка.[41]
Стопи́в би ся, мій миле́нький, та як то́та слива.
Та не раз я через тебе других не любила.
№1 (61) Та у мо́їм городчи́ку дві коси́ці зійшли,[42]
віддає́ ся[43] *мій миленький – навіки розійшли.*[44]
№1 (132) А́ле сіла м вече́ряти та впала ми ли́шка.[45]
Вхопи́лася мого любка[46] *вірна товари́шка.*
Попусти́ сьи, товари́шко, легінене мого.[47]
Покладу тя в темну постіль[48]*, меш лежати*[49] *довго.*

- щастя подружнього життя, зв'язаного любов'ю:

№ (95) Та файно́го любка маю, фа́йного, файно́го.
Та такого на Ясіню нема ні одного.[50]
№1 (125) Та я свого миленько́го пізнаю здале́ка:
він високий та тоненький, гнеться як смерека.
№1 (132) З високо́ї полонини гу́рчить річка[51]*, гу́рчить,*
але мене із миле́ньким ніхто не розлучить.
№1 (137) Та дрото́ва доріже́чка, дрото́ва, дрото́ва.
Впе́ред[52] *була товари́шков, а тепер брато́ва.*[53]
Вперед була товари́шков, товаришкува́ла,
а тепер сьи за мое́го братчика віддала́.[54]
№1 159 Ой ду́шечко-дівчиночко, перепеличе́нько,
не годе́н ся надиви́ти[55] *на твоє́ личе́нько.*

---

[13] Вібрихавем дівчиноньку вопівночі з хати – випросив дівчину серед ночі на вулицю
[14] шо за тобов дбаю – що лиш про тебе думаю
[15] Кілько – скільки
[16] Коріньичко – коріння
[17] Тілько – стільки
[18] Про те́бе одного – крім тебе одного
[19] Зазира́ю за тобо́в – виглядаю тебе
[20] Ворота запира́ю, не го́днам запе́рти – я закриваю ворота, не можу їх закрити
[21] Загойкати – покликати
[22] Цілюй ня – цілуй мене
[23] Запитай сьи мого любка – спитай мого коханого
[24] Понад зілля – кращого зілля
[25] Висильок – квітка василькы
[26] Самий ми ся родить – сам виростає
[27] Якби ми не мамочка, вже бим сьи втопила – якби не моя мама, я б втопилася
[28] Та як тьижко горі звором камінньи метати – дуже важко проти течії кидати каміння
[29] Колотили воду – робили мутною
[30] Бодай тоти непрощенні, що нас розлучили – щоб тих, хто нас розлучив, Господь не пробачив
[31] Розпуки – роздоріжжя
[32] Наломлю пруттьи – наламаю пруників
[33] «Возьму тя»! – «Одружуся з тобою!»
[34] Як у корчі гади – може в любий момент зрадити
[35] Дівоча ізрада – любить зраджувати
[36] Гад як тя укусить – якщо вкусить змія
[37] Легінь як тьи змурдує – якщо тебе обмане хлопець
[38] Шо ти обіймає – тому, який тебе обіймає
[39] Бо він тобі з головочки віночок здоймає – позбавляє дівчину чесності
[40] Стопив би ся – щоб ти розтопився
[41] Та не раз ми через тебе пішла марно нічка – через нього багато ночей не доспала
[42] У моїм городчику дві косиці зійшли – у моєму городі зійшли дві квітки
[43] Віддає ся – одружується
[44] Навіки розійшли – ми розійшлися назавжди
[45] Сіла м вечеряти та впала ми лишка – я сіла вечеряти за стіл і впала в мене ложка
[46] Вхопилася мого любка – фліртує з моїм коханим
[47] Попусти сьи, товаришко, легінене мого – відстань, подруга, від мого хлопця
[48] Темна постіль – труна, могила
[49] Меш – лежати
[50] Нема ні одного – немає жодного такого
[51] Гурчить – шумить
[52] Вперед – до цього часу
[53] Братова – дружина брата
[54] Тепер сьи за моєго братчика віддала – зараз вийшла за мого брата
[55] Не годен ся надивити – не можу надивитися

Моє личко як яблу́чко, твоє як малина.
Не раз моє коло твого захопила днина.

- ніжність материнського і батьківського почуттів:

№1 (97) Мамко моя солоденька, мамко моя мила,
та чогось ня,[56] *моя мамко, за любов не била.*
№1 (108) Одна мамка кохає́ ми[57] *корову сивую́.*
Друга мамка ми кохає́ хлопця як зозулю.

- похмурість і драматизм буднів нещасливого подружжя, сімейних незгод і роздумів:

№1 (63) Чоловік би жінку не́ бив ніколи, ніколи,
якби вона говорила до него поволи[58].
Чоловік би жінку не́ бив ніколи не буком,
аби вона говорила потихо, не звуком[59].
№1 (87) Осердився мій миленький ще від понеділка.
Забулам сьи запита́ти, ба якого дідька.[60]
№1 (130) З високої полонини димок ся вивує.[61]
Жона́того гріх любити, бо жона[62] *бідує.*
Та у моїм городчи́ку коси́ці троякі.[63]
За жона́чьи[64] *гріх не маю, як то подея́кі.*[65]

У другій половині ХХ століття Гуцульщина була приєднана до УРСР. Таким чином, 800-річне роз'єднання гуцулів скінчилося. Лише невеличка група гуцульського населення залишилася на території Румунії (поміж Тисою та Перетом), але й досі зберігає та розвиває там свої національні та мистецькі традиції. У другій половині ХХ століття розвиток мистецтва гуцулів «іде серед широких внутрішніх і міжетнічних контактів та в єдиному руслі культури соціалістичної орієнтації, аж до її зламу» [11]. Судячи з цього, історія Гуцульщини – складний, повний суперечностей процес, що досліджується багатьма науковцями. Тематика коломийок відповідає настроям доби. Мужність та щира відданість гуцулів своїй рідній землі, підтверджувана навіть власною пролитою кров'ю. Гуцули – щирі патріоти свого краю, але попри все, вони ще й витончені знавці чудесної краси природи, в якій живуть. Саме тому так часто в їх коломийках зустрічаються описи того чудесного гуцульського краю, яким вони пишаються понад усе.

В коломийках змальоване все гуцульське життя, починаючи від народження аж до самої смерті, число їх незмірне і списати їх вичерпно ніколи не буде можна [11], бо одні з них забуваються, а на їх місце створюються все нові. Коломийкова творчість на Гуцульщині є справді всеосяжною, та особливо багатопланово охоплено коломийками сфери інтимного та родинно-побутового життя людини.

Отож, коломийки на Гуцульщині є найпоширенішим і найпопулярнішим жанром народної не обрядової поезії. Вони передають широку гаму почуттів і настроїв молоді, пори початку дівування і парубкування, залицяння, першого кохання, світлу радість взаємності і сум, тугу, зумовлені незгодами, суперництвом, розлукою з різних причин, щастя подружнього життя, зв'язаного любов'ю, ніжність материнського і батьківського почуттів, і похмурість, і драматизм буднів нещасливого подружжя, сімейних незгод і роздумів.

Дана стаття дає нам змогу побачити красу і різнобарвність гуцульського фольклору. Нами розглянута лише невеличка частинка коломийок, зібраних в ясінській долині. Коломийка відіграє величезне значення в усній народній творчості гуцулів. Як кажуть самі гуцули: кожний «порьи́дний гу́цул»[66] має у своєму мовному арсеналі декілька десятків, а то й сотень коломийок на різну тематику.

З огляду мовного аспекту коломийки влучно ілюструють діалектну структуру, зокрема, гуцульську говірку Закарпаття. Щоб краще зрозуміти зміст коломийок, не знаючи діалекту, в статті подано літературні відповідники.

Оскільки коломийковий жанр продовжує інтенсивно розвиватись, збагачуючи свій зміст новими темами, мотивами і образами, то інтерес до коломийок не зникає, а, навпаки, посилюється. Тому слід продовжувати дослідження у цьому напрямку, зважаючи на те, що матеріал повністю ще не опрацьований і потребує глибшого дослідження.

Список літератури:

1. Антологія Української народної творчості – коломийки. – Режим доступу. http://www.gymor.com.ua/narodna_tvorchist/kolomuijku/kolomuijku.html.
2. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Редкол. : О.М.Маринич (відпов. ред.). – К. : Українська радянська енциклопедія імені М. П. Бажана, 1989.
3. Державний комітет статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2011 року. Київ-2011 (doc) . – Режим доступу : http://stat6.stat.lviv.ua/PXWEB2007/ukr/publ/2011/chnas.zip.
4. Історія Гуцульщини / За ред. М. Домашевського. – Т. 6. – Львів: Логос, 2001.
5. Закарпатська Гуцульщина: Нариси про народну творчість Рахівщини. – Ужг. : Патент, 1993. – 65 с.
6. Калинюк В. Д. Барвінкове віно: Збірник пісень та обробок народних мелодій. – Ужгород: Мистецька Лінія, 2004. – 192 с.
7. Колесса С. Етнографічний збірник. – Львів, 1929.
8. Колесса С. Карпатський цикл народних пісень, спільних українцям, словакам, чехам і полякам. – Прага, 1931.
9. Макарчук С.А. Етнографія України: навчальний посібник. / С. Макарчук. – Львів: «Світ», 2004.
10. Матеріал з Вікіпедії. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Ясінська_угловина.
11. Мацієвський І.В. Музичні інструменти гуцулів. – Вінниця: ПП «Нова Книга», 2012. – 463 с.

[56] Чогось ня – чому мене.
[57] Кохає ми – вирощує, ростить для мене.
[58] До него поволи – до нього спокійно
[59] Потихо, не звуком – пошепки
[60] Забу́лам сьи запитати, ба якого дідька – я забула в нього спитати чому.
[61] Ся виву́є – в'ється
[62] Жона – дружина
[63] Косиці троякі – квіти трьох видів
[64] Жоначь – одружений чоловік
[65] Подея́кі – дехто
[66] «порьи́дний гу́цул» - справжній гуцул

Традиційний плечовий і верхній одяг гуцулів Рахівщини середини XIX – першої половини XX ст.

Василь Коцан

Традиційний народний одяг карпатських гуцулів протягом століть характеризувався типологічною єдністю форм і лише протягом другої половини XIX – початку XX ст. склались його окремі локальні особливості. Так, етнографічні особливості народного одягу гуцулів Рахівщини передовсім проявились в якості і колориті тканин, в оздобленні вишивкою, аплікаціями і бляшками та в загальному колориті одягових комплексів. Вони засвідчували господарсько-культурну, побутову і духовну єдність гуцулів Закарпаття. Але при цьому самі гуцули Рахівщини поділяли себе на ясінянських, богданських, рахівських та великобичківських. Такий самоподіл ясінянські гуцули пов'язували з тим, що їх пращури прийшли з околиць Косова і Яремчі, богданські – з с. Верховина (Жаб'є), рахівські – з Галичини і долинянських сіл Закарпаття, а великобичківських вважали не справжніми гуцулами, а такими, що «погуцулились» [58, с. 155; 60, с. 24; 65, с. 30–32].

Такий самоподіл певною мірою проявляється в оздобленні і загальному колориті одягу названих груп гуцулів Рахівщини. Але при цьому в особливостях традиційної народної ноші названих осередків спостерігаємо багато спільних рис як у способі виготовлення, так і в оздобленні того чи іншого елементу вбрання. Цю спільність підкреслюють також звичаї та обряди, пов'язані із способами ношення, використанням різних компонентів одягового комплексу у численних святах і обрядах, зокрема весільних.

З усього комплексу традиційного народного одягу гуцулів Рахівщини середини XIX – першої половини XX ст. різноманітністю форм і прикрас виділяється плечовий та верхній одяг. У його крої, оздобленні, колориті збереглися як елементи, що були характерними для вбрання попередніх століть, так і різноманітні нововведення. Хутряні безрукавки, кожухи, сукняні куртки були тією складовою частиною жіночого і чоловічого строю, що завжди гармонійно поєднувались з іншими компонентами вбрання. Їх одягали поверх сорочки, прикриваючи груди та спину.

Систематизація польових досліджень і численних музейних збірок свідчить про те, що у гуцулів Рахівщини існував як локальний, характерний для певної етнографічної групи плечовий і верхній одяг, так і набутий внаслідок контактів із сусідніми етносами.

Характерним плечовим одягом гуцулів був **кептар** – безрукавка на хутрі, оздоблена вишивкою та аплікацією. О. Воропай стверджує, що слово «кептар» походить від румунського слова «груди». Скоріше за все, слово «кептар» пов'язане з румунським «cepchén» – хутряна безрукавка. Захищаючи від холоду спину та груди і залишаючи при цьому вільними руки, кептар став незмінною складовою одягу гуцулів [49, с. 554; 63, с. 149].

У формі та способах крою, оздобленні кептарів яскраво проявляються локальні особливості. На Закарпатській Гуцульщині були відомі такі назви хутряної безрукавки – «киптар», «кептар», «киптарь», «кожушок», «кожух», «вішитий кожух», «п'єктар», «п'єхтар», «цифрований п'єктар», «цифрованик». Такий кожушок кроїли із двох овечих шкір з короткою вовною. Гуцули віддавали перевагу овчинним шкіркам з білою вовною. Чорна та бура використовувались лише для пошиття простих кожухів з рукавами («на каждый динь») [45, с. 6; 50, с. 21–22; 54, с. 23; 55, с. 84].

У XVIII ст. кожушки шили прямого крою, без прикрас. Вони мали тільки зовнішні шви. При пошитті використовували чорні нитки, які добре виділялись на білому фоні, підкреслюючи крій. На початку XX ст. шви почали укріплювати, пришиваючи чорну смушку, тканину або металеві «капслі» [52, с. 105; 54, с. 52; 62, с. 59; 64, с. 69]. Кептарі кінця XIX – першої половини XX ст. шили із трьох шматків овечої шкіри хутром всередину. Дві з них формували передні пілки кожушка, а одна – спинку. До верхньої частини стану пришивали вузький (2…4 см) комір-стійку. На передніх полах робили дві прорізні кишені. Такий крій та спосіб оздоблення жіночих і чоловічих кептарів був характерним для усіх етнографічних груп гуцулів Закарпаття. Відрізнялися вони лише за розмірами: жіночі (45…48 см) на п'ять-вісім сантиметрів коротші за чоловічі [17; 18; 30].

Поряд із вищенаведеними загальними особливостями в крої та оздобленні кептарів гуцулів Рахівщини проявлялись певні місцеві особливості. У XIX ст. **у селах долини р. Чорної Тиси** були поширені кептарі, орнаментовані різнокольоровими аплікаціями із сап'яну та мідними або срібними капслями («пістонами»). Із сап'яну вирізали різної форми шматки і пришивали їх над талією. На сап'ян нашивали різні за величиною і випуклістю «пістони», які утворювали візерунок. Наприкінці XIX – на початку XX ст. кептарі почали оздоблювати вишивкою, яка вдало гармоніювала зі шкіряною аплікацією. Етноідентифікуючою ознакою в оздобленні ясінянських кептарів була вузька (3…5 см) смушка лисячого хутра («лиси», «лиська») із світлих та темних смужок. «Лискою» оздоблювали контури коміра та верхньої частини передніх пілок вздовж розрізу. Про даний елемент оздоблення кептарів співається у народній пісні:

Чи ти, любий, з Лазещини,
Чи ти, любку, з Тиси,
Та купи мі кожушину,
Аби мала лиси [62, с. 59].

Контури передніх пілок, рукавних пройм, низ кептаря оздоблювали шкіряними зубцями із коричневого сап'яну. Кожен зубець декорували круглою металевою капслею («пістоном»). Коричневі, рідше жовті та зелені шматки шкіри розкроювали на

вузькі (0,5 см) смужечки («ремінці»). Спеціальними долотцями («прямим» та «угольником») робили три ряди невеликих прорізів («швів»), в які шляхом переплетення вставляли «ремінці» темно- та світло-коричневого кольорів. Таке шкіряне переплетення ясінянських кептарів називали «насилуванням». Біля нього пришивали вузький (1,5…2 см) шматок сап'яну («силку») на зубчики, декорований двома-трьома рядами «пістонів». Далі різнокольоровими нитками вишивали один рядок хрестиків («хрестиковий шов») та два-три ряди зубчиків («мотилів»). На одному кептарику їх могло бути 300…400. На передніх пілках, обабіч лисячого хутра, робили три ряди «насилування», які обрамляли масивними швами («снурками») із ниток. Вишиваючи «снурки», комбінували червоні, бордові, фіолетові, сині, зелені, оранжеві, жовті нитки. Тому їх часто називали «перебираними снурками». Завершенням орнаментальної композиції виступали зубці («закрутки», «крученики»), контури яких оздоблювали «мотилями», а внутрішню площину – ламаними лініями («кривулями»), «пістонами», викладеними у формі квітки («ромашки»). «Закрутки» вирізали за допомогою спеціальної дерев'яної або картонної заготовки («мінти») та долотця із загостреним трикутним лезом. Нижче рядів з «насилування» та «кручеників» нашивали прямокутний (5×10, 7×9, 6×11 (см)) шматок темно-коричневої шкіри («посердник», «піднасилуваник»), оздоблений «пістонами» та вишивкою у вигляді масивних швів («снурків») з ниток або хрестикових рядків. Аналогічно оздоблювали кишені. На сап'яні, яким їх облямовували, часто вибивали рік виготовлення кептаря або ініціали його власника [14; 15; 46, с. 48].

Нижню частину передніх пілок та спинки за допомогою аплікації, вишивки та «пістонів» декорували квітковими композиціями («жибе», «жижками», «жапками», «павами»), кільцями з вусиками («вусами», «кривулями») (Ясіня, Чорна Тиса, Лазещина, Стебний), багатокутними зірками («зірницями») (Кевелів, Кваси, Тростянець, Білин). Допоміжними елементами оздоблення були мотиви «ріжок», квітки («туліпана»), різні форми пересікання прямого та скісного хрестів, кілець («очок»), обрамлених дрібними трикутниками («мотилями»). По всій декорованій частині кептаря нашивали маленькі гудзики («гитиці») з різнокольорових вовняних ниток. Передню частину кептаря та спинку прикрашали китицями («гитицями», «поводами», «дармопасами») із шовкових червоних, жовтих, синіх, зелених ниток (див. світл. 1, 2) [8; 10; 31; 33; 59, с. 5; 70, с. 163].

У ясінянських гуцулів побутували й кептарі традиційного крою, але без лисячого хутра, яке замінювалось заячим. Подібні кептарі мали китиці лише на передніх полах, вишивкою їх не оздоблювали [32].

Кептарі сіл долини р. Білої Тиси (Розтоки, Видричка, Богдан, Бребоя, Луги, Говерла, Тищора) за кроєм схожі до ясінянських, але дещо відрізнялись за оздобленням. Замість кольорових аплікацій з металевими «пістонами» їх декорували сукняною смужкою вишневого, бордового або малинового кольору. Комір та передні пілки прикрашали не лисячим хутром, а чорною сукняною тканиною, каракулем або смушком. Основним декоративним оздобленням завжди була «силянка» («дрібушка»), якою прикрашали всі шви, краї та бічні сторони кептаря. У 30-40-х рр. XX ст. у богданських гуцулів були поширені кептарі, оздоблені вузькою (2…3 см) поздовжньою смугою із різнокольорового бісеру («пацьорок»). Орнаментальна композиція мала рослинний або геометризовано-рослинний характер. Основними орнаментальними мотивами були квітки («косиці») або ромби з вусиками [22]. За силянкою пришивали смугу «на зубки», яку оздоблювали вишитими зеленими, червоними, білими квітками, ґудзиками («гитицями») з різнокольорових ниток та вусиками. На богданських кептарях «посередник» робили із прямокутного (4×8 см, 5×8 см, 7×10 см) шматка сукняного полотна бордового чи темно-коричневого кольору. Поверх нього вишивали масивні шви («снурки») та дрібні геометричні фігури. Завдяки їх поєднанню та комбінуванню різнокольорових ниток утворювались різноманітні орнаментальні композиції – скісний хрест, послідовне чергування квіток («косиць»), прямих ліній, ламаних ліній («кривуль») та вусиків, ромб, сім «снурків» та два ряди дрібних трикутників («мотилів»). На відміну від ясінянських, на богданських кептарях орнаментальна композиція оздоблення «посередника» та кишень відрізнялися. Кишені оздоблювали двома-чотирма подвійними рядами «мотилів», двома «снурками», хрестиковими рядками та чотирма різнокольоровими ґудзиками («гитицями»). На кутах передніх пілок та на розрізах у місці з'єднання передніх пілок із спинкою бордовими, червоними, зеленими нитками вишивали квіти («косиці») (див. світл. 3, 4) [6; 9; 26; 41].

Кептарі рахівських гуцулів (села Рахів, Вільховатий, Костилівка, Круглий, Ділове, Хмелів, Косівська Поляна, Росішка) мали прямий крій з невеликими бічними розрізами. Комір та верхню частину передніх пілок вздовж розрізу оздоблювали вузькою (2…3 см) чорною каракулевою смужкою, поверх якої пришивали біло-бордову силянку, чотири-п'ять пар різнокольорових «гитиць» або великі китиці («дармопаси»). Силянкою оздоблювали контури всіх деталей крою кептаря. Далі вишивали два ряди «мотилів», а поміж ними – «снурок», потім потрійну ламану лінію («кривулю») та три ряди «мотилів». Обабіч каракулевих смужок робили традиційне для гуцульських кептарів «насилування», яке поєднували із різнокольоровими «снурками» та «зубками». «Зубки» на рахівських кептарях обрамляли «мотилями». На нижніх кутах передніх пілок та бічних розрізах за допомогою аплікації із бордового сукна та вишивки наносили квіти («косиці»). У нижній частині спинки вишивали кільця з вусиками («вуси»), а у верхній – кільця («очка»), обрамлені «мотилями». Вишивку виконували різнокольоровими гарасовими нитками («берліньом американським»). За колоритом оздоблення рахівських кептарів виділяємо два види кептарів. У першому переважали жовті, червоні, бордові кольори із незначним вкрапленням зеленого, голубого та чорного, а в другому – темно-вишневі кольори із вкрапленнями червоного, жовтого, синього (див. світл. 5, 6) [1; 2; 3; 4; 7; 43; 66, с. 19].

Світл. 1, 2. **Чоловіча хутряна безрукавка («кептар»), с. Лазещина. Овече хутро, шкіра, вовняні нитки, мідні бляшки, китиці, аплікація, вишивка. Початок XX ст. (Фонди ЗМНАП (далі ФЗМНАП О:) ФЗМНАП О: 110/97).** (Архів автора)

Світл. 3, 4. **Кептар жіночий, с. Розтоки, Рахівський р-н. Овече та заяче хутро, бордове сукно, вовняні нитки, аплікація, вишивка. 20-ті рр. XX ст. ФЗМНАП О: 3394/1428.** (Архів автора)

Світл. 5, 6. **Кептар жіночий, с. Косівська Поляна, Рахівський р-н. Овече та заяче хутро, шкіра, вовняні та шовкові нитки, аплікація, вишивка. Початок XX ст. ФЗМНАП О: 11521/31.** (Архів автора)

У другій половині XIX – початку XX ст. великобичківські гуцули хутряні безрукавки («кожушки») шили із двох овечих шкір. Овець різали тоді, коли на них була коротка вовна. У Великому Бичкові жив кушнір, до якого приносили шкірки для пошиття кожухів. При пошитті безрукавки спочатку викроювали спинку, а потім передні поли завдовжки 52…55 см. Після цього усі поли зшивали бавовняними нитками. Ширина жіночого кожуха у плечах дорівнювала 35…40 см, а по низу – 50…55 см, глибина

рукавних пройм – 20…25 см. Далі починали оздоблювати кожушок темно-вишневим або коричневим сап'яном («сафіяном») чи сукном. У селах Луг та Великий Бичків жіночі кожухи оздоблювали чорним ягнячим хутром та шкіряними аплікаціями червоного чи зеленого кольорів. Шкіру для аплікацій вирізали у вигляді смужки із хвилястими краями. На гребнях «хвиль», через одну, нашивали багатопелюсткові квітки. Подібною аплікацією оздоблювали контури спинки та бічні шви. У верхній частині спинки нашивали маленьку гілку дерева із сап'яну, а у нижній – більше деревце із двома вишитими відхиленими гілочками (фото 7, 8) [37].

Чоловічі хутряні безрукавки («кожушки») великобичківських гуцулів шили так само, як і жіночі. Застібували їх на три круглі дерев'яні ґудзики («гомбички») та три шкіряні петлі. На передніх пілках робили дві пришивні кишені. Для чоловічих кожушків витрачали більше сап'яну, ніж для жіночих, вони не мали «ґитиць», ширина сап'янових стрічок дорівнювала 8 см, а довжина мала бути такою, щоб вистачило обшити контури передніх пілок «кожушка». На сап'янові стрічки пришивали металеві кільця («пістони») та 5 пар китичок («ґитиць») із шовкових ниток. Далі «зубковатою» стрічкою обшивали виріз горловини, рукавні пройми, контури передніх пілок, кишень та обкату безрукавки. По дві пари стрічок такої ж ширини пришивали на спині та вздовж бічних швів. Між кожною парою тонких стрічок пришивали по одній широкій (5 см). Щоб не було видно грубої нитки, якою зшивали стрічки, між ними присиляли тоненьку сап'янову стрічку («силку») завширшки 0,5 см. Стрічки обкату, рукавних пройм та кишень кожушка зарублялись шкіряним ремінцем, щоб із лицьового боку не було видно шва. Декоративним доповненням до шкіряних смужок служили кручені шкіряні шнурочки («крученики», «ламаники»). Верхню частину спинки «кожушка» оздоблювали вирізаними із сап'яну або сукна листочками та квітами («туліпанами»), а нижню – трьома деревцятами («смерічками»). Середня «смерічка» була великою, а дві бічні – меншими. Малі «смерічки» оздоблювали вишивкою, виконаною технікою «гладь» гарасовими та вовняними нитками у вигляді двох стилізованих гілочок з стебла, однієї шестипелюсткової квітки та листочків у формі сердечок. Вишивка розміщувалась симетрично, по обидві сторони кожуха. У кольоровій гамі переважали темно-вишневі, червоні, зелені, жовті, голубі, рожеві тони (див. світл. 9, 10) [38; 67, с. 150–151].

У селах Закарпатської Гуцульщини побутували і **мало оздоблені кептарі («киптарі», «піхтаринки»)**. Комір, круглий виріз горловини, поли, подол, кишені оздоблювали лише чорним ягнячим смушком, поверх якого нашивали пучки різнокольорових ниток («пупки»). Застібувались такі кептарі на два шкіряні ґудзики («гомби»), оздоблені різнокольоровими китичками («пупками», «бойтками»). Бічні та наплічні шви декорували бордовими або чорними фабричними смужками. Такі кептарі давніші за багато оздоблені аплікацією, вишивкою, капслями і смушком. Очевидно, що багато оздоблені кептарі набули поширення протягом другої половини XIX та на початку XX ст. Але пишно оздоблені кептарі не витіснили повністю прості кептарики, які ще в середині XX ст. носили бідніші гуцулки [25; 68, с. 14].

Взимку гуцули одягали **кожух з рукавами** з овечих шкір хутром всередину. Кожух прямого крою складався із суцільної задньої та двох передніх піл. До верхньої частини стану пришивали широкий (4…6 см) комір-стійку. На передніх полах дві накладні кишені («жеби»). Рукави були цільнокроєними. Комір, круглий виріз горловини, поли, подол, кишені та низ рукавів обшивали смужкою (завширшки 4…6 см) з чорного заячого або ягнячого хутра. Застібувався кожух за допомогою полотняних або шкіряних ґудзиків («очок») та петель. Ґудзики оздоблювали пучками різнокольорових ниток. Верхню частину передніх пілок святкових кожухів ясінянські гуцули оздоблювали шістьма китицями червоного, жовтого, голубого кольорів. На спині на плетеному шнурочку прив'язували ще п'ять-шість китиць («гитиць»). З'єднувальні шви кожухів у селах Лазещина, Ясіня, Стебний, Чорна Тиса, Кваси, Білин декорували вишивкою у вигляді рядка дрібних хрестиків, ламаних ліній («кривуль») білого, чорного, коричневого, зеленого кольорів (див. світл. 11, 12). У селах долини р. Білої Тиси з'єднувальні шви маскували вузькими (0,5 см) оксамитовими («баршуновими») хвилястими смужками. У непогоду, кожух вивертали вовною назовні. У селах долини р. Білої Тиси та селах Косівська Поляна, Росішка побутували кожухи, які дубили корою вільхи, дуба і покривали лаком, у результаті чого вони ставали коричневими. Такі кожухи в селах долини р. Білої Тиси використовували і у весільних обрядах. Коли молоді повертались із вінчання, перед воротами їх зустрічала мати-господиня, одягнута у вивернутий вовною догори кожух (щоб у діток велася худоба і щоб багатими були), брала калач, тарілку з зерном пшениці (щоб завжди мали хліб) і макусамосію (щоб були плодовитими, як мак, і щоб їх ніхто не зміг знищити, як не можна знищити макусамосій), покроплених свяченою водою з медом (щоб любилися і були добрими, як вода з медом) і виходила до воріт [5; 16; 24; 28; 29; 51, с. 108; 71, с. 204].

У межах Закарпаття, крім гуцулок, хутряні кожухи з довгими рукавами одягали румунки, угорки та бойкині. Їх спільні риси проявились у крої, що складався з двох передніх пілок та суцільної спинки. З'єднувальні шви маскувались вузькими шкіряними ремінцями, вишивкою, сукняними смужками. На передніх пілках робили дві симетрично розташовані кишені. Як і богданські та рахівські гуцули, так і румуни свої кожухи дубили корою вільхи, дуба і покривали лаком, у результаті чого вони ставали коричневими. На початку XX ст. угорки стали фарбувати свої кожухи у червоний колір. Угорський дослідник Колопош Шандор характеризує цей різновид верхнього одягу угорок так: «Її називали червоною бундою, тому що так фарбували шкіру. Зелені ремені були на її талії. Всього шість ременів було: спереду вздовж хутра, на боках та спинці, на нижній частині та поверху тороків. Квітів було на ній небагато. Комір її півкруглий чорний, на шиї шкіряний ґудзик. Знизу бунда трохи закочена» [56, с. 62; 69, с. 23; 72, с. 101]. Поряд із спільними рисами спостері-

гаємо і ряд відмінностей. Вони насамперед проявились у характері оздоблення кожухів. Етноідентифікуючою ознакою кожухів гуцулок Рахівщини були різнокольорові китиці («гитиці», «дармопаси»). Передні пілки оздоблювали трьома парами китиць, а до верхньої частини спинки пришивали шнурки з п'ятьма-шістьма китицями. Гуцулку, одягнену у кожух з китицями, навіть із спини легко можна було розрізнити від угорки, румунки та бойкині, жіночі кожухи яких китицями не оздоблювали. До етнографічно розмежувальних рис кожухів гуцулок та бойкинь Закарпаття відносимо способи їх оздоблення. Біле чи коричневе неоздоблене тло гуцульських кожухів контрастно виділялось на фоні пишно декорованих аплікацією, шкіряними ремінцями та вишивкою бойківських кожухів.

Світл. 7, 8. **Жіноча хутряна безрукавка («кожушок»), с. Луг, Рахівський р-н. Овече хутро, заячий смушок, фабричне сукно, аплікація, вишивка. 20-ті рр. XX ст. ФЗМНАП О: 12194/114.** (Архів автора)

Світл. 9, 10. **Чоловіча хутряна безрукавка («кожушок»), с. Луг, Рахівський р-н. Овече хутро, шкіра, вовняні нитки, аплікація, вишивка, гладь. 20-ті рр. XX ст. ФЗМНАП О: 12195/115.** (Архів автора)

Світл. 11, 12. **Кожух з рукавами, с. Лазещина. Овече хутро, заячий смушок, вовняні нитки. 20-40-ві рр. XX ст. ФЗМНАП О: 2664/1015.** (Архів автора)

Ще одним видом верхнього вбрання гуцулів Рахівщини була **куртка**, виготовлена із ущільненого домотканого сукна. Сукно на деякі куртки фарбили («дубили») за допомогою кори вільхи, дуба. Якщо потрібно було, то додавали фабричний барвник («скумпію»). У різних місцевостях Закарпатської Гуцульщини сукняні куртки називали по-різному. У селах долини р. Чорної Тиси куртку темно-коричневого кольору називали «петек», малинового або червоного кольору – «кришиньик». До 30-х рр. XX ст. куртку темно-чорного кольору називали «байбараком». У селах долини р. Білої Тиси, у Рахові та навколишніх селах сукняну куртку чорного або коричневого кольору називали «сердак». У західних селах Закарпатської Гуцульщини: Косівській Поляні, Росішці сукняну куртку без оздоблення називали «лийбан», а оздоблені вишивкою – «вішітими лийбанами». Жіночі та чоловічі сердаки відрізнялись лише за розмірами. Чоловічі були на 10…15 см довші за жіночі [45, с. 16; 48, с. 150].

Щоб викроїти таку куртку, брали прямокутний шматок сукна, згинали його навпіл по ширині й зшивали обидва боки до місця вставлення рукавів. Потім передню частину зверху розрізали, робили виріз для горловини, до якого пришивали вузький (3…4 см) комір-стійку («ошийок», «голер»). До передніх пілок пришивали вузькі шматки сукна («клапани», «листівки»). Рукави шили із одного шматка сукна. Краї коміра, поли («листівки»), низ рукавів, подол оздоблювали твердим плетеним шнуром чорного кольору. Гуцульський сердак прямоспинного крою був близьким до одягу південних слов'ян, зокрема до болгарського одягу, відомого під назвою «мент».

У XVIII ст. сердаки прошивали лише трьома швами: одним посередині та двома по краях. Ці шви мали декоративне призначення, підкреслювали крій. На початку XIX ст. по швах почали вишивати різні орнаментальні мотиви. Наприкінці XIX – на початку XX ст. з'явились оздоблення у вигляді китиць («беккерів», «бовтиць»). Поєднання трьох китиць (червоної, зеленої, оранжевої) називали «гривою». Пізніше куртки стали обшивати тасьмою («шнурком», «зубчиком»). Чим багатший був господар, тим більше нашивали рядів зубчиків і мережок.

У селах долини р. Чорної Тиси «петики», «кришиньики», «байбараки» були темно-коричневого, червоного, малинового, чорного кольорів. Найяскравішими серед них є червоні сердаки («кришиньики»), які були обов'язковим атрибутом весільного вбрання ясінянських гуцулів (див. світл. 13). Контури всіх деталей «кришиньиків» обшивали чорним або зеленим плетеним шнурком («снурком»), простим трирядковим швом («штепкою», «штипкою») жовтого та білого кольорів. Місце з'єднання передніх пілок з «листівками» оздоблювали поздовжніми смугами («партицями»), які складались з чорного або зеленого шнурочка, викладеного у формі петлі. Далі пришивали 3…12 рядів твердих плетених шнурів («кіс») зеленого, жовтого, рожевого, бордового, оранжевого, білого кольорів. Орнаментальні смуги з «кіс» називали «кісницями», «мальованими кісницями». Зустрічались «кісниці» із чорних «кіс», які у чотирьох місцях обшивали різнокольоровими нитками. У результаті цього утворювались орнаментальні мотиви у вигляді прямих горизонтальних ліній («партичок») та скісних хрестів. Не менш поширеними були «кісниці» із різнокольорових «кіс», які по горизонталі обшивали різнокольоровими нитками, утворюючи орнаментальні мотиви ромба та скісних хрестів. Завершенням орнаментальної композиції «партиць» були смуги, що складались зі «штепки», напівкіл, дрібних трикутників («мотилів», «зубчиків») та дрібних квіточок («ружок»). Такими смугами оздоблювали й контури «листівок». У верхній частині передніх пілок, під коміром, пришивали два декоративні ґудзики («очі», «очка») з п'ятьма китицями із жовтих, білих, рожевих, зелених, червоних вовняних ниток. Під «партицями» пришивали по три-чотири «очка». Орнаментальна композиція коміра збігалася з композицією на «партицях». У нижніх кутах передніх пілок та обабіч з'єднувальних швів вишивали кільця («зірнички», «сонечка») діаметром 2…3 см чи квітки («ромашки»).

У ясінянських гуцулів побутували і коричневі сердаки («петеки») та чорні («байбараки») (див. світл. 14). Елементи їх оздоблення подібні. Контури всіх деталей сердака обшивали червоним, бордовим або зеленим «снурком». «Партиці» складались із жовтого, оранжевого або зеленого шнурочка, викладеного у формі петлі, 7…13 різнокольорових «кіс», які у свою чергу обшивали різнокольоровими нитками, формуючи орнаментальні композиції. На деяких «петиках» для обшивання «кіс» використовували тоненький мідний дріт («дротянку», «волос»). Найпоширенішими варіантами орнаментальної композиції «партиць» із «кіс» були чергування скісних хрестів з горизонтальними смугами («партичками»), що складались з прямих ліній та двох рядків хрестиків; чергування «партичок» з ромбами; чотири-п'ять стилізованих квіток; чергування прямокутників з метеликами («мотилями»). Вишивкою та різноманітними швами оздоблювали комір сердаків. До верхньої частини передніх пілок «петиків» та «байбараків» пришивали декоративні ґудзики («очі петика») з пучка різнокольорових вовняних ниток, на які нашивали ґудзички з ниток, дроту чи металу. До «очей петика» пришивали по три пари китиць («дармопасів»). Праву «листівку» оздоблювали смугою із густо зібраних 10…15 китиць («гитиць»), яку у народі називали «гривою». Часто «гриви» оздоблювали ґудзиками . Характерною особливістю «петеків» та «байбараків», яка відрізняла їх від сердаків інших етнографічних груп гуцулів Закарпаття, були різнокольорові плетені шнурки («зав'язуванки») з китицями на кінцях. Їх пришивали з виворітнього боку до верхньої частини передніх пілок. За допомогою них сердаки зав'язували під шиєю [11; 12; 13; 44].

Наприкінці XIX – у першій половині XX ст. у ясінянських гуцулів побутували й прості, мало оздоблені куртки («сердаки», «петеки») з чорного чи темно-коричневого сукна. Їх оздоблювали чорними спіралями, китицями, шнурівками, які зрідка обшивали зеленими та фіолетовими нитками.

Застібувались «петеки» на декоративні ґудзики та петлю [19; 20].

У селах долини р. Білої Тиси (Розтоки, Видричка, Богдан, Бребоя, Луги, Говерла, Тищора) **сукняні куртки («сердаки»)** шили з чорного, зрідка з темно-коричневого сукна. Контури коміра, передніх пілок, низу рукавів та подол сердака обшивали чорним шнурочком («косичкою», «уплетков»). На комірі, верхньому та нижньому куті «клапанів», на стику «клапанів» із передніми пілками, передніх пілок із спинкою «уплетки» обшивали червоними, бордовими та зеленими нитками, «штепкою» з червоних та оранжевих ниток. Поздовжні смуги («партиці») складались з чорного «снурка», складеного спіраллю й обшитого різнокольоровими нитками. Іноді внизу спіралі робили петлю («гачок»). Далі нашивали товстий чорний «снурок», обшитий різнокольоровими вовняними нитками. Між «снурками» вишивали ламану лінію («кривулю») або скісні хрести («христята»). Завершенням орнаментальної композиції «партиць» були червоні або бордові китиці («гитиці») із вовняних ниток, рідше – рядок трикутників з ріжками («баранчиками», «кучерями»), поміж якими нашивали дрібні бордові «гитички. Орнаментальна композиція вишивки на комірі мала вигляд рядка із напівкіл або трикутників, поміж якими вишивали один-два рядки дрібних квіток руж. На деяких сердаках дану композицію доповнювали дрібними бордовими «гитичками» та «кривулею». Кінці «снурка», пришитого до нижньої частини рукавів, біля з'єднувального шва перехрещували. Перехрещені кінчики («крайчики»), які обшивали червоними чи оранжевими нитками, називали «мальованими крайчиками». По низу сердака пришивали дванадцять червоних, бордових «гитиць» чи «баранячі ріжки». У селах Розтоки, Видричка, Богдан «клапани» на рівні «партиць» оздоблювали орнаментальними смугами із чотирьох-п'яти різнокольорових рядів («прошвів»), двох «кривуль» та дрібненьких квіток («ружочок») (див. світл. 15) [21; 23; 42].

Сердаки рахівських гуцулів шили із чорного або темно-коричневого сукна за традиційним народним кроєм. За оздобленням виділяємо два види рахівських сердаків. У м. Рахові та навколишніх селах (Вільховатий, Костилівка, Круглий, Ділове, Хмелів) побутували сердаки, схожі до богданських. Спостерігаємо лише незначні відмінності. В оздобленні богданських сердаків переважали червоні кольори, а у рахівських – бордові. Для рахівських характерним було використання великої кількості дрібних «гитичок». На одному сердаку їх могло бути 300…350. По низу сердаків вишивали лише «баранячі ріжки», на відміну від богданських, де зустрічались й великі «гитиці» (див. світл. 16) [27; 34]. Свої особливості мали сердаки («лийбани») з сіл Росішка та Косівська Поляна. Тут сукняні куртки без оздоблення називали «лийбани», а оздоблені вишивкою – «вішітими лийбанами». Контури всіх деталей обшивали чорним «снурком», подвійним стебелевим швом, ламаною лінією («кривулею») та трьома рядами різнокольорових «мотилів». До верхньої частини «клапанів» пришивали «гитиці» та бордові шнурочки («кіски») з великими жовто-оранжевими китицями («бекерами»). Орнаментальна композиція «партиць» складалася з бордового шнурка у формі спіралі («глисти»), двох «снурків», обшитих різнокольоровими нитками, чотирьох рядів «мотилів», двох бордових кіс («плетінок»). Зовнішня «плетінка» у п'ятьох місцях скручувалась у формі кілець («очок»), над якими вишивали три ряди «мотилів», колечка («сонечка») та «баранячі ріжки». На комірі вишивали два ряди «мотилів», колечка («сонечка»), дрібні скісні хрести. «Сонечка» вишивали також й по низу сердака та у верхній частині спинки під коміром. Місце з'єднання рукавів зі станом сердака оздоблювали бордовою «плетінкою», обрамленою «кривулями» та чотирма рядами «мотилів». Етноідентифікуючою ознакою сердаків з сіл Росішка та Косівська Поляна було оздоблення верхньої частини рукавів п'ятьма колечками («сонечками»), розміщеними у формі прямого хреста, або дев'ятьма «сонечками» – у формі ромба (див. світл. 17) [35; 36].

Свої особливості мав **верхній одяг великобичківських гуцулів**. У XIX – на початку XX ст. побутували два види верхнього одягу – вовняна накидка («гуня») та сукняна куртка («лийбан», «сердак»). До кінця XIX ст. єдиним верхнім зимовим плечовим одягом великобичківських гуцулів були **білі гуні** двох видів: «гуні кладені» та «гуні чесані». Шились вони із овечого сукна, для виготовлення якого використовували пропарену, вимиту та висушену вовну. «Почесану» вовну сортували. Із кращої пряли тонкі нитки, які йшли на основу сукна, а гірша, товща використовувались для тканння. Товсті нитки різали на шматки («пантлики») завдовжки 20…30 см. Їх вставляли («клали») на кроснах човником через кожні три нитки («через мале бердо») і ткали таким чином, щоб сукно з одного боку виходило лахматим, а з другого – гладким. Таку гуню називали «кладеною». Нитки для «чесаної» гуні готували так само, як і для «кладеної». Але при тканні не вставляли довгих білих вовняних ниток поміж основу. Виткане сукно на півдня ставили у валило, потім сушили та начісували, і лише тоді з нього шили гуні.

Крій гунь був простим. Складений навпіл по пітканню шматок сукна зшивали по боках, залишаючи отвори для рукавів. Потім передню частину розрізали і робили виріз горловини. Зав'язували гуню товстою, сплетеною втроє, мотузкою («ощунками»). На Закарпатті гуні були поширені повсюдно, крім Рахівщини. У великобичківських гуцулів вони поширились з середини XIX ст. під впливом долинянських та румунських одягових традицій. Ясінянські, богданські та рахівські гуцули гуню не знали [57, с. 49; 61, с. 62-63].

На початку XX ст. гуні поступово почали витіснятись **сукняними куртками («лийбанами», «сердаки»)** з білого, сірого, чорного або темно-коричневого сукна. Кроїли їх з трьох пілок: суцільної задньої та двох передніх. «Лийбан» мав відкидний комір та довгі вшивні рукави.

Світл. 13. **Жіноча сукняна куртка («кришиньик»), с. Ясіня, Рахівський р-н. Червоне домоткане сукно, шовкові нитки, вишивка, шнурівки. 20-30-ті рр. XX ст. ФЗМНАП О: 4238/1853.** (Архів автора)

Світл. 14. **Жіноча сукняна куртка («петик»), с. Ясіня, Рахівський р-н. Коричневе домоткане сукно, шовкові нитки, вишивка, шнурівки. 20-30-ті рр. XX ст. ФЗМНАП О: 2691/1034.** (Архів автора)

Світл. 15. **Жіноча сукняна куртка («сердак»), с. Богдан, Рахівський р-н. Чорне домоткане сукно, шовкові нитки, вишивка, шнурівки. 20-ті рр. XX ст. ФЗМНАП О: 2632/988.** (Архів автора)

Світл. 16. **Жіночі сукняні куртки («сердаки», «лийбани»), села Костилівка, Росішка, Рахівський р-н. Чорне домоткане сукно, шовкові нитки, вишивка, шнурівки. 20-ті рр. XX ст. ФЗМНАП О: 2643/999, ФЗМНАП О: 11489/1.** (Архів автора)

Світл. 17. **Те саме, що світл. 16.**

Світл. 18. **Жіноча сукняна куртка («сердак»), с. Кобилецька Поляна, Рахівський р-н. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, шнурівки, вишивка. 20-ті рр. XX ст. ФЗМНАП О: 13037/245.** (Архів автора)

Інколи зустрічались «лийбани», спинка яких шилась із двох пілок. Оздоблювали куртки двома парами кишень. Одна пара пришивалась нижче рівня грудей навскіс, а друга – вздовж під нею. На передню полу пришивали три пари чорних фабричних ґудзиків. Рукави оздоблюва-ли сукняною пряжкою на відстані 4…5 см від ниж-нього краю рукавів. Заможні селяни кишені та конту-ри передніх пілок «лийбана» оздоблювали велюром. Спосіб крою, велика кількість прострочувань, харак-тер оздоблення свідчать, що цей вид одягу шили не самі люди, а ремісники. У Великому Бичкові та Лугу були поширені сірі, а у Верхньому Водяному, Водиці – білі «лийбани». А. Ворон вважав, що «лийбани» – це сердаки і що полянські гуцули, до яких він відносив і жителів с. Луг, «мають вовняні сердаки не вишивувані, але прості безбарвні» [48, с. 150].

На початку 20-х рр. XX ст. у селах Кобилецька Поляна, Верхнє Водяне, Водиця під впливом рахівських гуцулів поширились довгі (70…75 см) чорні сукняні куртки («лийбани»). Кроїли їх з трьох пілок: двох передніх та суцільної спинки. До передніх пілок пришивали вузькі шматки сукна («клапани»). Сердаки мали вузький (3…4 см) комір-стійку, довгі цільнокроєні рукави. Контури всіх деталей обшивали чорним шнурочком («косичкою»). Зрідка зустрічались червоні «косички». За шнурочком вишивали бордовий стебелевий шов, «кривулю» та різнокольорові трикутники («мотилі», «рачки»). Місце з'єднання передніх пілок з «клапанами» оздоблювали повздовжніми орнаментальними смугами («партицями»). Вони складались з бордового шнурочка («силянки», «плетінки»), складеного у формі спіралі й прошитого трьома рядками з різнокольорових ниток. Далі пришивали два чорні шнурки («косиці»), а між ними – один бордовий чи червоний шнурок («краску»). «Краску» обшивали різнокольоровими скісними хрестами та прямими лініями. Іноді на «косиці» та «краску» пришивали маленькі китиці («гитиці») із різнокольорових вовняних ниток. Завершенням орнаментальної композиції «партиць» виступали дрібні колечка («очка», «очиці») та «мотилі». «Клапани» на рівні «партиць» декорували смугою із різнокольорових «гитиць» («гривою»). До верхньої частини «клапанів» пришивали три-чотири бордові шнурочки з різноко-льоровими китицями на кінцях. Верхню частину рукавів, як і на рахівських сердаках, оздоблювали кільцями («очками», «сонечками»). Могли вишивати одне «очко» або п'ять, розміщених у формі прямого хреста. «Очка» вишивали також й на спині під коміром, у нижній частині рукавів та на подолі сердаків. За кроєм та оздобленням великобичківські сердаки подібні до рахівських (див. світл. 18) [39; 40].

Отже, для кожного локального осередку гуцулів Закарпаття характерними були свої традиції в оздоб-ленні плечового і верхнього одягу. Вони базувались не лише на художньому смакові місцевих жителів, але й на вмінні майстрів певним чином поєднати виріб з іншими компонентами одягу, беручи до уваги крій, форми, колорит всього комплекту вбрання.

Етноідентифікуючою ознакою ясінянських кептарів була вузька (3…5 см) смушка лисячого хутра («лиси», «лиська») зі світлих та темних смужок, шкіряні аплікації, оздоблені мідними бляшками, вишивка у вигляді квіткових композицій («жапок»), кілець з вусиками («вусами»), багатокутними зірками («зірницями») та китиці («гитиці», «дармопаси») із різнокольорових шовкових червоних, жовтих, синіх, зелених ниток. Кептарі сіл долини р. Білої Тиси вирізнялись аплікацією із сукняних смужок вишневого, бордового або малинового кольору, оздобленням коміра та передніх пілок чорною сукняною тканиною, каракулем або смушком, «силянкою», якою прикрашали всі шви, краї та бічні сторони кептаря. Рахівські кептарі виділялись кольоровою гамою. У них переважали темно-вишневі кольори із вкрапленнями червоного, жовтого, синього чи жовті, червоні, бордові із незначним вкрапленням зеленого, голубого та чорного кольорів. Великобичківські кожушки за кроєм подібні до ясінянських, богданських та рахівських кептарів. Їх етноідентифікуючою ознакою було декоративне оздоблення темно-вишневим чи коричневим сап'яном у вигляді хвилястих смуг та стилізованих гілочок .Їх не оздоблювали мідними бляшками та китицями. Такі хутряні безрукавки у межах Закарпаття побутували тільки у великобичківських гуцулів.

Кептарі гуцулок Закарпаття у крої, технологічних прийомах оздоблення виявляють ряд спільних рис з румунськими безрукавками («кожками») та долинянськими «бундами». Спільність форми може пояснюватись багатьма причинами, серед яких немале значення мали однакові природно-географічні умови проживання різних народів. Я. Головацький з цього приводу писав, що «гірський крій кожушків належить не тільки руському народонаселенню, а й польським горянам, частково словакам, на сході – румунам. Сліди його є навіть у болгар, сербів, хорватів». Спільні риси у формах кожухів визначались властивостями та розмірами матеріалу, які диктували однаковий принцип моделювання і з'єднання конструктивних елементів. Відмінність гуцульських кептарів і румунських («кожків») та долинянських («бунд», «рекликів») полягала в їх оздобленні. На відміну від гуцульських, хутряні безрукавки румунок і долинянок Закарпаття із зовнішнього боку оздоблювали суцільною вишивкою, шкіряними аплікаціями, звисаючими китицями на передній і задній пілках. Ряд етнографічно розмежувальних рис спостерігаємо й між гуцульськими кептарями та бойківськими жіночими безрукавками («кожушками»). Бойківські безрукавки значно довші за кептарі. Їх довжина могла сягати 80 см. Гуцулку з Ясіня від бойкині з Репинного можна було відрізнити й за розміщенням лисячого хутра. У гуцулок ним декорували комір та верхню частину передніх пілок, а у бойкинь – нижню частину передніх пілок та обкат безрукавки. Шкіряні аплікації бойківських «кожушків» не оздоблювали мідними капслями та пишною вишивкою.

Верхній зимовий одяг з ущільненого сукна побутував по всій території Закарпаття. Наприкінці XIX – на початку XX ст. сукняні куртки («уйоші») поширились у долинян та бойків, «сіраки» – у лемків, «уйоші» та «светри» – у румунів.

Етноідентифікуючою ознакою крою гуцульських сердаків були вузькі шматки сукна («клапани», «листівки»), які пришивали до передніх пілок. При одяганні сердаків «клапани» накладали один на одний. Їх оздоблювали вишивкою, різнокольоровими шнурівками («кісками») та китицями («гитицями»). На відміну від білих долинянських, бойківських та румунських «уйошів», сірих лемківських «сіраків», гуцульські сердаки шили з чорного, червоного чи коричневого сукна. На початку 20-х рр. ХХ ст. поряд з білими «уйошами» у румунів сіл Біла Церква, Середнє Водяне Рахівського району поширились зелені сукняні куртки, а у румунів сіл Солотвино, Глибокий Потік, Топчино, Подішор, Плаюц, Діброва Тячівського району – коричневі чи сірі. Якщо при пошитті сердаків використовували однотонне сукно, то при тканні сукна для румунських «светрів» для основи використовували поєднання зелених та чорних або коричневих та чорних вовняних ниток. У результаті отримували смугасте сукно. З виворітньої сторони «светри» підшивали фабричною матерією. Єдиним декоративним елементом «уйошів», «сіраків», «светрів» були шматки фабричної оксамитової матерії чорного, сірого, синього, зеленого кольорів, які на святкових куртках доповнювались різноманітними машинними швами та кольоровими сукняними нашивками у вигляді кілець чи сердечок. Ними оздоблювали комір, контури передніх пілок, кишень, низ рукавів та обкат курток. На фоні оздобленої таким чином сукняної куртки гуцульський сердак виділявся багатством форм і способів оздоблення, яскравою поліхромністю. За кольоровою гамою вишивки та інших елементів оздоблення можна було визначити ареал поширення «сердаків». Для ясінянських «петиків», «кришеньиків» та «байбараків» характерною була жовто-оранжева кольорова гама із незначними вкрапленнями білих, рожевих, зелених барв. На фоні чорного сукна яскравим акцентом виступав червоно-бордовий колорит богданських «сердаків». «Сердаки» рахівських гуцулок виділялись щільністю й багатством мотивів орнаментальних смуг жовто-червоно-рожевих кольорів із вкрапленнями голубих, білих, жовтих, оранжевих барв. Крім того, колорит вишивки «сердаків» гуцулок Рахівщини засвідчував ще й вікову і соціальну належність їх власниці.

Світл. 19. **Пари гуцульського весілля (с .Ясіня, І пол. ХХ ст.)**

Список використаних джерел та літератури

Джерела:

1. Експозиція Етнографічного музею при бібліотеці с. Росішка Рахівського р-ну[1] (далі – ЕЕМБР): інв. № не присвоєно. Жіноча хутряна безрукавка («кептар»), с. Росішка. Хутро, шкіра, вишивка, аплікація. 1920-ті рр.

2. ЕЕМБР: інв. № не присвоєно. Чоловіча хутряна безрукавка («кептар»), с. Росішка. Хутро, шкіра, вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

3. ЕЕМК-ПЗОШ[2]: Інв. № не присвоєно. Кептар жіночий, с. Косівська Поляна. Хутро, шкіра, китички, вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

4. ЕЕМК-ПЗОШ: Інв. № не присвоєно. Кептар жіночий, с. Косівська Поляна. Хутро, шкіра, китички, вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

5. Експозиція Історико-краєзнавчого музею при Чорнотисянській ЗОШ І-ІІІ ступенів (с. Чорна Тиса) (далі – ЕІ-КМЧ ЗОШ:) ЕІ-КМЧ ЗОШ: інв. № не присвоєно. Жіночий кожух з довгими рукавами, с. Чорна Тиса. Овече хутро, заячий смушок, китички. 20-ті рр. ХХ ст.

6. Експозиція Приватного музею «Скіфське полювання» (смт. Ясіня) (далі – ЕПМ «СП»:) ЕПМ «СП»: інв. № не присвоєно. Кептар жіночий, с. Богдан. Хутро, шкіра, китички, вишивка, аплікація. 1920-ті рр.

7. ЕПМ «СП»: інв. № не присвоєно. Кептар жіночий, с. Косівська Поляна. Хутро, шкіра, китички, вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

8. ЕПМ «СП»: інв. № не присвоєно. Кептар жіночий, с. Ясіня. Хутро, шкіра, китички, мідні бляшки вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

9. ЕПМ «СП»: інв. № не присвоєно. Кептар чоловічий, с. Богдан. Хутро, шкіра, фабричне сукно, бляшки вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

10. ЕПМ «СП»: інв. № не присвоєно. Кептар чоловічий, с. Ясіня. Хутро, шкіра, китички, мідні бляшки вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

11. ЕПМ «СП»: інв. № не присвоєно. Чоловіча сукняна куртка («байбарак»), с. Ясіня. Чорне домоткане сукно, вишивка, шнурівка, китички. 20–30-ті рр. ХХ ст.

12. ЕПМ «СП»: інв. № не присвоєно. Чоловіча сукняна куртка («петек»), с. Ясіня. Коричневе домоткане сукно, вишивка, шнурівка, китички. 20–30-ті рр. ХХ ст.

13. ЕПМ «СП»: інв. № не присвоєно. Чоловіча сукняна куртка («петек»), с. Ясіня. Коричневе домоткане сукно, вишивка, шнурівка, китички. 1920–30-і рр.

14. Експозиція Ясінянського краєзнавчого музею (далі – ЕЯКМ:) ЕЯКМ: інв. № не присвоєно. Жіноча хутряна безрукавка («кептар»), с. Ясіня. Хутро, шкіра, китиці, вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

15. ЕЯКМ: інв. № не присвоєно. Жіноча хутряна безрукавка («кептар»), с. Ясіня. Хутро, шкіра, китиці, вишивка, аплікація. 20-ті рр. ХХ ст.

16. ФЗМНАП О: 18/42. Кожух з рукавами, с. Богдан. Овече хутро, заячий смушок, вовняні нитки. 1920–40-ві рр.

17. ФЗМНАП О: 45/3347. Кептар чоловічий, с. Лазещина. Овече та лисяче хутро, шкіра, вовняні нитки, мідні бляшки, китиці, аплікація, вишивка. Початок 20-х рр. ХХ ст.

18. ФЗМНАП О: 110/97. Чоловіча хутряна безрукавка («кептар»), с. Лазещина. Овече хутро, шкіра, вовняні нитки, мідні бляшки, китиці, аплікація, вишивка. Початок ХХ ст.

19. ФЗМНАП О: 1598/867. Мало оздоблена сукняна куртка («сердак», «петик»), с. Лазещина. Чорне чи темно-коричневого сукно. Початок ХХ ст.

20. ФЗМНАП О: 2544/95. Мало оздоблена сукняна куртка («сердак», «петик»), с. Лазещина. Чорне чи темно-коричневого сукно. Початок ХХ ст.

21. ФЗМНАП О: 2632/988. Сердак чоловічий, с. Богдан. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, вишивка, шнурівки. 20-ті рр. ХХ ст.

22. ФЗМНАП О: 2640/996. Кептар жіночий, с. Богдан. Овече та заяче хутро, бордове сукно, вовняні нитки, бісер аплікація, вишивка. Початок 1940-х рр.

23. ФЗМНАП О: 2661/1013. Сердак жіночий, с. Богдан. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, вишивка, шнурівки. 20-ті рр. ХХ ст.

24. ФЗМНАП О: 2664/1015. Кожух з рукавами, с. Богдан. Овече хутро, заячий смушок, вовняні нитки. 1920–40-ві рр.

[1] В цілях скорочення *«Рахівський р-н»* не буде зазначитися в описі.
[2] ЕЕМК-ПЗОШ – Експозиція Етнографічного музею при Косівсько-Полянській ЗОШ І-ІІІ ступенів (с. Косівська Поляна).

25. ФЗМНАП О: 2954/1163. Чоловічий кептар («піхтаринка»), с. Ясіня. Овече хутро, чорний ягнячий смушок, вовняні нитки, китиці. Кінець XIX – поч. XX ст.

26. ФЗМНАП О: 3394/1428. Кептар жіночий, с. Розтоки. Овече та заяче хутро, бордове сукно, вовняні нитки, аплікація, вишивка. 20-ті рр. XX ст.

27. ФЗМНАП О: 3395/429. Сердак чоловічий, м. Рахів. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, вишивка, шнурівки. 20–30-ті рр. XX ст.

28. ФЗМНАП О: 4227/1842. Кожух з рукавами, с. Лазещина. Овече хутро, заячий смушок, вовняні нитки. 20-ті рр. XX ст.

29. ФЗМНАП О: 4230/1845. Кожух з рукавами, с. Лазещина. Овече хутро, заячий смушок, вовняні нитки. 20-ті рр. XX ст.

30. ФЗМНАП О: 4231/1846. Кептар жіночий, с. Лазещина. Овече та лисяче хутро, шкіра, вовняні нитки, мідні бляшки, китиці, аплікація, вишивка. Початок 20-х рр. XX ст.

31. ФЗМНАП О: 4233/1848. Жіноча сукняна куртка («петик»), с. Лазещина. Коричневе сукно, різнокольорові вовняні нитки, вишивка. 20–30-ті рр. XX ст.

32. ФЗМНАП О: 5959/2726. Чоловічий кептар, с. Чорна Тиса. Овече та заяче хутро, шкіра, вовняні нитки, мідні бляшки, китиці, аплікація, вишивка. Початок XX ст.

33. ФЗМНАП О: 8416/3466. Кептар жіночий, с. Ясіня. Овече та лисяче хутро, шкіра, вовняні нитки, мідні бляшки, китиці, аплікація, вишивка. 20–40-ві рр. XX ст.

34. ФЗМНАП О: 9406/3655. Сердак чоловічий, с. Костилівка. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, вишивка, шнурівки. 20–30-ті рр. XX ст.

35. ФЗМНАП О: 11489/1. Жіночий сердак («лийбан»), с. Косівська Поляна. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, вишивка, шнурівки. 20–30-ті рр. XX ст.

36. ФЗМНАП О: 11520/30. Чоловічий сердак («лийбан»), с. Косівська Поляна. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, вишивка, шнурівки. 1920–30-ті рр.

37. ФЗМНАП О: 12194/114. Жіноча хутряна безрукавка («кожушок»), с. Луг. Овече хутро, заячий смушок, фабричне сукно, аплікація, вишивка. 1920-ті рр.

38. ФЗМНАП О: 12195/115. Чоловіча хутряна безрукавка («кожушок»), с. Луг. Овече хутро, шкіра, вовняні нитки, аплікація, вишивка, гладь. 20-ті рр. XX ст.

39. ФЗМНАП О: 13037/245. Жіноча сукняна куртка («сердак»), с. Кобилецька Поляна. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, шнурівки, вишивка. 20-ті рр. XX ст.

40. ФЗМНАП О: 13323/267. Чоловіча сукняна куртка («сердак»), с. Кобилецька Поляна. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, шнурівки, вишивка. 20-ті рр. XX ст.

41. ФЗМНАП О: 14544/427. Кептар жіночий, с. Богдан. Овече та заяче хутро, бордове сукно, вовняні нитки, аплікація, вишивка. Початок 40-х рр. XX ст.

42. ФЗМНАП О: 14545/428. Сердак жіночий, с. Богдан. Чорне домоткане сукно, вовняні нитки, вишивка, шнурівки. 20-ті рр. XX ст.

43. Фонди Музею прикладного мистецтва Закарпаття при Мукачівському державному університеті (м. Мукачево) (далі – ФМПМЗ МДУ:) ФМПМЗ МДУ: 40. Кептар жіночий, с. Косівська Поляна. Хутро, шкіра, китички, вишивка, аплікація. 20-ті рр. XX ст.

44. ФМПМЗ МДУ: 83/97. Жіноча сукняна куртка («байбарак»), с. Чорна Тиса. Чорне домоткане сукно, вишивка, шнурівки, китиці. 1920-ті рр.

Література:

45. Бандусяк М. Мій славний родовід / М. Бандусяк // Карпатський край. – 1991. – № 21. – С. 3–8.

46. Басанець Т. Художні вироби із кольорових металів / Т. Басанець, Н. Січкарьова // НТЕ. – 1993. – № 5–6. – С. 46–50.

47. Бунтушак І.І. Гуцульське народне ткацтво та вишивка кінця XIX – початку XX ст. : курсова робота / І.І. Бунтушак // Архів кабінету етнології історичного факультету УжНУ. – Ужгород : УжДУ, 1976. – 20 с.

48. Ворон А. Підкарпатські гуцули / А. Ворон // Подкарпатска Русь. – Рочник VIII. – Число 7. – Ужгород, 1931. – С. 149-153.

49. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – К. : «Оберіг», 1993. – 590 с.

50. Галичина, Буковина, Угорская Русь / сост. сотрудниками журнала «Украинская жизнь». – М. : Задруга, 1915. – 231 с.

51. Грибанич І. Народний одяг гуцулів Закарпаття другої половини XIX – 50-х рр. XX ст. / І. Грибанич // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Ужгород : Карпати, 1995. – Вип. І. – С. 101–121.

52. Домашный промысел и народный одяг / Наш родный край. – Рочник XIV. – Число 6. – Тячево, 1936. – С. 104–105.

53. Карпинець І.І. Кептарі Українських Карпат / І.І. Карпинець // Культура та побут населення українських Карпат : матер. республіканської наукової конференції, присвяч. 50-річчю утворення СРСР : тези доповідей і повідомлень. – Ужгород: Закарпат. обл. друкарня, 1972. – С. 52–53.

54. Карпинець І.І. Кептарі Українських Карпат / І.І. Карпинець. – Львів : ВД «Панорама», 2003. – 56 с. : іл.

55. Командров О.Ф. Народний костюм Рахівщини / О.Ф.Командров // НТЕ. – 1959. – № 3. – С. 82–88.

56. Краевое искусство Венгрии. – Будапешт : Корвина, 1971. – 140 с.

57. Матейко К. Локальні особливості одягу гуцулів кінця XIX – поч. XX ст. / К.Матейко // Культура і побут населення Українських Карпат : Мат. респ. конф., присвяч. 50-річчю СРСР : тези доп. та повід. – Ужг., 1972. – С. 45–46.

58. Олексюк Я. Генетичне коріння гуцульського строю: єдність матеріального і духовного / Я. Олексюк // Вісник Прикарпатського університету. – Серія Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2009–2010. – Вип 17–18. – С. 154–159.

59. Пасулька И. Чимъ занимаются люде в Ясиню и на гуцульской Верховини / И. Пасулька // Наш родный край. – 1923. – Рочник І. – Число 6. – С. 4–6.

60. Пелипейко І. А. Вивчення Гуцульщини / І. А. Пелипейко // Гуцульщина. – Верховина, 1998. – С. 23–26.

61. Піпаш М.І. Традиційний народний одяг верхньоводянських гуцулів в другій половині XIX – на початку XX ст. : дипломна робота / М.І. Піпаш // Архів кабінету етнології історичного факультету УжНУ. – Ужгород: УжДУ, 1999. – 79 с.

62. Полянская Е.В. Народная одежда гуцулов Раховского района / Е.В. Полянская // Карпатский сборник : Труды межд. комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей. – М. Наука, 1972. – С. 57–65.

63. Румынско-русский словарь. – М. : Изд-во иностранных и национальных словарей, 1954. – 432 с.

64. Соломченко О.Г. Гуцульські художні вироби із шкіри / О.Г.Соломченко // НТЕ. – 1966. – № 2. – С. 66-70.

65. Тиводар М.П. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини XIX – першої половини XX ст.) / М.П.Тиводар // Carpatica - Карпатика. – Вип. 6. Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII – XX ст. – Ужгород, 1999. – Вип. 6. – С. 4-64.

66. Ткачук А. Рахово / А. Ткачук // Наш родный край. – Рочник VIII. – Число 1. – Тячево, 1929. – С. 19-20.

67. Федина О.Я. Образ «дерева життя» в ансамблі українського народного костюма кінця XIX – поч. XX ст. / О.Я.Федина // Науковий вісник Нац. лісотехн. ун-ту України. – 2006. – Вип. 16. – С. 149–153.

68. Хоткевич Г. Гуцули і Гуцульщина / Г. Хоткевич. – Нью-Йорк : «Свобода», 1920. – 32 с.

69. Хофер Т. Народное исскуство венгров / Т. Хофер, Е. Фел. – Будапешт : Корвина, 1975. – 638 с.

70. Чіх-Книш Б. Локальні художні особливості гуцульських кептарів // Вісник Прикарпатського ун-ту. Сер. Мистецтвознавство. – Ів.-Фр. : Плай, 2003. – Вип. 5. – С. 162–169.

71. Beskid K. Narodni kroje v Marmarosi // Marmaros. 1919–1929. – Uzhorod: MCMXXIX, 1930. – S. 199–204.

72. Zoltai L. A debreceni viselet a XVI–XVIII sz. [Дебреценский костюм в XVI–XVIII ст.] / L. Zoltai // Etnographia. – 1938. – № 49. – S.75–108, 287–315.

Традиційна вишивка на одязі гуцулів Рахівщини XIX – першої половини XX ст.

Роман Пилип

Вишивка гуцулів Рахівщини є однією із важливих складових народної художньої культури, яка тісно пов'язана з давньоукраїнськими вишивальними традиціями. В минулому була найпоширенішим видом декоративно прикладного мистецтва, його вивчення розкриває невичерпні багатства творчих сил народу. Традиційна гуцульська вишивка вирізняється стійкістю традицій, самобутністю, колоритністю, багатьма архаїчними рисами, характерна широким діапазоном використання в усіх сферах життя народу. Особливості природного середовища, трудових традицій, побутового життя, усталених свят й обрядів, соціально-історичних й політичних умов розвитку закарпатської Гуцульщини, культурно-побутові контакти з сусідніми етносами визначили особливості вишивок даної етнографічної групи.

Вишивання було давньою традицією і виконувалось з урахуванням календарного циклу сільськогосподарських робіт. У зимовий період дівчата, «молодиці» повинні були закінчити «тіпати» (терти) льон і коноплі. До Великодня ткали та вибілювали полотно, а потім шили та вишивали. Вишивка сягає своїм кореням глибокої давнини і нерозривно поєднана з магічно-обрядовою і господарською діяльністю людини. Саме тому твори народного мистецтва містять як духовні, так і матеріальні ознаки [1, с. 354]. Попри входження гуцулів, протягом багатьох років, до складу різних політичних утворень, традиційна культура, зокрема вишивальні традиції, не втратили своїх загальних ознак. Проте з кінця XIX – у першій половині XX ст. вишивка набуває певних локальних рис. Серед великої кількості різновидів традиційної вишивки гуцулів Рахівщини найпоширенішою є вишивка на вбранні. Вона має чітко виражені риси в техніці, орнаменті, способах компонування, колористиці. Регіональне вивчення вишивки важливе у загально українському контексті, оскільки при характеристиці вишивальних традицій окремих регіонів можемо скласти загальне уявлення про традиційну українську вишивку загалом. Попри свою популярність в минулому, тільки сьогодні вона стає об'єктом різносторонніх наукових студій.

Завдяки колоритності, Гуцульщина часто привертає увагу письменників, митців, етнографів науковців. На хвилі романтизму досліджуються локальні риси вишивки лемків, бойків гуцулів. Інтелігенція прагне відродити українську минувшину. Вперше на відмінності традиційної культури в Карпатах звертають увагу та присвячують свої дослідження Гуцульщині члени товариства «Руська Трійця» – І. Вагилевич [2], Я. Головацький [3] та В. Шухевич [4]. Тоді ж відбуваються перші історико-краєзнавчі дослідження та формуються перші колекції етнографічних і мистецьких раритетів, в т.ч. і із Закарпатської Гуцульщини.

На Закарпатті в другій половині XIX – на початку XX ст. станом вишивальних народних промислів зацікавились передові представники громадськості, історики, етнографи, художники краю. Серед них Федір Манайло [5], Федір Потушняк [6] та інші. Починається вивчення і колекціонування народної вишивки. Позитивну роль у дослідженні вишивки та її збереженні відіграли різноманітні промислові та сільськогосподарські виставки, до яких формувались збірки одягу та вишивок. Результатом таких виставок стали публікації, альбоми вишивок, зокрема праця С. Маковського [7], який додає матеріал Рахівської Гуцульщини. Деякі відомості про народне вбрання та техніки вишивки знаходимо в публікації чехословацької дослідниці А. Кожмінової [8], де окремо описано вбрання гуцулів Рахівського району. В радянський період дослідження проводяться на значно ширшому теоретичному рівні. Особливостям народного вбрання та вишивки присвячені статті М. Шмельової [9], І. Симоненка [10], О. Полянської [11]. У науковому виданні локальні особливості традиційного народного вбрання гуцулів Рахівщини висвітлив В. Коцан [12].

На тлі глобалізації виразно постає проблема збереження та відродження локальних етнографічних особливостей вишивального мистецтва на Закарпатті. Хаотичне формування приватних колекцій вишитих виробів, втрата їхньої прив'язки до місця побутування, спотворює відомості та наукову вартість вишитих виробів. В зв'язку з цим, перед науковцями краю неодноразово виникало питання вивчення та систематизації традиційної народної вишивки українців Закарпаття.

За сучасним адміністративно-територіальним поділом закарпатська частина Гуцульщини (етнографічний район) співпадає з Рахівським районом Закарпатської області. За переписом 2001 р. 83 тис. жителів Закарпаття назвали себе українцями-гуцулами [13]. Окрім того, до неї слід віднести ще 16 українських сіл у долинах річок Рускова, Вишова, Іза та лівого берега Тиси, які знаходяться у межах нинішньої Румунії. До закінчення Першої світової війни вони, як і нинішній Рахівський район, входили до складу Мараморошського комітату Австро-Угорщини [14, с. 202–207].

Як по всій Гуцульщині, так і в закарпатській її частині народна вишивка займала і займає провідне місце в народному декоративно-ужитковому мистецтві. Її місцеві особливості найбільш виразно проявились у вишивці на одязі. Традиційно одяг гуцули виготовляли з домотканого полотна, сукна і овчини, а вишивали льняними, вовняними, шовковими, металевими (срібними, золотими) нитками, заполоччю, муліне, зсуканими шнурами.

Основу жіночого строю гуцулів Рахівщини складала довга сорочка з неглибоким нагрудним розрізом, зморшками довкола шийного вирізу і довгими рукавами, що у зап'ясті збирались у густе морщення («збірки»). Такі сорочки були суцільнокроєними, або складались з двох частин: верхньої – станка («верок») та нижньої («підточка», «пиндиль»), (рис. 2). У XVIII

ст. жіночі сорочки шили без комірця, а на поча-тку XIX ст. на сорочках з'явився вузенький комірець [15, с. 102]. З кінця XVIII – на початку XX ст. основні шви жіночих сорочок почали укріплювати «петельками», що водночас виконували роль оздоби. У сер. XIX ст. на рукавах почали вишивати ламані лінії – «соснівки» у вигляді розтягнутого ромба. У другій половині XIX ст. на жіночих сорочках з'явились вузенький вишитий комірець, вишиті уставки – «вуставки» та манжети – «дуди». Шви, що з'єднували нижню («підточку») і верхню частину сорочки та її бокові шви скріплювали цирками [16, с. 63], [17, с. 5]. Крій жіночих сорочок гуцулів Рахівщини майже не змінився з XVIII ст. Протягом XIX ст. змінилось їх оздоблення. Жіноча сорочка складала основу жіночого строю гуцулок ще і в першій половині XX ст. Композиція візерунків уставок на гуцульських жіночих сорочках завжди стрічкова. Середню смугу візерунку, завжди робили найширшою. Обабіч неї розміщували вужчі смуги – «одскоки», що відмежовувались стебловим швом («путками», «дорожкою»). Між рядами допоміжних орнаментальних мотивів та середньою частиною вишивки уставок вишивали один-три, а інколи й більше, швів («снури»). Часто всю середню частину вставки вишивали «снурами», а зверху і знизу від них вишивали допоміжні орнаментальні мотиви (рис. 1).

У цих випадках допоміжні орнаментальні мотиви ставали основою композиції всієї уставки. Звичайно середня смуга вишивки найчастіше компонувалась з різноманітних, ритмічно складених ромбо-крапкових, хрестикових, солярних орнаментальних мотивів.

Отже, уставки складались з трьох вишитих частин – основної (середньої) та двох допоміжних (верхньої та нижньої) (рис. 1). Уставку вишивали на окремому шматку полотна, яке вставляли між станочком і верхнім кінцем рукава. Можливо, що від цього й походить назва «вуставка». Уставку пришивали до верхньої частини рукава оздоблювальними «снурами», а допоміжні орнаментальні мотиви інколи вишивали на полотнищі рукава. Роль «снурів» у вирішенні композиції гуцульських уставок настільки важлива, що навіть у середині XX ст., коли в гуцульську вишивку Рахівщини потрапили окремі рослинні мотиви, «снури» не зникли, а перетворилися у вузенькі смуги, які виконували стебловим швом.

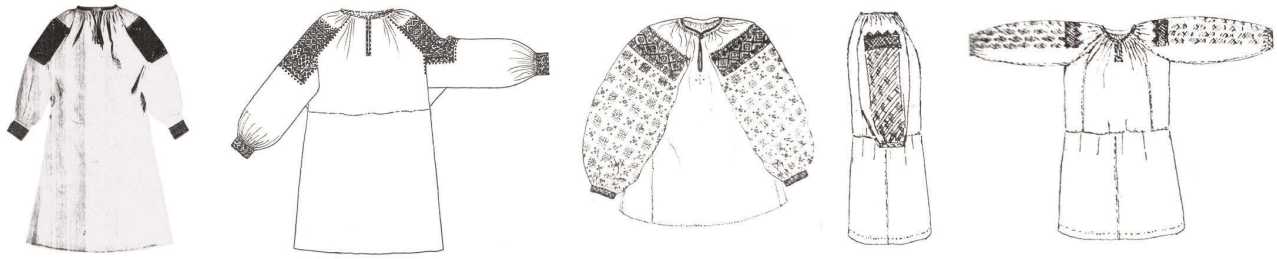

Рис. 2. **Різновиди крою жіночих сорочок Рахівського району**

Основою чоловічого народного строю гуцулів була довга, нижче пояса, сорочка («кошуля»). Низ сорочки опускали поверх штанів. Пройшовши розвиток від «старої» до «нової кошулі», вона наприкінці XIX ст. набула таких рис, які були для неї характерні і в XX ст. «Нова кошуля» мала вишитий комір і манжети («дуди») та уставки на грудях і верхній частині рукавів (рис. 12). «Стару кошулю» XVIII ст. вишивали білими нитками, а нову – чорними і синіми. У XX ст. місцева вишивка стала поліхромною [16, с. 57–58; 17, с. 7].

Протягом століть чоловічі і жіночі сорочки гуцулів зазнали дуже незначних змін, але, навіть у XX ст., залишались символом-знаком, що демонстрував етнографічну і етнонаціональну належність. Оздоблення сорочок пов'язане з їх обереговим, статевовіковим, естетичним, етнорозпізнавальним та іншим призначенням. У жіночих сорочках найбільше декорувались рукави, а в чоловічих – пазуха. Інші вишиті частини жіночих і чоловічих сорочок відігравали допоміжну роль у системі їх художнього оздоблення.

Жіночий поясний одяг – запаски – ткали з різнокольорових вовняних ниток і не декорували вишивкою. Чоловічий поясний одяг – суконні штани («гачі») – лише по бокових поздовжніх швах оздоблювали циркою.

Нагрудним чоловічим і жіночим одягом були безрукавні кожушки – «кептарі». Їх виготовляли з добре вичиненої і вибіленої овчини хутром усередину. Кептарі вишивали бавовняними – «памутовими» і шерстяними різнокольоровими нитками, плетеними шнурами, сукном, шкірою, бляшками, капселями, смушком. Чоловічі і жіночі кептарі були однакового крою, але жіночі оздоблювались яскравішими барвами. У Рахівському районі кептарі характеризуються певними локальними відмінностями, за якими чітко можна встановити їх належність до конкретного вишивального осередку.

Верхній чоловічий і жіночий одяг становили сукняні куртки – «сердаки», зшиті з цупкого домашнього сукна. Жіночі сердаки від чоловічих відрізнялись лише багатством вишивки. Місця з'єднання деталей сердака звичайно зміцнювали різнокольоровими оздоблювальними швами. У XVII ст. «сердак» оздоблювали всього трьома прошивними швами, а з початку XIX ст. по швах почали вишивати певний орнамент, краї обшивали оранжево-жовтими чи жовтими нитками двохрядним стебловим швом, низ рукавів оздоблювали двома-шістьма рядками декоративних зубчиків і т. ін. [16, с. 60].

У традиційній місцевій вишивці гармонійно поєднувались матеріал, техніка, орнамент, композиція та колористика, що підкреслювало чіткість і динаміку орнаменту. Гуцульська народна вишивка одягу характеризується багатством вишивальних технік. В. Шухевич описав 12 технік гуцульської вишивки [4, с. 182]. Зауважимо, що в закарпатських гуцулів найпоширенішими техніками вишивання були

низинка – «знавіворіткова», хрестик, лічильна гладь – «сотано», кушнірський, стебловий, кучерявий шви, обмітка, рідше мережка – «цирка» та ін. Низинка щільно і туго закривала все поле вишиваної частини полотна. Зазвичай чоловічі і жіночі сорочки вишивали низинкою і хрестиком, уставки ще й циркою, кептарі – кушнірським швом і т. ін.

Для вишивки гуцулів характерне загальне поширення геометричного орнаменту, в якому прості елементи поєднуються у складні (рис. 3). Геометричні орнаменти побудовані з ромбів, півромбів, трикутників, S-подібних фігур, хрестів, зубців, кругів, меандрів і т. п., поєднувались у складні горизонтальні чи вертикальні композиції. Крім того, у вишивці закарпатських гуцулів збереглись дуже давні гранично геометризовані зображення людини. Будучи прикрасою і характеризуючись стилізацією, ритмічністю і повторюваністю, такий орнамент створював певний художній образ [18, с. 56]. Художньо-естетична виразність місцевих орнаментів проявляється як у будові орнаментальних мотивів і композицій, так в їх ідейно-символічному, знаковому змісті та колориті. Це дає нам підставу припустити, що геометричний орнамент гуцулів Рахівщини переважно передає певну символічну ідею [19, с. 92–93]. Рослинні стилізовані орнаменти у них почали поширюватись під впливом міської культури, вишивальних традицій галицьких гуцулів та сусідніх етносів лише з кінця XIX – 20–30-х рр. XX ст.

Орнаментальні мотиви «вічко», «куколки», «очкаті» і т. ін., що нагадують крапку, є найдрібнішими елементами візерунку, разом з ромбами є основними елементами орнаментальних композицій (рис. 3). Це дозволяє називати традиційний гуцульський орнамент ромбічним чи ромбово-крапковим. У місцевій вишивці поширені такі різновиди ромбів: ромб з «ріжками», ромб з «щетинками» (ріжки розміщені по всьому периметру ромба), ромб з «ключками» («люльками») та ін. При багаторазовому повторенні «ключок» ромб утворює мотив меандру. Зрідка тут вишивали ромби з перехрещеними лініями. Ромби з усіченими кутами набирали вигляд восьмикутника («зірки»), його половина – «мотиль», четвертина – «пера». Крім того, в гуцульській вишивці зустрічався S-видний мотив. Роль орнаменту в народному мистецтві багатогранна. Він не лише оздоба, а й система символів-оберегів, що відображають взаємовідносини людини з навколишнім світом.

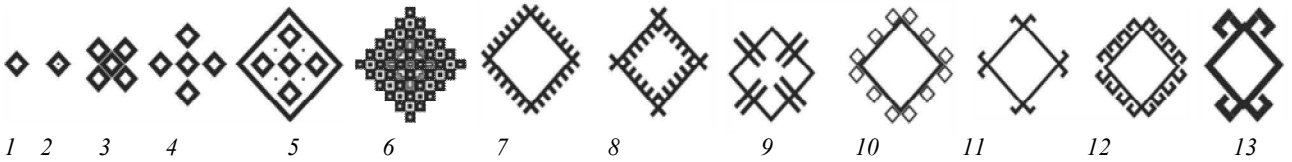

Рис. 3. **Різновиди мотиву ромба та його формотворчих елементів, що зустрічається у традиційній вишивці гуцулів Закарпаття: 1–2 – вічка; 3–6 – ромбово-крапкові мотиви; 7–10 – ромби з щетинками; 11–12 – ромби із загнутими кінцями «люльки», «піпи»; 13 – ромб з баранячими ріжками. Розробка автора**

Народна вишивка закарпатських гуцулів упродовж століть зберігала традиційну геометричну орнаментальну основу. Специфіка крою одягу та прямокутні площини окремих його частин стали причиною використання у гуцульській вишивці стрічкових, сітчастих та розеткових композицій. Загального поширення набули у гуцулів такі композиції вишивок: стрічкові, стрічково-рапортні композиції з одного чи кількох мотивів, стрічковий орнамент по місцях зшивання окремих частин, дворядні і трирядні фризові композиції, розетковий рапорт, композиції складних форм з антропоморфними зображеннями, на уставках і т. ін. [20, с. 126–127] (рис. 4).

Колорит гуцульської вишивки кінця XVIII – початку XX ст. створювали натуральні кольори вовни та нитки льняні і конопляні невибілені чи вибілені та фарбовані природними барвниками. Давня традиція вишивати червоними і синіми, червоними і чорними чи лише чорними нитками зазнала істотних змін протягом першої половини-середини XIX ст. [21, с. 159]. Колорит традиційної вишивки гуцулів Рахівщини другої половини XIX – першої половини XX ст. характеризується багатобарвністю, яскравістю і багатством соковитих кольорів [22, с. 240]. У колориті місцевої гуцульської вишивки домінували червоний, білий і чорний чи червоний, білий і синій кольори, що поєднувались з яскравими жовто-золотистими, оранжевими, світло-зеленими, темно-зеленими, коричневими. Співставлення червоно-чорних, червоно-синіх, червоно-білих, червоно-чорно-білих, червоно-оранжево-білих та поєднання інших кольорів узгоджувалися на всіх складових частинах вбрання. Народна вишивка гуцулів Рахівщини тісно пов'язана з жіночим і чоловічим комплексами народного вбрання. Жіночий одяг завжди оздоблювався барвистою вишивкою значно більше, ніж чоловічий.

Поряд із зазначеними загальними особливостями вишивки закарпатських гуцулів у межах Рахівського району виявляються також їх місцеві територіальні відмінності, що на рівні груп сіл сформувались в окремі вишивальні осередки. Врахувавши розмір вишивки, її загальний колорит та домінуючі фарби, кількість використаних кольорів, переважаючі орнаментальні мотиви і техніки вишивання виділяємо чотири вишивальні осередки. Спираючись на систематизацію опрацьованих матеріалів про народну вишивку, поділяємо її на: ясінський, богданський, рахівський, великобичківський вишивальні осередки (рис. 5). В основу такого групування ставимо композицію, колорит, орнаментальні мотиви і техніки вишивання. Це дає можливість окреслити особливості вишивки гуцулів Закарпаття та виявити художньо-образну своєрідність місцевих вишивальних осередків. Ознайомлення з особливостями вишивки названих вишивальних центрів дає можливість глибше пізнати загальний високий художньо-естетичний рівень вишивки гуцулів Рахівського р-ну.

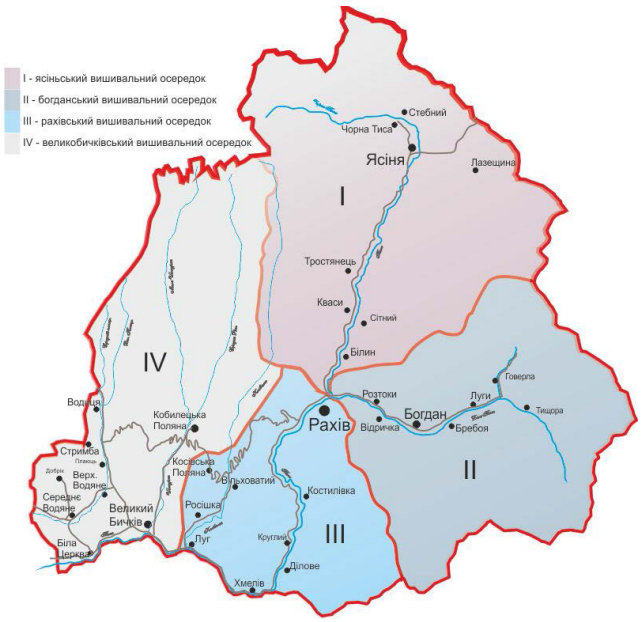

Рис. 5. **Карта схема вишивальних осередків гуцулів Рахівського району**

Ясінський вишивальний осередок окреслюється басейном р. Чорна Тиса і охоплює такі села: Ясіня, Чорна Тиса, Лазещина, Стебний, Кваси, Сітний, Тростянець та Білин. Вишивки відзначаються виразністю орнаменту та колориту. Проте їх стилістика від села до села видозмінюється [7, с. 32]. Уставки («вуставки») цього осередку найширші з усіх, поширених на Рахівщині (рис. 6). Їх стрічкова композиція побудована на основі трьох горизонтальних смуг – широкої, середньої та двох вузьких на зразок бордюра. Середню смугу ясінських уставок кін. XIX – поч. XX ст. вишивали з ритмічно складеного орнаменту. Знизу і зверху її обмежували вужчими смугами («одскоками»). У 20–30-ті роки XX ст. тут зустрічаються і вузькі односмугові уставки, нижній і верхній краї яких облямовані лише стебловим швом. Вузькими уставками оздоблювали рукави і манжети сорочок дівчаток. Візерунок уставок – геометричний або рослинно-геометризований. Орнаментальною основою уставок майже завжди був ромб. Інколи на уставках ясінського вишивального осередку ромби вибудовували вертикальними рядами. Такий прийом дозволяв вирівнювати динаміку стрічкової композиції уставки. Крім того, жіночі сорочки оздоблювали доволі широкими смугами вишивки – манжет, а комірець – вузькою декоративною облямівкою. Пазухи, комірці і манжети чоловічих сорочок тут оздоблювали нешироким смугами геометричних чи геометризованих орнаментів, які вишивали низинкою і хрестиком. Лише весільні чоловічі сорочки зрідка на плечовій частині рукавів оздоблювали нешироким смугами вишивки.

Особливості ясінського вишивального осередку проявились і в оздобленні безрукавних кептарів та сердаків. З XIX ст. в селах басейну р. Чорна Тиса набули поширення орнаментовані різнокольоровими аплікаціями і вишивкою кептарі. Звичайно вишивали низ кептаря «кривулькою» та трьома-п'ятьма рядами різнокольорових трикутників або ж знизу на кутах і на розрізах його обрамлювали великі орнаментальні мотиви квітів з «вусиками», а між ними круглі фігури з шести чи восьми кілець («зернички», «жижки») [15, с. 106], (рис. 7). Вишивали хрестиком як правило, червоними, зеленими чи жовтими нитками. Крім того, кептарі оздоблювали плетеними шнурами («силянкою»), сукняними і шкіряними аплікаціями та червоними і зеленими китицями на передніх полах.

Верхнім одягом гуцулів була куртка («сердак») з ущільненого домотканого сукна. У селах долини р. Чорної Тиси таку темно-коричневу куртку називали «петек», з малинового або червоного сукна – «крашеньик». До 30-х рр. XX ст. тут куртку темного кольору називали ще й «байбараком». Темно-коричневу куртку («петек») декорували трирядним швом («штинки»), а на кожній полі вишивали кілька рядів кольорових зубчиків і зірочок й нашивали 8…12 рядів зелених, жовтих, рожевих, бордових, оранжевих, білих вовняних шнурів. Святкові куртки («крашеньики») шили з фарбованого червоного чи малинового сукна. Поли та комір «крашеньика» вишивали хрестиковою технікою, геометричним узором [15, с. 109]. Оздоблювали «крашеньик» тасьмою і шнурами, укріплювали жовтими чи оранжевими швами, а краї сердака обшивали ще й стебловим швом жовтими і оранжевими нитками. З середини XIX ст. вздовж швів почали вишивати кілька рядів зубчиків. Сердаки тут ще оздоблювали висячими на шнурах китицями («бовтицями») та «бекерами» – трьома різнокольоровими китицями, що поєднувались в одну оздобу [22, с. 240–241].

Загалом у вишивці домінував багатий геометричний чи геометризований орнамент у вигляді широкого стрічкового декору. У колориті вишивок сорочок майже завжди домінували різні відтінки жовто-оранжевих кольорів, що поєднувались з вкрапленнями білих, синіх, бордових, зелених та зрідка чорних кольорів. С. Маковський зазначав, що у місцевій вишивці помітну роль відігравав чорний колір [7, с. 39]. Наші спостереження свідчать, що чорний колір у місцевій вишивці використовували спорадично. Навіть у першій половині XX ст., коли колорит уставок стає темнішим, коли геометризовані і геометричні узори селянки вишивали переважно різними відтінками синіх, зелених, червоних, рожевих з вкрапленнями жовтих і білих кольорів, чорний використовувався дуже рідко. У вишивці місцевих кептарів поєднувались жовто-оранжеві, червоні і зелені кольори ниток, а у вишивці сердаків – жовто-оранжеві. Загалом вишивка ясінського осередку мала яскраву жовто-оранжево-червону кольорову гаму і лише з 30-х років XX ст. її колорит стає темнішим.

Богданський вишивальний осередок охоплює села Розтоки, Відричка, Богдан, Бребоя, Луги, Говерла, Тищора в долині р. Біла Тиса. Візерунок вишивки в селах долини р. Біла Тиса значно дрібніший у порівнянні з орнаментальними мотивами інших вишивальних осередків Рахівщини, але композиційна структура вишивки тут є такою ж, як і в інших районах закарпатської Гуцульщини. Тут традиційними є ті ж трирядні уставки з широкою середньою смугою і верхньою та нижньою вузькими. У богданському вишивальному осередку були поширені три техніки вишивання: лічильна гладь («сотано»), хрестик і низинка («знавіроткова»).

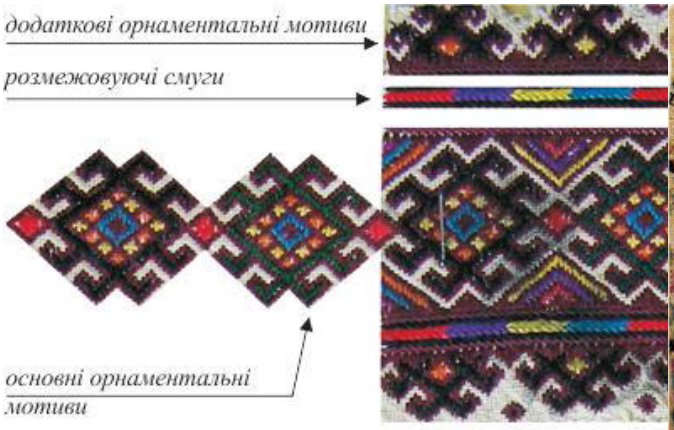

Рис. 1. **Уставка жіночої сорочки. Початок XX ст., с. Росішка, нині Рахівський р-н. Домоткане полотно, низинка, стебловий шов. Фонди ЗКМ: інвентарний № Е-1475/3**

Рис. 4. **Уставка жіночої сорочки та складові елементи її композиції. Кінець XIX ст. Домоткане полотно, низинка, «доріжки», «одскоки», кривулі, ромбово-крапкові мотиви, вічка**

Рис. 6. **Уставка жіночої сорочки. Початок XX ст., с. Ясіня, нині Рахівський р-н. Домоткане полотно, хрестик, мотив хреста. Приватна колекція автора.**

Колорит вишивок гуцулів долини р. Біла Тиса характеризувався поліхромністю. Звичайна кольорова гама вишиваних сорочок тут включала поєднання різних відтінків червоних, малинових, синіх та вкраплень жовтих і зелених ниток (рис. 8, 9).

Рис. 8. **Уставка жіночої сорочки. Початок XX ст., с. Видричка, нині Рахівський р-н. Домоткане полотно, хрестик, стебловий шов. Фонди ЗМНАП: інв. № Е-12346/226**

Рис. 9. **Уставка жіночої сорочки. Початок XX ст., с. Луги, нині Рахівський р-н. Домоткане полотно, виколювання, вирізування, стебловий шов, низинний шнурок, низинка. Приватна колекція**

Рис. 12. **Уставка дівочої сорочки. Початок XX ст., с. Росішка, нині Рахівський р-н. Домоткане полотно, хрестик. Фонди ЗМНАП: інвентарний № Е-12388/252**

Ще на початку XX ст. у богданському вишивальному осередку уставки жіночих сорочок інколи складались з однієї смуги, вишитої геометричним чи квітково-рослинним орнаментом. У колориті таких уставок домінували жовто-зелено-оранжево-сині кольори. При цьому різнобарв'я було характерне для вишивки на сорочках молодих людей. Сорочки жінок і чоловіків середнього віку оздоблювали вужчими і вишитими менш яскраво уставками, а старших – переважно нитками темних кольорів (рис. 9). При цьому основу таких уставок становив дворядний стебловий чи низинний шов, який з обох боків обшивали доволі широкими орнаментальними смугами. Тому за яскравістю колориту і шириною уставок можна було визначити віковий стан жінки чи чоловіка. Так вишиті жіночі сорочки гармонійно поєднувались з тканими

темно-червоними, темно-синіми чи темно-коричневими запасками [15, с. 104].

Колорит жіночих і чоловічих сорочок гуцулів долини р. Біла Тиса гармонійно поєднувався з колоритом місцевих кептарів. Їх оздоблювали сукняною смужкою вишневого, бордового чи малинового кольору, але основним оздоблювальним елементом кептарів була шкіряна стрічка білого кольору завширшки 2 см («силянка»), на якій робили три ряди трикутних надрізів, а потім по швах пришивали зеленими нитками до кептаря. Так утворювався ритмічний орнамент з білих і зелених трикутників. Невеликі кишені обшивали бордовими нитками, а на кутах і розрізах кептаря вишивали квіти («косиці») бордовими, червоними і зеленими нитками [11, с. 139; 14, с. 31] (рис. 10).

Гуцули сіл долини р. Біла Тиса, на відміну від гуцулів долини р. Чорна Тиса, свої куртки («сердаки») шили з сірого нефарбованого домотканого сукна. Краї «сердака», поли, рукави та поділ оздоблювали твердим чорним плетеним шнуром, поли прикрашували двома жовто-червоно-оранжевими «гривами» (поєднання трьох різнокольорових китиць). Комір і поли оздоблювали вишитою зелено-жовто-оранжевою стрічкою («лінією»), поли – двома шнурами цих же кольорів. Шви оздоблювали трьома стрічками: рожевими по боках, жовтою – між ними. Краї «сердака» обшивали стебловим швом жовто-зеленими чи червоними нитками (рис. 11).

Загалом народна вишивка гуцулів богданського вишивального осередку характеризувалась поліхромністю з домінантою у ній червоно-малинової, червоно-зеленої чи червоно-жовто-зеленої кольорової гами у вишивці на сорочках та кептарях і червоно-зелених-жовтих кольорів на сердаках.

Рахівський вишивальний осередок охоплює такі населені пункти долини р. Тиса: Рахів, Костилівка, Вільховатий, Ділове, Круглий, Хмелів, Косівська Поляна, Росішка та Луг. У вишивці названих сіл переважно використовували ромбовидні і квадратно-прямокутні орнаментальні смуги, що вишивали у середній частині уставки. Типовою для Рахівського вишивального осередку є вишивка із с. Росішка, в якому ромби чи квадрати часто вишивали один від одного на певній відстані. Це надавало середній смузі вишивки дещо розрідженого вигляду. Щоб підсилити насиченість вишивки, часто середню частину вставки компонували «щетинистими» ромбами (рис. 1). Орнаментальні смуги вишивали з ромбів різної конфігурації так, що вони стикались чи пересікались своїми гострими кутами, або поєднувались маленькими ромбиками. Уставки сорочок для жінок старшого віку, як правило, були вузенькими (рис. 12).

Їх основу складала одна смуга, що з обох боків обшивалась стебловим швом та облямівкою. Іноді у названих селах середню частину уставки вишивали лише трьома-чотирма шнурками («путками»), а простір між ними заповнювали маленькими квадратиками, або ж середню смугу уставки утворювали зі стрічок стеблових швів, що з обох боків обшивались дворядними смугами вишитих квадратиків чи ромбиків хрестиком або низинкою. В основу вставок дівочих сорочок лягав стебловий шов, який з обох боків обшивали облямівкою («одскоки»). Гуцули Косівської Поляни найчастіше середню смугу оздоблювали композицією ромбів в обрамленні кушнірських і стеблових швів («петельків») та облямівки («бордюрчиків») або смугою візерунку утвореного з мотиву «баранячі роги». Чоловічі сорочки на пазусі, комірці та манжети оздоблювали такими ж орнаментами, як і жіночі сорочки (рис. 13).

В орнаментальній композиції рахівського вишивального осередку ще використовували ромби з рисочками на зовнішніх сторонах («відроги», «щетинки») та S-подібні фігури («глисти», «нумери»), що вважаються найдавнішими серед сіл закарпатської Гуцульщини. Крім того, на Рахівщині, зокрема в с. Росішка, колись вишивали весь рукав жіночої сорочки дрібними геометричними фігурами, розміщеними в горизонтальні смуги, які ритмічно чергувались [15, с. 103; 7, с. 32]. Це свідчить про культурно-побутові контакти селян с. Росішка з долинянами р. Теребля, в яких доволі часто рукав суцільно оздоблювали подібною вишивкою [23, с. 180].

На поч. XX ст. в селах рахівського вишивального осередку проникають стилізовані квітково-рослинні орнаментальні мотиви. У цей період кути ромбів і квадратів почали заокруглювати і надавати їм вигляду пелюсток. У 1920–40-ві рр. уставки, комірці, манжети, пазухи на чоловічих сорочках вишивали стилізованими квітково-рослинними орнаментами чи поєднували у вишивці стилізовані квітково-рослинні орнаменти з геометричними. Квітково-рослинні орнаменти реалістичних форм тут не зустрічаються, бо гуцули не вишивали гладдю за контурами малюнка, а наносили їх хрестиком, низинкою та зрідка лічильною гладдю. Тому орнаменти мали виражену стилізовану форму. Навіть у вишивці уставок з тюльпанами, квітки були повністю стилізовані та поєднані з геометричними орнаментами. Загалом у рахівському вишивальному осередку домінував червоно-малиновий чи жовто-оранжевий колорит, як у богданському та ясінському вишивальних осередках. В обох випадках він поєднувався з чорною барвою. З поширенням стилізованих квітково-рослинних орнаментів кольорова гама місцевої вишивки світлішає, в ній починають домінувати оранжеві, зелені, жовті, сині, червоні та білі кольори, а чорний – використовувався лише фрагментарно.

Вишивка рахівського осередку характеризується поліхромністю, але при цьому найчастіше у її уставках домінували чорні і білі, червоні й малинові кольори, що поєднувались з достатньо помітними вкрапленнями світло-зелених, синіх та жовтих. З кінця XIX – початку XX ст. у вишивці уставок почали використовувати ще й оранжеві та темно-зелені нитки. Чорно-червоно-білий колорит вишиваних сорочок добре гармоніював з темно-вишневим колоритом кептарів, які оздоблювались нашивними стрічками, зірочками, смугами, напівкруглими кишеньками. Крім того, кептарі ще оздоблювали силянкою, на них вишивали «мотилі» та стилізовані квіти («косиці»), вишневими, бордовими, зеленими і жовтими нитками [15, с. 106].

Сердаки Рахівського вишивального осередку, що виготовлялись переважно з чорного, зрідка з коричневого домотканого сукна, такі ж, як і в гуцулів долини р. Біла Тиса.

Загалом вишивка рахівського осередку характеризувалась дещо розрідженою композицією ромбових, прямокутних та геометризованих квітково-рослинних орнаментів. Для місцевої геометричної вишивки було характерне поєднання чорно-червоно-білої кольорової гами, а у вишивці із стилізованими геометрично-квітковими мотивами звично поєднувались оранжеві, жовті, зелені, білі і червоні кольори, що робило їх колорит значно світлішим.

Рис. 7. **Оздоблена шкіряна безрукавка – «кептар». Перша половина XX ст., с. Лазещина, нині Рахівський р-н. Овчина, аплікація, кушнірський шов, силянка, китиці. Фонди ЗМНАП: інвентарний № Е-1847/4232**

Рис. 10. **Кептар жіночий. Початок XX ст., с. Богдан, нині Рахівський р-н. Овчина, вовняні нитки, сап'янові смужки, бісер, овече хутро, мотив вазона - «ружа». Фонди ЗМНАП: інвентарний № Е-2640**

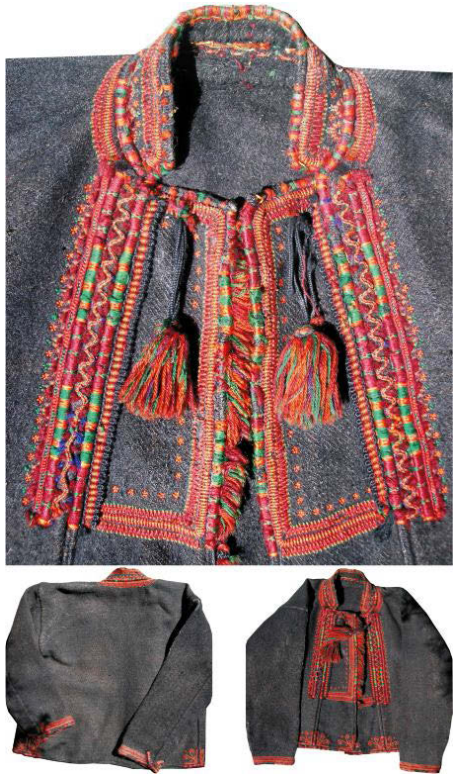

Рис. 11. **Передня пола і спинка жіночого сердака. Початок XX ст., с. Богдан. Чорне сукно, вовняні нитки, шиття, китиці, вовняні шнурочки. Фонди ЗМНАП**

Великобичківський вишивальний осередок охоплює населені пункти – Великий Бичків, Верхнє Водяне, Стримбу, Кобилецьку Поляну та села сучасної румунської частини Гуцульщини. Названі

села басейну р. Шопурка розміщені в гуцульсько-долинянській контактній етнографічній зоні та на українсько-румунському етнічному порубіжжі. Культурно-побутові контакти гуцулів з долинянами і румунами позначились як на поширених тут комплексах чоловічого і жіночого одягу, так і на його оздобленні вишивкою. Тому в місцевій вишивці, зокрема у вишивці сорочок, помічаємо певну еклектику. Наприклад, щільно вишита смуга геометричного орнаменту білими, червоними і чорними нитками може бути активізована фрагментами рослинних орнаментів, виконаних яскравими та світлими нитками. Інколи верхню частину рукавів тут ще оздоблювали мережкою. Крім того, в с. Кобилецька Поляна гуцульську жіночу сорочку оздоблювали вишивкою геометричним орнаментом на уставці, рукав вишивали стилізованими хрестиками, а манжети – геометризованими квітами. Вишитий рукав у цій сорочці нагадував «заспульницю» долинян. У Кобилецькій Поляні домінуючими техніками вишивання була низина і хрестик червоними нитками з додаванням жовтих [15, с. 103]. У долинянських селах басейну р. Тересва та в гуцулів с. Верхнє Водяне Рахівського району була поширена довга сорочка з квадратним вирізом горловини («волоська»), яку орнаментували рослинними мотивами. Тут вона набула загального поширення ще наприкінці XIX ст. Хоча рослинні орнаментальні мотиви в гуцульських селах басейну р. Шопурка набули певного поширення, все ж, у побуті населення великобичківського вишивального центру переважала геометрична трирядна гуцульська вишивка уставок. При вишивці геометричними орнаментами наприкінці XIX – на початку XX ст. тут у колориті домінували світло-червоно-жовті кольори із незначними вкрапленнями синіх, чорних та білих. Така вишивка своїм загальним колоритом нагадує вишивку ясінського вишивального осередку. З перших десятиріч XX ст. загальний колорит місцевої вишивки стає помітно світлішим. У ньому вже переважають червоні, малинові, сині, зелені кольори з вкрапленням жовтих та білих.

Еклектичність місцевої вишивки проявлялася і в оздобленні безрукавних кожушків. Наприклад, у с. Верхнє Водяне Рахівського району одні гуцули у свій одяговий комплекс включали кептарі, а інші – типові долинянські «бунди». Місцеві жіночі і чоловічі кептарі прямоспинного крою оздоблювались лаконічним орнаментом. По швах їх прикрашали червоним і зеленим сап'яном, груди широкою «силянкою», а на спинці вишивали великі квіти («туліпани») [14, с. 31].

З верхнього одягу тут були поширені як сердаки рахівського осередку, так сірі чорні сукняні куртки («вуйоші», «уйоші») долинян басейну р. Тересва.

Отже, в закарпатській частині Гуцульщини виділяються чотири вишивальні осередки, кожен з яких має певні особливості у величині орнаментальних смуг, орнаментиці, композиції та колориті. Найповніше традиції загальногуцульської вишивки збереглись в ясінському і богданському вишивальному осередках. У рахівському осередку вже помітні тенденції до поширення рослинної орнаментики, значного поширення набув у великобичківському осередку, де його поєднували з геометричним. Межі названих локальних осередків співпадають з етнографічними районами гуцулів Рахівщини. Вони сформувались під впливом природно-географічної і господарсько-культурної відособленості населення річкових долин. У межах таких етнографічних районів сформувались місцеві культурно-побутові традиції [14, с. 30].

Але попри певні локальні особливості народна вишивка гуцулів Рахівщини характеризується домінуванням у ній геометричних орнаментальних мотивів, спільністю структурної сітки візерунків, однаковими техніками вишивання та поліхромністю. До того ж, маємо всі підстави твердити, що у гуцулів Рахівщини поширений спільний для всієї Гуцульщини спосіб декорування одягу, який характеризувався ритмічною повторюваністю усіх орнаментальних елементів, чіткістю і гармонійним поєднанням їх ліній та окреслень. Збереження в орнаментиці гранично геометризованих антропоморфних зображень, ромбів, квадратиків, розеток, хрестиків, свастик, кучерів, меандрів, плетінок і т. п. свідчить про давність геометричного стилю вишивки гуцулів Рахівщини. Тут зберігалась і постійно розвивалась давня геометрична основа місцевої вишивки. Рослинні мотиви у гуцульській вишивці зустрічаються рідко. Очевидно, вони поширились у результаті контактів закарпатських гуцулів з галицькими, під впливом міської вишивки та пропаганди квітково-рослинної вишивки і контактів з долинянами та румунами. При цьому закарпатські гуцули при оздобленні сорочок користувались традиційними техніками вишивання. Технікою гладі за контурами рисунку вони зрідка користувались при вишиванні квітів на кептарях.

Характерною рисою вишивки гуцулів Рахівщини XIX – першої половини XX ст. є поліхромність. У ній використовували практично всі кольори спектру. Але при цьому домінували різні відтінки червоного, жовто-оранжевого та синього кольорів, що поєднувались з зеленим, білим, голубим, чорними та іншими кольорами [22, с. 243–244].

Особливості народної вишивки на одязі гуцулів Рахівщини проявлялись у поширенні геометричних орнаментів, побудові уставкових композицій, поширенні технік вишивання низинкою, хрестиком, лічильною гладдю, кушнірським, стебловим і кучерявим швами, мережкою і обміткою та в кольоровій гамі. Геометричні орнаменти у гуцульській вишивці поєднувались у складні стрічкові горизонтальні і вертикальні композиції чи в розетковий рапорт. Протягом першої половини XX ст. частота геометричних орнаментів збереглась лише в ясінському і богданському вишивальному осередках. У рахівському і ряді сіл богданського вишивального осередків з перших десятиріч XX ст. поруч з геометричними використовувались стилізовані квітково-рослинні орнаменти. У великобичківському вишивальному осередку використовувались геометричні, стилізовані та квітково-рослинні орнаменти.

Художньо-естетична виразність вишивки на одязі гуцулів проявлялась будовою орнаментальних композицій та колоритом. Протягом першої пол. XIX ст. ви-

шивка на сорочках залишалась білою, з сер. XIX – двофарбовою червоно-синьою (синьо-червоною), червоно-білою чи синьо-білою, а з кінця другої пол. XIX ст. – поліхромною. У багатобарвній вишивці гуцулів кінця XIX – першої половини XX ст. домінували червоні, сині та чорні кольори, що поєднувались з насиченими оранжевими, жовтими, зеленими, синіми.

Рис. 13. **Вишивка коміра та пазухи чоловічої сорочки («нова кошуля»). Початок XX ст., с. Косівська Поляна, нині Рахівський р-н. Домоткане полотно, хрестик. Фонди ЗМНАП: інвентарний № Е-9135**

Кожний з вишивальних осередків гуцулів Рахівщини впродовж першої половини XX ст. характеризувався певними особливостями. В ясінянському вишивальному осередку у вишивці сорочок, кептарів та сердаків геометричні орнаменти компонувались у широкі декоративні смуги, у поліхромному колориті яких майже завжди домінували яскраві оранжево-жовті барви. У богданському вишивальному осередку дрібні геометричні, зрідка геометризовані орнаменти на сорочках і кептарях укладались у широкі смуги червоно-малинового, червоно-зеленого чи червоно-жовто-зеленого колориту. У рахівському вишивальному осередку дещо розріджені стрічкові композиції геометричних і стилізованих квітково-рослинних орнаментів на сорочках вишивались червоно-чорно-білими, а кептарі – червоно-малиновими нитками. У великобичківському вишивальному осередку поєднувались геометричні та квітково-рослинні орнаменти стилізованих і реалістичних форм червоно-чорно-білого колориту. В околицях с. Верхнє Водяне з кінця XIX ст. набула поширення багатобарвна вишивка квітково-рослинних орнаментів реалістичних форм.

Список використаної літератури

1. Українське народознавство : за загальною редакцією С. Павлюка, Г. Горинь, Р. Кирчіва. – Львів, 1994. – С. 607.
2. **Vahylevyč J.** Huculove obyvatelé vyhodniho pohoria Karpatskeho // Časopis Českeho Museum. – Praha, 1838. – № 1. – S. 45–46.
3. **Головацкий Я.Ф.** О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и Северо-Восточной Венгрии / Я.Ф. Головацкий. – СПб, 1877. – 85 с.
4. **Шухевич В.О.** Гуцульщина : в 2-х част. / В.О. Шухевич. – Львів : Рут Принт, 1997. – 350 с.
5. **Манайлов Ф.Ф.** Изобразительное искусство на Подкарпатской Руси / Ф.Ф.Манайлов // Подкарпатская Русь. 1919–1936. – Ужгород. – 1936. – С. 144–151.
6. **Potusnyák F.** A ruszin népviselet / Ferenc Potusnyák // Зоря-Hajnal. – Ужгород. – 1943. – Роч. III. – ч. 1–4. – Old. 302–327.
7. **Маковский С.К.** Народное искусство Подкарпатской Руси / С.К.Маковский. – Прага, 1925. – 56 с. : іл.
8. **Kožminova A.** Podkarpatská Rus. Práce a život lidu po stránce kulturni hospodářskě a národopirsne / Amalie Kožminova. – Praha, 1922. – 126 s.
9. **Шмелёва М. Н.** Типы женской народной одежды украинского населения Закарпатской области / М.Н. Шмелёва // Советская этнография. – 1948. – № 2. – С. 130–146.
10. **Симоненко І.Ф.** Народна вишивка Закарпаття / І.Ф.Симоненко // Матеріали з етнографії та художнього промислу. – К., 1957. – Вип. 3. – С. 56-85.
11. **Полянская Е.В.** О сходстве и взаимовлиянии в одежде различних етнографических груп Закарпатья / Е.В. Полянская // Карпатський сборник. – М. : Наука, 1976. – С. 65-68.
12. **Коцан В.В.** Традиційнай народний одяг гуцулів Рахівщини: XIX – перша половина XX ст. [Текст] : наук.-метод. посіб. ; Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. музей нар. Архітектури та побуту. – Ужгород : Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. – 164 с. : іл.
13. **Офіцинський Р.** Безплідна інтрига коштом держави / Роман Офіцинський // Уряд. кур'єр. – 2007. – 28 бер. – С. 20.
14. **Тиводар М.П.** Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини XIX – першої половини XX ст.) / М.П.Тиводар // Carpatica-Карпатика. – Ужгород : Патент, 1999. – Вип. 6. – С. 4–64.
15. **Грибанич І.** Народний одяг гуцулів Закарпаття з другої половини XIX – 50-х рр. XX ст. / І. Грибанич // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Ужгород : Карпати, 1995. – Вип. І. – С. 101–124.
16. **Полянская Е. В.** Народная одежда гуцулов Раховского района / Е. В. Полянская // Карпатский сборник. – М. : Наука, 1972. – С. 57–65.
17. Польові матеріали, зібрані у селах Рахівського району // Архів автора. – Зошит №1 Традиційне народне вбрання та вишивка гуцулів Рахівського р-у (друга половина XIX – перша половина XX ст.), 2003. – 16 с.
18. **Запаско Я.П**. Деякі питання теорії орнаментального мистецтва / Я.П.Запаско // Народна творчість та етнографія. – 1959. – №2. – С. 54–60.
19. Словник декоративно-ужиткового мистецтва : у 2-х т. Т. ІІ. – Львів : Афіша, 2000. – 400 с.
20. **Захарчук-Чугай Р.В.** Українська народна вишивка : західні області УРСР / Р. В. Захарчук-Чугай. – К. : Наук. думка, 1988. – 190 с.
21. **Білан М.С.** Український стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмащук. – К. : Фенікс, 2000. – 328 с.
22. **Пилип Р.І.** Локальні особливості одягової вишивки українців закарпатської Гуцульщини / Р. І. Пилип // Вісник Львівської націон. академії мистецтв. – Спецвип. ІІ. – Львів-Ужгород : Ґражда, 2006 . – С. 237-244.
23. **Коцан В.В**. Іноетнічні запозичення та їх впливи на формування народного одягу долинян Мараморошчини (кінець XIX – початок XX ст.) / В.В.Коцан // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Історія. – Вип. 20. – Ужгород : Говерла, 2008. – С. 188–198.

Народне будівництво та побут ясінянських гуцулів XIX – першої половини XX ст. (на прикладі експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту)

Тетяна Сологуб-Коцан

Закарпатська Гуцульщина є унікальним регіоном України, в якому і досі зберігається цілий ряд архаїчних рис в культурі. Без перебільшення можна сказати, що Рахівщина – можливо єдиний регіон на Закарпатті, де досі свято шануються давні традиції у народному мистецтві, зокрема й в архітектурі. Вони свідчать не про відсталість цього району, а навпаки, звеличують народне мистецтво, мотиви якого ніколи не старіють. Народна мудрість, кмітливість та працелюбність гуцулів знайшли своє відображення в будівництві, ремеслах та промислах, у побуті, звичаях та обрядах.

Надзвичайно вагому роль у збереженні та популяризації традицій народного будівництва займають музеї під відкритим небом (скансени). Скансени як найбільш дійову форму комплексного показу творів народної архітектури, предметів побуту і знарядь праці в природному оточенні, в Україні почали створювати ще з середини 60-х рр. XX ст. Так, найперше музей під відкритим небом було відкрито в 1964 р. у Переяславі-Хмельницькому, згодом – в Ужгороді, Львові, Києві, Чернівцях [53, с. 304].

Під Закарпатський музей народної архітектури та побуту (ЗМНАП) в Ужгороді було відведено один з наймальовничіших куточків міста. У природному середовищі, серед плодових і декоративних дерев ніби зупинилось минуле Закарпаття. Біля підніжжя середньовічного замку, «поселилися» старовинні селянські житла і господарські будівлі, сільська кузня і водяний млин, колодязь-журавель і оборіг для сіна, церква, корчма і школа, які крізь глибину віків розповідають про життя, побут, матеріальну і духовну культуру населення краю XVIII – 30-х років XX ст. [36, с. 253].

Закарпатський музей народної архітектури та побуту був створений 27 червня 1970 року. Відкриттю музею для відвідувачів передувало п'ять напружених років копіткої, але цікавої роботи. Було обстежено десятки сіл, садиб, окремих будівель, щоб до музею перевезти найбільш цінні пам'ятки народного будівництва. При пошуку експонатів для музею їх збирачі натрапляли на цікаві речі. Зворушливий випадок стався з ними в с. Стебному на Рахівщині. «Заходимо на подвір'я гуцульської гражди. Хата відчинена, всередині – нікого. Чекаємо. Раптом з гори до хати спускається «могутній казковий дід». На ногах постоли, на голові кресаня, вишивана сорочка (на випуск), літні штани, на плечі оберемок трави. Дід попросив зачекати й зайшов до хати. Вийшовши, він тримав у руках чорну вовняну шапку («шлик»). Старий сказав: «У цій шапці я йшов на І світову війну. Хоч і гіркий спомин про ті часи, але дорога вона мені. Але для музею віддам». Дід невдовзі помер, але пам'ять про нього живе в музеї – в отій простій селянській шапці, що її оглядають тисячі людей [61, с. 4].

Експозиція музею є гармонійним поєднанням композиційно-просторового розташування музейних об'єктів, рельєфу місцевості та мальовничої природи. Із заходу на схід, згідно географічної карти краю, встановлені взірці народного житла і садиби українців низинних та передгірських районів (долинян), на пагорбі – горян (гуцулів і бойків), а також житлові споруди угорського і румунського населення Закарпаття. Селянська хата, створена протягом віків, зберегла традиції забудови, інтер'єр, де обов'язковими елементами були піч, грядка з одягом, ліжко, скриня, стіл, лави, мисник. Деякі з хат доповнені колодязем, пасікою, кошем, надвірною піччю, у кількох садибах експонуються хліви та стодоли.

Серед розмаїття традиційного народного будівництва та інших проявів матеріальної культури українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. своїми особливостями, мальовничістю форм та яскравим колоритом виділяється гуцульське народне мистецтво.

В експозиції ЗМНАП матеріальна культура гуцулів Рахівщини представлена садибою-граждою (с. Ясіня, присілок Стебний) та хатою (с. Ясіня, присілок Кевелів).

Гуцульська садиба-гражда з с. Ясіня (присілок Стебний) Рахівського р-у. У 1967 р. учасники науково-дослідних і пошуково-збиральницьких експедицій, перебуваючи на Рахівщині, звернули увагу на такий тип народного будівництва як гуцульські садиби-гражди. У с. Ясіня, с. Лазещина та присілках вченими виявлено і досліджено кілька хат з граждами. Розміри садиб, наявність великих господарських будівель для овець та великої рогатої худоби, багатий інтер'єр, дощата підлога в двох житлових кімнатах, просторі сіни з дощатою підлогою та інше дозволяють прийти до висновку, що в них жили заможні гуцули. Це підтверджували і літні мешканці та власники хат із граждами (Верб'ящук Василь, Спасюк Василь, Поштин Іван, Митничук Іван та інші). Так, Верб'ящук Василь 1899 р.н., мав 30 гольдів землі, понад 100 овець, пару коней, свій сільськогосподарський реманент тощо [29, с. 53; 56, с. 23; 59, с. 22–23; 60, с. 92–93].

У музеї було зроблено копію колишньої хата з граждою В. Клочуряка з с. Стебний, побудованої в 40-ві роки XIX ст. На час її польового обстеження у ній вже ніхто не жив. З огляду на те, що на сьогодні гуцульські замкнуті двори у традиційному вигляді уже майже не збереглися, то садиба-гражда із с. Стебний, представлена в музейній експозиції, є неоціненним скарбом, архітектурною пам'яткою, чудовим зразком народного житлового будівництва гуцулів верхів'я р. Чорна Тиса (див. світл. 1).

При зведенні традиційних житлових і господарських будівель українці Закарпаття дотримувались певних обрядів, вірувань та звичаїв. У селах долини р. Чорна Тиса для охорони хати від нечистої сили у зв'язку нижнього вінця зрубу клали овечу вовну, зубки свяченого часнику та шкарлупу з яєць. У с. Стебному біля входу у гражду вішали пробитий веселкою наскрізь камінь. Камінь як оберіг поряд з віруваннями, пов'язаними з веселкою, є дуже давнім символом. Асоціації життя в хаті з радісними і світлими кольорами веселки відбивають селянські

вірування в добрі сили природи. У селах Ясіня, Лазещина, Стебний, Чорна Тиса на верхню обв'язку обрамлення дверей («одвірків») прибивали засушені гілки смереки («корони»). За народними віруваннями вони охороняли хату від усього злого, приносили в дім щастя. У більшості сіл Рахівщини побутував звичай прибивати до порога підкову – символ щастя дому і оберіг сімейного життя. У гуцулів побутувало прислів'я: «З тяглом не власним горбом». Господар, який мав коня, вважався заможним ґаздою, бо на коні можна було швидко їхати, з конем орати, возити тощо. Крім того, підкова стверджувала вікову народну мудрість щодо неподільної єдності двох побутово-етнічних начал – краси і корисності, тобто творчої праці і буденної необхідності. У гуцулів Рахівщини на господарських будівлях («шталовах») прибивали баранячі роги («щоб був щедрим приплід овець») [60, с. 300–302; 64, с. 358].

Світл. 1. **Садиба-гражда, с. Ясіня (присілок Стебний). Експозиція Закарпатського музею народної архітектури та побуту.** (Архів автора)

Хата з граждами – це комплекс житлових і господарських будівель, обнесених високою зрубною стіною. При цьому стіни будівель у відповідних місцях служать за зовнішні стіни, як і дерев'яний зруб (гражда), який не є стіною якоїсь будови комплексу, а заповнює проміжки між будівлями, утворюючи разом з ними глуху стіну. Ззовні замкнутий двір гуцулів нагадує невелику рублену фортецю, яка підтримує зв'язок із зовнішнім світом лише через браму і хвіртку. Стіни будівель і огорожі (гражди) рублені із стовбурів смереки однакової товщини і мають однакову конструкцію кутів [29, с. 53; 60, с. 90].

Для забудови замкнутих дворів характерною була дворядність. Зліва розміщували житлові, а з правого боку – господарські приміщення. У комплекс житлових приміщень входило тридільне житло (хата-лівачка-сіни-хата-правачка) з прибудованими до нього з боків (із сходу і заходу) коморами, а із заднього фасаду (з півночі) – кошарами («притулами») для овець. Навпроти житлових приміщень розміщували хліви («шталови»), дворову комору («кліть») та дровітню («дроварку», «дроворуб») (див. світл. 2).

Навіси («шопи») вздовж огорожі (односхилий дах з довгих, до 1,5 м, драниць) у бік двору служили місцем для зберігання дров, різного інвентарю, возів, окремих побутових предметів. Навіси, як і притули, дозволяють, особливо взимку, в умовах вітрів і сніжних заметілей, здійснювати зручний зв'язок між житлом і всіма господарськими приміщеннями. Вздовж південного фасаду житла влаштовувалась закрита знизу галерея («ганок»).

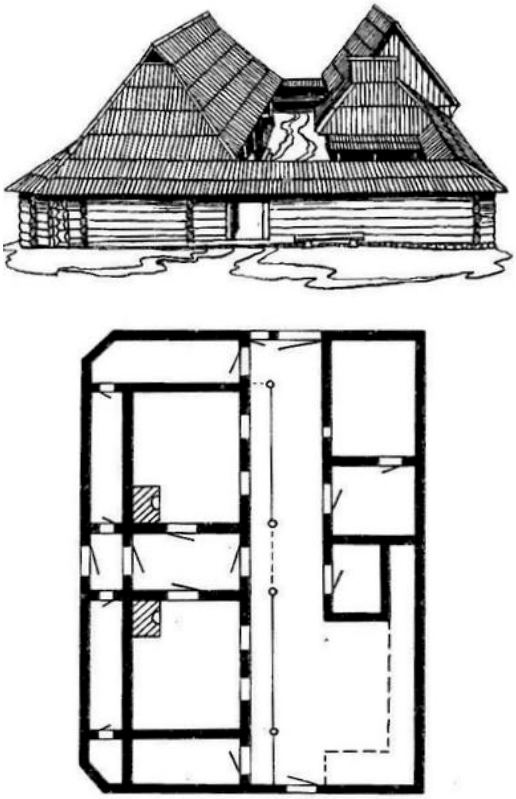

Світл. 2. **Схема забудови садиби-гражди, с. Ясіня (Стебний). Експозиція ЗМНАП.** (Архів автора)

Виникнення і побутування цього типу двору зумовлені характером господарства (пастівництво), особливостями фізико-географічних умов (часті заметілі, вітри), потребою захисту від звірів і небажаних гостей, специфікою сімейних відносин у цьому регіоні [54, с. 61]. Садиби сімейних общин були розкидані у горах на значній відстані одна від одної. Відірваність однієї садиби від іншої серед гір і лісів, необхідність захистити її мешканців від будь-якої небезпеки, а домашніх тварин від диких звірів, примушували огороджувати садибу високою дерев'яною стіною – граждою.

Хв. Вовк вважав гуцульський осідок за найдревніший, початковий тип житлового будівництва і тільки від нього виводив цілу еволюцію сільського двору на Україні. Він вказував, що гуцульські осідки, перенесені з гір в долину, втрачають свій первісний вигляд. Гражди маючи спільні конструкції з іншими будовами, зникають, і замість них з'являються звичайні огорожі («воринння») на віддалі від будівель [31, с. 88]. В. Січинський у своїй роботі про етруський дім і гуцульський осідок приходить до висновку, що гуцульський осідок, як тип будови, має своє глибоко генетичне значення для еволюції розвитку цивільного будівництва [52, с. 6–7]. Радянський дослідник І. Симоненко заперечив генетичне значення гуцульського осідку, пов'язавши його виникнення з опришківським рухом на Гуцульщині. Він стверджував, що гуцульська гражда не є древнім типом двору і має такий же вік, як й інші типи житла в горах.

Однак, на нашу думку, подібний тип забудови двору в своєму розвитку повинен був пройти певний історичний відрізок часу, протягом якого виробилися усталені форми, навички, традиції в плануванні, функціональному використанні, в загальній концепції будови тощо. Стародавність цього типу садиби підтверджує і факт проживання в ній розширених сімей, які саме на цій території найдовше зберігали давні форми сімейно-родинних відносин.

Головна будова комплексу музейної садиби гражди – житло – складалося з двох, здебільшого тотожних за площею, приміщень («лівачки» і «правачки»), розділених широкими сіньми. Площа сіней дорівнювала приблизно площі окремих житлових приміщень, тобто 20…25 м^2. В обох кімнатах були печі (спочатку курні, а з другої половини XIX ст. – напівкурні), тому вони використовувалися для сну. Щоправда, одна з них носила святковий, репрезентативний характер, інша була буденною. У кожній із кімнат стояло ліжко (в буденній часто й лежанка). Крім кімнат, для спання служили також комори («кліті»). Дослідниками фіксувались варіанти замкнутих гражд з однією-чотирма «клітями». Якщо їх було чотири, дві кліті прилягали безпосередньо до житлових приміщень (з торцевих боків кожної кімнати), а дві – з торцевих боків хліва.

Таким чином, в гуцульських граждах в окремих випадках могло проживати 5–6 і більше подружніх пар. Якщо врахувати високу популяцію у гуцулів, цілком логічно допустити, що в гражді одночасно могла знаходитися і проживати значна кількість членів родини (від 24 до 30 і більше осіб). У суворі зими всі члени сім'ї розміщалися у двох житлових кімнатах. Іноді одна із подружніх пар могла спати і в сінях, які були порівняно теплим приміщенням: з двох боків, обабіч кожної з кімнат, до сіней прилягали печі, з третього боку – хлівці для овець. Слід мати на увазі і таку форму гуцульського господарства як зимівки, що з тимчасових жител згодом перетворювалися на постійні оселі, куди з сім'єю переселявся один із синів, як правило, старший [59, с. 22–23].

Вхід на подвір'я гражди вів через хвіртку та великі дощаті ворота у протилежному кінці двору. На подвір'ї під навісами («шопами») часто зберігали вози. На возах перевозили бочки з ропою із соляних джерел Мараморощини (див. світл. 3).

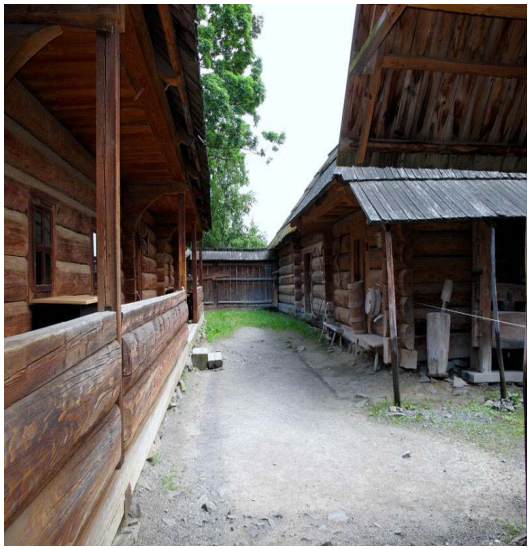

Світл. 3, 4. **Господарський двір садиби-гражди, с. Ясіня (Стебний). Експозиція ЗМНАП.** (Архів автора)

На господарському дворі та в господарських приміщеннях зберігали різноманітні знаряддя для обробітку землі (див. світл. 4). Вони були неодмінними атрибутами повсякденності гуцулів, про них протягом віків складали прислів'я і приказки, які втілюють в собі народну мудрість:

- дерев'яні «двійчаті» і «трійчаті» вила – знаряддя для накидання снопів, сіна. Це слово вживається в архівних документах Видубецького монастиря з XVIII ст. З вилами пов'язані такі прислів'я: «В голову му вилами укладали» – розумний дуже; «Се ще вилами по воді писано» – невідомо що ще буде.

- граблі («Не ставай на граблі, бо дістанеш по чолі»; «Нема грабель, щоб від себе гребли»).

- борона – прямокутна дерев'яна рама із залізними зубцями, яку застосовували для розпушування зораної ниви. Борона згадується у давньоруських пам'ятках, зокрема в «Руській Правді». Як хліборобське знаряддя борона згадується під 1590 р. у Дарчій грамоті панцирного боярина Мстиславського на село Кашинське. Прислів'я зі словом борона відображають процеси хліборобської праці та її результати – «За бороною пиль – з гречки млинці будуть», «Як за бороною куриться, то господар не журиться».

- плуг – це важливе знаряддя обробітку ґрунту налічує не одну тисячу років. Про плуг говориться в «Повісті временних літ», у «Руській Правді». Народні прислів'я підкреслюють велике значення плуга у житті хлібороба – «Найкраще ремесло – плуг та чересло», «Плуг і коса, і небесна роса людей не морили, в біду не вводили».

- коси. За археологічними даними, коса як знаряддя праці існувала ще задовго до Київської Русі. Вражає багатство прислів'їв про це знаряддя праці. У них відбито процес косіння («Коси, коса, поки роса, а як роса додолу, то ми додому», «Як косу наклеплеш, так буде косити»), висміюються ледарі та недотепні люди («Він і за косою мерзне», «Де те ще літо, а він уже косу клепа»), а бо ж вони мають переносне

значення («Наскочила коса на камінь» – про впертих; «Е, се він дугою косить» – краде) [47, с. 46-47].

До хати заходили через просторі сіни. Як у сінях, так і у жилих кімнатах була дерев'яна підлога, яка поряд з глиняною широко побутувала на Гуцульщині. На Рахівщині глиняну долівку («землю») робили з трамбованої ріні, перемішаної з глиною. Зверху її замащували глиною. Рінь з глиною засипали до верху поздовжніх підвалин, тобто до нижнього вінця зрубу. Дерев'яну підлогу стелили з протесів або товстих дощок по лагах («риглі», «лігари»), які укладали на виступи підвалин, а то й просто на підсип з ріні і глини. У хатах кінця XIX – початку XX ст. підлогу гемблювали і натирали воском. Дерев'яний настил («міст», «поміст») зафіксовано у гуцульських житлах кінця XVI – початку XVII ст., в той же час деякі дослідники вважають, що поява дерев'яної підлоги у гуцулів сягає давньоруського періоду.

У напівкурних гуцульських хатах-граждах сіни мали наскрізні двері, які вели у притули для овець. Сіни були виробничим осередком, де виконувались різноманітні роботи. Побутові речі, які зберігалися в сінях, нагадують про традиційне заняття гуцулів. Високогір'я було бідним на ораниці, але багате на полонини і гірські сінокосні луки. Це створювало сприятливі умови для полонинського скотарства, знайшло відбиток у господарському житті та побуті місцевого населення. Більшість посуду і начиння гуцулів пов'язані з веденням молочного господарства. Овець переважно доїли у відро або гелетки, корів – у дійниці. Бербениці використовували для зберігання молока і його транспортування у село [21]. У сінях також тримали бочки («бодні»), маслобійки, бокли, глибокі дерев'яні ложки («полонники»), які використовували для збирання сметани з молока (див. світл. 5). Всі ці ужиткові предмети свідчать про те, що найважливіше місце в господарстві Гуцульщини займало тваринництво, передусім вівчарство. Вівці, крім молока, давали й інший прибуток. Так зі шкіри овець після відповідної обробки виготовлялися кожухи, кептарі, зимові чоловічі головні убори («шлики», «шипки», «дуплашки»). Шкіра великої рогатої худоби використовувалася для виробництва постолів та іншого взуття, кінської збруї, інколи й широких поясів («римінів»). З волових рогів робили кушки, порохівниці, писаки («ріжки») для розпису гончарних виробів, гребінці, сільнички тощо. З овечої пряжі виготовляли біле, коричневе, чорне або пофарбоване в червоний колір сукно, з якого шили зимовий одяг, робили ліжники [29, с. 68; 43, с. 56].

Світл. 5, 6. **Інтер'єр сіней садиби-гражди, с. Ясіня (присілок Стебний).** (Архів автора)

Розвитку тваринництва на Гуцульщині сприяли передусім наявність гірських пасовищ і, починаючи з кінця XIX ст., інтенсивніше ведення лугового господарства, яке забезпечувало худобу кормами на зимовий період. Для розвитку тваринництва в гірських умовах Гуцульщини характерним було те, що в літній період тут випасали худобу на високогірних пасовищах, а взимку годували її сіном, заготовленим на гірських луках.

На Гуцульщині до пастушої громади належали пастухи, а також власник або орендар полонини – «депутат», «депутат до полонини». Він організовував випас худоби на гірському пасовищі. Депутата обирали з поміж себе члени сільської громади на загальних зборах. Перевагу надавали багатим селянам, які могли гарантувати грошове відшкодування власникам худоби, мали досвід у веденні полонинського господарства. Основними обов'язками його було укладання договору на оренду полонини, збір грошей з кожного господаря відповідно до кількості відданої ним на випас худоби, за очистку полонини, наймання пастухів для сезонного випасу худоби і погодження з ними умов і оплати праці, контролювання роботи пастухів та черговості одержання власниками дійних тварин належної кількості молочних продуктів, звітування в кінці пастушого сезону перед громадою [43, с. 57].

Всю основну роботу, пов'язану з випасом і доглядом худоби під час літнього перебування на полонині виконували пастухи («вівчєрі»). У пастушому колективі виділявся старший пастух («ватаг»). Він керував усіма пастухами, вказував місця на полонині, де вони повинні були пасти, розподіляв їжу, кликав на обід і вечерю, займався переробкою овечого молока. За невиконання пастухами його розпоряджень притягав їх до відповідальності. Однією з основних робіт пастухів на полонині було доїння худоби, під час якого вони дотримувалися різних вірувань і обрядів. Вівчарі перед і після доїння овець хрестилися і вголос або про себе примовляли: «Поможи, боже, мирно

здоїти вівці». Кожен вівчар перед початком доїння наливав до відра трохи води, щоб вівці мали багато молока («аби вівці не висушували борзо молоко»), або за іншими повір'ям, «аби вівці не ховали молока». Пастухам категорично заборонялося під час доїння овець свистіти і співати, бо на полонину прийшов би вовк і розірвав вівцю. Вівчарі завжди дотримувалися певної послідовності у доїнні овець. Спочатку доїли чорних, а наостанку – білих. Чорних овець не можна було доїти останніми, бо найближчим часом була б негода [43, с. 59].

Важливе місце в інтер'єрі гуцульської садиби-гражди займали музичні інструменти. Як правило, це були скрипка, сопілка, цимбали (так звані «троїсті музики») і трембіта. В Українських Карпатах трембіти виготовляли завдовжки в 3…4 м, що в перерізі мала приблизно 5 см. Найчастіше матеріалом для виготовлення виступало смерекове дерево, в яке вдарив грім («щоб трембіта мала сили і звучність грому»). Придатне для трембіти дерево кололи на дві половини, а в середині кожної з них видовбували ярок, що до кінця поступово розширювався. Обидві половини старанно припасовували, а потім обмотували березовою, черешневою чи смерековою корою і лише після цього натягували обручки (див. світл. 6) [1; 8; 16; 24; 25; 58, с. 360].

Внутрішнє планування житлового простору є однією з найважливіших етнографічних ознак і зумовлюється насамперед місцем розташування печі та поворотом її челюстей. Олександр Довженко писав: «Традиційна сільська піч – добра щедра піч, що пахла стравами, печеним хлібом, печеними і сушеними яблуками та сухим насінням, зіллям, корінням» [35, с. 51]. У граждах печі, як правило, розташовувались у куті, між задньою та сінешньою стінами хати, поряд із входом у житлові приміщення. Піч займала майже четверту частину кімнати і в той же час конструктивно була зв'язана із зрубом. Місце печі обумовлене віковими традиціями, пов'язаними з практикою побутового укладу та обладнання. У кухонному кутку найзручніше було виконувати господарську роботу, звідси був прямий і найкоротший шлях в сіни по воду та дрова, дим від печі найкоротшим шляхом виходив у двері, а через цівку – у сіни. На печі сушили зерно, фрукти, гриби, одяг. Тут же спали і зігрівались діти, хворі, старі. На печі та біля неї знаходились предмети, пов'язані із випіканням хліба (лопата, кочерга), окремий посуд для приготування кормів і підігріву води домашнім тваринам, птиці та інше.

При зведенні напівкурної печі, спочатку з дощок або обтесаних колод встановлювали основу («ладу»). У «ладу» довбнями набивали червону глину. Далі, на підготовлену таким чином основу печі, клали товсту, обтесану з одного боку колоду («кимак»), яку обмащували і поступово оббивали глиною, залишаючи не обмащеним кінець з фасаду для отвору челюстей («челюсті», «челюстяник») і верхню передню частину (для коша). Кіш виплітався з лози і обмащувався товстим шаром глини. Після цього протягом двох-трьох днів випалювали колоду. На четвертий-п'ятий день вже можна було пекти перший хліб. З двох боків печі, на рівні нижньої частини отвору-челюстей, з смерекових дощок робились «припічок» і «запічок», які підтримувались фігурними підпорами-стовпцями. Для гуцульських печей характерним було те, що їх конструкція опиралась на дерев'яні балки, врубані у стіни хати, знизу балки підкладались відрізком колоди або каменем (див. світл. 7) [34, с. 113; 39, с. 112–113; 51, с. 73].

У зв'язку із багатофункціональністю печі (обігрівання приміщення, приготування їжі, кормів та ін.), поліфункціональним було і використання житлового простору (для сну й для відпочинку, спільного обіду чи вечері, прийому гостей, відзначення сімейних свят тощо). Форми напівкурних печей зумовлювали і загальний вигляд інтер'єру житла. Характерною його особливістю були нерухомі, конструктивно зв'язані зі зрубом, меблі, форма яких творилася і відзначалась дивовижною раціональністю, простотою і зручністю.

Між піччю і дверима на висоті 1,5…1,7 м від підлоги висів ложечник, найпростіші за конструкцією форми якого мали вигляд планки чи дощечки з отворами для ложок. До дошки з отворами прикріплялась спинка, яка відзначалась різноманітністю форм. У безпосередній близькості від ложечника висіла дерев'яна солянка. Орнаментація ложечників і солянок, їх форми надзвичайно розмаїті, бо крім традиційних мотивів, кожен майстер приносив в оздоблення щось своє. В орнаментиці переважали геометричні візерунки, що повторювались, значно рідше зустрічались стилізовано-рослинні мотиви [19]. У цьому ж куті, біля печі висів рушник («ручник», «втераник»). З другого боку дверей (між ними і лавою) знаходився мисник – різновид обладнання традиційного селянського житла, який призначався для зберігання кухонного посуду [42, с. 345]. Розташування мисника у простінку між вхідними дверима і стіною було традиційним для усього Закарпаття. Тут було зручно користуватись мисником, оскільки він знаходився поблизу печі. Розміри мисника безпосередньо залежали від розмірів стіни, на якій він встановлювався. Привертає увагу мисник у кімнаті-світлиці, який має полиці («вищу», «середню», «нижчу», «прилавок»), що конструктивно зв'язані із розміром стіни, де вони розташовані. Верхня полиця найдовша, розміщена над дверима і по всій довжині розділена на комірки, в яких стоять миски («косівки») (див. світл. 8) [7; 34, с. 123; 40, с. 180].

Світл. 8. **Напівкурна піч в інтер'єрі садиби-гражди, с. Ясіня (Стебний).** (Архів автора)

У кімнаті-лівачці музейної хати-гражди відтворений святковий інтер'єр гуцульського житла кінця XIX – початку XX ст. Тут можна побачити ліжники, барвисті тканини, одяг, різноманітні різьблені, шкіряні і керамічні вироби. Особливе місце в інтер'єрі кімнати займали стіл та лави. Столи у світлицях гуцульських гражд мали свої особливості виготовлення та оздоблення. Складались вони з двох плоских навхрест складених ніжок, які на місці перехрещення з'єднувались дерев'яними клинами. У нижній частині ніжки з'єднували підніжжям (рамою з чотирьох дощок), яке зв'язувало їх і не дозволяло розсуватись. На ніжках лежить широка масивна покришка («стільниця») з м'якої породи дерева, під якою знаходиться один або два висувних ящики («шуфляди»). Такі столи завжди гарно орнаментували плоскою різьбою, випалюванням або розписували в червоний колір. Стіл накривався тканою, рідше вишитою скатертиною (див. світл. 9). На столі не рідко ставили писанки у спеціальних підставках [11; 20].

У гуцулів Рахівщини писанки перш за все були подарунком. Хлопці дарували їх дівчатам, дітям роздавали писанки для гри. Зрілі чоловіки обмінювалися ними «за простибог» – в знак примирення і дружби. Розміщені на стінах, вони прикрашали кімнати, виблискуючи на темному дереві різнокольоровими вогниками [33, с. 46]. Великоднє яйце дуже цінувалось. У деяких селах Рахівщини на великодній («живний») четвер діти йшли по хатах і казали: «Чи чуєте, чи спите? Дайте кукуц чи яйце!» Їм давали «кукуц» (пиріжки, яєчко, конфети). Замість «дякую» казали «простибіг». Отримане тоді яйце не малювали, його потім клали під курку. Найчастіше писанки робили з видутого яйця, розписаного природними кольорами. У потоках шукали каміння різного кольору, розтирали його і робили фарбу, яка майже не виблідала. Деякі жінки мали гарний заробіток («ґешефт»), виготовляючи писанки за 2–3 місяці до Великодня (навіть взимку). Писанки дарували на поливальний понеділок. Хлопці поливали дівчат, а вони дарували їм писанки. При цьому відбувалась жартівлива розмова:

Питалися парубки
Чи м писала писанки?
Я писала двадцять сім
Подарую лиш не всім.

Дівчина дарувала писанку тому хлопцеві, який їй подобався [27].

Поряд із столом експонується скриня з покришкою, зовнішня поверхня якої декорована різьбленням у вигляді великих шестипелюсткових розет. У такій скрині зберігали святковий і обрядовий одяг, зокрема придане дівчини (див. світл. 10).

Світл. 9, 10. **Стіл і скриня в інтер'єрі світлиці садиби-гражди, с. Ясіня (Стебний).** (Архів автора)

Вздовж довгої фасадної та бокової стін встановлені широкі лави, які у куті скріплювалися між собою навскіс або під прямим кутом. Іноді кінець передньої лави наглухо врубувався в стіну. Площина лави завжди виготовлялась з масивної дошки, шириною 0,5…0,6 м, товщиною 0,8…0,12 м. Як правило, довжина передньої лави сягала до мисника в куті, а задньої до постелі. Висота лави 0,5…0,6 м значною мірою залежала від висоти підвіконня. Це пояснюється тим, що лава виконувала лише утилітарну функцію в інтер'єрі і, як правило, не мала ніякого оздоблення. На лаві спали члени сім'ї, сидячи біля вікна займались різноманітними господарськими справами – ремонтували взуття, шили, вишивали, пряли. Для прядіння в лаві вирізали невеликі наскрізні отвори для закріплення куделі. Місце на лаві за столом вважалось почесним. У святкові дні лави застеляли ліжниками. Крім того, на лаві зберігали різноманітний бондарний посуд: бербениці гелетки, коновки, відра для доїння овець, пасківники [34, с. 114]. Пасківники («цебрики») використовували під час пасхальних свят. У «цебрик» клали маленьку паску, ковбасу, солонину. Вирушаючи до церкви, брали бесаги. Ззаду у них клали паску, завиту в скатертину, а спереду цебрик, до якого клали солонину, сир, яйця, хрін, часник, руту, свічку. У церкві знімали кришку із цебрика, а паску клали на землю, на матерію [27]. За піччю, вздовж глухої стіни, розміщували ліжко, а над ним – жердку. У гуцульських хатах на жердку спочатку вивішували складені учетверо ліжники, поверх них клітчасту тканину, яка використовувалась для пошиття сумок («бисаг»), далі ткані рушники, а потім одяг (фото 11).

Гуцули свято шанували традиції, пов'язані виготовленням на оздобленням одягу.

Особливостями крою та оздоблення виділялись довгі жіночі сорочки. Ідентифікуючою ознакою гуцульських жіночих сорочок були розріз пазухи спереду та яскрава поліхромна уставкова вишивка [17]. Поясним вбранням гуцулок Рахівщини були двоплатові пілки («запаски»). На початку XIX ст. для тканння запасок селяни почали купувати фабричні

нитки (волосянки). Вони йшли на основу тканини. В другій половині XIX ст. почали використовувати також тоненькі блискучі металеві нитки (дріт), що надавали запаскам срібний і золотистий блиск. Зав'язувалися запаски шнурками. Щоб зберегти ткані запаски, жінки одягали поверх них трапецієвидні фартухи, пошиті із чорного сукна. Крім запасок по всій території Рахівщини заможні жінки носили літники – широкі сукняні спідниці вагою до 7…8 см. Серед головних уборів виділяємо дівочі весільні вінки з барвінку та жіночі хустки («дряпанки», «чічкані») [2; 6; 10; 22; 23; 49, с. 63; 65, с. 11].

Головним елементом чоловічого одягу також була сорочка. Впродовж XVIII – першої пол. XX ст. у гуцулів Рахівщини побутували три види чоловічих сорочок: стара кошуля (XVIII ст.), нова кошуля (XIXст.), фабрична кошуля (кін. XIX – поч. XX ст.). Поясним чоловічим вбранням були полотняні штани («гаті», «портки» «портяниці»), сукняні штани («холошні», «гачі», «крашаниці»), які підперезували широкими шкіряними поясами («римінями»). Спільним жіночим та чоловічим вбранням були хутряні безрукавки («кептарі») та сукняні куртки («сердаки»). Доповненням до одягу були шкарпетки («капчурі»), нарукавники («нараквиці»), рукавички та металеві кігті («гаки»), які використовували лісоруби та бокораші для стійкості під час роботи [4; 9; 12].

У другій кімнаті («правачці») відтворено буденний інтер'єр і процес ткання гуцульських ліжників (див. світл. 12, 13).

З давніх часів ліжники були найбільш вживаним предметом щоденного домашнього побуту: ними застеляли постіль, піч, припічок, лавицю, накривалися вночі. У більшості випадків ліжники досягали 4…5 м завдовжки. Ліжниками взимку накривали коней, застеляли сидіння на санях або в бричках, влітку – на возах. Невелику пілку ліжникової поперечно-смугастої тканини («присідлач», «присідку») виготовляли для сідлання коней – гуцули її підкладали під дерев'яне сідло. Ліжники одночасно служили і прикрасою житла, їх розвішували на дерев'яній жердці над ліжком, вони підкреслюючи добробут, були яскравим кольоровим акцентом в інтер'єрі небіленої дерев'яної хати. Крім того, ліжники входили в посаг нареченої. Їх кількість була ознакою майнового стану родини. Вони відігравали важливу функцію при весільних обрядах. Виряджаючи молодих до шлюбу, під час прощання молодих з батьками і рідними батьки благословляли їх, сидячи на лавиці, застеленій ліжником. Молоді при цьому стояли ще на одному, розстеленому на підлозі ліжнику. Ліжником застеляли поріг, біля якого батьки з хлібом і сіллю проводжали молодих і гостей до шлюбу, а також зустрічали їх після вінчання. Отже, добротний вовняний ліжник у весільній обрядовості був своєрідним символом достатку і родинного щастя. Їх дарувала молодим близька родина. Ліжник супроводжував горян і в останню дорогу – його стелили в домовину або вкривали її зверху [27; 45, с. 120–121].

Виробництво ліжників було одним із основних ремесел гуцулів. Для цього стригли овець, потім мили вовну попелом («спузов») з бука, сушили на сонці, складали у мішки чи кошарки. Потім вовну чесали дерев'яними щітками із залізними гачкуватими зубками, пряли на веретені нитку, намотуючи її на мотовило. Ткали ліжники на ткацьких станках у 4 понужі і 4 ничильниці. Для основи використовували тонкі вовняні нитки. Найчастіше ткали взимку. Робота за верстатом над одним ліжником тривала приблизно тиждень. Очевидно, не так уже й багато ліжників потрібно було в одній хаті. Але ж їх і дарували, і давали за придане на весілля. Та зіткати ліжник – це ще не все. Далі його «купали» у валилі. На Рахівщині збереглись два валила в селах Видричка та Кваси. Конструктивно валило – це конусоподібна посудина з товстих дубових дощок («клепок»). Нижня частина валила («бочка») вужча за верхню, задовбана у днище так, щоб між ними були щілини (зверху 4…6 см, а знизу – 1…2 см). Верхня частина клепок перепліталась ліщиновим або вербовим пруттям. Днище укріпляли великим камінням, яке також обкладали кругом валила, щоб його не зрушила вода. Вода до валила підводилась лотками з потока, спадаючи в нього з такою силою, що могла збити дорослого чоловіка. Вода падала у валило, а через щілини уся витекти не встигала. У самій бочці утворювався коловорот, у якому «валялись» ліжники. За 12…16 годин ліжник відбілювався і ставав пухнастим [27; 37, с. 8; 63, с. 3].

Охарактеризоване нами внутрішнє вбрання гуцульської гражди через призму народних ремесел, свідчить про соціальне становище господарів, характер господарства, розвиток домашніх ремесел та промислів, а також про рівень мистецтва. Про високий естетичний смак гуцулів свідчить все, що представлене в обох кімнатах, зокрема у світлиці. Барвисті вовняні ліжники, рушники, народне вбрання, що висять на жердці вздовж глухої стіни, виграють веселкою, приємно милуючи око.

Генетичне значення гуцульських гражд в історії українського народного будівництва проявилось у довершеності архітектурно-художньої форми, конструктивних деталях і технічних прийомах, історичній тяглості загальної оборонної концепції всього комплексу, традиції великої нерозділеної родини. У той же час не викликає сумнівів наявність впливу на витворення цього типу двору пастівницького характеру господарства, фізико-географічних умов тощо. Подібні типи замкнутих дворів побутували в гуцульських селах Івано-Франківської, Чернівецької областей, на Поліссі, Волині, в губерніях Київській, Чернігівській, частково Подільській, в Західному Сибіру, в гірських селах Румунії, Словаччини, Польщі, Білорусії. Замкнуті двори побутували і в Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії та деяких інших країнах Європи, але вони відрізнялись від гуцульської хати з граддами. Якщо в замкнутих дворах, скажімо Данії, забудовані всі чотири ряди, то в гуцульській гражді – здебільшого один, зрідка два і тільки в новіших граддах три або чотири боки, решту сторін займає гражда (огорожа) з навісами у бік двору (останні пристосовані для господарських потреб). З виникненням на селі капіталістичних відносин побутування і зміст гуцульського осідку значно змінилися. Гражда здебільшого стає житлом багатих, бідніша частина селян будує звичайні дводільні або тридільні хати, часто взагалі без жодної

господарської будівлі. Заможні селяни, для яких залишилась вироблена віками старовинна форма осідку, продовжують зводити замкнуті двори. Окремі осідки починають розміщувати ближче до доріг, вони в значній мірі втрачають замкнутість і перетворюються на звичайні, найхарактерніші для східних слов'ян, двори з незв'язаними між собою будівлями. Ці зміни проходили під впливом не тільки соціально-економічних факторів, але й давньої української традиції відкритого двору.

Отже, гражда є однією із загадок культури та побуту гуцулів, як і немало інших ділянок гуцульської етнографії, і вимагає, особливо в плані генезису, найретельнішого дослідження.

Зразком будівництва бідних гуцулів є **хата з села Ясіня (присілок Кевелів).** Хата, що експонується в музеї, закуплена від Погуляк Василини, перевезена і встановлена на території музею у 1973 році. Побудована вона в середині XVIII ст. Первісно хата стояла на горі Подерей. У 1811 і в 1865 роках її переносили з одного місця на інше, про що свідчать саме ці дати, вирізані на фасадній стіні між вікнами. Деякі деталі хати зазнали відчутних змін, що в значній мірі вплинуло на її загальний зовнішній архітектурний вигляд. Зокрема, у 1927 р. перебудовано піч та збільшено розміри вікон у кімнаті, у 1946 р. – прорубано вікно в коморі (див. світл. 14) [44, с. 1–2].

Світл. 14. **Хата-бідняка, с. Ясіня (присілок Кевелів), Рахівський район. Експозиція Закарпатського музею народної архітектури та побуту.** (Архів автора)

Для народних майстрів Гуцульщини першим і найбільшим учителем була сама природа. Сувора і мужня краса цього краю позначилася не тільки на гордій вдачі горян, але і на їх будівельній творчості. Хата вражає своєю монументальністю, особливо її зруб, кожна стіна якого складається всього з чотирьох ясенових напівколод-плениць. Окремі з них сягають у перерізі 50…60 см. Напівколоди поставлені колотим боком всередину і з'єднані на кутах зарубинами у «сліпий замок». Краї могутніх плениць значно виступають за стіни хати, надаючи їй ще більшої монументальності. Загальний архаїчний вигляд зрубу, зокрема важкі, виступаючі кути, система внутрішніх замків, які з'єднують дві сусідні пленици, дають підставу вважати, що так будували житла і значно раніше. Тобто конструкція хати засвідчує не тільки рівень житлового будівництва XVIII ст., але має риси давньоруського і староукраїнського народного будівництва. З архаїчних деталей хати залишились двері на «веріях» і «бігунах». Згори і знизу двері мають витесаний круглий шип («зуб», «бігун»), який повертається у верхньому і нижньому гніздах (веріях), видовбаних відповідно у брусі над дверима і в порозі.

Кліматичні умови в значній мірі вплинули на характер народного будівництва, потрібно було забезпечити охорону житла перед холодними вітрами, дощами, сніговими хуртовинами. З цим пов'язана форма високого, чотирисхилого даху із усіченими фронтонами і вкритого дранкою.

Житло збудоване без жодного гвіздка чи скоби. Окремі деталі з'єднані тільки зарубинами або дерев'яними кілками («тиблями»). Враховуючи те, що дерево легко піддається обробці, селянин за допомогою 2–3 сусідів був спроможний побудувати собі хату сам. Для цього не потрібно було жодних проектів. Основні розміри визначала вже сама природа. Мимоволі зачаровує природна нев'януча краса дерева і здається, що навіть тут, у музеї, цей шедевр народного зодчого зберіг живий зв'язок з природою, увібравши сонячне світло і свіже повітря Карпат.

Спорудження житла завжди було визначною подією у житті селянина. З оселею він пов'язував своє майбутнє, покладав надії на затишок і добробут у сім'ї. Тому весь процес будівництва хати супроводжувався древніми обрядами і звичаями, які були пов'язані з вибором місця під будівництво та матеріалу для житла, з закладкою першого вінця – підвалин, із підняттям крокв, із заселенням хати. Окремі звичаї і вірування були пов'язані з вибором місця для будівництва. На Гуцульщині дотримувалися такого звичаю: розрізали хліб на чотири кавалки, клали їх по кутах майбутньої хати, а вранці дивилися – якщо хліб на місці – будувати можна. «Нечисте» місце від «чистого» розрізняли так: вночі «ворожілля» йшла на вибране місце зовсім гола, розглядала його крізь сито і промовляла різні заклинання. Потім повідомляла господарю – «чисте» чи «нечисте» воно [60, с. 298–299]. Звозячи будівельний матеріал, не можна було зсипати, як випало, щоб не вийшло хрест навхрест, бо то погана прикмета: означає символ хреста, тобто в новозбудованій хаті може поселитися смерть і косити підряд усіх домашніх. Щоб запобігти цьому, радили будівельний матеріал складати рівними щабелями [62, с. 27].

В інтер'єрному плануванні будівля тридільна (хата-сіни-комора) (див. світл. 15). На більшій території Закарпаття у старих тридільних хатах було четверо дверей: зовнішні вхідні, що ведуть у сіни, влаштовані з головного фасаду; навпроти них, у сінях, робилися ще одні двері, що вели в город чи до господарських будівель; зліва чи справа у сінях знаходились двері, що вели у житлове приміщення; навпроти них – двері у комору. Долівка у всіх приміщеннях хати глиняна. Її завжди після закінчення певних робіт кропили водою і змітали з неї сміття. Майже кожного тижня господиня мастила глиняну долівку жовтою глиною, розмішаною з водою. Робили це вечором, коли вже ціла сім'я спала, щоб до ранку долівка висохла.

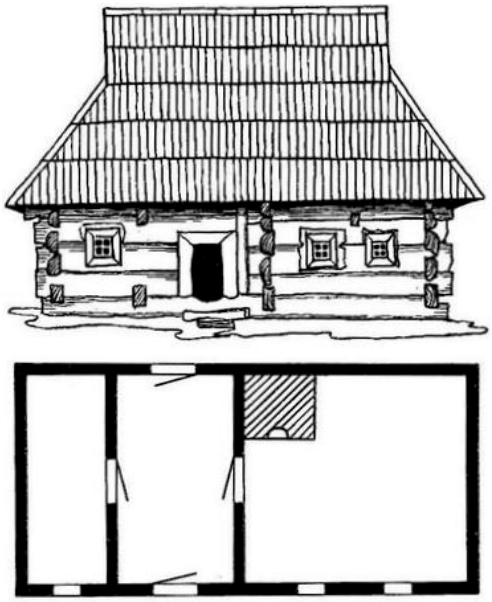

Світл. 15. **Схема забудови хати, с. Ясіня (Кевелів). Експозиція ЗМНАП.** (Архів автора)

Отже, вхідні двері вели у сіни, у яких відсутня стеля. Це пояснюється тим, що хата напівкурна і дим із кімнати через сплетену з пруття і обмазану глиною чотиригранну трубу виводиться в сіни, де й розвіюється. Загалом стелі у сінях у житлах кінця XVIII – початку XIX ст. не було. У хатах другої половини XIX – початку XX ст. стеля вже зустрічається майже повсюдно, крім гуцульських хат, зокрема, гражд, де вона в цей час здебільшого була відсутня. Сіни були виробничим осередком, де виконувалися різноманітні роботи. Побутові речі, що тут знаходились (дійниці, бокли, коновки, гелетки) нагадують про традиційне заняття гуцулів (див. світл. 16).

Двері, що знаходяться праворуч, ведуть до кімнати – єдиного опалюваного приміщення, яке було головним для проживання всієї родини. У ньому збиралися всі члени родини під час сімейних і релігійних свят та обрядів. Проблема спання взимку, особливо, коли кількість членів сім'ї була значною, завжди залишалася актуальною. Адже в єдиній спальній кімнаті знаходилось здебільшого одне ліжко (або одна лежанка-піл). На ліжкові, як правило, спали сімейні старшини (батько з матір'ю). На лежанці могли спати і дві шлюбні пари з дітьми. Якщо таких пар було декілька, вони розміщались по різних кутах хати, на переносних, збитих з дощок лежаках або й просто на землі, на яку стелили сіно або солому. У теплі зимові дні окремі, як правило, молоді шлюбні пари спали у хліві або в коморі. Там же іноді спали і фізично міцні підлітки та юнаки. У літній час житлова кімната, як основне спальне приміщення, значно розвантажувалась. У ній переважно залишались на ніч старі, діти, хворі, породілі. Інші члени родини спали хто де: у стодолі, сіннику, на оборозі, в хліві, на галереї, у полі тощо [60, с. 188–189].

На перший погляд площа жилої кімнати здається великою, але по суті вона представляє дуже мінімальний життєвий простір. Значну частину займала піч, а решту приміщення треба було влаштувати так, щоб воно виконувало функції кухні, їдальні, спальні, оскільки сіни та комора мали другорядне значення. У хаті мешкала багатодітна сім'я. Крім того, взимку тут знаходили притулок й тварини. Задля раціонального використання жилого приміщення побутові предмети розміщувались по кутам та вздовж стін. Меблі формувались під впливом життєвих умов. Вони були яскравим свідченням способу життя та рівня розвитку виробничих сил. Підбір матеріалів для меблів диктувався природними умовами. Тому і не дивно, що це була виключно деревина, на яку щедра навколишня природа (див. світл. 17).

В інтер'єрі кімнати, вздовж глухої стіни за піччю, знаходилося ліжко. Воно складалось з прямокутного дерев'яного ящика на чотирьох високих ніжках. Всі деталі старовинних ліжок з'єднувались між собою шипами-врізками або дерев'яними кілочками («тиблями», «чопиками»). Чим старіше ліжко, тим воно вище. У гуцулів зафіксовано ліжка висотою до одного метра. До нерухомих меблів належали жердини («жердь», «грядка») для одягу та рушників, кінці яких запускались у протилежні кутові стіни житлового приміщення. Таким чином, вони тягнулись над ліжком вздовж усієї глухої стіни. На грядках у кімнаті і коморі зберігали одяг – жіночі та чоловічі сорочки, запаски, гаті, пояси, кептарі, кожухи та сердаки. Над ліжком до стелі підвішували дитячу колиску, яку виготовляли напівкруглої або трапеціївидної форми з дощок чи планок, виплітали з ліщинового і вербового пруття або видовбували із шматка дерева. За колиску часто використовували домоткане простирадло, яке підвішували до стелі (див. світл. 18).

Світл. 7. **Мисник з тарілками в інтер'єрі садиби-гражди, с. Ясіня (Стебний).** (Архів автора)

Світл. 11. **Ліжко та жердка, застелені ліжниками та складовими традиційного народного вбрання. Садиба-гражда, с. Ясіня (Стебний).** (Архів автора)

Світл. 12, 13. **Інтер'єр жилої кімнати садиби-гражди, с. Ясіня (Стебний), Рахівський р-н.** (Архів автора).

Світл. 16. **Сіни в інтер'єрі хати, с. Ясіня (присілок Кевелів).** (Архів автора).

Важливе місце у хаті належало столу. В інтер'єрі хати з с. Ясіня (присілок Кевелів), стіл привертає до себе особливу увагу. Він має шість заглиблень у столовині. Це так званий стіл із «довбанками». Видовбані ямки («довбанки») служили за миски. Для кращого їх промивання знизу просвердлювали дірки, які затикали знизу затичками. Таких заглиблень могло бути одне велике посередині або кілька менших. Посередині стола робили поздовжню заглибину із висувними кришками, у якій зберігали ложки. Коли завершили їсти, стіл змивали, накривали плоскими дошками й виконували необхідні роботи (див. світл. 19) [26].

Світл. 17. **Напівкурна піч в інтер'єрі хати, с. Ясіня (присілок Кевелів), Рахівський район.** (Архів автора)

Світл. 18. **Гуцулка колише дитину.** (Архів автора)

Світл. 19. **Стіл із заглибинами («довбанками») в інтер'єрі хати, с. Ясіня (присілок Кевелів).** (Архів автора)

У хаті також розміщені лави, маленькі стільчики, мисник для посуду, на стінах розвішані тарілки. У коморі на грядці зберігаються ліжники, бесагові тканини, чоловічі сорочки, кожухи. Комора як і сіни та жила кімната не білені. Але на відміну від сіней вона завжди була чистішим приміщенням (див. світл. 20) [3; 5; 13; 14; 18].

Отже, все життя гуцулів проходило в постійному спілкуванні з чудовою карпатською природою. У цій чистій і незвичайній красі віками складались їх духовний світ та естетичні ідеали, про які свідчать пісні, легенди, міфи, перекази, самобутні танці. Монументальні форми народного будівництва, барвистий одяг, неперевершена майстерність вишивки, веселкові ліж-

ники, багатство візерунків на писанках – все це представлено у житлах гуцулів, що експонуються в Закарпатськомуо музею народної архітектури та побуту.

Світл. 20. **Комора в інтер'єрі хати, с. Ясіня (присілок Кевелів).** (Архів автора)

Список використаних джерел та літератури:

Джерела:

1. Фонди Закарпатського музею народної архітектури та побуту (далі – ФЗМНАП О:) ФЗМНАП Е: 16. Трембіта, с. Лазещина.
2. ФЗМНАП Е: 21/18. Весільна прикраса («гутурінка»), с.Лазещина.
3. ФЗМНАП Е: 46. Бесаги, с. Кевелів.
4. ФЗМНАП Е: 149/112. Чоловіча сорочка, с. Лазещина.
5. ФЗМНАП Е: 151/114. Сорочка чоловіча, с. Кевелів.
6. ФЗМНАП Е: 153/116. Хустка («дряпанка»), с. Лазещина.
7. ФЗМНАП Е: 198/195. Мисник, с. Лазещина.
8. ФЗМНАП Е: 262/1. Скрипка, с. Лазещина.
9. ФЗМНАП Е: 282/163. Сукняні штани («холошні»), с. Лазещина.
10. ФЗМНАП Е: 457/260/1. Весільна прикраса («гутурінка»), с. Лазещина.
11. ФЗМНАП Е: 475/271. Підставка для писанок, с. Лазещина.
12. ФЗМНАП Е: 495/301. Шкіряний пояс («римінь»), с. Лазещина.
13. ФЗМНАП Е: 696. Ліжник, с. Кевелів.
14. ФЗМНАП Е: 1005/26. Сорочка чоловіча, с. Кевелів.
15. ФЗМНАП Е: 1174/2971. Рушник тканий, с. Лазещина.
16. ФЗМНАП Е: 1284/2. Сопілка, с. Лазещина.
17. ФЗМНАП Е: 2698/1041. Жіноча сорочка, с. Лазещина.
18. ФЗМНАП Е: 3399/1433. Сорочка чоловіча, с. Кевелів.
19. ФЗМНАП Е: 3749/1313. Ложечник, с. Лазещина.
20. ФЗМНАП Е: 3763/1327. Стіл, с. Лазещина.
21. ФЗМНАП Е: 4070/1632. Бербениця, с. Лазещина.
22. ФЗМНАП Е: 4076/1638/1. Весільний вінок («коронка»), с. Лазещина.
23. ФЗМНАП Е: 4077/1638/2. Весільна прикраса («гутурінка»), с. Лазещина.
24. ФЗМНАП Е: 4519/ 2571. Малі цимбали, с. Лазещина.
25. ФЗМНАП Е: 4520/2572. Великі цимбали, с. Лазещина.
26. ФЗМНАП Е: 4611/2798. Стіл з довбанками, с. Кевелів.
27. Польовий матеріал із сіл Рахівського району // Архів автора.
28. Тематико-експозиційний план по музейному об'єкту – гражді з с. Стебний Рахівського району // Архів відділу експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту.

Література:

29. Байрак Я.М., Федака П.М. Закарпатський музей народної архітектури та побуту. Путівник / Я.М. Байрак, П.М. Федака. – Ужгород : Карпати, 1986. – 128 с.
30. Бломквист Е.Э. Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов / Е.Э.Бломквист // Восточнославянский этнографический сборник. – М. : АН СССР, 1956. – С. 5–458.
31. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Х.Вовк. – Прага : Український громадський видавничий фонд, 1928. – 354 с.
32. Глушко М. Традиційний транспорт / М.Глушко // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4-х томах. Т. ІІ. Етнологія та мистецтвознавство / [гол. ред. С.П. Павлюк]. – Львів : Афіша, 2006. – С. 274-316.
33. Гоберман Д.Н. Искусство гуцулов / Д.Н. Гобербан. – Москва : Советский художник, 1980. – С. 52 с. : ил.
34. Гошко Ю.Г. Народна архітектура Українських Карпат / Ю. Гошко, Т. Кіщук, І. Могитич, П. Федака. – К., 1987. – 271 с.
35. Данилюк А. Українська хата / А. Данилюк. – Київ, 1991. – 112 с.
36. Закарпаття – хто є хто? Міжнародне довідково біографічне видання. – Київ, 2004. – Вип. 1. – 315 с.
37. Заник В. Теплий, вовняний, сугастий і свій / В. Заник // РІО. – 2007. – 12 червня. – С. 8.
38. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. – Київ, 1969. – 516 с.
39. Коцан В.В. Планування інтер'єру народного житла українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. / В.В. Коцан // Міжнародний історичний журнал Русин. – 2011. – № 3. – С. 106–130.
40. Мазурок О.С. Юрій Жаткович як історик та етнограф / О.С. Мазурок. – Ужгород : УжНУ, 2001. – 292 с.
41. Макушенко П.И. Народная архитектура Закарпатья / П.И. Макушенко, З.А. Петрова. – М., 1976. – 361 с.
42. Мала енциклопедія українського народознавства / [За заг. редакцією С. Павлюка]. – Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2007. – 832 с.
43. Мандибура М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. / М.Д. Мандибура. – Київ: Наукова думка, 1978. – 192 с.
44. Методичні матеріали по музейному об'єкту – хаті з села Кевелів Рахівського району // Архів відділу експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту.
45. Никорак О.І. Сучасні художні тканини Українських Карпат / О.І. Никорак. – Київ : Наукова думка, 1988. – 224 с.
46. Олексюк Я. Генетичне коріння гуцульського строю: єдність матеріального і духовного / Я. Олексюк // Вісник Прикарпатського університету. – Серія Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2009–2010. – Вип 17–18. – С. 154–159.
47. Пазяк М.М. Прислів'я та приказки про хліборобську діяльність людей / М.М. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1982. – №5. – С. 43–49.
48. Пелипейко І. А. Вивчення Гуцульщини / І. А. Пелипейко // Гуцульщина. – Верховина, 1998. – С. 23–26.
49. Полянская Е.В. Народная одежда гуцулов Раховского района / Е.В. Полянская // Карпатский сборник. – Москва, 1972. – С.57–65.
50. Самойлович В.П. Українське народне житло / В.П. Самойлович. – К., 1972. – 437 с.
51. Симоненко И.Ф. Быт населения Закарпатской области / И.Ф. Симоненко // Советская этнография. – 1948. – №1. – С. 63–89.
52. Січинський В. Етруський дім і гуцульський осередок / В. Січинський. – Прага, 1930. – 15 с. : іл., табл.
53. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г.А. Скрипник. – Київ : Наукова думка, 1989. – 304 с.
54. Сологуб Т.Я. Оглядова екскурсія по експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту / Т.Я.Сологуб. – Ужгород : ЗМНАП, 2009. – 123 с.
55. Тиводар М.П. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини XIX – першої половини XX ст.) / М.П. Тиводар // Carpatica. Карпатика. – Ужгород, 1999. – Вип. 6: Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII – XX ст. – С. 4–64.
56. Тиводар М.П. Етнологія. Навчальний посібник / М.П. Тиводар. – Ужгород: Ужгородський державний університет, 1998. – 577 с.
57. Тиводар М.П. Життя і наукові пошуки Федора Потушняка / М. Тиводар. – Ужгород : Гражда, 2005. – 284 с.
58. Тиводар М.П. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст. Історико-етнологічне дослідження / М.П. Тиводар. – Ужгород : Карпати, 1994. – 560 с.
59. Федака П.М. Залежність між формами сім'ї і народного житла в Українських Карпатах (друга половина XIX – початок XX ст.) / П.М. Федака // Народна творчість та етнографія. – 1987. – №1. – С. 18-24.
60. Федака П.М. Народне житло українців Закарпаття XVIII–XX ст. / П.М. Федака. – Ужгород : Гражда, 2005. – 352 с. : іл.
61. Федака П.М. Пам'ять / П.М. Федака // Закарпатська правда. – 1988. – 20 лютого. – С. 4.
62. Чендей І. Знайомтесь! Тячів, Рахів, Ясіня / І. Чендей. – Ужгород, 1966. – 42 с.
63. Чендей В. Чи потрібне валило в Дубовім? / В. Чендей // Закарпатська правда. – 1972. – 25 липня. – С. 3.
64. Чорі Ю.С. Прикмети і повір'я отчого подвір'я / Ю.С. Чорі. – Ужгород : Карпати, 1994. – 558 с.
65. Potusnyak F. A ruszin nepviselet. (Руський народний костюм) // Зоря – Hajnal. – Ужгород, 1943. – Річник III. – ч. 1–4. – С.302–327.

Деякі аспекти будівництва народного житла Рахівського району Закарпатської області
(другої половини XIX – поч. XX ст.)

Тамара Андрієвська

Гуцульщина – етнографічна зона Українських Карпат, яка охоплює гірські райони Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської областей.

Адміністративно розмежовані території єднають спільні, чітко визначені в етнографічному плані риси, котрі дають підставу говорити про цільну в минулому етнографічну групу українського народу. Серед спільних рис матеріальної та духовної культури цей етнографічний регіон характеризують традиційні ознаки народного будівництва. Найкраще вони проглядаються в житлових спорудах – в планувальному, конструктивному їх рішенні, декоративному завершенні будівель. Водночас кожна з нинішніх адміністративних областей подає своєрідні аспекти народної будівельної культури, вивчення яких представляє неабиякий інтерес.

Збережені в селах Рахівського району Закарпатської області житла вже не дають можливості чітко простежити схему еволюціонування житла від найпримітивнішого. Дослідник гуцульського будівництва Р. Могитич подає згадку про існування однокамерної хати-кліті 1660 року в селі Кобилецька Поляна Рахівського району [1]. Наступним етапом у розвитку планувальної системи житла є двокамерна будівля – хата + сіни (сс. Чорна Тиса, Білин Рахівського району, кінець XIX ст). На прикладі такої хати з села Білин дослідник закарпатського житла П. Федака ілюструє думку про те, що пережитком еволюції житла від однокамерного до двокамерного є зведення сіней з менш якісного і дешевого матеріалу, ніж стіни житлового приміщення [2].

Польові спостереження дають підставу стверджувати, що одним з найпоширеніших типів житла в другій половині XIX – початку XX століття в цьому регіоні було трикамерне житло з рівноцінними житловими приміщеннями типу хата + сіни + хата (с. Чорна Тиса, хата другої половини XIX століття, с. Стебний, хата кінця XIX століття) та інший варіант – хата + сіни + комора, з багатоваріантним розташуванням прибудов – хлівів («шталів»): з однієї, двох чи трьох сторін хати.

Завершує планувальну схему гуцульського будівництва досконалий житлово-господарський комплекс – «хата в брамах», яка водночас, за твердженням етнографів минулого, є одним з найстаріших і первісних типів будівель на Україні. Замкнутий двір-будівля з логічною узгодженістю планувальних і конструктивних рішень максимально пристосована до найнесприятливіших природних впливів, до розкиданої (розсіяної) системи гуцульських поселень, коли одна садиба розташована на значній відстані від другої. Такі садиби побутували в високогірних присілках Рахівського району, де заможніші господарі утримували велику кількість худоби, що потребувало різних за призначенням господарських приміщень [3].

«Хата в брамах» – це тип житла, в якому, крім хати, за масивною загорожею розташовані комори, хліви («шталі»), інші господарські будівлі, – тип, який має кілька різновидів розташування камер, але із збережених на сьогодні превалює варіант хата+сіни+хата+комора.

Ґражди з таким планом побутували у високогірних присілках села Лазещина. Типовим тут є й розташування господарських приміщень, зблокованих під одним дахом (хата кінця XIX століття) і розташованих паралельно до житла по всій його довжині («крайній шталів», «середній шталів», «надвірна комора»). В більшості випадків подвір'я вимощене річковим камінням і замкнуте з двох сторін зрубною загорожею з односхилим дашком і двома брамами («верхня» і «нижня»).

Інший зразок «хати в брамах» з цього ж присілку аналогічного планування з незначною видозміною розташування господарських приміщень – коротший блок господарських будівель: два хліви і надвірна комора, а поруч окрема споруда – більший хлів, конструктивно зв'язаний з загорожею. Масивна зрубна загорожа з кругляка, протесаного з чотирьох сторін, перекрита односхилим дахом, дві брами, котрі замикають подвір'я з двох сторін, теж мають односхилі дашки. Дашок нижньої брами влаштований на колоді, яка з'єднана з буркницею («зимцем») даху хліву. Велике за площею подвір'я вимощене річковим каменем, що дає зручні чисті підходи до хлівів і комори. Вхідні двері до господарських приміщень розміщені навпроти фасадної стіни хати. При фасадній стіні майже всіх хат цього району влаштовані «ґанки» (галерейки). У вищезгаданій хаті ґанок на високому підмурівку з річкового каменю.

Одним з варіантів ґражд цього регіону є хата в брамах з житлом типу хата+сіни+хата (хата середини XIX століття, прис. Стебний с. Ясіня). При лівій причілковій і тильній стінах хата мала прибудовані хліви – «шталі», крім того, окремий шталів стояв збоку. Власне житло було типовим для цього регіону не тільки за планувальною характеристикою, але й за технікою будівництва – хата була збудована зі смерекового півкругляка, протесаного в верхній і нижній площині (з дерева, яке росло на цьому місці), при фасадній стіні було влаштовано невисокий ґанок. Вхідні двері в фасадній і тильній стінах трималися на веріях («на кочерзі»). Дах хати традиційно чотирисхилий з усіченими фронтонами, щити яких фігурно зашальовані.

Типовим житлом Рахівського району другої половини XIX – початку XX століття є дерев'яне, зрубне. Якості будівельного матеріалу і його виглядові (в тому числі) відповідно надавалось великого значення: на будівництво хати йшло смерекове дерево – на вінці, підвалини, покриття. Добирались смерекові колоди 26…30 см в діаметрі. Якщо дерево мало 30 см «в гузері» (відземку) і 15 см у «вершку» його добре було тесати для будови [4].

Щодо якості деревини за зовнішніми ознаками, то вибирали дерево, «котре гладше» [5]. Кращою

вважалась деревина старого лісу, років 60, молодший ліс називали «морквaш». Відповідно оцінювали деревину за річними кільцями – «мізгами»: якщо густі річні кільця «густомізги» – добра деревина, рідкі – дерево-скороспілка, на будівництво погане. Одним із суттєвих показників було місце, де ріс ліс – дерево «на камені», під полонинами тверде, добре на будову, а на полі ліс м'який, для будови гірший.

Нарешті, найважливішим нюансом у підборі будівельного матеріалу є час заготівлі деревини. Закарпатські теслі вважали, що найліпше рубати смереку на хату у першому-другому місяці зими (до березня), поки воно не пустило сік. Якщо дерево пускає сік, воно м'якне, починає «лупитися» (відстає луб). Починати рубати деревину можна вже з восьмого місяця («від Іллі»). Тоді дерево якраз добре для рубання, особливо перші 15 днів місяці – «як в той час утне, обробить – дерево таке, як залізо» [6]. Крім того, цей час добрий для рубання, бо «червак не буде дерево точити».

Підвалини хати клали на камені (по вуглах) – «тут земля така, як скала», для вирівнювання зрубу під підвалини вкладали шар чи два річкового каменю (суха кладка) вздовж усього фундаменту. Схема розташування підвалин дуже стала – поздовжні вкладались на поперечні. Підвалину протесували з трьох сторін або з чотирьох (верхня сторона могла не тесатись).

На зав'язаних підвалинах стіни зводились з колод («з віблого дерева»), з протесів(«дерева, розтертого по половині»), з «тесанців» – колод, протесаних з чотирьох сторін, з дерева круглого напівтесаного – «плескачів». Зразок хати, кладеної з кругляка, протесаного зсередини (як в гибленій хаті) зверху і знизу – хата кінця XIX століття с. Чорна Тиса, присілок Марковець.

Вінці зрубу кріпились чопами – через три вінці робили отвори для чопів: особливо «різана хата мусить мати чопок, щоб була рівна». Чіп мав бути круглим, з твердих порід дерева – ясена, бука чи дуба. Чопами з такого матеріалу прибивались і кізли даху.

Стіна даху переважно складалась з підвалини, 6…8 вінців і платви. У підвалини відразу запускались стовпи дверей – «одвірки», які завершувались «спижами» (чопами), на котрі «одягали очепу». За тим же принципом робилось і вікно: бельок, що насаджувався на віконні стовпи, носив ту ж назву – «очепа». Відстань від підвалини до вікна – близько 1 метра, тобто 3…4 вінці (залежно від діаметру). Поверх дверної очепи ще йшло 2…3 «кусні», і завершувала зруб платва – «вінець», який випускався трохи довшим, відповідно так завершений зруб називали – «хата у вінці». Платву, як і підвалину, робили з брусованого дерева. Розташування їх, як і підвалин, було сталим: нижня платва – поперечна, верхня – поздовжня.

Вінці зрубу на рогах в'язані врубками «по-полонинському» – «простий замок» з випуском для в'язання вінців з колод; «вугол зі зубом» – для вінців з протесів. Замком «риб'ячий хвіст» (місцева назва теж «замок зі зубом») в'язані не тільки вугли зрубів житла, але й господарських споруд – хлівів (хата початку XX століття с. Чорна Тиса).

На зв'язані стіни зрубу і сволоки спиралась «стелина» (стеля) із щільно підігнаних стелин. Традиційне розташування сволоків у житлових приміщеннях цього регіону: три поздовжні на одному поперечному, два поздовжні на одному поперечному, з відповідною термінологією: поперечний – «сволок», поздовжні – «драгарі».

Конструкція дахів житлових будинків закарпатських гуцулів така – чотирисхилий дах на кроквах з бантинами. Крокви «кізли» зарубані в платви з випуском, на 1/3 висоти від гребеня даху крокви кріплені «бантинєм». Гребенем даху іде вінець з пазами – «зимець» («буркниця»). В пази запускались драниці покриття. Нерідко «зимець» мав фігурний профіль. До декоративних оздоб житла належав і фігурно витесаний, часто з хрестовидним отвором, іноді з вирізаною датою щит фронтона.

Покрівельним матеріалом у цьому регіоні (як і по всій Гуцульщині) є колені драниці – «дошки». Смерека («гачуга») для колення драниць вибирається за певними ознаками – зліва вздовж стовбура вона має неглибокий жолоб – «жолібницю», «лівицю», «ярочок». Жолоб має бути рівним та «іти за сонцем». «Посонна» (в якій жолоб іде за сонцем) смерека при коленні «сама жолоб тягне», «йде вліво». Досвідчені майстри вибирали дерево для драниць і за іншими прикметами: суччя смереки, що колеться, довге і висить додолу, кора гладка, на стовбурі без кори видно рівні волокна – «самокіл». Часом заготівельник вирубував кусень деревини (приблизно 30 см) і пробував, як вона буде колотися.

Переважно довжина дощок покриття сягала півтора-двох метрів (хата кінця XIX століття с. Чорна Тиса). Покриття колеными драницями потребує значних затрат деревини – на 1 м^3 драниць довжиною 1,5 м використовується переважно 10 м^3 дерева, якщо драниці довші, кількість дерева зростає [7].

Пізніший покрівельний матеріал (аж до сьогоднішнього дня) – метрові дошки. Майстер заготовляє метрові шматки колоди, розрубує їх на чвертки, з яких коле драниці. Покриття дошками йде згори вниз.

Кожен етап будівництва хати потребував знання і застосування елементів чіткої системи традиційних народних мір – «лікоть», «п'ядь», «півп'ядь», «шуф», «півшуф», «цоль». «П'ядь»- відстань між середнім і великим пальцем розкритої долоні, «півшуф» – стиснутий кулак з відставленим великим пальцем, «шуф» – два складених «півшуфи», «цоль» – ширина великого пальця (близько 2 см). Тобто, при відсутності допоміжних засобів визначення розмірів майстер завжди «мав при собі міру» [8]. Так, за вимірами майстра, виходить: три шуфи – 1 метр, два лікті – 95 см.

При в'язанні вінців в замки тесля проводить обміри врубок, користуючись міркою, окремою для кожного вінця. «Давніше майстри виробляли мірки і викидали їх, щоб інший не скористався» [9].

Послідовність промірювання і вирізання врубок така: на вибраній мірці майстер робив позначку, прикладав її до 1/2 вінця сусіднього і робив позначку (залишаючи «на осух», «на палець»). Мірку будівельник ділив на чверті, прикладаючи до нижнього вінця (3/4 її мірки вниз і 1/4 – вгору, з іншого боку – навпаки, 3/4 вгору і 1/4 донизу).

Зарубки в підвалинах роблять за такою схемою:

- спідні пускають на 16 см висоти,

- поздовжні мають бути на 6 см вищі, щоб було в що зарубати наступні.

В підвалинах при зарубці мірка береться від тоншої – «на осух» нічого не залишається.

Якщо стіни хати клали з круглого дерева, у вінцях робили поздовжні пази – «фуг», який ішов верхньою площиною. В цей рівець клали мох, а тоді верхній вінець. Хата «сідала» і добре трималась. Коли замість моху для теплоізоляції укладалась вузька планка – «лайсня», паз робився в верхній площині нижнього вінця і нижній частині верхнього вінця. В неглибоке вижолоблення («на палець») вкладалась «лайсня», тоді верхній вінець допасовувався дуже щільно. Якщо хату клали з сирого дерева, між вінцями робили шпару (на 1…0,5 см з одного і на стільки ж з другого боку) на всихання. Дерево всихалось і всідалося на місце. Коли ж будували житло з сухого дерева, допуску між вінцями не робили. В цьому випадку між вінцями відразу вкладали мох: його вбивали за допомогою клина і довбеньки. При будівництві хати з протесів («з дерева, тесаного за шнуром»), мох затикали зразу, як вкладались вінці.

Технологія приготування моху нескладна. Збирали мох, який росте в лісі, на «пустополі» – краю ліса чи поля («де не було вгноєно»), «на груни». Збирають його у міхи і сушать як сіно. Важливо, щоб мох не пересох, «бо може потертися». Іноді шпари між вінцями затикають сирим, недосушеним мохом, бо він «добре набивається».

Обов'язковим елементом житлової камери хати була піч. Піч хати Рахівського району повторює конструкцію традиційної гуцульської печі. Запічок і припічок охоплюють дві товсті дошки («тертиці»), закладені («вцінковані») в замки. Щоб влаштувати пічний отвір – вкладали «ковбан» (шматок колоди), обмуровували його і випалювали. Завершувалася піч комином, від якого «цівкою»(нешироким каналом) дим виходив в сіни. Вихід комина в сіни називали «каглою». Дим з кагли піднімався до даху, оскільки стелі в сінях в більшості випадків не було. Рідше над каглою влаштовували «кіш» – «комин» (хата кінця XIX століття прис. Стебний).

Будівництво хати від визначення місця на будову до завершення супроводжували глибоко традиційні обрядові і звичаєві дійства. Прикмети і повір'я стосувались і вибору будівельного матеріалу, і встановлення часу початку будівництва, і навіть розрахунку з майстрами.

«В'язали хату» у певні дні – вівторок, четвер і суботу, тобто в «божковий» день. В понеділок, середу і п'ятницю такої важливої справи не починають. Не в'язали хати «в рік переступний» (високосний) і не закладали її в «порожні дні» – на останній фазі місяця («коли місяць убуває»).

Однією з прикметних характеристик вибору місця на хату було таке – у визначеній місцині кинув кресаню, куди впала – там ставив хату. Вибираючи місце на хату, враховували, щоб нове житло не було поставлене «на окап» – лінію стоку води з даху старої хати, бо в такій хаті не буде добра, «лихо сі жиє».

Гарним вважалось місце на будову, де рубався ліс на будівництво (якщо воно було зручним для будівельної ділянки): «упилив смереку і на пні поставив підвалини» [10].

На визначеному місці будови господар ставив невеличкий з прутика («бучка») хрест (вертикальний прутик, розколений вгорі для поперечки). Цей хрестик залишався на місці будови.

Починали роботу – «йшли в'язати хату» двоє, четверо, шестеро чи більше людей, рідше будував один тесля. В день, коли вирішили починати будову – до полудня в'язали спід (підвалини), тоді йшли до хати, або, якщо була гарна погода, між підвалинами посередині ставили стіл і полуднували.

Перед зав'язуванням підвалин майстри і господарі хрестилися. В поперечній підвалині, яку кладуть першою, майстер долотом робить хрест товщиною з палець і вкладає туди вовну, «дори» (свячений хліб), зерна пшениці, кропить все свяченою водою і кладе гроші. Перед закладанням поздовжних підвалин (котрі вже мають врубки) господарі беруть новий рушник (яким ще не користувалися), заходять всередину майбутньої хати, кладуть рушник на підвалину і, беручись руками через рушник за підвалину, повертають її на місце, вкладаючи в замок. Майстри, допомагаючи господарям вкладати підвалину, дотримуються звичаєвої пересторо ги – не бити нічим по куті. Господар вкладав всі обереги в чотири кути, і лише в один – правий перший – клали гроші.

Як покривали хату, з правого боку проти сонця, до «зимця», прибивали «косицю». Косицю робили з вершечка смерічки (з дзьобка). Вбирали її як весільне деревце – кольоровою фарбованою вовною і різними прикрасами. Майстер прибивав косицю, і тоді вже покривали хату.

Коли вилагодили хату, «наймили молитву – псалтирю» – два «читальники» чи один читали псалтир. По молитві вже могли святкувати («загуляти»), називали цю подію «новосілє» – «нові ґазди сідають». Входити в хату за повір'ям теж треба було в повні дні, «аби ся водило».

Отже, основні риси народного будівництва житла мешканців Рахівщини за плануванням, будівельною технікою і навіть обрядово-звичаєвою символікою співвідносні з характерними рисами традиційного гуцульського будівництва.

1. Народна архітектура Українських Карпат. – К. : Наукова думка. – С. 69.
2. Федака І.М. Тини і варіанти народного житла Закарпаття.
3. Макушенко Н.И. Народная деревянная архитектура Закарпатья (XVIII – начала XX века).
4. Архів МНАП.
5. Архів МНАП.
6. Архів МНАП.
7. Zukowski. Huculszczyzna // Biuletyn historiji sztuki i kultury. – Warszawa, 1934–35.
8. Архів МНАП.
9. Архів МНАП.
10. Архів МНАП.

Друкується за виданням:

Андрієвська Т. Деякі аспекти будівництва народного житла Рахівського району Закарпатської області (другої половини XIX – поч. XX ст.) // Наукові записки. – Вип. II (в пам'ять Архипа Данилюка). – Львів : Музей народної архітектури та побуту у Львові. – 2008. – С. 47–56.

Діяльність пластунів на Закарпатті після 1919 року

Юрій Звонар

Основними штрихами показано діяльність і значення Пласту для нашого краю. Автор сподівається, що ця тема викличе увагу дослідників, особливо молоді.

У 1920-1930-х Пласт на Закарпатті розгорнув широку діяльність [1]. Перший курінь заснував професор Андрій Дідик (на фото [2]) 1 жовтня 1921 р. у Берегові, потім створилися відділи в Хусті, Ужгороді, Ясінях (див. табл.) (на нижній світлині «позує» пластунський курінь із с. Великий Бичків [3], який заснував Заклинський, як і відділ в Ясінях). З Пластом на Закарпатті пов'язана творчість письменників Володимира Бірчака, Марійки Підгірянки, Івана Рошка-Ірлявського, а також Спиридона Черкасенка (написав, зокрема, слова Гімну закарпатських пластунів), Василя Ґренджи-Донського та інших.

Світл. 1. **А. Дідик**

Таблиця.

Узагальнені відомості про відділи Пласту в Ясінях [3]

Назва	Число відділу (всього в П.Р.)	Створено	Місце дії	Засновник	Чисельність початкова	Чисельність на 1.7.1927	Всього на Закарпатті
Невід. (хлопці)	27	1.4.1923	городська школа	Чорноокий (Бандрівський)	15	15	572 / 15
Невід. (дівчата)	28	10.9.1925		Заклинський	12	7	196 / 12

Світл. 2. **Пластунський курінь у Великому Бичкові із його організатором Богданом Заклинським**.

…Вишкількні зустрічі курінь «Червона Калина», наприклад, влаштовував 1929 р. у червні на г. Пікуй та у липні в Ґорґанах на Яворовій Кичері, де від пластунів із Закарпаття та Праги взяли підпільні видання УВО і ОУН. До перенесення через кордон нелеґальної літератури були залучені Степан Бандера, Степан Охримович, Ярослав Рак та інші старші пластуни зі Стрийщини.

…Військовий штаб Карпатської Січі очолював[1] полк. М. Колодзінський-«Гузар», у керівництві були О. Гасин-«Лицар», О. Кандиба-«Ольжич», А. Демо-Довгопільський, пор. Г. Барабаш-«Чорний», чот. Є. Врецьона-«Волянський», О. Карачевський-«Свобода», чот. З. Коссак-«Тарнавський», чот. Л. Крисько-«Кріс», пор. Ю. Лопатинський-«Калина», Р. Мирович, пор. Р. Шухевич-«Щука». Усі – пластуни.

Восени 1939 р. колишні пластуни і вояки «Карпатської Січі» Дмитро Бандусяк-«Лопата»-«Арпад»[2] і Михайло Габовда[3] почали відновлювати мережу ОУН на Закарпатті.

Після окупації большевиками Закарпаття сюди прибули підпільники з Галичини як представники керівництва ОУН і УПА. Тоді 1944 р. відновлено крайовий провід ОУН Закарпаття. Було видано таку відозву: *Українці Закарпаття! Наші брати наддніпрянці, галичани, буковинці, волиняки вже давно ведуть важку боротьбу з усіма окупантами за кращу долю України. Вони зовуть нас негайно приступити до святих обов'язків кожного українця – віддати свої сили за свободу народів. Тож не заганьбімо славу Карпатської Січі, яка своїми героїчними справами в 1939 році здивувала весь світ, будемо достойними нащадками запорозьких козаків. Всі вступайте в ряди*

[1] Карпатську Січ формував Д.Климпуш із заступником І.Романом, секретарем І.Рогачем, референтом пропаганди С.Росохою.

[2] **Дмитро Бандусяк** народився у с. Ясіня Рахівського району Закарпатської обл. 25 серпня 1919 р. Був членом Пласту при Мукачівській торговельній академії, воював у лавах Карпатської Січі. В час угорської окупації – заступник крайового провідника ОУН Закарпаття (1940–1942), політв'язень (1942–1944), засуджений на 12 років. Окружний провідник ОУН Закарпаття (від 1944). Загинув у бою, оточений відділом НКВД у с. Присліп Міжгірського р-ну на поч. 1946 р.

[3] **Михайло Габовда** народився 2 жовтня 1918 р. в США, був членом Пласту в Мукачівській торговельній академії, воював у лавах Карпатської Січі, у травні-жовтні 1944 р. працював і діяв у с. Ясіня Рахівського р-ну. Референт зв'язку крайового проводу (1944–1945), засуджений до розстрілу, страчений 8 грудня 1945 р.

Української Повстанської Армії, яка веде боротьбу за визволення всього українського народу. Не йдіть у Червону Армію, а створюйте своє народне військо, захищайте своє право на вільне щасливе життя. Бийте червоних окупантів, їх слуг і донощиків, тим самим наблизимо хвилину всенародної визвольної революції. На українській землі Українська Держава. *Хай живе вільна Закарпатська земля. 6 листопада 1944 року. Провід ОУН Закарпаття.*

Провід очолив Дмитро Бандусяк-«Лопата»-«Арпад».

…Найвищим визнанням боротьби українців Закарпаття за волю є народна пам'ять. Від створення Карпатської Січі народ почав співати про її боротьбу пісні, які побутують донині. Григорій Дем'ян називає, зокрема, такі пісні про Карпатську Україну: «А Тисою пливуть трупи», «В Закарпатті радість стала», «В тридцять восьмому році», «Вже весна воскресла», «Навесні у березні в тридцять дев'ятім році», «Ой ви, хлопці, посходіться», «Ой дана, легіники, ой дана та дана» (присвячена Іванові Полянчукові із села Требушан), «Понад Тисою мчаться тіні», «Та із тої полонини вітер повіває» (про четаря Павла Волощука із села Бичкова), «У Карпатах сум і жаль настав», «Чи чули ви, любі браття», (варіант) «Послухайте, милі браття». Деякі з них подані нижче.

Так, про діяльність окружного провідника ОУН «Арпада» була складена пісня, яка побутує до сьогодні:

Б'ються хлопці за Вкраїну та й не один рочок,
Віжидают їх дівчата в кождий оболочок.
В Чорногорі пасуть воли, в Балцатулі вівці,
Ховайтеся москалики, бо йдуть бандерівці.
В Балцатулі пасуть воли, в Чорногорі вівці,
Утікайте, большевики! Вже тут бандерівці.
Ой кувала зазулиця та й буде кувати,
Ходім, хлопці, воювати в загін до «Лопати»,
Бо «Лопата» – сьмілий вояк гуцульського роду,
Він воює за Вкраїну, за її свободу.
Бились хлопці за Вкраїну та й не один рочок,
Візирали їх дівчата в кождий оболочок.

* * *

У 1941 рр. член Проводу ОУН, вихованець золочівського Пласту Василь Кук-«Медвідь» організував перехід підпільників із Закарпаття в Галичину для боротьби на найважчому фронті – протибольшевицькому. Для виконання цього завдання спеціально приїжджав до с. Ясіня Рахівського району, де зупинявся в родині Бандусяків

Діяльність ОУН дуже звузилася, хоча не припинилася – вістку про Акт 30 червня 1941 року у Львові Коломийський окружний провід ОУН одержав уперше від зв'язкового з села Ясіня на Закарпатті, а сталося це того самого дня увечері.

* * *

Прийшла сотня «Грузинова» до нас в Закарпаття,
Надибала москалоту та й стала її прати.
«Ай бо ми вас, москалики, сюди не просили
Та й оби ви нам родичів в Сибір вивозили.
Ни вчили вас, москалики, ни в церкві, ни в школі,
Що ни можна добрим людям свинити в оборі.
Здайте кріси й автомати, – яли їм казати, –
Бо ни бдете Московщину зновідь обзирати!
Бив вас в Москві Сагайдачний, Стрільці на Маківці,
Щи Виговський показав вам, що можут вкраїнці.
Ми вас били, голодранці, у лісі й на поли.
Україна вже не буде в московській неволи.
А кедь якись знов полізе ци в степ, ци в Карпати,
Має знати, що десь в дебри буде погибати».
Звелів «Грузин» москалоті кирзаки порвати
Та й босими до району пішки шміровати.
Б'ются хлопці за Вкраїну та й ни єден рочок,
Визирают їх дівчата в каждий оболочок.

* * *

Здригнулися гори, заридали ріки:
героями впали повстанці навіки.
Боролись завзято понад три години
воїни Бандери – сини України.
«Богдан» автоматом, «Рожан» скорострілом
били москалоту – зайдів знавіснілих.
«Вуйко» і «Берджава» взяли кулемети,
свинцем поливали шміраків упертих.
«Крем'як» із «Рожаном» на пробій рушають –
орди большевицькі їх перемагають…
В лісі смерековім у Вишній Рожанці
не стало набоїв у славних повстанців.
Здригнулися гори, заридали ріки:
героями стали повстанці навіки.

* * *

…Крайовий референт пропаганди Михайло Дяченко-«Марко Боєслав»-«Гомін» – визначний повстанський поет і публіцист, в минулому активний пластун.

* * *

23.10.1949 р. в Чорному Потоці біля села Косівська Поляна Рахівського р-ну відбувся нерівний бій з МҐБ групи підпільників. В ньому по-геройськи загинули педагог, поет і драматург із села Росішки Андрій Грицак, колишній карпатський січовик, лісничий Михайло Молдован із села Великого Бичкова та працівник лісового господарства Михайло Шведюк із с. Ясіня.

У 1954 р. більшевики вистежили і заарештували січовика та упівця Михайла Жураківського із с. Ясіня.

Світл. 3. **З мрією про самостійність**.

* * *

Багато закарпатців воювали в лавах УПА в Галичині, на Волині і Правобережжі. Серед них особливо відзначилися майор Іван Шпонтак-«Залізняк»-«Дубровник» (к-р куреня «Месники» і Любачівського тактичного відтинка «Бастіон», шеф штабу Воєнної Округи «Сян» на Закерзонні до 1947 р.), поручник Ілько Рачок-«Вільха»-«Липей» (к-р куренів «Чорні чорти» на Коломийщині та «Льви» на Миколаївщині, заг. 1944 р.), старший булавний Михайло Небола-«Голка» (заст. к-ра сотні «Бурлаки» на Бережанщині до 1945 р.), вже згаданий поручник Іван Кедюлич-«Чубчик», Антін Тучак-«Антін Скеля» (працівник журналу «До зброї» крайового пропагандистського осередку УПА на Волині, заг. 1943 р.), «Шлюсар» (окружний провідник Сарненщини, заг. 1949 р.), «Гулич» (сотенний у курені «Міші» на Волині, заг. 1944 р.)

1. Інтернет-ресурс НСОУ «Пласт»
2. Бачинський Л. Початки пласту на Закарпатті (22.12.1927) [Інтернет]. – Режим доступу: www.scribd.com/doc/51049300
3. Митрополит Андрей Шептицький і Пласт. – Львів : Артос, 2012. – 292 с.
4. Архів автора

Рахівщина і німецькі переселенці *

Микола Ткач

Спочатку німецькі колоністи за Австрійської імперії переселилися у низинні місця Закарпаття, де, в основному, займалися сільським господарством, а з кінця XVII ст. їх еміграція спрямовується у лісове господарство в цілях деревообробного промислу – у другій половині XVIII ст. багато сіл Мараморoського комітату (в т.ч. Рахівщини) були зайняті на роботах у лісі: рубали дерева, сортували і розпилювали їх на ковбки, різали дошки, робили дранку, виготовляли вози й сани, ярма і бочки, сплавляли дараби й бокори по річках (по Тисі) у низинні райони Закарпаття й Угорщини. А ясінянський, богданський і рахівський ліс йшов і на будівництво кораблів [1, с. 234]. Тож професія бокорашів набуває все більшого поширення і в Ясіні, Богдані, Рахові, Квасах, Берлебаші, Требушанах, Лугу, Великому Бичкові, Кобилецькій Поляні було багато плотогонів.

Чим більше лісу сплавлялося ріками (на нього потреби стало зростали), тим більше потрібно було не тільки бокорашів, але й лісорубів. Тільки в Ясінях та навколо прилеглих до нього присілках у кінці XVIII ст. постійно працювало у лісі 300…400 лісорубів [2].

Така інтенсивне виробництво поставила перед управлінцями дві проблеми – технічну, як забезпечити сплави лісу незалежно від пори року (дараби та плоти вдавалося сплавляти не більше 3-4-х разів на сезон), і репродуктивну, як відтворювати лісові фонди – вже у XVIII ст. не вдавалося це робити природнім способом і необхідна була раціональна система ведення лісової справи – заліснення вирубок вирощеним посадковим матеріалом, аби не залишитися без лісу [3]. Для цього організовувались лісові дирекції (в Рахові, наприклад, таку очолював Йордан). В цій ситуації в нагоді стали досвід і технічна вправність німецьких майстрів. Коли Мараморoський комітат у XVIII ст. почав у поміщиків викуповувати ліси, то одразу визріла ідея переселити з Верхньої Австрії у верхів'я річок, в т.ч. й Тиси, знавців лісової справи. Перші спроби були зроблені у 1730 році, проте тоді прибулих виявилося мало, вони змішалися з місцевим населенням і вже у другому поколінні асимілювалися [4, с. 193]. Вдалою виявилася друга спроба – імператриця Австрії Марія-Терезія починає переселювати вільних верхньоавстрійських робітників-ремісників на спеціальних умовах: для них будувалися чи забиралися від місцевого населення хати із земельними ділянками у 300 квадратних сягів, майстрам виділялися луки на 3 голови худоби (продаж, осель і землі не дозволявся, лише передача у спадок нащадкам по чоловічій лінії [1, с. 234]), кожному переселенцю гарантувалась оплата в 1000 гульденів на рік, на випадок смерті переселенця його вдова і не більше як четверо дітей отримували пенсію [4, с. 149].

Звісно, що в Австрії вдалося набрати чоловіків, переважно не одружених, майже сього лісового фаху: по зрубуванню та обробці дерева, спорудженню шлюзів і запруд (гатей), іригації річок тощо.

В 1775 році перша партія лісорубів прибула через Пешт у Мараморош, а звідти – у лісисту місцевість по верхів'ях рік, в т. ч. і по Тисі, тобто у Богдан, Кобилецьку Поляну, Ясіня, Рахів, Великий Бичків та їх присілки (за спогадами Степана Шторка з Богдана, Йосипа Гавашія з Ясіня, колишнього голови селищної ради з Кобилецької Поляни В. Штефанюка, у Богдані та Кобилецькій Поляні у XVIII ст. поселилися вихідці й з інших регіонів Австрійської імперії, які за порушення законів були засуджені судами до смертної кари – влада пропонувала замінити його на поселення без права виїзду в долинах річок Біла Тиса та Шопурка). Переселенцям давали нові прізвища за назвою місцевості, де вони раніше проживали, за національністю або за родом занять. Їх привозили до Сиготу, давали змогу підібрати собі пару, повінчатися, а потім відправляли на постійне місце проживання, де коштом імперії відводили земельну ділянку, давали худобу, знаряддя праці й ліс для будівництва житла, , одяг. Якщо у богданській долині, за спогадами старожилів, поселяли вихідців із сільської місцевості, які потім працювали лісорубами, то у Кобилецькій Поляні – вихідців із міст, людей, які мали навички плавлення металу із залізної руди, щоб вони працювали на залізорудній мануфактурі. Новоприбулі переважно були з Австрії – з Імюкдену, Ебензеє та Ішлю, лише про німецькі родини з Ясіня є відомості, що вони з Ротевейзе. Одним чи не з останніх німецьких осередків тут було поселення спішських німців з Гонгартену в Іванівцях у Рахові (очевидно на толоках для випасання худоби в Ціпцераї і Новоселиці), яке виникло у 1814 році [1, с. 249].

Від переселення верхньоавстрійських німців казна стала поповнюватися. Так, інтенсивніше і раціональніше вирубувалися ліси, вирубані ділянки очищалися від деревини і залишалися на відновлення, які, вочевидь, у XIX – першій половині XX ст. уже заліснювалися.

Далі, на деяких річках (Мокрянка, Брустурка, Тересва) були споруджені каскади шлюзів і запруд, зробивши можливим постійне користування водним шляхом для сплаву лісу до річки Тиси. Щодо самої Тиси, то вона була тоді більш повноводною, ніж згадані її притоки, і про якісь шлюзи чи запруди (гаті), які б будували тут німці, в історичних документах чи літературі не йдеться. Тим більше, що перші німецькі переселенці тут могли появитися не раніше 1730 року, а перша гать (гребля) в ясінській долині у Стебному була побудована і уже діяла у 1724 році [5, с. 255], тобто майже на сім років раніше можливого їх приходу. З часом появилися й інші гаті (греблі), загальна кількість яких на Рахівщині становила сімнадцять. І будували їх, в основному, місцеві жителі, хоча не можна заперечувати, що ті гаті (греблі), які були побудовані пізніше перших, ставилися з участю німецьких переселенців. Вони, очевидно, внесли свій вклад у їх удосконалення. Але першими будівничими гатей (греблів) на Тисі були українці-гуцули, і вони ж першими зверчували та зв'язували гужвами дараби й бокори, і першими були бокорашами. А будівництво гатей (греблів) на Тисі зробило безпечнішим сплав плотів і перевезення на них солі із Великого Бичкова, яка доставлялася сюди

із Солотвини й Рахова, у низинні райони Закарпаття, Трансільванію й Південну Угорщину.

Світл. 1.[◊] **Відкриті шлюзи Апшинецької гаті**

Також поселення німецьких колоністів позитивно вплинуло на місцеве населення – ним переймалися досконаліші методи рубки і обробки деревини, різні технічні навички, особливо при будівництві житла та корчуванні лісу, навіть не зважаючи на те, що цим горяни успішно займалися ще з середини XIV ст.

В той же час, німецькі поселення на Рахівщині у XVIII-XIX ст. не носили організованого характеру, тому великої ролі відігравати вони не могли. Колоністи розійшлися майже по всій Рахівщині, по кілька сімей, і складали на кінець XIX – на початку XX ст. десь 11% усіх жителів. Німецька мова за вжитком посідала третє місце (після української й угорської) [9, с. 150–151]. Виняток хіба-що спостерігався у Кевелеві, де у другій половині XVIII ст. було поселено разом кілька десятків німецьких родин для зрубування лісу та будівництва на березі Тиси великого тартаку [6, с. 65].

І все ж їхня роль була більшою їх кількості, що пояснюється їхньою працею і поза лісом – серед них були єгері, мельники, пекарі, м'ясники, кушніри, теслі, стельмахи, ткачі, шевці, кравці, столяри, шлюзівники, слюсарі, сплавники, фельшери, аптекарі, лікарі, вчителі. Тривале контактування місцевого населення (українського, угорського, єврейського) з німецькими колоністами, німецьким етнічним світом в цілому, позитивно вплинуло на соціально-економічний і культурний розвиток краю – раніше за населення інших областей України сталося знайомство з елементами виробничої діяльності і побуту німців: їх працьовитістю, організованістю, практичністю, терплячістю, вмінням стійко переносити життєві незгоди, толерантним ставленням до представників інших народів та релігій [4, с. 154]. Німецький вплив відчутний і на розмовній мові мешканців, яка увібрала в себе ряд німецьких слів.

З кінця XIX – початку XX ст. притік німецьких колоністів із чисто німецьких і австрійських земель майже повністю припиняється, переселяються тільки невеликі групи німців: їхали або ж родичі тих, що вже проживали у краї, або ж спеціалісти, яких не вистачало. Зате збільшилося переселення німецьких колоністів із Румунії і Галичини [4, с. 155].

Щодо внутрішніх міграційних процесів, то серед німецьких колоністів на перше місце виходить переселення в ті населені пункти Рахівщини, де швидко розвивалась промисловість, особливо деревообробна і хімічна. Так, якщо в 1910 році німці складали близько 10% усіх міських жителів краю, то в такому селі, як Великий Бичків, вони становили десь біля 30%, а в Рахові і Ясінях відповідно 20 і 14%. Особливо високий процент їх був зайнятий на великих підприємствах. Так, на Великобичківському лісохімкомбінаті німців було 16% від усіх працюючих. В їх руках, як правило, були всі посади інженерів, техніків, кваліфікованих майстрів і робітників [4, с. 155]. З часом їх, звісно, «тіснили» кадри інтелігенції та висококваліфікованих робітників і з інших груп місцевого населення, в т.ч. й із русинів-українців, хоча це було досить повільно.

У XX ст. темп приросту німецького населення на Рахівщині почав зменшуватися у порівнянні з іншими національними групами [4, с. 156]. Причиною цього стало їх асиміляція з угорцями. Цьому процесу сприяв також конфесійний аспект. Угорці, як і німці, переважно є римо-католиками і для яких були побудовані римо-католицькі церкви в Ясіню, Великому Бичкові, Рахові та Кобилецькій Поляні [7]. Для прикладу, за Чехо-Словаччини в 30-х роках XX ст. німці Кевелева називали себе мадярами і тільки мова старих дідів та німецькі прізвища прозраджували їхнє забуте національне походження [6, с. 65].

Не на користь німців склалося у XX ст. і міжнародна обстановка. Перша і, особливо, Друга світові війни не обійшли стороною й німецької меншості. Багато її представників були мобілізовані в армію і загинули на фронтах. Трагедія німецьких колоністів посилилась ще й тим, що частина їх стала на шлях співробітництва з нацистською Німеччиною. Восени 1944 року радянські війська вступили на територію краю і частина німецького населення змушена була, по суті, втікати в Австрію й Німеччину [4, с. 156]. Ті, хто залишилися, були депортовані, в основному, в Тюменську область. Так для них розпочалися нові довгі роки важкої праці на лісорозробках та інших фізичних роботах. Багато німецьких переселенців загинуло в тюменських лісах від голоду, холоду та хвороб [4, с. 157–158].

13 грудня 1955 року німців було знято з обліку спецпереселенців і лише у 1974 році їм дозволили повертатися у рідні місця [4, с. 158]. Почався виїзд німців у Західну і Східну Німеччину та Австрію. Так завершилась сторінка життя закарпатських німців.

1. Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі.т.2, Прага, 1938.
2. Тиводар М. Етнографічне районування українців Закарпаття. // CARPATICA-КАРПАТИКА. – Вип. 6. – Ужгород, 1999. – С.198.
3. Павленко Г.В. Німці на Закарпатті. Ужгород, 1995, с.40–41.
4. Павленко Г.В. Німці на Закарпатті: колонізаційні і міграційні процеси у XVIII – XX ст. // CARPATICA-КАРПАТИКА. – Вип. 6.
5. Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. т.III, Чікаго, 1986.
6. Куцинський Антін. Закарпаття в боротьбі. Буенос-Айрес, 1981.
7. Куля Ф. Фактори збереження рідної мови і національної культури німців Закарпаття // CARPATICA-КАРПАТИКА. – Вип. 6. – С.184.

Карпатська Січ – національна армія незалежної Карпатської України

Богдан Галайко

Мюнхенська угода 29 вересня 1938 року, в якій взяли участь 4 держави – Німеччина, Італія, Англія і Франція, поклала початок ліквідації Чехословацької республіки. Її почав шматувати Гітлер, а свою «частку» в розборі отримували також Польща і Угорщина. Різке послаблення Чехословаччини давало шанс закарпатським українцям, як і словакам, виборювати свою державність. Таким чином, Прага змушена була погодитись надати Карпатській Україні статус автономної республіки ("Підкарпатська Русь") і дати волю словакам – тобто створила федерацію трьох народів.

8 жовтня 1938 р. було сформовано перший автономний уряд Закарпаття. З 27 жовтня його очолив директор учительської семінарії в Ужгороді, вчений і письменник, отець Августин Волошин (1874–1945) – справжній довголітній провідник українців Краю.

Світл. 1.◊ **Радник Августина Волошина Микола Бандусяк із Ясіня**

Щодо українців вели активну загарбницьку політику агресивні сусіди – Угорщина (Мадярщина) та Польща, не кажучи вже про СРСР. Мадярщина на весь світ домагалась права поневолити 700 тис. автохтонних закарпатських українців під гаслом боротьби за реалізацію «права самовизначення» для 50-тисячної мадярської національної меншини, в складі якої перебувало 60% колись насильно змадяризованих українців. Так само вони претендували на поневолення словаків. Окрім Польщі, антиукраїнську політику гітлерівського союзника – Угорщини активно підтримувала і фашистська Італія. Цей тиск привів Карпато-Українську автономію до важких територіальних втрат.

Віденським арбітражем від 2 листопада 1938 р. Гітлер віддає Мадярщині міста Ужгород, Мукачеве, Берегово з родючими землями надтисянської долини. Всього Мадярщині відходить 1,5 тис. кв. км. території Карпатської України з усієї території, що становила 12,6 тис. кв. км. Із 725 тис. населення відходило 173 тисяч, в т.ч. 85 тис. мадярів, 40 тис. українців, 30 тис. жидів та 18 тис. іншого населення.

Український уряд алярмово змушений перебратися з Ужгорода до Хуста вже 10 листопада. Незважаючи на такі колосальні труднощі, українці з великим ентузіазмом будують свою державу – розвивається освіта, культура, церква, налагоджує роботу адміністрація.

Світл. 2.◊ **Ясінянські січовики у столиці Карпатської України, 19.II.1939 р.**

Велику роль у розбудові української державності відіграли молоді члени ОУН. Незважаючи на заборону Проводу українських націоналістів (ПУН) на чолі з А. Мельником втручатися у справи Закарпаття, молоді оунівці-крайовики (громадяни Польщі) нелегально переходили кордон і активно допомагали закарпатцям.

У вересні 1938 р. за наполяганням націоналістів в Ужгороді створено парамілітарну організацію Українську Національну Оборону (УНО), завданням якої було гуртувати й вишколювати молодь "для оборони українських природніх прав". До її керівництва входили: Василь Івановчик – голова, Іван Рогач – заступник голови й організаційний референт, Степан Росоха – секретар, Дмитро Климпуш, Юрій Шпилька, Іван Коперльос, о. Ю. Станинець, Василь Шадей, Лука Чешок і Василь Деха – члени проводу. У жовтні відбулася реорганізація проводу УНО: голова – С. Росоха, заступник – І. Рогач, секретар – В.Деха, організаційний референт – В. Івановчик, скарбник – В. Галетка. Окрім того при центральному проводі організації створено військовий штаб, до якого входили полк. Аркас, полк. Стефанів, сотн. Клименко.

У листопаді 1938 р. у новій столиці – Хусті УНО було реорганізовано на військовий лад (введено обов'язкове обмундирування, зброю, військову організаційну схему, дисципліну тощо).

Світл. 3. **Однострій січовика (реконструкція Богуслава Любіва, творця Музею військового однострою, Львів)**

Було змінено назву на Організацію Національної Оборони "Карпатська Січ" – ОНОКС, популярно – Карпатська Січ. До складу Головної Команди Січі ввійшли: Дмитро Климпуш – командант, Іван Роман – заступник, Іван Рогач – генеральний писар, Степан Росоха – референт преси й інформації. Генеральний штаб Карпатської Січі творили: полк. Михайло Колодзінський ("Гузар") – шеф штабу, пор. Роман Шухевич ("Щука") та чот. Зенон Коссак ("Тарнавський") – його помічники, пор. Осип Карачевський ("Свобода"), пор. Грицьо Барабаш ("Чорний"), пор. Юрко Лопатинський ("Калина") та чот. Є. Врецьона ("Волянський") – члени. Через те, що всі були галичанами-членами ОУН вони змушені були вживати псевда, щоб не компрометувати закарпатський уряд і не давати приводу полякам надсилати політичні ноти протесту.

Світл. 4. **Тимчук Юрій Іванович із дружиною Оленою (ор. осінь 1938 р.)**

Незважаючи на протидію чеської влади організаційна мережа Карпатської Січі розбудовується по всьому краю. Заходи з творення власної армії радісно сприймало українське населення, адже саме восени і взимку 1938 р. на Закарпаття починають проникати угорські та польські диверсійні загони (акція "Łom") чинячи руйнування комунікацій, напади на органи влади й навіть простих людей.

Світл. 5, 6. **Прикордонники ОНОКС на українсько-польському кордоні, 1938/39 р.**

12 лютого 1939 р. відбулись вільні вибори до Сойму Карпатської України (окрім території Пряшівщини, де ще адміністрував уряд Словаччини, бо ще не було затверджено кордону між Карпатською Україною і Словаччиною) на яких перемогла українська партія – Українське Національне Об'єднання (УНО), здобувши 92,4% голосів.

Світл. 7.◊ **Карпатські січовики Рахова, 1939 р.**

13 березня 1939 р. Гітлер сповіщає керівництво Угорщини, що віддає їм на поталу Карпатську Україну і вимагає негайного військового наступу. Мадяри приготували 40-тисячну армію для агресії. О 2 год. ночі 14 березня з Мукачевого вони почали наступ на Чинадієве й Сваляву. Польща теж підтягнула 3 додаткові дивізії на «Карпато-Український фронт». Тоді ж мадяри напали і на Словаччину.

Після обіду 14 березня від імені українського уряду його прем'єр-міністр Августин Волошин проголошує незалежність Карпатської України. Чехія, яка перебувала на межі краху, припускається ганебної акції: частини чеського генерала Прхали (командувача військ на Закарпатті) спробували придушити Карпатську Україну. При спробі січовиками силою захопити зброю чеські війська розпочали з ними бої, але однак ті зуміли встояти.

Саме вояки "Карпатської Січі" мужньо боронили рідну землю від мадярського наступу, але надто великою була чисельна й технічна перевага мадярів. Найзапекліші і трагічні бої відбулися поблизу Хуста на Краснім Полі (згодом названими "другими Крутами"). Січовики під командуванням полковника М. Колодзінського разом із 1600 студентами й учнями на чолі з учителем Я. Голотою майже на добу затримали окупантів. Їхній подвиг дав можливість Сойму Закарпаття 15 березня узаконити незалежність, прийняти конституцію, гімн «Ще не вмерла Україна», державну символіку – Тризуб і синьо-жовтий прапор, обрати голову – Президента А. Волошина та прем'єр-міністра Ю. Ревая, військового міністра С. Клочурака. "Карпатська Січ" ставала національною армією.

Коли німецький консул запросивши до себе керівників Карпатської Січі порадив їм негайно капітулювати у відповідь почув від полк. М. Колодзінського згодом відомі слова: "В словнику українського націоналіста немає слова "капітулювати". Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити перед собою на коліна – ніколи!"

Влада Карпатської України не скапітулювала ні військово, ні політично. Українці програли війну, але не схилили шиї в мадярське ярмо, не відступили від своєї ідеї боротьби за свободу. Кілька тисяч карпатських січовиків тримали фронт близько двох тижнів. Ворог окупував Закарпаття, але в горах окремі бої точилися ще до кінця травня 1939 р. І до сьогодні немає точних відомостей про втрати сторін. За даними дослідників лише 17 березня угорські військові частини втратили 37 чоловік убитими і 134 пораненими. Січовики втратили близько 200 убитими і понад 400 пораненими; в полон було взято близько 300 чоловік. В боях на Красному Полі загинуло близько 230 січовиків, чеських воїнів і добровольців. Втрати угорців: убитими близько 160 чоловік і близько 400 чоловік одержали поранення. В боях по лінії фронту від Королева до Хуста угорці взяли в полон багато чехів і 450 січовиків, серед яких було чимало галичан. За свідченнями очевидців більше 600 полонених вояків Карпатської Січі були розстріляні поляками й мадярами наприкінці березня 1939 р. на перевалах із Закарпаття в Галичину – Верецькому, Яблунецькому, «освячуючи» тим самим новий державний мадярсько-польський кордон.

Світл. 8.◊ **Розстріляні січовики, два мадярські старшини і польський шпигун в однострої січовика. Світлини зроблені мадярськими старшинами і куплені від них (березень 1939 р.)**

Світл. 9.◊ **Зустріч союзників у війні проти Карпатської України на встановленому ними кордоні (1939 р.)**

По суті це був початок Другої світової війни, адже саме українці перші в світі вчинили запеклий опір окупантам тут на Закарпатті. П'ятимісячне існування Карпатської України, хоч навіть у федерації з чехами і словаками, мало колосальне значення – воно вирішило раз на всі часи приналежність Закарпаття до України. **Коли інші складали зброю, українці прийняли бій.**

Світл. 10.◊ **Зимовий Рахів 1939 р.**

Для того, щоб розбудувати ефективний державний механізм, Карпатській Україні потрібна була, крім усього іншого, мілітарна потуга. Звичайно, в силу історичних обставин уряд не встиг розгорнути й навчити більш-менш значні збройні сили. Власне, й збройними силами «Карпатську Січ» навряд чи можна було назвати. Це була вишкільна парамілітарна організація, якій для досягнення реальної боєготовності потрібно було ще кілька місяців і, головне, достатня кількість бодай сучасної стрілецької зброї та набоїв.

Не судилося. Але, попри все, «Карпатська Січ» прийняла бій з військами угорського диктатора Горті! Прийняла бій як армія відновленої Української незалежної держави, з її правом на захист національної свободи.

Щоб уповні оцінити значення цього опору, згадаймо Європу другої половини 1930-х років. Громадянська війна в Іспанії дуже швидко перетворилася на змагання між двома тоталітарними силами – комуністами та фалангістами – за те, у чиїх саме концтаборах іспанський народ перевиховуватимуть в ім'я побудови «щасливого майбутнього». Романтики-добровольці билися з обох боків, але за плечима обох урядів стояли і споряджали їх претенденти на світове панування – Сталін та Гітлер…

Потужна, чудово озброєна та навчена чехословацька армія впродовж 1938 року зуміла придушити два заколоти місцевих нацистів, але потім політичне керівництво держави капітулювало перед фактом Мюнхенської змови. Деякі учасники подій згадували, що військові напружено чекали: чи не знайдеться якогось генерала чи полковника, хто б узяв на себе відповідальність і наказав продовжити збройний опір нацистам. Не знайшлося. Деморалізована армія полишила лінію укріплень і відступила без бою, здавши величезні території не лише нацистам, а й військам угорського диктатора Горті та варшавського авторитарного режиму. Ця деморалізація і розклад, до речі, сягнули потім повного абсурду, коли у березні 1939 року рештки чеських військ відмовилися передати українцям зброю для захисту Закарпаття!

А за два роки перед тим кілька нацистських батальйонів в порушення всіх міжнародних угод демонстративно зайняли демілітаризовану зону вздовж Рейну. Мільйонна французька армія зробила вигляд, що не помітила цього.

Ще раніше, навесні того ж 1938 року, нацисти парадним маршем входять в Австрію і приєднують її до Третього Райху. Європа мовчить.

У березні 1939 року Німеччина без бою анексувала литовську Клайпеду.

У квітні 1939 року Італія без бою анексувала Албанію і приєднала її до себе.

Улітку 1940 року СРСР без бою окупував і приєднав три балтійські держави, Північну Буковину та Бессарабію.

Мало хто звертає увагу на те, що, власне, реальний опір у боротьбі за свободу диктаторським режимам – самотужки, а не в межах міжнародних коаліцій – чинили у ті роки лише Фінляндія та Карпатська Україна. Власне, навіть самі українці, здається, не вповні усвідомили й оцінили цей історичний факт…

...Коли на досвітку нас повели на перевал, білий туман холодив нам розпалені безсонням обличчя. Черевики слизькалися на мокрому камінні. Десь унизу гриміла повна з талих снігів ріка.

Швидше, швидше, українські свині! – погиркували мадярські солдати.

Ми й справді виглядали, як свині, – немиті три дні, оброслі, в корості болота, голодні, зо смертним смутком в очах.

Куди нас женуть? – запитав я сотника Скобала, що з розбитим коліном кульгав збоку.

На Голгофу, – хмуро одрізав той.

Лівий сотників вус був спалений, а правий він часто здував із нижньої губи. Він тяжко дихав, легені рипіли під грудьми.

Може, й ліпше вмерти на Голгофі, ніж на Красному полі, – сказав я. – Ближче до Бога. Лише шкода, пане командире, що не ви нас ведете, а ці песиголовці.

Що таке говориш, хлопче? Я воджу в бій, а не на бійню.

На Красному полі Скобало доручив мені кулемета і тримався близько, хоч і бігав уздовж колійного насипу туди-сюди. Я під патрони постелив кукурудзяного листя, новенькі кулі аж сміялися до сонця. На кулемет сотник покладав велику надію. Командир наш був твердий і сміливий чоловік, а ми були молоді і не навчені вмирати. Перший панцерник, що гусінню повз від Копані, бухнув у колодязь, під яким я сидів із кулеметом. Цямрину рознесло, як жменю пір'я, а мені на ліве плече кинуло колоду. Кістка хруснула, і рука повисла, як батіг. Сотник погладив рукав – я скрикнув. Тоді він відстебнув багнет від карабіна, спіхом роззувся, подер онучу на пасма і прив'язав мені того багнета до ліктя – аби рука рівно трималася на грудях.

Стріляй одною рукою. Кулемет на ріжках, сам обертається куди треба. Стріляй по шинелях і, може, влучиш у вічко панцерника, – і побіг нахильці далі.

Я направив цівку на зелену скриньку з колесами і натиснув на гачок. Далеко на залізі скипали іскри, і солдати, що бігли на нас, пригинали голови. Тоді я почав сікти кулями дерева, старі черешні, над дорогою, – і галуззя, ще безлисте, падало їм на плечі. І це ще більше їх лякало. Я хотів пересікти грубий стовбур горіха, аби той упав на дорогу й перегатив їм шлях, та мій кулемет здригнувся, порснув і затих. Тепер було чути, як ріденько пухкають наші карабіни, і Тиса ніби ковтала ті несмілі звуки. А коли били угорські гармати, мокра рінь бризкала на наші свити й шапки.

Коли вороги були за яких сто метрів, сотник виліз на насип і крикнув: «Пристебнути багнети!» А що я мав пристебнути до своєї гвинтівки? Засилив приклад під пахву і побіг за сотником, морщачи від болю і страху чоло.

А що було далі, чи й розказувати... Як стріляли по нас і кулі тьопали з сукна криваве клоччя. Як нас оточили і били прикладами в обличчя, а потім чоботами трощили голови... Як силували колінкувати й вигукували: «Украйну хочеш, байстрюче? На!» Як заганяли нас багнетами у крижану Тису і наказували пливти. А інші з того боку стріляли по воді, і кулі плямкали, так як дощ крапає на плесо... Що ми, діти, до цього бачили, що знали? Може ми й знали, гуртуючи рої в Хусті, що на тому полі приспіє вмирати. Але не знали, що це буде так.

Не суди нас строго, Карпатська Україно. Коли ми лежали в підмерзлій ріні, холодіючи не так від каменя, як від невідомого страху, над нами рівним шнурком летіли дикі гуси-лебеді. Вони вертали додому із далекої чужої тепліні. Вертали на свої розвітрені гнізда. Бо лише тут їм добре. І нам тут було добре. Тут проминуло солодке дитинство і прийшла неспокійна юність. Нам кортіло любити дівчат, але випало пізнати коротку, як березнева днина, любов до Вкраїни, до її малого Карпатського терену, в який вона зараз пускала своє калинове коріння.

Нам було добре жити тут. Але не в цей момент. Тіло холодив піт жаху, зате душа ширяла з лебедями над полем, яке тоді ще не називали Красним. Крячяло вороння з берегових тополь, передчуваючи масну вечерю, а ми гріли землю грудьми і тремким диханням.

Чуєш, Карпатська Україно, не суди нас, слабих і невмілих. Ми ще не знали, як жити, а вже мусили вчитися вмирати за тебе. То нічого, що ми тоді піднялися ненадовго в повний ріст. Головне, що ми впали на свою землю, очима до свого неба. І нікуди й ніколи ми звідси не рушимо. Бо лежимо тут не кістьми, а серцем. Бо ліпше своє лико, ніж чужий ремінь.

...Тепер нас, уцілілих, гнали на Перевал.

– Якщо вбити, то нащо нас провадити аж під хмари? – питав я сотника.

– Ці не вб'ють, бо ми полонені зі зброєю в чесному бою. А зроблять то поляки. Лиш-но ступимо на їх землю. Ті панькатися не будуть. Але слухай-но сюди хлопче, – стис він зап'ястя моєї здорової руки. – Доки туман, доти маєш нагоду порятуватися. Скочиш у ялинові зарості – і дай ногам знати! Гадаю, в імлі не поцілять.

– А ви? – питаю пошепки. – Чому не спробуєте?

Офіцер уколов мене гострим оком:

– Я? Я той, що водив інших на смерть. То чому сам маю від неї втікати? – і зиркнув на мене, як із темної ями.

Ті очі й зараз передо мною – чорні, з кривавими цятками. Очі птиці, що чує свою кончину.

З півгодини ми йшли мовчки. А відтак сотник мене знову за руку торкає:

– Важся, синку, бо туман осідає, а з ним і твій шанс.

– Не зможу я, пане командире.

– Зможеш! – скрипнув зубами сотник.

– Ледве ноги волочу.

– Ти на ноги не гріши, – правив він своє. – Ти бери ноги в руки і лети наосліп. Аж до Чорного Лісу. Там принишкнеш. Туди навіть звірі не потикаються.

– А чому я? Чому ви кого іншого не нараджуєте? – несміло питав я.

– Чому? Бо ти не для кулі, хлопче. Бачив я на Краснім полі, як ти попри вояків стріляв. Душа в тебе світла. Такі жити повинні.

– Нічого з того не буде, – гірко видихнув я.

– Буде! – сказав грізно сотник. – Живи й за нас, хлопче! – і при цих словах обіруч штурхнув мене з урвища вниз.

І залопотів я, як сніп, по гострому камінню, по колючих корчах ялівцю, хапаючи зубами мокру траву, обдираючи руки й обличчя. Через біль чув, як тріщали за мною постріли і як щодалі їх глушило ревище ріки. Вода прийняла моє потовчене тіло в холодну кипінь, розгойдала, як солом'яну ляльку, і понесла до запаленого сонцем крайнеба.

Ріка не погубила мене. Зріс я на швидких водах Тиси і зараз, щоб триматися на плаву, мені було досить одної здорової руки. Підгріб до бережка, зачепився за навислу вільху і, як немічна жаба, виліз на берег…

Уривок з твору:

Дочинець Мирослав. Бранець Чорного лісу (Версія роману «Вічник» для юнацтва). – Львів : Апріорі, 2012.

Селянські повстання у північно-східній Угорщині за участю русинів (1604–1703 рр.)

Ромбай Т. О.

Поразка угорців під Могачем в 1526 р. призвела до втрати самостійності королівства та поділ його на три частини: турецьку, трансільванську, габсбурзьку. Під турками опинилися східні комітати Угорщини, а також васальна Трансільванія. У період найбільшого розквіту до Трансільванії належала східна частина русинського краю, а саме: Марамарощина (аж до 1733 р.), в деякі періоди землі Угочанського, Березького комітатів (Мукачеве). Захоплена турками територія займала до двох третин всієї Угорської держави. За цю частину в наступні 192 роки тривали війни Габсбургів як з турками, так з їх васалами – трансільванськими князями [3, 15]. Від 1527 р. до 1739 р. тобто впродовж 212 років Угорщина перебувала в стані війни.

Починаючи з XVII ст. відбуваються війни (Іштван Бочкай) проти Габсбургів за так звану свободу, що означало за особисті і станові інтереси угорського шляхетства. Війни розпочалися в Трансільванії, потім – в Угорщині та Словаччині. У цю боротьбу було втягнуто і соціально невдоволені русинські, словацькі та волоські кріпаки, навіть дрібна шляхта [3, 18]

Закарпатські русини не знаходилися під гнітом турків[1], але повстання трансільванських князів охопили і їх (1604–1711). Постійні війни з турками в XVI–XVII ст. зв'язували руки королівської владі [3, 118]. Їй потрібно було ладити з кріпаками, щоб втримати їх на своєму боці й тому нікому було відстоювати закони, які могли б покращити положення шляхетського стану. У селянства також не було жодних легальних способів добиватися виконання законів. Селянство було незадоволене своїм положенням. І тому в 1631 р. розпочався неорганізований селянський бунт в околицях Токаю, в якому брала участь і русинська людність. Рух розпочався в комітаті Боршод, де селяни використовували організації селянських комітатів, створені з метою захисту від набігів турецьких загонів [2, 235]. Ініціатором повстання був селянин Імре Чука, який запросив командира – селянського капітана Петере Часара. Сам Часар намагався об'єднатися із дворянством для боротьби проти Габсбургів [2, 326]. Незабаром в 1632 р. вибухає нове, йобадське[2] повстання, в якому взяли участь розбиті рештки попереднього повстання, однак воно набуло вже організованого характеру. Повстанці повстали за давні свободи. Була в них і своя тактика і лише деяких панів вони страчували, а здебільшого було так, що спіймавши пана, брали з нього присягу про перехід на бік повстанців. На цей раз повстання охопило кілька комітатів: Ужанський, Земпленський, Шариський, Абауйський і кілька інших. Його придушили головним чином семигородським військом.

До середини XVII ст. русини мали спокійне життя. Турки не поширювали свою владу на лісисті Карпат [6, 26]. Однак ситуація в середині XVII ст. змінилася. Трансільванські князі через Закарпаття керували своїм військом у Польщу, і польські війська часто нападали на цей край [6, 27]. У 1657 р. близько 40 тисяч польських військ під керівництвом Любомирського напали на Закарпаття. Згідно із записами русинських літописів і церковних книг, вони спустошували, крали і грабували. Зокрема, спалили Мукачеве і Берегове, просунулися до Сатмара, а звідти через Аваши напали на Марамарощину. Пограбували і спалили Вишково. Згідно із записами у русинських церковних книгах, польські війська у XVII ст. ще три рази нападали і грабували Закарпаття [6, 155].

У 1664 р. австро-угорський цісар підписав з Туреччиною Сенготардський мир і розташовував в Угорській Русі і на Словаччині численні німецькі військові частини. Угорська шляхта вважала це розташування військ за порушення прав угорських станів і за посилення абсолютизму за рахунок автономії земель. На основі гарантованого Золотою Буллою права спротиву незаконним вчинкам короля, в 1664–1671 рр. в комітатах Угорської Русі готувалося повстання Ференцом I Раковцієм. Левоцька хроніка зазначає 1669 р. як неспокійний рік. Однак цісарське військо в 1670 р. без особливих труднощів навело порядок в північно-східних комітатах; навіть сам Ференц I Раковці здав свої замки без серйозного спротиву. Хто з видатних учасників не був покараний, той утік і сховався в Хустському замку [3, 21].

Невдовзі втікачі з Марамарощини організують спротив Габсбургам. З 1672 р. вже почалися в Верхній Угорщині дрібні сутички повстанців з цісарськими військами. У 1676 р. шляхта, що втекла до Марамарощини, набирає в місцевої, головно русинської людности до 3000 вояків під назвою куруців[3]. Але найбільше страждань для русинів принесла війна між куруцами і лабанцами[4] [6, 28]. У 1677 р. під Кірагазою було розбите цісарське німецьке військо. Успішнішими були справи куруців, коли їх очолив у 1678 р. молодий і талановитий Емеріх Текелі. Він був угорським політичним та військовим діячем, керівником куруців у 1682–85 рр., князем Трансільванії у 1690–1691 рр. Він був багатим магнатом, що мав великі маєтки в Кешмарку, а також на заході і півночі Верхньої Угорщини. Причетний до змови Веселенія, він опинився в еміграції в Марамарощині і звідти вступив до повстанців. Перейнявши команду, Текелі на кінець 1680 р. зайняв всю північно-східну Угорщину від Поважжя через Левочу і Кешмарк до Семигороддя. У 1681 р. його витісняє Апафі з 10 тис. семигородським військом і турецький паша з 7 тис. турків. В 1681 р. цісар йде на поступки шляхецькому стану, однак цього було

[1] Взагалі-то через теперішнє Ясіня в ті часи проходив «кордон» між державними утвореннями. – *Прим. упоряд.*

[2] так називали угорською кріпаків

[3] kurucok (угор., від пізньолатин. cruciati – хрестоносці) – селяни, які брали участь в антифеодальному повстанні під керівництвом Дьєрдя Дожі у 1514 р., де основну масу учасників становили ополчення хрестоносців. Пізніше в XVII – на початку XVIII ст. в Угорщині так називали учасників (селян і дворян) антигабсбурзького визвольного руху під керівництвом І. Текелія (1678–1685 рр.) і Ференца Ракоція II (1703–1711 рр.).

[4] labancok (угор., від нім. – воїн, озброєний списом) – прихильники Габсбургів, учасники боротьби проти куруців у XVII–XVIII ст. Пізніше так називали угорське дворянство, яке служило Габсбургам.

замало для Текелі. Він вже був у союзі з Туреччиною і отримав в 1682 р. від султана титул угорського короля. За допомогою турецьких і семигородських військ, він оборонявся від цісарських військ і втримав Верхню Угорщину з головним містом Кошицями від Марамарощини аж до р. Вагу (за винятком кількох замків). Але турецька поразка біля Відня вирішила долю текелівських мрій, цісарські війська відтіснили куруців.

Русинська, як і словацька людність, в ролі простих вояків була втягнута у війни Текелія, крім того забирали її збіжжя і худобу безплатно. Хроніка Левочі зазначає під 1676 р. те, що куруци спустошують край, палять будинки, плюндрують, мордують; у 1677 р. неспокій продовжується, з'являються німецькі війська під командою Карафи; у 1678 р. куруци сплюндрували передмістя Бардійова, робили наїзди по всій Спіщині. Повідомляється те, що Текелі відступає від німецьких військ у напрямку Семигороддя. Під цим же 1678 р., читаємо далі: „Багацько людей в державі блукає туди й сюди, від того майже все в ній зруйновано, багато нив зосталися незасіяними, бракує борошна, не вистачає й води бо засуха, – скрізь великий лемент та лихо". Хроніка нотує, що в липні 1679 р. куруци прийшли в Левочу. Того ж року напали на Бардійов, спалили околицю в місті, згоріли два храми і міська вежа. Як потерпала Земпленщина від куруцьких наїздів, довідуємося з листа Зігмунда Другета, зверхника Гуменської, Ужгородської та Маковецької доміній [3, 22]. У 1680 р. він писав до Селенчо: „щоб той добився зниження оподаткування для Земпленського комітату, бо цей комітат так потерпів від куруців, що з 300 портів не зосталося й сотні" [13, 639]. Другет виступав проти куруців, за те його текелівці замордували у 1684 р. Текелівці нападали на другетівців будь-де, зруйнували Ужгородський замок і навіть Маковицю, випалювали цілі другетівські домінії, інші – спустошували, людей розганяли. В осередку Ужгородської домінії, і в Ужгороді зокрема, не зосталося вулиці, яка не була б ними знищена бодай на половину. Спустошення зазнали й осади цієї домінії, що лежали вище в горах – Перечин та Великий Березний. Додамо, що населення другетівських доміній було русинським, частково словацьким. У 1684 р. куруци напали й зруйнували місто Нейдорф, випалили передмістя Бердійова. У березні прийшла на Спіщину німецька кінnота під командуванням генерала Карафи, що воювала з Текелі, а в червні і липні куруци сплюндрували багато сіл. Станом на 1685 р. куруцьке повстання було придушено в західній частині Угорської Русі і і в 1687 р. генерал Карафа зробив у Пряшеві жорстку розправу над його шляхетськими учасниками, під назвою „прящівської різні". Сам Текелі в 1685 р. опинився вже в Туреччині. У 1685 р. цісарське німецьке військо прийшло на зимовий постій до Семигороддя та Марамарощини. Лише Мукачівський замок вперто боронився в 1685–1688 рр. проти німецької облоги. Ця домінія, через одруження на вдові Раковція, перейшла до Текелі. Для зміцнення своєї політичної позиції він одружився на представниці впливового магнатського роду – Ілоні Зріні (1682 р). Основну масу її підданих складали русини. У списку Мукачівської домінії за 1688 р. говориться, що Кендерошово, Трояново, Фогараш, Делеганово, Муалово, Чертіж, Лалово, Корчово разом десять…. у теперішній воєнній експедиції запустіли". [1, 100] Відомо, що ця домінія і русинські села під час довгої облоги замку були знищені. У списку по тій же домінії за 1690 р. напроти села Мала Іршава стоїть примітка, що те село від у 1684 р. спустошено [1, 100]. Згідно урбаріальних записів село Кіш Ілошва містить наступну примітку: „ab anno 1684 був знищений, коли в мукачівському замку все спалили" [8, 46]. Тоді пани „увесь мукачівський бірток попалили". Ще одна звістка говорить, що оточених біля Мукачівського замку панів „десять сіл попалили аби облягаючим німцям не було де перезимувати". Знищено було цілі села по Верховині, як наприклад Волове та інші. Отже бачимо, що сільські осади безжалісно палили обидві сторони – німецька і мадярська, воюючи за справи, що не мали нічого спільного з інтересами простого люду. Про наслідки палійства довідуємося з листа управителя Мукачівської домінії (21 січня 1691 р.), який повідомив, що згоріло 40 сіл [8, 46]. Спалено й зруйновано села не лише на Бережщині, але і в Ужанській доміній, і Маковецькій.

З-поміж інших негативних факторів повстання Текелі згадується мор і падіж худоби по всій державі. Левоцька хроніка зазначає, що мор був в багатьох містах Спіщини: в Левочі того року померло не менше 400 людей, в Пряшеві – 4000, Бардейові – 2700 (за іншими даними понад 3000). Мор був і по всій Угорській Русі, зокрема про мор в Угочанщині в 1679 р. свідчить надпис на перекладені вхідних дверей церкви у селі Холмець (біля Севлюша). Про цю трагічну подію в Угорщині у 1688 р. писав Чаплович, але без зазначення місяць.

В період між ліквідацією повстання Текелі і початком повстання Ференці II Раковція руйнівними чинниками були наступні: зокрема хроніка Гарватів з Паловців (на Угочанщині) свідчить що, влітку 1692 р. було надзвичайно багато мишей, які наробили великої шкоди. Нарешті, що у 1700 р. по всій Ужанській жупі був голод і „ледве поодинокі господарі мали насіння на обсів". Щодо військової ситуації, то на цей час припадає три епізоди. Так північні кордони часто порушували польські війська. В 1697–1701 рр. гірська русинська людність Земплинщини робила опір свавільним нападам. Під керуванням отамана Биця польські нападники були вигнані на другий бік кордону аж до Сяноку [3, 25]. У 1697 р. в районі Кошиць й прилеглих комітатів почалося нове заворушення „малконтенту" під прапором Текелі. Однак біля Токаю повстанців розігнали. Крім того, в Марамароші повстав Чакі Аслов проти Апафія і, втікаючи до Відня, знищив йобадів (кріпаків) та желерів. Дошкульними були і німецькі військові постої. У 1685 р. Карафа розташував на зимівлю в Марамарощині 4000 німецької кінноти і 1000 піхоти. Німецькі війська погано поводилися з населенням, нищили, карали і взагалі поводилися „по способу турків". Свавілля німецьких частин неодноразово давало про себе знати на всій території Угорської Русі. Угорці іноді змушені були продавати худобу, землю, своїх дітей і жінок туркам, щоб дати гроші німецьким солдатам. Леопольд I у 1698 р. під час засідання ради уряду зробив нову спробу оподаткувати панів і дворян [11, 15]. У 1698 р. податок визначили у 4 млн. форинтів таким чином, що одній третині дворян потрібно було платити. На наступний рік призначили те, що всі власники земель одну шістнадцяту частину із прибутків сплачували як податок [10, 109].

Хроніка Гарватів зазначає, що у 1697 р. тільки в Земплинщині цісарські війська награбували близько 10 тис. штук худоби. Це все поширювало масове невдоволення серед населення. Угорська аристократія спробувала вибороти волю для себе, панські привілеї і незалежність станової Угорщини. Так, у 1697 р. на ґрунті важких податкових обтяжень спалахнуло селянське повстання у Східній Словаччині і в Земплинських маєтках Раковція зокрема.

Габсбурзький абсолютизм жорстоко карав населення Угорщини. Всі абсолютистські держави надзвичайно великий тягар покладали на кріпаків. Опора держави (церква, іноземні великі землевласники, які були нагороджені за військову та фінансову допомогу) також безжалісно грабували своїх кріпаків. Хоч імператор зробив спробу у 1696–1698 рр. оподаткувати дворянство, але вона не була вдалою [12, 295].

Високий податок, який у 1683–1690 рр. становив 30 млн. форинтів, повністю знедолив всі стани кріпаків. Більша частина армії залишалася всередині країни. Венеціанський посол в кінці XVII ст. написав, що незабаром вибухне селянське повстання [12, 295].

Гедальський край був оплотом боротьби проти габсбурзького руху. Гедалья відчула найбільше тягар від іноземної влади. Куруцький лейтенант Токаї Ференц, ведардойський суддя Салонтаї Дьєрдь і колишній реформатський проповідник Кабаї Мартон 30 липня 1697 р. організували погром на уйгейському ярмарку імператорській армії, яка була направлена для охорони ярмарки. Повстанці вночі захопили Патака і Токая, розпочали похід на відвойовану від турків Угорщину. Комітатське дворянство підтримувало імператорські війська, які були направлені для придушення гедалів. Суспільно ізольоване кріпацьке повстання зазнало поразки. Токаї і Кабаї були захоплені габсбурзькими військами і до кінця своїх днів залишалися ув'язненими [4, 120–128]. Керівники гедалья опинилися в полоні або зникли, але населення відчуло жорстоку помсту імператорських військ. Гедальське повстання було важливим у житті Ференца Ракоці II. Він очолив антигабсбурзьку визвольну війну угорського народу в 1703–11 рр. Ференц Ракоці II походив із сім'ї великих феодалів Угорщини і Трансільванії, був сином Ференца Ракоці I та Ілони Зріні. Він навчався в єзуїтській школі. У 1692 р. став ішпаном Шарошського комітату та очолив антигабсбурзьку визвольну війну в Угорському королівстві. В 1704 р. його обрали князем Трансільванії. Після поразки визвольної війни, Ракоці II емігрував в Росію, помер в Туреччині 1735 р.

Проти чого, і власне за, що велася боротьба. Отримавши вплив над станами, австрійці уже за декілька років захопили Угорське королівство. Відтоді постійно порушувалися свободи, зокрема це показують повстання Баторіїв, Бочкаїв, Бетленів, Ракоціїв і Текелів [9, 244]. Після ліквідації текелівського повстання, габсбургська династія вичекала слушного моменту, щоб у 1687 р. скасувати право спротиву шляхти, Семигороддя було проголошено простою провінцією тощо. Втім, Габсбурги не зупинилися. І перший міністр Колоніч в 1689 р. запропонував реформу, яка повинна була „оподаткувати шляхту." Цей проект магнатство зустріло не тільки як порушення шляхетської волі, але й з великим обуренням. Тим часом король Леопольд I близько 1690 р. оподаткував шляхетський стан. Проект також передбачав "рівномірний розподіл податків". Було впорядковано судівництво, насамперед виправлена Трипартитума. Крім того, обмежувалося хабарництво в судочинстві. Проте з прокламації Ференца до народу дізнаємося, що й надалі шляхта мала право збройно виступати проти свого короля (арт. 31 Золотої Булли) та вибирати його (т. 1), що означало як і раніше податковий тягар несла сама не шляхетський людність З наведеного бачимо, що повстання за волю трансформувалося в боротьбу за феодальні принципи, за непорушність угорських шляхетських свобод та привілеїв і, врешті, за незмінність важкої долі русинських та словацьких кріпаків [3, 29].

Відомо, що у 1701 р. вибухнуло селянське повстання у Східних комітатах Угорської Русі. Збільшувалися непослух селян і втечі від панів, важкі умови вказували на нестерпне соціальне становище простого люду. На ґрунті податкового гніту спалахнуло стихійне повстання простого люду на Потиссі. Воно було розпочате русинами Мукачівської домінії Раковція і поширилося по всій Марамарощині та Сукмарщини і набрало виразно соціального характеру. Повстанці грабували шляхетські двори, млини тощо. Немеші[5] вжили всіх заходів щоб придушити рух нових куруців. Раковці якийсь час вагався, однак вирішив зв'язати свою долю з народним рухом.

Успішність руху Ференца Ракоція II пояснюється тим, що він мав велике відчуття до соціальності. Він міг об'єднувати і неугорськомовних народів Угорського королівства під час визвольної війни (1703–11 рр.).

Список використаної літератури

1. Годинка Антал. Прошлое подкарпатских рутенок. // Ужгород, 1927. – 104 с.
2. История Венгрии // Ред. коллег.: Г.М.Исламов, А.И.Пушкаш, В.П.Шушарин. – Том I. – М. : Наука, 1971. – 643 с.
3. Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі : Доба феодальна, кріпосницька (від другої чверті XVI до половини XIX ст.) з 18 малюнками. – Т. II. – Прага : друкарня Р. Грдлічки (накладом автора), 1938. – 390 с.
4. Benczédi Làszlò. A hegyaljai kuruc felkelés. Művelt nép könyvkiadò. Magyar törtenelmi tàrsulat. – Budapest, 1953. – 128 o.
5. Bonkàlò Sàndor. A kàrpàtaljai rutén irodalom és müvelődés. Dunàntúl Pécsi egyetemi könyvkiadò és nyomda. – RT Pécsett, 1935. – 80 o.
6. Bonkàlò Sàndor. A rutének (Ruszinok) Franklin. – Tàrsulat kiadàsa, 1939. – 180 o.
7. Hodinka Antal. II.Ràkoczi Ferenc fejedelem és a „gens fidelissima". Dunàntúl Pécsi egyetemi könyvkiadò és nyomda. – RT Pécsett, 1937.– 64 o.
8. Hodinka Antal. A kàrpàtaljai rutének lakòhelye gazdasàguk és multjuk. Apostol nyomda. – RT nyomàsa, Budapest, 1923. – 48 o.
9. Màrki Sàndor. II. Ràkoczi Ferenc. I kötet 1676–1707. – Budapest : Magyar történelmi Tàrsulat kiadasa, 1907. – 646 o.
10. Erdélyi Làszlo. Magyar történelmi müvelődes és àllamtörténet II kötet. – Magyar ujkor. Az Athenaum Kiadàsa, 1934. – 386 o.
11. Horvath Mihaly. Magyarorszàg története. Az uj àtdolgozott bővitett kiadàsa hatodik kötet. – Pesten kiadja Heckenast Gusztav, 1872. – 658 o.
12. Magyarorszàg története. A magyar tudomànyos akadémia törtenettudomànyi intézete I kötet 3 kiadàs. Gondolat könyvkiadò, 1971. – 622 o.
13. A kér kereskény – bagonyai bizottsàg jelentése . – Szàzadok, 1869. – 639 o.

[5] в Угорщині так називали дворян

Формування та діяльність «Жіночої Січі» в Карпатській Україні у 1939 р.

Олександр Пагіря

Гендерний підхід до історії є одним із провідних напрямків наукових студій на Заході. Дослідники гендерної проблематики звертаються до осмислення ролі статей та їх соціальних взаємозв'язків в історичному процесі. «Повернення» жінки до історії та відтворення гендерних моделей минулого є одним із головних завдань гендерної історії. Застосування гендеру як центральної категорії аналізу процесів дозволяє розкрити історичні події в усьому їхньому багатоманітному вимірі та функціональності. Досить цікавим видається застосування гендерного підходу до висвітлення військово-історичних процесів минулого. В гендерній ієрархії армія та війни традиційно вважались справою чоловіків. У той же час жінка була або повністю виключена із військових справ або виконувала в них переважно допоміжні та другорядні ролі.

Одним із прикладів «особливої ролі» українського жіноцтва в історичному процесі була його самовіддана участь в українській національно-визвольній боротьбі у ХХ ст. Загальновідомими є факти участі дівчат та жінок у легіоні Українських Січових Стрільців (УСС), українських арміях періоду Визвольних змагань 1917–1921 рр. (УГА та УНР), збройної боротьби ОУН та УПА 1930–1950-их рр. за незалежність України. Поряд з цим менш відомою є участь жіноцтва у національно-визвольних змаганнях закарпатських українців в період існування Карпатської України у 1938–1939 рр. Саме в цей час в структурі військового формування автономного краю – Карпатської Січі – були створені та на рівноправних засадах функціонували жіночі відділи – «Жіноча Січ».

Проблема діяльності «Жіночої Січі» в складі Організації Народної Оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС) у 1938–1939 р. досить поверхово висвітлювалась у працях вітчизняних дослідників. Автор спробував, спираючись на невідомі документи, окремі спогади та матеріали періодики того часу відтворити основні етапи формування та діяльності «Жіночої Січі» в Карпатській Україні у січні-березні 1939 р.

Від моменту заснування Карпатської Січі на установчому з'їзді у Хусті 9 листопада 1938 р. в структурі організації не було створено окремих жіночих відділів. Жіночий рух в Підкарпатській Русі в той час набув масового характеру. В умовах існування демократичного чехословацького режиму з конституційно забезпеченими правами і свободами, роль жінки у суспільно-політичному та національно-культурному житті краю у міжвоєнний період значно посилилась. Поступово закарпатські жінки стали із впевненістю опановувати раніше невідомі для них сфери людської життєдіяльності, брати все більш активну участь в громадсько-політичному та національному житті Підкарпатської Русі. Своєрідна зміна статусу жінки у закарпатському суспільстві знайшла своє яскраве вираження в діяльності «Жіночого Союзу» та участі дівчат в організації «Пласт».

В умовах розбудови автономної Карпатської України у 1938-1939 рр. закарпатські жінки потребували закріплення досягнень свого руху в новій організаційній формі, яка дала б змогу розширити свій вплив на більшу частину жіноцтва краю. Такою організацій-ною формою стала «Жіноча Січ». На першому з'їзді Карпатської Січі 4 грудня 1938 р. у Хусті під час обговорення планів військово-організаційної розбудови ОНОКС передбачалось створити в складі Ради (штабу) окрему референтуру жіночих відділів та заснувати організацію «Жіночої Січі» [1].

1 січня 1939 р. в газеті «Наступ» було опубліковане повідомлення про створення в структурі Ради ОНОКС Головної референтури жіночих відділів Карпатської Січі на чолі з Стефанією Тисовською. Одночасно при кожній окружній та районній команді наказом Головної Команди (ГК) Карпатської Січі були створені референтури жіночих відділів, які їй підпорядковувались. Їхнім завданням стала організація осередків «Жіночої Січі» на місцях та проведення різного роду вишколів. Про створення жіночих відділів слід було повідомляти Головну Команду [2, с. 4]. Заступником коменданта «Жіночої Січі» і водночас організаційним референтом стала Марія Химинець [3].

Цього ж дня було опубліковане звернення Головної Команди Карпатської Січі до свідомого українського жіноцтва. У ньому містився заклик до українських жінок прилучатись разом з чоловіками до боротьби за утвердження української державності, вступати до лав ОНОКС, організовувати жіночі відділи Карпатської Січі в кожному населеному пункті Карпатської України, вишколювати місцевих провідниць та організаторок січового руху і засновувати районні та окружні референтури. Наприкінці звернення зазначалось: «Нехай не лишиться ні одна українська жінка поза рамцями січової організації» [2, с. 3].

В той же час були розповсюджені інструкції за підписом коменданта С.Тисовської для заснування жіночих відділів та референтур при окружних та районних командах Карпатської Січі. Інструкції визначали форму організаційної побудови референтур жіночих відділів в округах. На їх чолі стояли референти зі своїми заступниками. В разі необхідності в рамках референтур могли створюватись субреферентури організації, вишколу тощо. В документі наказувалось негайно організовувати по селах відділи із жінок та дівчат на чолі з провідницями, які мали подати поіменний список членів відділу до Головної референтури жіночих відділів в Хусті. Поряд з цим референтура оголошувала конкурс за заснування жіночих відділів Карпатської Січі в населених пунктах Карпатської України [2, с. 4].

Виконуючи вказівки зверхників, 9 січня 1939 р. відбулися установчі збори жіночих відділів у Великому Бичкові Рахівського округу. До відділу вписалось 45 дівчат, які були розподілені по трьох роях (гуртках): 1-й рій – 15, 2-й рій – 11 і 3-й – 13 січовичок. До складу районної референтури жіночих відділів при районній команді ОНОКС у Великому Бичкові були обрані місцеві вчителі: референт

А.Ткачуківна, її заступник А. Сурупова та писар М. Підмалівна. На зборах були зачитані реферати пані Маркуш на тему «Завдання жінки в ОНОКС», О. Коперльос «Чистота мови», районного коменданта П.Волощука про «Значення Січі для Українського народу» та інші [4]. У своїй доповіді п. Маркуш зазначала: «Велике значіння для нас українських жінок має «Карпатська Січ». Сьогодні жінка має ті самі права, що мужчина з політичної сторони. Однак далеко більше завдання паде на жінку. Вона є матір'ю, господинею і виховницею. Щоби вона, тобто жінка-мати могла виховувати нам молоду генерацію, свідому, як національно так політично, мусить бути сама добре підготована. Завданням нашої організації є виховати свідомих жінок, щоби в часі потреби могли станути на поміч мужчинам, які підуть на фронт (...) Жінка працює, як санітарка, а головно як розвідчиця. Жінка має ліпшу нагоду доступити до всіх тайн державного життя (...) Маємо гуртувати жінок менш свідомих і привчати їх пізнавати свій рідний край, щоби вони могли підбадьорувати і заохочувати наших борців, котрі будуть на фронті. На мою думку, завданням жінки є стати свідомою виховницею й організаторкою в молодій Карпатській Україні і то на полі політичнім, культурнім і виховнім» [5, арк. 46–48].

Одночасно на початку січня 1939 р. був створений жіночий відділ у Малому Бичкові у складі 2-ох роїв на чолі з учителем С. Грицевою. Менші відділи також були засновані у Кобилецькій Поляні (3) та Росішці (10) Рахівського округу [4].

15 січня 1939 р. відбулись установчі збори жіночих відділів Карпатської Січі при Окружній команді в Перечині, які відкрив Окружний комендант вчитель С. Прокоп. На них було обрано склад Окружної референтури жіночих відділів у складі референта А. Долиничевої, її заступника проф. М. Панькевич та писаря А. Цмурівни. На з'їзді з рефератами виступали проф. І. Романченко та учитель Ю. Долинич [6]. Засновані жіночі відділи взяли участь в святі Соборності України 22 січня 1939 р. в Перечині [7].

На початку січня 1939 р. були створені також жіночі відділи Карпатської Січі в Сваляві на чолі з референтом Куцуляк. Установчі збори «Жіночої Січі» тут відбувались два рази на тиждень. Велика увага приділялась національній культурно-просвітній роботі серед населення, організації вечорів та вистав, проведенню збору грошових засобів на потреби Карпатської Січі. З 16 лютого 1939 р. жіночі відділи Січі в Сваляві почали проводити курси санітарної та медичної допомоги за участю лікаря Мануляка. Окрім цього січовички брали участь в різних мітингах, демонстраціях та урочистих ходах з нагоди національних та релігійних свят, виборів до Сойму Карпатської України 12 лютого 1939 р. Поряд з цим в структурі референтури жіночих відділів була створена секція соціальної опіки, яка займалась організацією соціальної допомоги бідним українським родинам в окрузі [5, арк. 46–48].

26 лютого 1939 р. жіночі відділи Січі Свалявського та Воловецького округів взяли участь в окружному з'їзді Карпатської Січі у Сваляві. Під час служби Божої відбулось посвячення січового прапору, який подарувала жіноча референтура Окружній Команді ОНОКС у Сваляві. Січовички одягнуті в однакові місцеві вбрання взяли участь в урочистому марші січових загонів вулицями міста. На з'їзді були присутні учасниці «Жіночої Січі» з Сваляви на чолі з командантом Мільфайтовою, січовички з Вишніх Верецьких, Волівця та Керецьких. Після офіційних промов керівників ОНОКС та гостей жіночі відділи Карпатської Січі разом з січовиками прийняли урочисту присягу в приміщенні Торговельної академії [8].

17 січня 1939 р. Головна Команда Карпатської Січі звернулась до національно свідомого жіноцтва Карпатської України із закликом вступати в організацію «Жіночої Карпатської Січі», протистояти ворожій агітації та пропаганді в населених пунктах Закарпаття, проводити культурно-просвітницьку та національну роботу серед населення краю шляхом організації різних громадських зібрань, поширення українських часописів та брошур, проведення розмов, виховувати дітей в національному дусі, допомагати січовикам у їх діяльності [9].

Важливим напрямком у підготовці жіночих відділів Карпатської Січі стало проведення інструкторських та вишкільних курсів на різних рівнях організації. 18 січня 1939 р. референтура «Жіночої Січі» Ради ОНОКС видала інструкції для проведення трьохтижневих курсів з підготовки організаторок та провідниць жіночих відділів Карпатської Січі, що мали відбутись з 1 по 22 лютого 1939 р. Кожна окружна команда мала делегувати на курси по три кандидати. В інструкції переховувались вимоги до кандидатів (середня освіта, активна діяльність на національно-культурній чи громадській ниві) і наказувалось негайно провести засідання жіночих відділів Карпатської Січі для ознайомлення з вищенаведеними інструкціями та призначення відповідних кандидатів на курси з підготовки провідниць і організаторок січового руху [10, с. 181–182].

В інструкторському курсі, який розпочався 15 лютого 1939 р. в Хусті взяли участь 54 дівчат та жінок. Курс охоплював такі дисципліни як: українознавство (історія України, географія України, історія української літератури), жінка та родина, народне господарство, картознавство, теренознавство, організація жіночих курсів по містам, гігієна, санітарний вишкіл (анатомія людини, фізіологія, перша медична допомога, отруйні гази), розвідка. Організаторами курсів була М. Химинець та Н.Михалевич. Успіх проведення інструкторських курсів сприяв поширенню масового жіночого руху за вступ в жіночі відділи Карпатської Січі [3].

Цьому також сприяли пропагандистські засоби, зокрема поширення листівок референтури жіночих відділів Карпатської Січі під назвою «Жінки Карпатської України» (січень 1939 р.), в якій закликались всі жінки на Закарпатті вступати до лав «Жіночої Січі» [10, с. 230–231].

Окрім цього, в лютому 1939 р. відкрились інструкторські курси з вишколу провідниць та організаторок жіночих відділів Карпатської Січі у Великому Бичкові, які організувала районна команда ОНОКС. 15 лютого 1939 р. аналогічні курси розпочались у домівці «Жіночої Січі» в Перечині [4].

Світлини 1–4. **Січовички Карпатської України**

16 лютого 1939 р. були опубліковані інструкції ч. 3 та наказ ч. 1 Головної референтури жіночих відділів ОНОКС, в яких від окружних команд Карпатської Січі вимагалось підшукати професійних лікарів для проведення санітарних курсів «Жіночої Січі». Окрім цього необхідно було знайти інструкторів для проведення занять із національного виховання, ідеологічного вишколу та культурно-освітньої праці. Окружні інструктори в порозумінні з місцевими командами Січі мали проводити регулярні навчання з січовичками згідно із затвердженими програмами вишколу та виховання, інструкціями Головної референтури жіночих відділів Карпатської Січі. До програми вишколу і виховання входили наступні предмети: історія та географія України, обов'язки січовичок, загальноосвітня праця, гігієна, боротьба з неписьменністю, плекання чистоти літературної мови, скріплювання культу матері, виховання та опікування дітьми, санітарний вишкіл, фізичне виховання (спорт, зарядка), стройова підготовка («впоряд») [6].

Тобто, до програми навчання входили предмети, які сприяли розвитку особистості дівчини та жінки, виховуючи їх в національному дусі, зміцнюючи в них материнські почуття та навички, вдосконалюючи фізично й інтелектуально. Велика увага відводилась санітарному вишколу, адже саме жіночі відділи Карпатської Січі на полі бою мали виконувати функцію Червоного Хреста, надаючи першу медичну допомогу пораненим січовикам. У мирний ж час «Жіноча Січ» повинна була охопити своїм впливом усе організоване і національно свідоме жіноцтво Карпатської України, виховуючи в ньому найвищі людські цінності та національний дух. Формувався ідеал жінки Карпатської України – відданої жінки, хорошої і люблячої матері, чудового педагога, палкого патріота, активного громадсько-культурного діяча, хороброго воїна і вправного санітара.

7 лютого 1939 р. був поширений «Заклик до сестер» санітарного відділу Головної референтури жіночих відділів із наказом зголоситись до референтури усім українкам, які закінчили сестринські курси (сестрам-жалібницям та

добровільним сестрам) для організації сестринської справи в «Жіночій Січі» [11, с. 4].

«Жіноча Січ» мала власну військову уніформу. Головним її елементом був відкритий китель, виготовлений з високоякісної бавовни сіро-зеленого кольору з двома кишенями знизу та шкіряним ременем. Світла сорочка з темною краваткою надавали січовичці елегантного вигляду. До комплекту одностроюю також входили шапка-«мазепинка» без дашка, яку спереду прикрашали синьо-жовтою стрічкою, бавовняна спідниця нижче колін, колготи та туфлі. Дуже часто елементи уніформи замінювались частинами традиційного жіночого одягу того часу, наприклад вишитою сорочкою, юбкою чи кофтою цивільного крою.

На відмінну від чоловічих жіночі відділи Карпатської Січі не послуговувались військовими званнями і не мали рангових розрізнень. Єдиною відзнакою, яка відрізняла вищих за посадою січовичок від рядових учасниць «Жіночої Січі», була шкіряна портупея, яка прикріплювалась до поясного ременя. У зв'язку з тим, що в «Жіночій Січі» ще більше ніж в чоловічих відділах Карпатської Січі відчувалась нестача повного комплекту уніформи, більшість січовичок ходило в цивільному вбранні, або використовували лише окремі елементи військового одностроюю (шапки-«мазепинки», юбки, сорочки з краваткою чи китель). Під час проведення урочистих заходів (з'їздів, зібрань та маніфестацій) жіночі відділи, які не мали уніформи, відповідно до інструкцій керівництва, одягались в цивільний одяг однорідного складу.

19 лютого 1939 р. жіночі відділи Карпатської Січі взяли участь в ІІ краєвому з'їзді ОНОКС в Хусті. Близько 3 тис. січовичок зі всієї Карпатської України прибули до Хуста, щоб взяти участь в спільному з чоловічими відділами Січі урочистому марші вулицями міста.

Світл. 5.◊ **Ясінянські січовички у столиці Карпатської України, 19.ІІ.1939 р.**

З балкону «Січової Гостинниці» перед присутніми зі словом виступила комендант «Жіночої Січі» Стефанія Тисовська. На з'їзді окружних та районних комендантів Карпатської Січі, який відбувся після урочистої частини, з рефератом на тему «Організація жіночих відділів ОНОКС» виступила заступник коменданта «Жіночої Січі» М. Химинець [11, с. 3]. 22-й пункт постанов ІІ крайового з'їзду ОНОКС наголошував на необхідності посилення організаційної праці серед жіноцтва Карпатської України, яке повинні було об'єднуватись в жіночих відділах Карпатської Січі і проходити в них належний військово-політичний і санітарний вишкіл [5, арк. 41]. Члени жіночих відділів виконували різноманітні роботи з допомоги чоловічим відділам Карпатської Січі. Окрім медичної служби та функцій Червоного Хреста, січовички виконували роль зв'язкових та розвідниць. Жінки передавали вказівки та накази Головної Команди в окружні та місцеві осередки Карпатської Січі. Окрім цього, багато дівчат працювало на радіотелеграфній і телефонній службі, організовуючи зв'язок між командами ОНОКС. Інколи січовичкам доводилось виконувати надзвичайно відповідальні і важкі завдання розвідувального характеру, здобуваючи інформацію про розташування чехо-словацьких військ та плани чеського командування в краї.

Жіночі відділи брали активну участь в громадсько-політичному та національно-культурному житті Карпатської України. Зокрема, вони організовували різноманітні вечори, свята, панахиди в пам'ять за загиблими січовиками, урочисті походи, брали участь в мітингах, демонстраціях, передвиборчій кампанії. Окрім цього січовички ОНОКС проводили активну культурно-просвітницьку роботу серед населення, поширювали українську літературу та пресу, збирали кошти на потреби Карпатської Січі, надавали соціальну допомогу убогим родинам. «Жіноча Січ» займалась пошиттям січових одностроїв (чоловічих та жіночих), виготовленням національних та січових прапорів, мистецьким оформленням залів для зібрань та засідань.

Особливо важкою була праця січовичок-санітарок і працівниць медичного персоналу, які у

надзвичайно складних умовах надавали допомогу пораненим січовикам. В Хусті із членів «Жіночої Січі» був створений відділ Червоного Хреста, до якого входили також професійні лікарі, зокрема сотник д-р Гуменюк та д-р Волинець. Його зусиллями було надано медичну допомогу січовикам пораненим в боях з чехо-словацькою армією в ніч з 13 на 14 березня 1939 р. В домівці «Жіночої Січі» в Хусті був організований лазарет для усіх поранених бійців. Однак відсутність достатньої кількості лікарів та необхідних медикаментів обмежили якість надання медичної допомоги. Як згадувала медсестра Червоного Хреста Н.Кульчицька: «Їхні рани ми могли лише вичистити та перев'язати. На більше, не було ані часу ані можливостей. Треба було оперативно виймати кулі та відламки гранат з ран, а ми не мали до диспозиції ані лічниці ані доста лікарів». Подальше надання допомоги та опікування пораненими перервала угорська окупація краю, яка змусила їх евакуюватись до Великого Бичкова та Румунії [12]. Про роботу відділу Червоного Хреста в трагічні березневі дні 1939 р. згадувала також Н.Самчукова, дружина відомого письменника Уласа Самчука [13].

Світл. 6. **Агітаційний плакат Жіночої Січі**

Після проголошення незалежності Карпатської України на Соймі в Хусті 15 березня 1939 р. січовички разом із карпатськими січовиками увійшли до складу збройних сил молодої держави – Національної Оборони Карпатської України.

Під час боїв відділів Карпатської Січі з угорськими військами в ході оку-пації Угорщиною території Закарпаття 15–18 березня 1939 р. санітарки «Жіночої Січі» надавали першу медичну допомогу пораненим бійцям безпосередньо на полі бою. Існують дані про те, що цілу групу дівчат «Жіночої Січі» угорці розстріляли 16 березня 1939 р. під час боїв на хустському напрямку.

Таким чином участь українських жінок в діяльності «Жіночої Січі» у 1939 р. стала проявом внутрішньої активізації найпрекраснішої частини населення краю у національно-політичному та військовому житті Карпатської України. За короткий проміжок часу – від початку січня до середини березня 1939 р. – «Жіноча Січ» змогла розгорнути свою діяльність по всіх округах Карпатської України, розбудувати структуру жіночих відділів, сформувати власний однострій, провести санітарний, медичний, суспільно-політичний та розвідувальний вишколи, організувати лазарет для поранених січовиків у Хусті. Незважаючи на те, що жінки виконували в Карпатській Січі переважно допоміжні функції, їх роль була незамінною та вкрай важливою для нормального функціонування військового формування Карпатської України. Своєю самовідданою та жертовною участю в обороні незалежної Карпатської України у березневі дні 1939 р. січовички засвідчили велику любов до рідного краю та готовність вмирати за його свободу.

1. Наступ (Хуст). – 4 грудня, 1938. – С. 4.
2. Наступ. – 1 січня 1939.
3. Організоване жіноцтво Карпатської України (1938–1939) // Химинець Ю. Тернистий шлях до України. –Ужгород: «Гражда», 1996. – С. 362.
4. Наступ. – 3 березня 1939. – С. 3.
5. ЦДАВО України. – Ф. 3575с. – Оп.1. – Спр. 18. – Арк. 46–48.
6. Наступ. – 16 лютого 1939. – С. 3.
7. Наступ. – 9 лютого 1939. – С. 3.
8. Наступ. – 4 березня 1939. – С. 4
9. Наступ. – 17 січня 1939. – С. 3.
10. Карпатська Україна: документи і матеріали. Т.1. Упорядники О. Довганич, О. Корсун, О. Пагіря. – Ужгород: «Закарпаття», 2009.
11. Наступ. – 23 лютого 1939.
12. Кульчицька Н. Біля поранених // Карпатська Україна в боротьбі. – Відень, 1939. – С. 99.
13. Самчукова Н. Орда іде // Карпатська Україна в боротьбі. – Відень, 1939. – С. 152–158.
14. Пагіря О. Карпатська Січ. Військове формування Карпатської України. – К. : Темпора, 2010.

Гуцульська тематика в творчій діяльності заслуженої хорової капели України «Боян» імені Євгена Вахняка

Василь Чучман

Заслужена хорова капела України «Боян» імені Євгена Вахняка є унікальним аматорським творчим колективом з самобутньою історією, яка налічує вже понад 65 років. Колектив заснований влітку 1946 р. при Львівському обласному будинку народної творчості на вулиці Францишканській (тепер вул. Короленка) диригентом Володимиром Панасюком, а в березні 1947 р. його очолив, тоді ще студент Львівської консерваторії, Євген Вахняк [1, с. 27].

У 1948 р. хор перейшов творчо працювати до Львівського будинку культури працівників зв'язку, який сьогодні є структурним підрозділом Львівської філії ПАТ «Укртелеком». Згодом наполегливою і самовідданою працею Євгенові Вахнякові та його хористам вдалося довести цей невеликий хор до рівня академічної хорової капели, знаної в Україні та в межах колишнього СРСР.

За час своєї діяльності капела зв'язку (так тоді називався колектив) виступала з концертними програмами у містах і селах України, у Києві, Москві, Ленінграді (тепер Санкт-Петербург), Вільнюсі, Ризі, Таллінні, а також у Боснії, Хорватії, Польщі. У 1965 р. за високу виконавську майстерність колективу присвоєне почесне звання "Заслужена капела УРСР".

Продовжуючи славні традиції галицьких співочих товариств "Боян" кінця XIX початку XX ст., капела несла українську пісню у народ, пробуджувала любов до рідного краю. У 1980-х роках, з огляду на активну просвітницьку діяльність, яку вела капела, та на знак підтвердження свого життєвого і творчого кредо, артисти капели та її керівник Євген Вахняк вирішили повернути з небуття назву "Боян". Адже на той час хору з такою назвою у Львові не було. На базі хору "Львівського Бояна" ще у 1939 р. було організовано капелу "Трембіта". Отож, з середини 1980-х років капела зв'язку почала іменувати себе – заслужена хорова капела України "Боян". Назва ця ще довгий час не давала спокою тодішньому партійному керівництву. Слово "Боян" для них здавалося ворожим і "пахло" націоналізмом [1, с. 48].

З цим колективом поєднали свої долі декілька поколінь людей. Були між ними колишні вояки УГА, УПА, особи, репресовані більшовицьким режимом. До колективу вступала закохана у пісню молодь. Ка-пела стала сприятливим середовищем для формуван-ня музичної еліти України. Саме тут у різні роки спі-вали та формувались як музиканти: народний артист СРСР Стефан Турчак; народні артисти України Іван Гамкало, Тарас Микитка, Андрій Кушніренко, Василь Яциняк; заслужені артисти України Ігор Жук, Микола Попенко, Марія Процев'ят; заслужені працівники культури України Зеновій Демцюх, Ярослав Базів, доцент Львівської музичної академії ім. М. Лисенка Іван Небожинський, старший викладач Богдан Завойський, доценти Дрогобицького педагогічного інституту кандидати мистецтвознавства Роман Сов'як та Михайло Бурбан, заслужений діяч мистецтв України Орест Кураш та багато інших [1, с. 41].

У 1991 р. капела здійснила гастрольне турне по Югославії, на терени якої ще за часів Австро-Угорщини у пошуках кращої долі переселилося багато українських родин з Галичини, Буковини і Закарпаття. Вони заснували там цілі українські села з потужними культурними і освітніми осередкам.

У 1996 р. капела брала участь у святкуванні 400-річчя Берестейської Унії в Римі, була учасником зведеного хору під час літургії, яку очолював тепер вже блаженний папа Іван Павло II.

Євген Дмитрович Вахняк очолював заслужену хорову капелу України "Боян" понад п'ятдесят років, з 1947 по 1997 рр. Саме з цим творчим колективом він пов'язував свої найвищі мистецькі здобутки. Тож не дивно, що після смерті Маестро, його найбільше мистецьке дітище, найбільша справа його життя, капела "Боян", стала носити його ім'я.

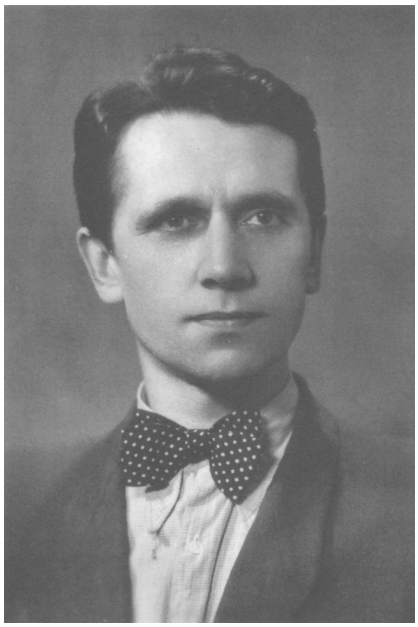

Світл. 1. **Євген Вахняк** [1, с. 2].

Народний артист України, диригент, композитор і педагог Євген Дмитрович Вахняк народився 4 грудня 1912 р. у Надвірній, в сім'ї священика. Саме в Надвірній, в цьому мальовничому куточку Гуцульського краю, Євген Вахняк з ще раннього дитинства перейняв від своїх батьків найвищі християнські цінності, любов до рідного краю, рідного народу, його мистецтва та його пісні. Дух український національно-визвольних змагань початку XX ст., ґрунтовна школа традицій славної Коломийської гімназії, де згодом навчався Євген Вахняк, мистецьке середовище Львова 30-х років XX ст., навчання в Люблінському католицькому університеті, Львівської богословській академії, у Вищому музичному інституті, згодом у Львівській консерваторії ім. М. Лисенка, а також творча праця в капелі "Трембіта" стали тим благодатним ґрунтом на якому зростав Євген Вахняк, як людина, і на якому дозрівав і розвивався його талант, як митця і педагога.

Світл. 2. **Храм Воздвиження Чесного Хреста в Надвірній (“стара” церква, перенесена з Манявського скиту), у якому служив сотрудником батько Євгена о. Дмитро Вахняк та у якому був охрещений Євген Вахняк.**
(Архів автора, 2010 р.)

Як свідчать архіви заслуженої хорової капели України “Боян” ім. Є. Вахняка, в репертуарі цього колективу було чимало творів, які оспівують гуцульський край, його мальовничу красу і героїчну історію. Ці твори, написані видатними українськими композиторами ХХ ст., в великій мірі опираються на поетичний та інтонаційний матеріал гуцульського фольклору.

Твір композитора Євгена Козака на слова Г. Коваля “Вівчарик” дуже довгий час вважався своєрідною творчою візитівкою капели. Його дуже любили співати хористи, а диригент Євген Вахняк говорив, що твір цей, в якому прекрасно передано дух Гуцульщини з її чарівною мелодикою, відзначається “…легкістю фрази, прозоро світлим звучанням, еластичністю ритму, грою фарб, граціозною пульсацією, струнким “бігом” дрібних тривалостей, агогічною гнучкістю” [1, с. 24]. Сольну партію у цьому творі в свій час блискуче виконували: заслужена артистка України Марія Процев’ят, Ярослава Крилошанська, Євгенія Базів, Андріана Чучман.

До “золотого фонду” репертуару капели “Боян” входить також твір Анатолія Кос-Анатольського “Гей, браття опришки”. Тематика опришківської боротьби завжди підтримувала національний дух не лише гуцулів, а й усіх українців, особливо в часи радянської влади. Солістом цього твору тривалий час був Володимир Пержило [1, с. 42]. Ці твори, а також “Коломия місто” А. Кос-Анатольського, “Ой на високій полонині” в обр. П. Милославського входили до конкурсних програм, записувалися на радіо та телебаченні, капела неодноразово виконувала їх у найпрестижніших концертних залах України, а також в Москві, Ленінграді, Таллінні.

Слід зазначити, що багато творів Анатолія Кос-Анатольського, Миколи Колесси, Євгена Козака та інших львівських композиторів вперше виконувалися капелою зв’язку. Вони вважали її своєю творчою лабораторією. У 1954 р., як кращий хоровий колектив Львівщини, капела співала у Києві на конкурсі-огляді художньої самодіяльності, де зайняла друге місце. Характеризуючи виступ капели, голова Спілки композиторів України, композитор Пилип Козицький на засіданні республіканського журі сказав: *“Це талановитий і злагоджений колектив. Він готує репертуар у співдружності з багатьма композиторами. Їх виступ із звітним концертом львівських композиторів на IX пленумі Спілки композиторів України показав зрілість, велику майстерність. Колектив не поступається професійним капелам, і цього він домігся своєю наполегливою працею над репертуаром і регулярною навчально-виховною роботою. Капела – творча лабораторія Львівського відділення Спілки композиторів України”* [1, с. 30].

Після республіканського огляду 1954 р. за заслуги в розвитку хорового мистецтва і за виконавську діяльність Євгенові Вахнякові було присвоєно почесне звання “заслужений артист УРСР”.

Окрім музично-виконавського аспекту, дуже вагомим внеском Євгена Дмитровича Вахняка в розвиток гуцульського музичного мистецтва стали плоди його педагогічної праці в стінах Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка, його численні учні, серед яких особливо слід відзначити Миколу Попенка та Богдана Дерев’янка.

Попенко Микола Якович – заслужений артист України, композитор, педагог, фольклорист, своєрідний інтерпретатор закарпатської народної пісні, 22 роки очолював Державний заслужений академічний Закарпатський народний хор. Працюючи в Закарпатському народному хорі, Микола Попенко віддав багато сил і творчої енергії збиранню, розшифровці, обробці та пропаганді безцінних творінь народу. Його численні обробки, аранжування та переклади стали золотим фондом, основою репертуару професійного колективу, справжньою художньою окрасою концертних програм. Серед них: “Ой у саду ружа посаджена”, “Іванку, Іванку з того боку ярку”, “Ой засвіти, місяченьку”, “Чорні очка як терен”, “Місяцю королю”, “Не спала я сеї ночі” та ряд інших. Звідси вони потрапляли в інші професійні і самодіяльні хорові колективи України. На основі закарпатських народних пісенних і танцювальних мелодій ним створені авторські вокально-хореографічні композиції “Ми із Закарпаття”, “Гуцульські візерунки”, “Шовкова косиця”, а також ряд оригінальних хорових творів “Грай, трембіто”, “Гомін полонини”, “Кажуть люди” та інші [2].

Дерев’янко Богдан Петрович – заслужений артист України, автор понад 50 обробок українських народних пісень, оригінальних хорових творів, романсів, камерно-інструментальних творів. У 1970–1981 рр. художній керівник та головний диригент Гуцульського ансамблю пісні і танцю Івано-Франківської філармонії. На основі гуцульського та прикарпатського фольклору створив яскраві самобутні концертні програми, якими виступав у концертних залах Києва, Львова, Одеси, Москви, Риги, Мінська. Особливий успіх мали створені під керівництвом Б. Дерев’янка вокально-хореографічні композиції “Полонинський хід”, “Аркан”, “Гуцульське весілля” в яких через синтетичне поєднання народних пісень, танців та інструментальної музики знайшли своє сценічне втілення народні обряди. На основі репертуару

Гуцульського ансамблю пісні і танцю був створений музичний телефільм “Пісня пісню кличе” [3, с. 5].

Вагомість і багатогранність творчого внеску Євгена Вахняка в розвиток мистецтва Гуцульського краю беззаперечна. Про це добре пам’ятають на “малій Батьківщини” славного маестро – у Надвірній. Тут, у Музеї історії Надвірнянщини постійно діє експозиція, присвячена Євгенові Вахнякові. Серед експонатів є особисті речі диригента, книги, світлини, партитури, грамоти, інші документи. У 2010 р. хористи капели “Боян” та її керівник Василь Чучман передали до музею трудову книжку Євгена Вахняка та декілька партитур, які належали Маестро.

Світл. 3. **В Музеї історії Надвірнянщини біля експозиції, присвяченої Є. Вахняку.** (Архів автора, 2010 р.)

Світл. 4. **Останній запис в трудовій книжці Євгена Вахняка.** (Архів автора, 2010 р.)

Творчі зв’язки заслуженої хорової капели України “Боян” ім. Євгена Вахняка з Гуцульщиною перманентно тривають і розвиваються. Хористами капели “Боян” від початку її існування і до сьогодні є співаки-аматори, представники різних професій і спеціальностей. Серед них інженери-зв’язківці, лікарі, педагоги, художники, службовці, студенти і, навіть, військові. Всі вони є великими ентузіастами хорового співу, які люблять пісню, живуть нею і, займаючи активну життєву позицію, не просто декларують свої вподобання зрідка демонструючи свої музичні здібності в колі знайомих чи родичів під час сімейних святкувань, а регулярно відвідують репетиції хору, беруть участь у концертах, богослужіннях, мистецьких заходах, жертвуючи для цього свій вільний час і докладаючи немало зусиль для індивідуального вивчення хорових партій та репетиційної роботи в колективі. Одним із таких співаків-ентузіастів є Володимир Тимчук. Уродженець селища Ясіня, офіцер Збройних Сил України, викладач Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, а крім того, активний громадський діяч, член численних громадських організацій патріотичного спрямування, почав співати в капелі восени 2006 р. За його ініціативи та безпосередньої участі в організації поїздок капела “Боян” вже тричі побувала в Ясінях, а також с. Богдані та м. Рахові.

Перша подорож капели “Боян” до Ясіня відбулася 8–9 листопада 2008 р. Шлях на Закарпаття пролягав через Надвірну, тож дорогою хористи зустрілися зі своїми друзями – народним камерним хором “Феліціо” з Надвірної. Дружні творчі стосунки з цим колективом започаткувалися роком раніше у Львові під час різдвяного фестивалю “Велика коляда”, згодом ця співпраця буде активно розвиватися, знайде своє втілення в численних спільних мистецьких проектах і триває до сьогодні. Разом хористи влаштували імпровізований концерт біля пам’ятника Тарасові Шевченкові у Надвірній. Почали з “Заповіту” Т. Шевченка, потім співали українських народних ліричних і патріотичних пісень, а неповторне звукове обрамлення цього спонтанно-імпровізованого концерту створили звуки гуцульських трембіт.

Світл. 5, 6. **Імпровізований концерт біля пам’ятника Т. Шевченкові у Надвірній.**
(Архів автора, 2008 р.)

В Ясінях хористи капели “Боян” взяли участь у святкуванні 90-ї річниці створення Гуцульської республіки. Святкування розпочались народним віче. На ньому хористи дізнались про дуже цікаві і суттєві факти з нашої історії. Після закінчення Першої світової війни з колишніх вояків австрійської армії, уродженців Ясіня, зорганізувалася міліція для утримування порядку в селі. Її очолив Степан Клочурак. Нарада поважних мешканців села вирішила скликати збори ясінчан. 8 листопада 1918 року на ці збори з’явились кілька тисяч гуцулів. Ось які слова лунали там: “…*Нині, коли кругом нас усі народи сміло підносять прапор свободи, і ми повинні сміло заявити, що не хочемо бути наймитами у бувших наших гнобителів, не хочемо дальше бути предметом насміху, погорди й безупинного знущання. На нашій землі хочемо стати одинокими господарями, на що маємо повне право. ...у всіх нас є тільки одна мета, одна ціль — з'єднатися зі своїми кровними братами українцями, з'єднатись з Україною”* [4, ст. 100].

Того дня до Гуцульської Народної Ради було вибрано 42 члени, а очолив її Степан Клочурак. 8 січня 1919 року група з 43 добровольців по короткій перестрілці взяла в полон 504 мадярських старшин і вояків. Друга група зайняла залізницю і призупинила сполучення з Раховом. Інші групи роззброїли жандармерію і прикордонних сторожів, зайняли пошту і громадський уряд. Владу повністю перебрала Гуцульська Народна Рада. Вісті про переворот в Ясіня і заведений порядок в громаді поширився по всьому краю. 22 січня 1919 року у Хусті відбувся Всенародний З’їзд (Собор Русинів), на якому Закарпаття з’єдналось із Україною. Однак, наприкінці січня 1919 року на територію Гуцульської республіки напали регулярні румунські війська. Переважаючі сили ворога розбили українські частини біля Сигота і поступово зайняли Великий Бичків, Луг, Хмелів. В інших місцевостях була відновлена угорська влада. В районі Ясіня і навколишніх селах українські органи влади існували до червня 1919 року. 10 вересня 1919 року за Сен-Жерменським договором територія Гуцульської республіки увійшла до складу Чехословаччини [4, с. 101–166].

І хоч Гуцульська республіка проіснувала недовго, проте була прикладом великої національної свідомості і патріотизму гуцулів. Приємно, що жителі Ясіня знають свою історію і прагнуть донести це знання до всіх українців. Для хорової капели “Боян” було великою честю виступити на концерті того суботнього вечора. Народні пісні – патріотичні, ліричні, жартівливі – тепло сприймались чисельною публікою. Особливо тішила присутність на концерті композитора Василя Калинюка, автора численних обробок закарпатських народних пісень [5]. Одну з них, а саме “Ой на горі, на горі” капела “Боян” виконала того вечора. Згодом між колективом і композитором налагодилась плідна творча співпраця, яка триває до сьогодні.

Наступного дня, в неділю зранку хор взяв участь у Літургії в місцевому храмі Різдва Богородиці. Отець Андрій Молдавчук у своїй проповіді, а також у спілкуванні виявив себе істинним християнським наставником, патріотом і другом своїх мирян. Приємно вразила також його толерантність. Повертаючись назад, згадуємо, що в суботу ми були свідками зворушливої події: на народному віче священики усіх конфесій пліч-о-пліч відправляли молебень і посвячували камінь на місці майбутнього встановлення пам’ятника Степану Клочураку [5].

Після літургії “Боян” відвідав маленьку чудесну церкву, посвячену преподобному Олексію Карпато-Руського на пожертви доброчинців, племінників преподобного – братів Антона і Едуарда Зелінських. Принагідно не можемо не згадати щедрий і гостинний прийом пана Едуарда Зелінського, який він організував для співаків капели в готелі “Скіфське полювання”, а всіх приємно вразив приватний історично-етнографічний музей пана Едуарда, з експозицією якого він нас ознайомив. Нам відкрилися вражаючі сторінки історії українського народу, на теренах якого, ще з часів занепаду Русі (Київської) не було русько-української влади. Сприяв у першій поїздці до краю і добродій із Рахова Василь Савуляк.

Згодом творчі візити хорової капели “Боян” в Ясіня стали доброю традицією. Кожен візит колективу починався Літургією в одному з храмів селища. Так хористи відвідали і Покровський храм, і старовинну Струківську церкву, яку нещодавно було внесено до пам’яток культури ЮНЕСКО. Продовжувалися творчі візити капели “Боян” концертом або участю у фестивалі, як, наприклад, 16 жовтня 2011 р. в рамках святкування 514 річниці селища Ясіня – столиці Гуцульської республіки (1918-1919 рр.) відбувся І фестиваль “Довбушева юшка” в якому капела також взяла участь.

13 вересня 2009 р. капела “Боян” брала участь у презентації поетичної збірки Володимира Тимчука “Весняні коловороти” в рамках 16-го Форуму видавців у Львові. Лірична та патріотична поезія у виконанні автора супроводжувалась та обрамлялась хоровим співом, створюючи неповторний ефект синтетичного сприйняття поезії і музики. Завершувалася презентація першим виконання твору Василя Калинюка на вірші Володимира Тимчука “Повстанем” для хору і соліста в супроводі фортепіано. Твір був спеціально написаний для цієї акції.

14 березня 2010 р. заслужена хорова капела України “Боян” ім. Є. Вахняка підтримала презентацію книги спогадів Степана Клочурака – одного з керівників гуцульського повстання 8 січня 1919 р. проти мадярського урядування в Ясінях та Провідника (Президента) Гуцульської республіки.

Організаторами заходу виступили Спілка офіцерів України, товариство “Гуцульщина у Львові” та громадсько-політичне об’єднання “Українська справа”. Актова зала Будинку офіцерів у Львові, була переповнена ліцеїстами Ліцею Героїв Крут і курсантами Академії сухопутних військ. Прийшло також чимало істориків, громадських діячів, членів зазначених громадських товариств і просто небайдужих до національної пам’яті львів’ян.

Захід вели майор Володимир Тимчук і Оксана Прийма, методист Будинку офіцерів. Виступали професор Михайло Гнатюк з Академії сухопутних військ, член правління товариства “Гуцульщина” у Львові, а також Андрій Сова – заступник директора Центру незалежних історичних студій.

А потім заслужена хорова капела України “Боян” ім. Є. Вахняка перенесла слухачів у далекі 20-ті роки минулого століття. Виконання пісень “Дівчино, прощай” в обр. П. Милославського та “Ой пущу я кониченька в саду” (муз. В. Стеценка) викликали щем слухацьких сердець, які співпереживали драмі поколінь обох світових війн, що виборювали Україні свободу. Емоційною кульмінацією став вірш Віктора Баранова “До Українців”, який прочитала хормейстер капели “Боян” Адріана Чучман [6].

Світл. 7. **Концерт хорової капели “Боян” в с. Ясіня з нагоди 90-ї річниці проголошення Гуцульської республіки.** (Архів автора, 2008 р.)

Світл. 8. **В. Калинюк і капела “Боян” після виконання пісні “Ой на горі, на горі”.** (Архів автора, 2008 р.)

Світл. 9. **Хористи капели “Боян” з о. Андрієм Модавчуком після Літургії в храмі Різдва Богородиці в с. Ясіня.** (Архів автора, 2008 р.)

Світл. 10. **Біля храму пр. Алексія Карпато-Руського в с. Ясіня.** ((Архів автора, 2008 р.)

Багаторічна творча співпраця з народним камерним хором “Феліціо” з Надвірної під керівництвом Наталії Байдак є дуже важливою ланкою, яка єднає заслужену хорову капелу України “Боян” ім. Є. Вахняка з Гуцульщиною. Пов’язує ці два колективи насамперед той факт, що Євген Вахняк походить з Надвірної, а також і те, що теперішні керівники обох колективів Наталія Байдак і Василь Чучман у 1990-х роках разом навчалися у Львівському музично-педагогічному училищі ім. Філарета Колесси в класі диригування заслуженого працівника культури України Зеновія Демцюха, який в свій час також співав в капелі зв’язку під орудою Євгена Вахняка. Тож всі ці обставини, а також надзвичайно теплі дружні стосунки, що склалися між хористами обох колективів стали благодатним підґрунтям плідної творчої співпраці, результатом якої стали численні спільні мистецькі проекти. Серед них відзначимо декілька найвагоміших.

Світл. 11, 12. **Народний камерний хор “Феліціо” в Ясінях. Афіша ювілейного концерту з нагоди 65-ліття капели “Боян”. Дизайнер – артистка капели Марія Антоняк.** (Архів ЗХКУ “Боян” ім. Є. Вахняка : інв. № А-20110508) (Архів ЗХКУ “Боян” ім. Є. Вахняка : інв. № А-20110620-19)

31 березня 2010 р. в Надвірній, в соборі Благовіщення Пресвятої Діви Марії відбувся релігійно-мистецький проект “Хресна дорога” за участю народного камерного хору “Феліціо” та заслуженої хорової капели України “Боян” ім. Є. Вахняка, а 15 квітня 2011 р. аналогічна релігійно-мистецька акція за участю двох колективів відбулася у Львові, в храмі Пресвятої Євхаристії. Окрім читання уривків з Євангелія та молитов, стації Хресної дороги супроводжувались музичними творами композиторів різних країн, різних епох і різних стилів, об’єднаних між собою тематикою страстей Ісуса Христа та страждання Його Матері Діви Марії. Ця акція, як у Надвірній так і Львові, отримала дуже широкий мистецький і суспільний резонанс, надзвичайно позитивно сприяла творчій співпраці колективів.

8 травня 2011 р. у Львові, в Будинку органної та камерної музики відбувся ювілейний концерт з нагоди 65-ліття заслуженої хорової капели України “Боян” ім. Є. Вахняка за участю самої капели, а також народного камерного хору “Феліціо” під керівництвом Наталії Байдак, камерного хору “Камертон” кафедри музичного мистецтва факультету культури і мистецтв Львівського національного університету ім. Івана Франка під керівництвом Оксани Мельничук та камерного оркестру Львівської середньої спеціалізованої музичної школи ім. Соломії Крушельницької під керівництвом Марти Гуневич. В програмі концерту у спільному виконанні прозвучала “Меса” соль-мажор австрійського композитора Франца Шуберта (солісти: Адріана Чучман, Андрій Стецький та заслужений артист України Володимир Кудовба), а також ряд творів на духовну тематику та обробки український народних пісень.

Хор “Феліціо” в цьому концерті виконав гуцульську народну пісню в обробці Василя Черленюка “Чиє ж то полечко”. Композитор Василь Черленюк народився у 1958 році, музичну освіту отримав в Коломийському педагогічному училищі та Київському педагогічному інституті. У 1997 р. в с. Делятин створює вокальний гурт “Черлені пацьорки” для якого пише свої аранжування та авторські пісні. Музичний стиль репертуару автора в народі називають “гуцульським джазом” [7, с. 4]. В своїх творах він поєднує народну поезію та гуцульський мелос з легкою естрадною, а іноді джазовою гармонічною та метро-ритмічною фактурою.

Ще однією цікавинкою цього ювілейного концерту було виконання “Коломийки” Андрія Гнатишина камерним хором “Камертон” студентів Львівського університету. Твір написаний для хору і двох солістів, тож сольні партії виконували Сергій Мамчур та Блез Маляба – студент з Республіки Конго. Яке ж було захоплення слухачів, коли вони почули рідне “заграй мені музиченьку в яворові скрипки, най я собі погуляю ворогам на збитки” у виконанні чорношкірого легіня у вишиванці, який співав українською майже без акценту. Значно пізніше, у 2013 р., багато телеглядачів високо оцінили виступ Блеза Маляби в телевізійному шоу “Голос країни”, де він також чудово співав українською.

В процесі підготовки над ювілейним концертом капели “Боян” усі зійшлися на думці, що титанічна праця чотирьох творчих колективів не може завершитися лише одним концертом. Йшлося зокрема про “Месу” Ф. Шуберта – твір великої форми для хору, солістів і оркестру. Саме в цей час у Ватикані проголосили блаженним папу Івана Павла ІІ, який у 2001 році побував з апостольським візитом в Україні і, зокрема, у Львові. Тож на початку червня “Меса” Ф. Шуберта була виконана в Латинській катедрі у Львові, а подальшим кроком творчої співпраці стало концертне турне на знак подяки за беатифікацію Івана Павла ІІ. Концерти відбулися 19 червня 2011 р. в Коломиї і Надвірній, а 20 червня в Івано-Франківську. Всі вони мали схвальні відгуки в пресі, а концерт в Івано-Франківську записувався, а згодом транслювався по місцевому телебаченню.

Світл. 13. **Афіша концертного турне Гуцульщиною.** (Архів ЗХКУ “Боян” ім. Є. Вахняка : інв. № А-20110620-19)

Однією з найяскравіших мистецьких акцій останніх років, для якої тематичним скеруванням стало саме гуцульське народне мистецтво став XIII Різдвяний фестиваль “Велика коляда”, що відбувся в січні 2012 р. Щорічно фестиваль відбувається у Львові в храмі Пресвятої Євхаристії і триває від Різдва Христового (7 січня) до останньої неділі січня. Учасниками фестивалю є хорові і камерні вокальні колективи, оркестри, капели бандуристів, камерно-інструментальні ансамблі та фольклорні гурти (загалом понад 70 колективів щороку) зі всієї України і з-за кордону. Закінчується фестиваль в останню неділю січня грандіозним гала-концертом за участю найкращих колективів-учасників. Концерт записує і транслює Львівське телебачення, а також деякі центральні українські телеканали. Оргкомітет всіляко популяризує давно забуті для широкого загалу коляди і щедрівки, а також обробки народних мелодій та цілком нові різдвяні твори, написані сучасними композиторами. Щороку оргкомітет укладає і видає нотний збірник колядок і щедрівок, який розповсюджується серед всіх учасників фестивалю і таким чином доходить до всіх куточків України. Декілька творів (щороку інші) є обов’язковими для виконання усіма учасниками фестивалю і, власне, під час заключного гала-концерту всі хори одночасно виконують ці твори.

Маючи на меті глибше пізнання та популяризацію різдвяних традицій усіх куточків України, фестиваль щороку набуває певного етнічного забарвлення, композитори та аранжувальники на прохання оргкомітету опрацьовують колядки і щедрівки певно-

го регіону, запрошуються колективи-носії автохтонного фольклору. У 2012 р. “Велика коляда” знайомила львів’ян та численних гостей міста Лева з гуцульськими різдвяними традиціями. Гостями фестивалю були: фольклорний ансамбль пісні і танцю Будинку культури с. Космач, фольклорний колектив “Гуцули” з Криворівні, хорова група народного ансамблю пісні і танцю “Лісоруб” з Великого Бичкова, дитячий оркестр народних інструментів “Трембіта” Лазещинської ЗОШ І-ІІІ ст., а також молодіжний хор “Осанна” храму Христа-Царя оо. Василіян з Івано-Франківська та народний камерний хор “Felicio” з Надвірної. На заключному гала-концерті фестивалю серед почесних гостей були присутні гості з Ясіня: селищний голова Едуард Зелінський, Юрій Звонар, Ігор Іванків, місцеві гуцули та прихильники: Михайло Дуриш, Володимир Звонар, Василь Коржук, допомігши фестивалю за змогою чи доброчинною допомогою, чи іншою підтримкою. Ще один ясінянин, член оргкомітету та співорганізатор фестивалю Володимир Тимчук брав участь у гала-концерті в складі капели “Боян”. На превеликий жаль, з поважних причин, не зміг бути присутнім на концерті композитор Василь Калинюк, особистого знайомства з яким очікували всі учасниками фестивалю, адже одним з творів для спільного виконання була колядка “Ой коляда, колядиця” в його обробці. Вперше виконана капелою “Боян” на фестивалі 2011 року, ця колядка настільки припала всім до душі, що оргкомітет фестивалю визначив її одним з творів для спільного виконання.

Ще однією знаковою подією, що пов’язує заслужену хорову капелу України “Боян” ім. Є. Вахняка з Гуцульщиною став концерт з нагоди 75-річного ювілею композитора Василя Калинюка, який відбувся в Рахові 29 квітня 2012 р. В процесі підготовки до цього концерту хористи мали можливість ближче познайомитися і поспілкуватися з Василем Дмитровичем. Дуже простий і щирий у спілкуванні, пан Василь розповів про своє непросте життя, про свої перші музичні враження і подальший творчий шлях. І хористи, і диригент капели “Боян”, які вже до того перебували під сильними враженнями від музики композитора, були остаточно захоплені його особистістю. Один із учасників капели по завершенню репетиції нарік Василя Калинюка “українським Бетховеном”.

Калинюк Василь Дмитрович народився 6 січня 1937 р. в с. Кваси на Рахівщині. Батько і мати композитора хоч і були неписьменними, зате грали на багатьох народних інструментах і прищеплювали любов до музикування своїм дітям. Після смерті батька – “ходіння” по дитбудинках, далі навчання у Свалявському ремісничому училищі, де В. Калинюк опановує професію електрослюсаря, а також від учителя гри на трубі вивчає музичну грамоту (тоді кожне ПТУ вважало за честь мати свій духовий оркестр). Далі праця в Великобичківському ліспромгоспі, служба в армії – ніде Василь Дмитрович не цурався участі в художній самодіяльності. Після строкової служби В. Калинюк працює у Ясінянському лісокомбінаті. Тут на початку сімдесятих років минулого століття доброї слави односельців зажив фольклорний ансамбль “Верховина”, участь в якому стала доленосною для майбутнього композитора. В ансам-блі “Верховина” відбулося становлення В. Калинюка, як хориста, він вивчав можливості людського голосу, поступово оволодівав барвами хорової палітри. Згодом він починає працювати сільським вчителем співів, перетворивши для своїх учнів цей предмет з необов’язкового у найулюбленіший. Успіхи Калинюка в музичній творчості стають настільки вагомі, що районне начальство заповзялося допомоги йому у здобутті фахової освіти. Переростка за віком, без свідоцтва про початкову музичну освіту В. Калинюка таки зараховують до Ужгородського державного музичного училища у клас хорового диригування педагога Петра Гудзя. Серед студентського загалу В. Калинюк виділявся неабиякою старанністю у здобутті знань, виявляючи гуцульський характер. В студентські роки починається його багатолітня творча дружба з керівником Закарпатського народного хору Михайлом Кречком. Саме з його благословення В. Калинюк після закінчення музичного училища вступатиме у Львівську консерваторію ім. М. Лисенка, та, на жаль, хвороба, набута під час дитбудинківських років, стане на заваді майбутнього навчання.

Тамуючи біль від несправдженої мрії про вищу музичну освіту В. Калинюк з головою поринає у роботу. На чолі ансамблю пісні і танцю “Гуцульщина” Ясінянського лісокомбінату він концертує у найпрестижніших концертних залах Києва, Москви, а також за межами Радянського Союзу. Колектив стає своєрідною візитівкою гірського краю, отримує звання народного. В репертуарі ансамблю такі гуцульські “хіти”: “Любила’м го, мамко”, “На дримбочці заіграю”, “Коло млина ясениця”, “Полонинко зелененька”, “Гірські коломийки”, вокально-хореографічні композиції “Ми зійшли із полонини”, “Добрий день та добрий вечір”, “Привітальна”, а також хорові обробки та оригінальні твори М. Кречка, А. Кос-Анатольського, М. Попенка та інших українських композиторів [8, с. 3–4].

За вагомі творчі здобутки у 1988 р. Василю Калинюку присвоєно почесне звання “заслужений працівник культури УРСР”, неодноразово його відзначали преміями Спілки самодіяльних композиторів Закарпаття [9, с. 4].

Та найінтимніша, найсокровенніша сторінка творчості В. Калинюка – його композиторська діяльність. У 1995 р. в Ужгороді виходить друком збірник В. Калинюка “Гуцульські наспіви”, до якого увійшло 29 народних співанок та ряд оригінальних творів. Чимало з них відразу поповнили репертуар самодіяльних і професійних колективів, зокрема Закарпатського народного хору. У 2003 р. побачив світ збірник “Церковний дзвін: Літургія церкви Різдва Пресвятої Богородиці смт. Ясіня”, ініційований настоятелем храму о. Андрієм Молдавчуком, створений композитором на основі народних наспівів та “Церковного простопінія”. У 2004 р. виходить авторський збірник композитора “Барвінкове віно”, який складається з двох розділів: оригінальні твори та обробки народних мелодій [8, с. 4].

На творчому шляху доля зводила В. Калинюка з земляками, які так само вслухалися в звуки Карпат і передавали їх словами, а ці слова згодом лягали на музику маестро. Це поети: Ю. Боршош-Кум’ятський,

В. Вовчко, Ю. Гойда, А. Драгомирецький, М. Кабалюк-Тисянська, В. Миколайчук, В. Піпаш-Косівський, М. Ткач, В. Тимчук та інші [9, с. 4].

У концерті з нагоди 75-ліття В. Калинюка, який відбувся в Рахові 29 квітня 2012 р., брали участь земляки композитора, а також виконавці його творів з Ужгорода, Львова та Києва: заслужений державний Закарпатський академічний хор (керівник – заслужений працівник культури України Наталія Петій-Потапчук), заслужена хорова капела України „Боян" ім. Євгена Вахняка зі Львова (художній керівник Василь Чучман), дитяча хорова група школи мистецтв ім. Миколи Леонтовича з Києва (художній керівник – директор школи Світлана Сварич-Процюк), народний ансамбль пісні і танцю „Лісоруб" з Великого Бичкова (художній керівник – Володимир Шепета, балетмейстер – заслужений працівник культури України Мирон Герлан), артистка Київського академічного театру опери і балету Галина Грегорчак, дует Тетяни та Сергія Раховських з Ужгорода, солістка Ольга Кузьмик, чоловічий квартет Рахівської дитячої музичної школи, зведений ансамбль викладачів шкіл естетичного виховання району (концертмейстер Єва Гарапко та Галина Стефко), викладачів Великобичківської ДМШ [10].

Капела „Боян" в цьому концерті виконала обробку української народної пісні "Ой на ставку, на ставочку" (солістка Адріана Чучман), "Заспівай, вівчарю, пісню" на вірші В. Піпаша-Косівського (солістка Юлія Дума), "Повстанем" на вірші В. Тимчука (соліст Андрій Капій), "Вірую" та обробку колядки "Ой коляда, колядиця", яка звучала у виконанні зведеного хору на заключному гала-концерті XIII Різдвяного фестивалю „Велика коляда" у Львові. Твір "Вірую", написаний на канонічний богослужбовий текст, особливо припав до душі усім хористам і диригенту, увійшов до постійного репертуару капели і пізніше ще неодноразово виконувався капелою в концертах і під час богослужінь.

13-14 жовтня 2012 р. відбувся концертний тур заслуженої хорової капели України „Боян" ім. Євгена Вахняка з нагоди 70-річчя створення УПА. Перший концерт відбувся у Надвірній на відкритій сцені біля пам'ятника Т. Шевченку. Того ж вечора на цій самій сцені разом з капелою виступали Тарас Чубай і Тарас Петриненко. Наступного дня капела виступала в с. Ясіня та с. Богдані. Українські патріотичної пісні у виконанні колективу всюди викликали завзятий відгук слухачів, спонукаючи пробудження патріотичних почуттів та закликаючи до наполегливої щоденної праці задля збереження і примноження того спадку, який наші батьки, діди та прадіди здобували для нас кров'ю протягом багатьох століть.

11 грудня 2012 р. в концертному залі Львівської філармонії мистецька громадськість Львова відзначала 100-ліття від дня народження Євгена Вахняка.

В концерті з цієї нагоди брали участь учні та послідовники видатного маестро. Серед них: заслужена академічна капела України "Трембіта", у якій Є. Вахняк починав свою професійну діяльність; мистецьке дітище Маестро – заслужена хорова капела України "Боян" ім. Є. Вахняка Будинку культури працівників зв'язку Львівської філії ПАТ "Укртелеком"; земляки Євгена Дмитровича – народний камерний хор "Felicio" з Надвірної; галицький академічний камерний хор, яким керує колишній артист капели "Боян", а нині народний артист України Василь Яциняк; а також студентські хори, до яких свого часу Маестро доклав свою диригентську руку – мішаний хор студентів факультету культури і мистецтв Львівського національного університету ім. Івана Франка та хор студентів Львівської національної музичної академії ім. Миколи Лисенка. Вів концерт доцент Роман Береза. Організаторами та ідейними натхненниками концерту виступили багаторічний староста залуженої хорової капели України "Боян" ім. Є. Вахняка Володимир Лига, колектив капели "Боян" та її керівник Василь Чучман. Спонсором концерту виступив племінник і похресник Євгена Дмитровича Вахняка – Євген Олегович Вахняк.

Крім творів Вахняка, прозвучали твори, які свого часу входили до "золотого фонду" репертуару Маестро, а також хорові твори сучасних українських композиторів. Як бачимо з програми концерту, гуцульська складова цього концерту доволі вагома.

Також з нагоди 100-ліття Євгена Вахняка було організовано випуск ювілейного конверта та поштової марки, а 15 грудня 2012 р. за адресою Будинку культури працівників зв'язку (Львів, вул. Японська, 9) відкрито художньо-меморіальну таблицю маестро.

Світл. 14. **Пам'ятний конверт з маркою до 100-річчя Є. Вахняка. (Ідея – Володимира Тимчука, рисунок марки – Марія Антоняк, загальне виготовлення – Андрій Пилюх).** (Архів ЗХКУ "Боян": інв. № К-20121204)

Світл. 15. **Художньо-меморіальна таблиця Є. Вахняка. (Скульптори – Іван Самотос та Олександр Гончарук).** (Архів ЗХКУ "Боян": інв. № Ф-20121215-0625-1)

Відеозапис концерту до 100-ліття Євгена Вахняка був здійснений Львівською обласною телерадіокомпанією, а згодом на основі цього концерту та спогадів його учасників про Євгена Дмитровича було створено документальний телефільм "Маестро Євген Вахняк" (Режисер – Любов Козак), який транслювався по львівському телебаченню.

Народний артист України, диригент, композитор і педагог Євген Вахняк народився 4 грудня 1912 р. в Надвірній, у сім'ї священика. Закінчивши початкову школу, 1923 р. вступив до Коломийської гімназії, де поряд із загальноосвітніми дисциплінами вивчає теорію музики, бере уроки гри на скрипці, співає в хорі. Після закінчення гімназії у 1932 р. Є.Вахняк навчається у Люблінському католицькому університеті на юридичному факультеті, але в силу обставин, у 1934 р. переходить на навчання до Львівської богословської академії.

Любов до музики приводить Є. Вахняка у 1936 р. до Львівського музичного інституту ім. М. Лисенка, де він студіює музично-теоретичні дисципліни і вокал, одночасно навчаючись у Богословській академії.

У 1939 р. Є. Вахняк вступає у щойно організовану капелу "Трембіта". У 1941-1944 рр. разом з капелою перебуває в евакуації в Середній Азії. Повернувшись до Львова, у 1944-1948 рр. навчається заочно у Львівській консерваторії ім. М. Лисенка в класі диригування професора Миколи Колесси і одночасно працює другим диригентом в капелі "Трембіта", яку очолює його вчитель.

З 1947 по 1997 р. упродовж 50-ти років Є.Вахняк керував самодіяльним хоровим колективом, вивівши його з невеликого гурту до відомої в Україні хорової капели "Боян" Львівського Будинку культури працівників зв'язку, яка у 1965 р. за високу виконавську майстерність одержала почесне звання "заслужена хорова капела України".

Закінчивши консерваторію, Є.Вахняк працював педагогом і керував студентськими хоровими колективами у Львівському педагогічному і музично-педагогічному училищах. У 1956 р. Є.Вахняка запрошують на посаду викладача диригентського факультету Львівської консерваторії, де він у 1962 р. очолив хоровий клас і студентський хор, з яким успішно працював протягом 12-ти років. Під його творчою опікою отримали диригентський вишкіл та сформувалися, як музиканти десятки талановитих диригентів.

За видатні заслуги в розвитку хорового мистецтва Є. Вахняку 1954 р. присвоєно почесне звання "заслужений артист України", а у 1992 р. "народний артист України".

17 вересня 1998 р. на 86-му році життя видатний Маестро відійшов у вічність.

Організатори концерту:

палкий пропагандист хорової пісні,
багаторічний староста
заслуженої хорової капели України "Боян"
ім. Євгена Вахняка
Володимир Лига

колектив заслуженої хорової капели України
"Боян" ім. Євгена Вахняка
та її керівник **Василь Чучман**

Генеральний спонсор концерту

Племінник та похресник
Євгена Дмитровича Вахняка
Вахняк Євген Олегович

за підтримки
Львівської філії **ПАТ "Укртелеком"**

Ведучий – кандидат педагогічних наук, доцент
Роман Береза

Львівська обласна філармонія
м. Львів, вул. Чайковського, 7

вівторок, 11 грудня 2012 р.
початок о 19.00

КОНЦЕРТ

з нагоди
100-ліття від дня народження
народного артиста України, професора
Євгена Вахняка

Запрошення

Шановн _____

_____

ласкаво запрошуємо Вас на

КОНЦЕРТ

з нагоди 100-ліття від дня народження

народного артиста України,

професора

Євгена Вахняка,

який відбудеться

у вівторок, 11 грудня 2012 р., о 19.00

в концертному залі ім. С. Людкевича

Львівської обласної філармонії

(вул. Чайковського, 7)

Ваші місця: Партер Балкон

Ряд _____

Місце _____

Програма концерту

Сл. і муз. Р. Купчинського. обр. Є. Вахняка
"Накрила нічка"

Обр. В. Черленюка *"Чиє ж то полечко"*

Виконує народний камерний хор "Felicio"
(м. Надвірна)
Художній керівник та диригент – Наталія Байдак

А. Кос-Анатольський *"Як цимбали обізвуться"*
Соліст – Степан Дробіт

М. Скорик, переклад для міш. хору М. Гобдича *"Мелодія"*
Солістка – Марія Шот

А Кос-Анатольський *"Ой ти, дівчино, з горіха зерня"*
Соліст – Олексій Кувітанов

Виконує Галицький академічний камерний хор
Художній керівник та головний диригент -
народний артист України Василь Яциняк
Диригенти-хормейстери: Василь Долішний та
Мар'яна Ферендович

В. Калинюк *"Вірую"*

Обр. Є. Вахняка *"Заходит сонечко"*
Соліст – Андрій Стецький

Обр. О. Кошиця *"Вийди, Грицю, на вулицю"*

Виконує заслужена хорова капела України
"Боян" ім. Євгена Вахняка
Львівської філії ПАТ "Укртелеком"
Художній керівник та диригент – Василь Чучман

Обр. Є. Вахняка *"Ніч яка місячна"*
Соліст - Назарій Тацишин

Обр. Є. Федоренка *"Летів пташок"*
Солістка - Іванна Штурмак

М Лисенко *"Камо пойду от лица Твоего, Господи"*

Виконує мішаний хор студентів
факультету культури і мистецтв Львівського
національного університету ім. Івана Франка
Художній керівник та диригент – Марія Камінська

М. Леонтович *"У царстві Твоїм"*
Соліст – Степан Дробіт

Муз. Є. Вахняка, сл. М. Шашкевича *"Підлисся"*
Солісти: Максим Шпинда та Степан Дробіт

Обр. В. Грицишина *"Не стій, вербо"*
Солісти: Назарій Тацишин та Анастасія Вівчар

Виконує хор студентів Львівської національної
музичної академії ім. Миколи Лисенка
Художній керівник та диригент – Христина Флейчук

С. Козак *"Вівчарик"*
Солісти: Олеся Бубела та Ігор Коцаба

А. Кос-Анатольський *"Чотири воли пасу я"*
Солістка – Ольга Муль

Є. Козак *"Стоїть гора високая"*

Виконує заслужена академічна капела України
"Трембіта"
Художній керівник та головний диригент –
заслужений діяч мистецтв України Микола Кулик

Світл. 16, 17. **Запрошення на концерт.** (Архів ЗХКУ "Боян" ім. Є. Вахняка: інв. № З-20121211)

Творчі контакти капели "Боян" з гуцульським краєм тривають. Вже є плани стосовно авторського концерту Василя Калинюка у Львові за участю капели, а також колективів та сольних виконавців з Івано-Франківська, Ужгорода, Мукачева, Києва. Так воно, напевно, і повинно бути – пам'ятати своїх попередників, знати їхнє коріння, продовжувати їхню справу, зберігати та примножувати їхній спадок задля сповнення свого обов'язку перед прийдешнім поколінням.

Висновки

Ще на початку минулого століття Андрей Шептицький, будучи єпископом Станіславівським, у своєму пастирському посланні "До моїх любих гуцулів" писав: **"Памнітайте в'одно: то, шо Вам дєдя тай неня лишили, то маєте ґітєм своїм по смерті лишити. Тай тиму за життя мусите цего маєтку боронити тай нічьо з него ни змарнувати!" [11].** Ці слова вповні відповідали життєвому кредо Євгена Вахняка, вони співпадають з життєвими і творчими принципами Василя Калинюка та багатьох гуцулів-патріотів, з якими доводилося зустрічатися і співпрацювати диригентові і артистам заслуженої хорової капели України "Боян" ім. Є. Вахняка. Ці люди – це живий приклад патріотизму, патріотизму простого, без пафосу, який полягає в любові до свого краю завжди і таким, яким він є, а не з точки зору політичної чи будь-якої іншої кон'юнктури, у щоденній сумлінній праці, не чекаючи вказівок згори, чи приїзду когось звідкись, який має все очолити, організувати і впорядкувати. Історичний феномен Гуцульської республіки багато чому вчить нас і сьогодні, треба лише захотіти збагнути те, що нічого не дається в житті даремно, за все потрібно боротися, а все, що виборене потрібно відстоювати і розвивати аби воно не само зникло. Яким чином? Працею кожного на своєму місці, не покладаючи рук і не втрачаючи пильності і сміливості вчасно відстояти своє, набуте кров'ю дідів і прадідів. "**Тай тогди *най ніхто з Вас ни боїтси божитиси на правду,* бо це ни є гріхом. Гріхом є лиш божитиси на ниправду або на єкус дуже пусту річь"** – так митрополит Андрей навчав гуцулів боронити свого перед всіма зайдами, що всякими хитромудрими способами виманювали в простого довірливого люду важко зароблене ним добро.

Попри величезний технічний прогрес і загальну доступність найрізноманітніших сучасних засобів комунікацій усі ми потребуємо живого спілкування з живими людьми, всі ми потребуємо творчих контактів, які впливають на наше естетичне сприйняття світу, збагачують, спонукають відчувати, думати, аналізувати, вивчати, творити, діяти. В наших частих поїздках на Гуцульщину щоразу маємо надзвичайну можливість вдихнути цілющого Карпатського повітря, торкнутися ще живої фольклорної традиції, наповнитися духом волелюбності гордого і, водночас, щирого гуцульського народу. На їхньому прикладі пошани до своїх предків і своєї історії ми вчимося шанувати свою, а радше нашу спільну історію, краще усвідомлюємо те, що нас, українців, багато, всі ми багато в чому різні, але в більшості дуже подібні і всі разом творимо один народ. Водночас і наші слухачі під впливом і за посередництвом музики, співаного слова через емоційне естетичне сприйняття відкривають в своїй свідомості нові горизонти, замислюються, аналізують, роблять певні висновки.

В творчому відношенні – контакти з творчими колективами та композиторами, знайомство з їхнім стилем роботи, світоглядом, життєвою позицією – все це надзвичайно збагачує усіх учасників творчого про-цесу, адже той, хто хоче творити, повинен постійно вчитися. Творче начало є необхідною складовою будь-якого процесу, без неї немає прогресу в жодній царині людської діяльності, в жодній професії, а оскільки хорова капела "Боян" – колектив аматорський, у складі якого співають люди багатьох спеціальностей, тож за посередництвом цих людей розширюється спектр впливу творчої складової на суспільство.

Хорове мистецтво, як одне з найдемократичніших видів мистецтва, може залучати широке коло учасників та слухачів і мати надзвичайно позитивний вплив на громаду і суспільство, як в естетичному плані, так і в плані збереження історичної пам'яті народу, через виконання музичних творів, пов'язаних з словом, створених сучасниками або навіть учасниками цих історичних подій. У поєднанні місця, часу та інших обставин, збільшується ефект від сприйняття таких творів. Мається на увазі виконання мистецьких композицій під час акцій по пошануванню історичних подій чи видатних осіб. Українська хорова музика є дуже багата на національно-патріотичний репертуар. Ця тематика не втрачає актуальності і в сучасних авторів.

Приклад ефекту гуцульської тематики в творчій діяльності заслуженої хорової капели України "Боян" ім. Є. Вахняка яскраво засвідчує названі тенденції. Тісна взаємодія минулого з сучасним, продовження давніх традицій, їх дослідження і розвиток в сучасних умовах задля гідності поставі та справам попередників і сповнення обов'язку перед нащадками.

Бібліографія

1. Лига Володимир. На крилах пісні / В. Лига // І проросте посіяне зерно : Євген Вахняк: людина, митець, педагог. (Упорядник – В. Лига). – Львів : Дивосвіт, 2001. – 112 с.
2. Митровка Михайло. Ужгородець Микола Попенко своєю творчістю утверджує самобутність Закарпатського краю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://karpatnews.in.ua/news/32380 (перевірено: 18.07.2013).
3. Гелей Степан. Народження "Мрії" / С. Гелей // "Мрія". Сторінки історії. – Львів : Афіша, 2005. – 268 с.
4. Клочурак Степан. До волі. – Ужгород : Поліграфцентр "Ліра", 2009. – 184 с.
5. Lili de Leopolis. Святкування 90-річчя від дня заснування Гуцульської республіки в Ясіня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.boyanchoir.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=48%3A-90-&catid=1%3Alatest-news&Itemid=64&lang=uk (перевірено: 18.07.2013).
6. Грубий Дмитро. Участь у презентації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.boyanchoir.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=67%3A2010-03-17-08-27-09&catid=1%3Alatest-news&Itemid=64&lang=uk (перевірено: 18.07.2013).
7. Черленюк Галина. Передмова / Г. Черленюк // Черлені пацьорки : Пісні в обробці та аранжуванні Володимира Черленюка з репертуару вокального ансамблю "Черлені пацьорки". (Упорядник – В. Черленюк). – Івано-Франківськ : ОІППО, 2007. – 81 с.
8. Кухта Василь. Наперекір фальшивим голосам… / В. Кухта // Калинюк В. Барвінкове віно : збірник пісень та обробок народних мелодій. – Ужгород : Мистецька Лінія, 2004. – 192 с.
9. Тимчук Володимир. На творчій гуцульській царині Василю Калинюку – 75! / В. Тимчук // Зоря Рахівщини. – 14.01.2012. – № 3–4.
10. Бойчук Василь. Звіт із творчого вечора заслуженого працівника культури України, композитора Василя Калинюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rakhiv-adm.org.ua/zvit-iz-tvorchoho-vechora-zasluzhenoho-pratsivnyka-kultury-ukrajiny-kompozytora-vasylya-kalynyuka (перевірено 21.07.2013).
11. Шептицький Андрей. Пастирське послання єпископа Андрея "До моїх любих гуцулів" / А. Шептицький // Пастирські послання 1899–1914 рр. – Т. 1. – Л. : Артос, 2007. – С. 88–89.

ЧАСТИНА ІІ.

ПУБЛІЦИСТИКА

ЗАХОДИ СЬОГОДЕННЯ

Слово про гуцульський здвиг

Олена Тимчук-Передарюк

Хай святкує з нами вся наша родина, Радуйся..!
Вся наша родина рідна Україна! Радуйся..!

Так ми колядували кожного нового року, починаючи з 1986 р., в державних установах, у приватному секторі між людьми в нашому селі Чорна Тиса. А я, як керівник, завжди бачила як плаче кожен мешканець старшої вікової категорії. «Чому?» – мовчки себе запитувала. Довго не знаходила відповіді. І ось, нарешті, на це запитання відповідь прозвучала нещодавно у приміщенні Чорнотисянської загальноосвітньої школи, де презентували перевидання книги спогадів Президента Гуцульської Республіки та Міністра Народної оборони Степана Клочурака «До волі», яке побачило світ завдяки підтримці депутата Верховної Ради Геннадія Москаля.

Світлина 1. **В шкільному музеї с. Чорна Тиса: А.Верб'ящук, Г.Москаль, Г.Жураковська, М.Мушинка, В.Тимчук, Е.Зелінський**

Спочатку знаний науковець професор М. Мушинка розповів про події, які зачарували наші Карпатські гори, а згодом і таких митців як В.Гренджа-Донський, У. Самчук, Т. Масарик, у далеких вже 1918–1919 роках. Тоді трохи менше сотні відважних гуцулів у національних строях з неповторними вишивками, підперезані кремезними (бо для відповідних легінів) ременями, з трембітами, з колядою та з гостинними усмішками заколядували в казармі угорського підрозділу – в той час Мадярщина диктувала гуцулам краю свої порядки. І так «заколядували», що сейкелі позбулися своєї зброї та опинилися під арештом.

Цей порив уявнив приховане прагнення віками гуцулів – возз'єднати тодішню Угорську Русь, а нині – Закарпаття, зі Східною, для них, Україною.

Віче-громада покликала до життя Українську Народну Раду. Ця владна інституція на ділі показала як слід розбудовувати (відновлювати після лихоліть війни) свою громаду, свою державу. Проголосивши Гуцульську Республіку, крихітний етнос на європейському континенті засвідчив – українська нація має право на своє самовизначення, на право називатися Українською державою. Роздуми Мушинки повернули мене в 1992–93 роки…

На зорі відродження України я здійснила опитування населення села Чорна Тиса стосовно організації вечора-зустрічі з родиною Степана Клочуряка – з його рідною сестрою Ганною Лофердюк. Саме з її уст мені довелось почути про життя і діяльність Клочурака, про її заслання за брата, який був патріотом Батьківщини – рідної України, про те, як Степана позбавили права жити на рідній землі з родиною, яку він обороняв і на якій він просвіщав своїх кровних братів. Кожен літній мешканець села зі сльозами на очах згадував ті події, засуджував зрадників, і підтримував мене в проведенні цього заходу.

І настав день! День, коли зі сцени прозвучало «Україна». В залі – «ніде яблуку впасти», коли на трибуні Г.Лофердюк розповідала про події, ніби вони відбулися вчора. «Хай знають всі, що родина Клочурака була великою. І кожній гуцульській сім'ї допомагав як батько, – Степан Клочурак, так і його син – Степан Клочурак», – лунало в залі, – «Вся Гуцульщина – є великою родиною. Ні вдів, ні одиноких не залишили без уваги».

Про події за межами Гуцульської Республіки знали всі. Хоча їм довго доводилось працювати і в підпіллі. У Чорну Тису через перевал доставляли листівки та газети. На сходах гуцулів обговорювалась кожна інформація. Проводились навчання. В історичні факти не буду вдаватись, на то є історики. Але відомо, що Клочуряк користувався великим авторитетом не тільки в селі Чорна Тиса на Закарпатті, але й в Чеській Республіці. Людина світового визнання. І ми, увесь народ, маємо нині назвати школу в с. Чорна Тиса іменем Степана Клочуряка та перейменувати центральну вулицю на честь нашого Героя.

Степан Клочуряк та його однодумці були великими патріотами нашої великої Української держави.

Світлина 2. **Співає Роман Ковальчук (Львів)**

Герої Карпат

Дзвенислава Леус

«Прийми офіру, о наш срібний краю!
прийми офіру лицарів-синів!»

Бувають такі дні, години, миттєвості, коли з являється глибоке і переконливе відчуття, наче тебе провадить якась невидима сила. І робить це упевнено та вірно. Я не посмію навіть спробувати назвати її, щоби не сполошити, як щастя, чи любов. Минулого року мої друзі запропонували поїхати на святкування 70-річчя Карпатської України до Хуста, куди прибув президент Віктор Ющенко і це перетворилось у грандіозне дійство. Тоді уперше я ступила на Красне від крові поле Срібної землі, до глибини всіх фібрів відчула трагедію цієї кривавої тризни. З минулого виринали відчайдухи-гуцули, котрим багнетами разом із вишиванками пробивали їх гарячі серця польсько-мадярські посіпаки.

«Поляк з мадяром – братанки,
І до шаблі, і до склянки.»

А поруч гинули і січовики, багато їх прибуло з Галичини на підмогу. Бо із тодішніх політичних угруповань тільки ОУН збройно стала пліч-о-пліч із закарпатцями і відправила сотні націоналістів-добровольців на захист Карпатської України. До речі, це ще один вагомий аргумент у нинішніх політичних дискусіях: консолідація навколо національної ідеї чи безідейної особи, національний орден, чи порожні кон'юнктурні партії, український патріотизм, або чортополох насмиканих із чужого поля ідей і доктрин, національний Чин, або фарисейсько-шахрайське базікання лжепатріотів-іскаріотів? Саме така Ідея та природнє бажання бути вільними, створивши власну державу, запалила серця гуцулів, наче кресаня. Але тогочасна Європа знавісніла, учинивши звірячий спротив. Шизофренічний Адольф Гітлєр скаженів на мадярів, чому вони одразу після 20-річної чеської окупації не забрали силою Карпатську Україну, як це учинили «зацьєнти» поляки. Німеччина, Італія, Чехія, Румунія, Угорщина, Польща ополчились проти горстки карпатських лицарів, які своєю стійкістю зробили можливим засідання історичного Сойму, 15-ого березня 1939-ого року в невеличкому місті в Мармароші – Хусті.

«Народе Карпатської України!
Ганебний напад наших віковічних ворогів став фактом…
Будьте відважні в бою, але й обережні, бо життя
кожного з вас дороге нашій спільній Матері-
Батьківщині. Неймовірна шкода кожної краплі крові,
непотрібно пролитої. За Батьківщину, за її волю!»

Звучали заклики полковника Сергія Єфремова, котрого своїм першим наказом призначив комендантом Національної оборони Карпатської України «Карпатська Січ» новойменований міністр справ військових Степан Клочурак. Вони разом із президентом К.У. Августином Волошиним опублікували це звернення на сторінках «НОВОЇ СВОБОДИ» 15-16 березня 1939-ого року.

Їм не забракло відваги, їм забракло зброї… Навала ворога безпощадно нищила все, що було українське і нав'язала населенню К.У. знову мадярську неволю.

Проте ніяка сила не перемогла нескорений дух українського народу. Ціле тисячоліття цей край був відірваний від України, ізольований від решти наро-ду. Лише приналежність закарпатців до (Української) Греко-Католицької церкви була тою ниткою, що пов'язувала українців по обидва боки Карпат.

У чому ж ключ до розуміння такої одержимої стійкості? Один із провідників ОУН, полковник Михайло Колодзінський у відповідь на пропозицію нових окупантів Закарпаття припинити опір і скласти зброю, сказав: «У словнику українського націоналіста немає слова «капітулювати». Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити перед собою навколішки – ніколи!» Відтоді ці слова стали життєвим кредо кожного патріота.

Так до розкиданих по всій Україні, святих для нашого народу таких історичних місць, як Хотин, Жовті Води, Корсунь, Пилявка, Конотоп, Холодний Яр, Базар, Круги, понад сімдесять років тому долучилось і Красне Поле на Закарпатті – ще один знак нашої буремної історії, невмируший символ нескореності нації, незгасимий приклад трагічного оптимізму, незрадливий орієнтир нації на шляху до свого «завтра»,вічний клич із безсмертя до нинішніх та грядущих поколінь українців.

І відтоді я виношувала в собі бажання створити художній нарис, що вже викристалізовувався в моїй уяві. Але оскільки все справжнє народжується в муках і не одразу, так, як прекрасне осяжне лиш на відстані,тому мудрець та цілитель Час дав мені на роздуми майже рік. Аж тепер я збагнула – навіщо. Адже передувала цьому інша історична подія, про яку далеко не всі відають, за винятком патріотів-закарпатців та фаховитих істориків, котрим сам Бог велів. І ось як воно було… Для цього зробімо рекурс у далекий 1918-ий рік…

В умовах воєнної поразки та розпаду Австо-Угорської імперії за наслідками Першої світової війни розпочалась практична реалізація планів великих держав-переможниць та чеських і словацьких політичних кіл щодо утворення Чехо-Словацької держави. Шукало свою долю на уламках імперії і населення Закарпаття, на території якого тоді значно активізувався громадсько-політичний рух. В результаті розпаду імперії виокремились чотири суспільно-політичні напрямки, які по-різному вбачали майбутнє краю і були представлені відповідними народними радами. Пряшівська народна рада, пройшовши еволюцію своїх рішень, стала центром орієнтації на об'єднання із новою державою чехів і словаків на федеративному принципі, Ужгородська – відстоювала автономний статус на основі закону Х «Про Руську Країну» у складі Угорщини, Мармароська – виступала за об'єднання з Україною, а Ясінянська в цей час проголосила незалежність і прагнула з'єднатись із ЗУНР.

8 листопада 1918 року було скликане віче в селищі Ясіня, де була проголошена Українська Народна Рада майбутньої Гуцульської Республіки, котра згодом стала першим українським державним утворенням на Закарпатті, що охоплювало Рахівщину та значну частину Мармарощини. Наприкінці 1918-ого року була сформована делегація до Станіславова (нині – Івано-Франківськ), яка передала Директорії ЗУНР заяву Ясінянського народного віча про бажання приєднатись до Української Республіки.

А найбільш знаменні події відбулись у благословенні різдвяні дні… Про це я дізналась вже безпосередньо від самих ясінців. Бо коли я писала історичний огляд, подумки телепортуючись у саме серце Гуцульської Республіки, зі мною справді відбулось чудо: рівно за тиждень я дійсно туди потрапила. Запросив мене туди Володимир Тимчук – поет, патріот, педагог. Комплект необхідних 3-ох «П» для повноти образу. Ми прибули ввечері 27-го лютого до ясінських терен. Саме тут, у Чорній Тисі, рівно 115 років тому народився Степан Клочурак, майбутній голова Української Національної Ради в Ясінях. Урочисте святкування призначене на завтра, тим часом гостинні обійми розкрило нам «Скіфське полювання». За могутніми дерев'яними столами у просторій залі, прикрашеній мисливськими трофеями, зустрів нас і сам господар – Едуард Зелінський, воістину дивовижний чоловік. Чого лиш вартий його твердий та глибокий погляд, пильний, проникливий та по-будійськи спокійний. У його неморгаючих очах якась дивовижна рівновага й упевненість. Саме так він дивився не раз ведмедю у вічі в темряві. І як гадаєте, хто злякався? Звісно ж – ведмідь. І змушений був одійти. Бо славного й геройського роду цей чоловік. Його пращури були довбушевими опришками, а спільний із Володимиром Тимчуком прадід – Іван Тимчук, член Української Народної Ради в Ясінях 1918–19 рр. Ці люди не боялись дивитись смерті у вічі. Тут мимоволі зринають з пам'яті міркування французького філософа XVI ст. Мішеля Монтеня з його есеїв: «Хто навчився помирати, той розвчився бути рабом». Пан Едуард колекціонує скіфські мечі, трофейну зброю, етнічні гуцульські строї, закосичені едельвейсами тайстри, історичні світлини. Усе це ми розглядали в його персональному музеї. На завершення цього яскравого вечора нам із Романом Ковальчуком – солістом Львівської Національної Опери випала честь заспівати «Многая літа» матері Володимира Тимчука, пані Олені в день її уродин. Ми принесли крихту радості в цей гостинний дім, і нам на душі стало погідно.

І настала довгождана неділя, 28-го лютого, коли мав відбутись урочистий круглий стіл з нагоди 115-річчя від дня народження Степана Клочурака, куди було запрошено багато чудового люду, зокрема Народного депутата Геннадія Москаля, доктора філологічних наук, професора, академіка НАН України Миколу Мушинку із Пряшева, заступника міського голови Хуста, Остапа Бусачевського, членів родини Клочурака, представників інтелектуальної та політичної еліти Рахівщини, і нас, гостей зі Львова. Відбулось це святкове дійство в рідній школі С.Клочурака, у селищі Чорна Тиса. За гуцульським звичаєм усе розпочалось із таємничих звуків трембіти. Є щось дивовижно-сакральне в тих вібраціях, наче портал між двома світами. Слова мимохідь уляглися в рими, народжуючи нову поезію:

«Трембіти голос, як молитва,
В задимлених горах бринить.
Як противаг земному ритму,
Що прагне зупинити мить…»

Особливо приємно мене вразила ведуча цього свята – Галина Жураківська, завідувач Ясінянської музичної школи, надзвичай креативна постать: струнка, як смерека, барвиста, як мальва, матір 6-ти дітей. Її дикції могла б позаздрити будь-яка народна артистка зі столиці, а літературним та музичним пізнанням дипломовані мистецтвознавці. Саме від я вперше почула, що моя улюблена коляда «Свята ніч», народжена в Різдвяну ніч у маленькому німецькому селі і набула світового резонансу, будучи перекладеною на 50 мов, відіграла історичну роль «коляди-повстання» для борців за Гуцульську Республіку.

В Різдвяну ніч, із 6-го на 7-ме січня 1919 р. колядувала її вся Головна Управа, йдучи від хати до хати, відвертаючи всілякі підозри мадярського війська, збираючи таким чином потрібну кількість вояків народної оборони. Діяли обережно, маскуючись під колядників. Мали скрипки, цимбали, трембіти. До вечора 7-ого січня «наколядували» 86 озброєних гуцулів, ще 23 прибуло з Коломиї. Місія цієї «Великої Коляди» полягала в озброєному захопленні влади. 109 наших «колядників» стояли перед завданням роззброїти 620 мадярів: вояків, жандармів і прикордонників, які крім рушниць, мали ручні гранати і три кулемети. І все чудом вдалося. Мабуть, на це було Господнє благословення у святі різдвяні дні, адже недаремно твердять просвітлені люди, що Небеса тоді для добрих справ відкриті. А звільнення рідної землі – священне діло. Спершу були захоплені стратегічні залізничні вузли, в завершальній короткій перестрілці розгублених мадярів подолали. Мертвих не було. З боку мадярів – 11 поранених, з нашого – 8. До 3-ої ранку 8-го січня Ясіня позбулось мадярських окупантів. Тверда воля скинути чуже ярмо перемогла. Українська Народна Рада перебрала владу, очистившись від чужих зайдів. Прагнення ясінських гуцулів до свободи виявилось потужнішою зброєю від мадярських рушниць і кулеметів. Я б сама так «колядувала».

Низько схиляючи голову перед «Святою ніччю», я з радістю виконала її гостям на прохання Галини Жураківської, тим більше вона вже давно в моєму репертуарі, співаю її трьома мовами: українською, польською та німецькою. Довго, по-родинному тепло гомоніли ми,слухали монологи, діалоги, співали, а в кутку, наче сто років тому по-домашньому потріскувала білосніжна глиняна піч. Така зігріта і блаженна мить…Але все колись закінчується, про це знову сповістив таємничий голос трембіти.

Завершилась наша подорож у вже знайомому «Скіфському полюванні», де ми смакували дичину під дзвін келихів, обмінювалися враженнями, прощались. Не часто в житті бувають поїздки, де воєдино складаються мажори, вистроюючись у велетенський позитив, коли зустрічаєш чудових людей – героїв сьогодення, нащадків таких же героїв минулого і враз глибоко усвідомлюєш: ось він – безконечний процес циклічності у природі, незалежний від часу, політичного устрою, економічної кризи, погодних умов. Енергія вічна, як і Любов! Ох, тепер я розумію, чому завжди любила горян!

XIII Різдвяний фестиваль «Велика коляда» – Гуцульська

Надія Дзвоник, Юрій Антків, Іван Бунтушак

«Будьте здорові як зимна вода! Будьте маючі як Божа весна!»

Різдвяний фестиваль «Велика коляда» за глибоким духовним змістом, жанровим розмаїттям, високим виконавським рівнем, за віковим і кількісним складом учасників, часовими рамками, величними гала-концертами, охоплений любов'ю шанувальників, прихильністю львів'ян і гостей міста, має усі підстави бути визнаним кращим духовно-мистецьким культурним явищем європейського рівня. Фестиваль став осердям великої творчої родини, головною потребою якої є прославляти найважливішу подію в історії людства – Народження Божого Сина. Тому так дзвінко бринить коляда сріблястими голосочками дитячих хорів, відлунює творчим запалом студентських та молодіжних колективів, зачаровує молитовним звучанням церковних співів, промовляє чистим передзвоном бандур, вагнерівським звучанням гобоїв і валторн, скрипками юних віртуозів, високим мистецтвом маестро, озивається прадавніми колядами, звіщаючи світу Радісну новину. Фестиваль «Велика коляда» є благодатним ґрунтом на якому зростають молоді музиканти, народжуються творчі формації, втілюють мистецькі задуми композитори. Він є джерелом натхнення для нових культурних явищ як-то «На Рождество» (Надвірна), «Коляда на Майзлях» (Івано-Франківськ), «Різдвяні піснеспіви» (Дніпропетровськ), «Різдвяна коляда» (Черкаси) та ціла плеяда у маленьких містечках України, в т. ч. і «Вифлеємська зіронька» в с. Ясіня.

Світлина 1. **Надія Дзвоник, режисер-постановник, зі вступним словом у величних Домініканах.**

Кожен етнографічний регіон виплекав характерні особливості святкування Різдва. Багатство обрядів, коляд, щедрівок є неоціненним скарбом, який потребує дослідження, гідного пошанування та дбайливого збереження. Красною панною XII-го фестивалю 2011 року була коляда із чарівних Бескидів – Лемківщини. У 2012 році XIII фестиваль запросив на Гуцульську коляду. (*У 2013 році гостею стало Полісся.* – Прим. упорядн.)

Світлини 3, 4. **Афіша фестивалю** (Архів фестивалю "Велика коляда": Інв. №А-20120129-07) та **Трембітати у храмі Прсв. Євхаристії дозволяється лише під час різдвяних концертів** (Архів фестивалю "Велика коляда")**.**

Вважається, що обряд колядування у своїй давній формі найкраще зберігся на Гуцульщині. В. Гнатюк небезпідставно вважав Гуцульщину «...краєм, де коляди заховалися ще в повній первісній недоторканості».

…Засурмили у роги і трембіти і розпочалася різдвяна містерія нескорених духом, гордих жителів гір – гуцулів.

Парами, легенько махаючи бартками, дзеленькаючи дзвіночками та пританцьовуючи «плесом», тричі обходять колядницькі ватаги довкола церкви і рушають у гори – до ґаздів та усіх, хто чекає на Божу звістку.

Досвідчений і талановитий до співу «береза» у кожній хаті виголошує побажання і розпочинає величальні колядки для господаря, усієї родини та для померлих родичів. Колядницька дружина підспівує рефреном «Ой дай, Боже», закликаючи у дім щастя, мир та достаток. На подвір'ї колядники танцюють «кругляк», заворожуючи добрий урожай та пожиток на бджоли і, засурмивши, рушають до іншого двору вітати зі «свєтами», колядувати.

Найбільш поширені на Гуцульщині – величальні коляди. Їх основою, найважливішою частиною є «бажальний елемент». Співаючи господарю, його дружині та усій родині «береза» викликає в уяві фантастичні образи щастя та багатства. Саме у використанні поетичних перебільшень, порівнянь, метафор акумульована сила побажань, їх глибокий символічний сенс. Величальні коляди визнані перлинами української колядницької поезії. Великий інтерес викликають коляди з мітологічними мотивами, казково-фантастичними, морально-повчальними, апокрифічно-релігійними, весільними, аграрними, військовими.

…І ось в трепітному очікуванні львів'ян і гостей королівського міста три повноцінних тижні – від Різдва Христового до останньої неділі січня – в храмі Пресвятої Євхаристії (Домініканський костел) панував XIII різдвяний фестиваль «Велика (Гуцульська) коляда». До Львова приїхало понад 80 колективів із різних куточків України (своїх колядників делегували Львів, Київ, Івано-Франківськ, Луцьк, Рівне, Одеса, Харків) і з сусідньої Польщі. Виступали камерні хори, народні ансамблі, колективи підприємств, хори храмів, драматичні колективи. З передгір'я Карпат гуцульську коляду привезли колективи з Івано-Франківщини – молодіжний хор "Осанна" храму Христа-Царя оо. Василіян зі Станіславова, гурт «Дарниця» із с. Саджалка, народний фольклорний колектив «Відлуння Карпат» с. Пнів (керівники – Ірина Гордійчук і Галина Пуканюк) і народний камерний хор «Felicio» з м. Надвірна (керівник – Наталія Байдак), з галицької Гуцульщини – фольклорний колектив «Гуцул» із с. Криворівня (керівник – Василь Зеленчук), гурт «Явір» с. Люча (Василь Федорак) і фольклорний ансамбль пісні і танцю Будинку культури с. Космач (Параска Бойчук), а з того від Львова боку Карпат – хорова група народного ансамблю пісні і танцю «Лісоруб» селища Великий Бичків (керівник – Володимир Шепета) та дитячий оркестр народних інструментів «Трембіта» із с. Лазещина (керівник – Іван Спасюк).

Апогеєм Великої коляди 29 січня став заключний гала-концерт XIII різдвяного фестивалю. У виконанні зведеного хору кращих колективів фестивалю прозвучали коляди «Нова радість» (С. Людкевич за В. Матюком), «Устань, ґаздочко», «По горі, горі» (Ю. Антків), «Ой в ліску, ліску» та інші коляди їх сучасні обробки та аранжування, що дало можливість усім присутнім, ще раз пережити містерію Різдва.

Без сумніву, що родзинкою гала-концерту (його вели Надія Дзвоник, режисер-постановник, і гуцульські "конферансьє" Юлія Чорняк і Василь Когут) були твори у виконанні автентичних гуцульських колективів.

Після напутніх слів священика храму колядники лазещинської "Трембіти" відкрили гала-концерт дитячих та юнацьких колективів звуками трембіти і мисливського рога, одночасно вразивши слухачів не лише давніми унікальними колядками, а й автентичними гуцульськими костюмами, котрим до сотка років. Величезний храм Пресвятої Євхаристії був переповнений, оплески довго не вщухали після провідної коляди гуцуликів – гурт дітей з 9 хлопчиків (баяністи Володимир Маркульчак та Дмитро Кузюк, цимбаліст Василь Жуківський, трембітар Микола Маркульчак, колядники-солісти Роман Васильчук, Роман Васильчук, Василь Андрійчук, Юрій Никоряк, Богдан Манілець та чи не найменший, але вже "береза" Іванко Андрійчук, котрий проводив коляду) виступав перед вівтарем і виконав народну колядку "Ой із-за гори, з-за високої". Сестри Марина та Мар'яна Андруховичі й солістка Марія Сорохманюк колядували "Заповіти Божої Матері". Підігравав їм на сопілці Олексій Гутелюк. Вік учасників – 12...15 років і вони мають попередній досвід участі в районних різдвяних конкурсах "Віфлеємська зірочка" та "Ой радуйся, земле".

«Лісоруб» під час сольного виступу виконав тропар „Рождество Твоє", колядки „Із-за горочки", „Добрий вечір тобі, пане господарю", „По всьому світу", „Витай, Ісусе", „Тихий вечір", Зірничка" і „Гуцульську віншованку" в обробці В. Пекарюка, І. Легкого та І. Керецмана, викликавши захоплення переповненого залу.

Фольклорний ансамбль із Космача показав святкову виставу «Розколяда», якою на Гуцульщині завершують різдвяні свята. Прозвучали також автентичні давні коляди, приміром, гурт «ДоСхідСонця» привіз із фольклорної експедиції прадавній різдвяний твір «Ой за горою». Монодію з Львівського ірмологіону 1904 року «Стихира Різдва Христового» блискуче виконав крилосний хор «Глас» священиків Митрополії УГКЦ (керівник – о. Руслан Грех). Як завжди на високому професійному рівні народний чоловічий хор «Орфей» Національного університету «Львівська політехніка» подарував зачарованим слухачам «Днесь поюще» в обробці В. Харханіса.

"Загалом голоси лунали з кількох імпровізованих підвищень у різних частинах храму, звертаючи увагу глядачів то ліворуч, то праворуч, а чи до вівтаря, захоплюючи божественним звучанням, бо акустика храму просто неймовірна", – так ділився захопленням від співучасті директор лазещинської школи Іван Бунтушак, який опікував своїх малолітніх колядників. А Володимир Шепета спільно із колективом тішився схвальними відгуками галичан і гостей Львова, бурхливими оплесками і гостинним прийомом: "Львівського слухача важко чимось здивувати – він досвідчений, обізнаний і дуже вимогливий, але нам аплодували стоячи! Загалом все святкування було пронизане ідеєю порозуміння, зближення, відкритості".

Велич Різдва оспівувалася і зведеним хором, який звучав урочисто, радісно. Безцінні релікти, повертаючись із напівзабуття, отримали нове прочитання та по-

особливому прозвучали у виконанні цього багатоголосого хору, прославляючи Сонце Правди. Феєричною одою заходу стала кантата «Ой коляда, колядиця» відомого закарпатського композитора Василя Калинюка із Ясіня.

Світлина 4. **Колорит від «Лісорубу» із Великого Бичкова**

Голова суспільно-культурного товариства «Гуцульщина» у Львові Василь Коржук подякував гостям й організаторам фестивалю, а Високопреосвященний владика Ігор, Архієпископ і Митрополит Львівський, у вітальному слові зазначив, що важливим є те, що в наших душах і серцях ми прославляємо новонародженого Спасителя світу, співаючи «Радуйся земле! Син Божий народився!» і тому щоб дав Господь, аби Його ми у своєму серці пронесли через ціле життя.

Світлина 5. **Подячне слово В. Коржука (справа тішитсься надвірнянське «Felicio» (кер. – Н. Байдак)**

Святкування завершилися біля храму, де усі мали можливість біля багаття, ще раз гучно заколядувати, а також почастуватися гарячими напоями.

Традиційно оргкомітетом фестивалю (а це відомі музикознавці та диригенти Юрій Антків, Василь Чучман, Ірина Мельник, Надія Дзвоник, Анастасія Арбузова) було упорядковано збірку гуцульських коляд, яка містить і обов'язкові твори для виконання на фестивалі, і кращі хорові обробки цієї теми, прагнучи чистотою та самобутністю творів зворушити поціновувачів співу та духовно-національних традицій.

Світл. 6. **Наліпка на пам'ятний топірець (ідея – В. Тимчук)**

Світлина 7. **Розколяда біля храму у виконанні космачан (художні керівники – В. Федорак і П.Бойчук)**

Кожен колектив – учасник Гуцульської коляди на згадку про різдвяне возвеличення младенця Христа в Домінканах у Львові отримав гуцульську дерев'яну бартку, виготовлення яких своїм коштом забезпечив газда із Ясіня Едуард Зелінський.

Світлина 8. **Гуцули з колядницькими бартками в «Криївці»**

* * *

Окрема подяка глядачів і гостей міста – колективам Гуцульщини, що власним коштом здолали сотні кілометрів засніженими та звилистими, бо з гір же, дорогами – з Франківщини, Надвірнянщини, Космача та присілків, Криворівні, Рахівщини.

* * *

Візити гуцулів звісно вийшли за межі Великої коляди, що, власне, і не дивує. Адже на Гуцульщині віддавна прийнято не лише "від хати до хати", а й навідувати або згадувати в радості тих, хто є в тяжкій хвилині. „Трембіта" також виступила у День Соборності на урочистих зборах військовослужбовців у Будинку офіцерів (колишня Народній дім, де було проголошено ЗУНР): не тільки коляда звучала, а й їхні візитівки – "Смерека", "Гуцулка". Після цього на запрошення членів товариства "Гуцульщина" В.олодимира Звонара та Володимира Тимчука діти колядували на центральному майдані Львова, біля пам'ятника Шевченку, де зібралося багато туристів та львів'ян, серед них і вихідці з нашого краю, які чекали колядників з краю. Слухачі щедро обдарували малих земляків за "файну колядочку" – подяки, солодощі, а хлопцям – ще й топірці від організаторів головного різдвяного фестивалю. Грамоту керівнику дитячого оркестру Івану Спасюку вручили і від Спілки офіцерів України (оркестранти завдяки рішенню генерала Юрія Думанського та за сприяння добродія Романа Кутного ночували у військовій казармі, де оцінили умови проживання сучасних військовослужбовців).

Світлина 9. **22 січня. «Трембіта» з Лазещини (кер. – І. Спасюк, дир. – І. Бунтушак) і подивовані та захоплені курсанти Академії сухопутних військ**

Світлина 10. **Гуцульських колядників радо і слухають, і нагороджують в центрі Львова на день Злуки (з грамотою СОУ – Володимир Тимчук, голова)**

Наступного дня гастролі продовжилися у львівській мерії (приймав гуцул Василь Павлюк, що з Дори), звідки дітей знову ж таки не відпустили без подарунків, а завершилися – у Генеральному консульстві Чеської Республіки, де всіх радо зустріли працівники консульства і особисто Давід Павліта.

Підтримали поїздку школярів на чолі з учителями Ганною Бунтушак, Мар'яною Делятин і директором Іваном Бунтушаком доброчинці краю Е. Зелінський, Ю. Звонар, Д. Манівчук, В. Кувік, В. Петрюк.

Світлина 12. **Традиційні меценати заходів краю**

* * *

Загалом подяку за сприяння проведенню "Великої (Гуцульської) коляди" оргкомітет вважав за потрібне зокрема також висловити: громадсько-патріотичному об'єднанню "Українська справа", суспільно-культурному товариству "Гуцульщина у Львові", громадському об'єднанню "Фестивальні ініціативи", чільникам УГКЦ, а також усім доброчинцям, хто любить музику, хто віддає себе організації та добрій українській справі.

* * *

Світлини: 1, 4, 5 – Олени Масляник, 7 – Володимира Тимчука, 9–11 – Івана Спасюка, 12 – Юрія Звонаря..

Світлини 10, 11. **Коляда у відповідь від секретаря Львівської міської ради Василя Павлюка, що з Дори (зліва); лазещинці у міськраді – береза Іванко ховає топірець і державні львівські гроші**

Гуцульська республіка. В Ясині відзначають 90-річчя приєднання гірської міні-держави до Великої України *

Ярослава Музиченко

Від містечка Ясиня найближче до гори Говерла. Тим воно й відоме шанувальникам вершин. Утім історична вершина міститься саме тут, у містечку, багатонаціональні мешканці якого у січні 1919 року проголосили Гуцульську Республіку з гербом-тризубом і жовто-блакитним прапором. Протрималася вона, зважаючи на невситимий «голод на землі» чотирьох держав-сусідів, доволі довго: півроку. І серед провідників проголошеної у 1939-му Карпатської України було чимало діячів Гуцульської Республіки.

Прощавай, Рускокрайна!

Наприкінці 1918-го розпалася Австро-Угорська імперія. Вільні народи творили власні держави. У Хусті у листопаді створили Руську народну раду, пов'язану з щойно проголошеною ЗУНР. Тоді ж створили свою Народну раду і ясинянці. Угорський уряд утворив для русинів-українців ціле міністерство, проте не зрозумів, що закарпатці хочуть жити у власній державі, а не в дивнозвучній автономії «Рускокрайна». Адже гуцули не забули, як угорські "пани" заборонили українську абетку, а в центрі Ясині встановили шибениці для «самостійників». У грудні представників Гуцульської Народної Ради запросили на конгрес у Будапешт. Там студент Будапештського університету, колишній офіцер австро-угорської армії Степан Клочуряк заявив, що гуцули планують «самі розпорядитися своєю долею». А саме: приєднаються до ЗУНР.

Щоб цього не сталося, угорці скерували до Ясині гарнізон із 600 вояків. Гірняки захищали рідний край творчо. «У різдвяну ніч з 6 на 7 січня гуцули під виглядом колядників прийшли на залізничний вокзал і захопили в полон той угорський гарнізон, – розповідає Е. Зелінський. – Усіх вояків роззброїли і відправили додому». Влада перейшла до Гуцульської Народної Ради, яка 10 січня проголосила на теренах Ясині та довколишніх сіл Гуцульську Республіку. Парламент обрав президентом Степана Клочуряка…

…До Народної ради Ясині входили 42 члени: українці, два німці й два євреї. У 20-тисячній Ясині мешкало понад 1300 євреїв і єврейська громада підтримала рішення про державні символи – тризуб, синьо-жовтий прапор, гімн і про приєднання краю до Української держави.

Міністерства серед лісу

У Гуцульській Республіці був свій парламент із міністерствами (військовим, дипломатичним, внутрішнім, господарським, лісовим і харчовим) і своя міліція. Сучасники зазначають, що в маленькій державі був дивовижний, чи не ідилічний, лад. Громадський суд вів староста містечка. Винним присуджував упродовж кількох днів допомагати потребуючим – рубати дрова вдовам, немічним і сиротам. Школи були українські, діяв народний хор, а в Народному домі читали лекції на цікаві теми. Дипломатичні зв'язки міні-держава підтримувала лише із ЗУНР. З закордоном – тобто Галичиною, торгували лісом. До Коломиї відправляли деревину, за те привозили хліб. Розплачувалися мадярськими кронами й українськими гривнями. Стежили, щоб убогі громадяни не були обділені харчами. За вирубкою лісу теж пильнували, аби не знищувати даремно дерев.

Державники не обмежилися власною свободою, а сформували армію на 1100 вояків і вирушили на Сигет, визволяти гуцулів Мараморощини. Добровольці дорогою звільняли Кваси, Бичків, Рахів. До них приєднувалися тамтешні селяни. Також приєдналися вишколені вояки УГА. У визволених селищах гуцули перебирали владу, призначали керівників і організовували міліцію. 17 січня майже без бою взяли місто Сигет. Нападу румунів ніхто не чекав. Можливо, тому двотисячне румунське військо захопило в полон близько 400 українців, серед них і вітця Клочуряка.

Гуцульські сотні

Тим часом Клочуряк з'їздив до Станіслава, де містився уряд ЗУНР, і передав рішення Гуцульської Республіки про приєднання до України. 21 січня в Хусті на Всекарпатському Конгресі делегати республіки поряд з іншими закарпатцями заявили про приєднання до Соборної України.

Румунські «шанувальники чужих земель» саме громили українське військо біля Сигета, а потім посунули до столиці Гуцульської Республіки. Утім Ясиня протрималася ще п'ять місяців. Захопивши нарешті містечко 11 червня, окупанти заарештували чимало членів Ради. Інші перейшли в підпілля, відійшли в гори в партизанські загони або ж приєдналися до Української Галицької Армії, в якій створили гуцульські сотні. Їх очолив Степан Клочуряк.

Угорці саме трохи вгамували свої апетити на Закарпаття, бо були зайняті ідеєю комунізму: 21 березня 1919-го більшовики захопили владу в Будапешті і протрималися до 6 серпня. Зате пожвавішали інші «гості». Західна Україна була окупована поляками, а на Закарпаття напали чотири держави: Польща (Міжгірщина), Чехія (Ужгород і Мукачів), Угорщина (Виноградів, Берегове), Румунія (на Мараморощину – Рахівщину). І Народна рада в Хусті була змушена прийняти рішення про приєднання до Чехії.

Крок до Карпатської Січі

8 травня делегати Руської Народної Ради поїхали до Праги і попросили уряд Чехословаччини прийняти Закарпаття на правах автономії. Прикметно, що ще в листопаді 1918-го новоутворена Рада русинів у США здійснила, як тепер кажуть, референдум, за яким дві третини численної закарпатської еміграції проголосували за входження до Чехословаччини на правах автономії, до якої увійшли б усі рутенські землі, зокрема Спіш, Пряшів і Мараморощина. У вересні 1919-го Сен-Жерменський мирний договір затвердив право Праги на Закарпаття. Відтоді Закарпаття майже 20 років перебувало у складі Чехословаччини, де українцям було набагато затишніше, ніж під Румунією, Польщею чи в СРСР. Тут діяли українські партії, працювали кілька вищих навчальних закладів, друкували часописи й книжки. Прикметно, що єдиний на Закарпатті осередок військово-спортивної організації «Січ» діяв саме в Ясині У березні 1939-го була проголошена Карпатська Україна. Чудодійне селище Ясиня постачало її і міністрами (С .Клочуряк), і комендантами (Д. Климпуш), і радниками (Д. Німчук) для президента А. Волошина. Тож коли випало закарпатцям першими виступити збройно проти фашистів, у лавах Карпатської Січі, серед її командирів, було чимало ясінців.

Війна за визволення не закінчилася у 1945-му для ясінянців. Д. Німчука, редактора газети «Свобода» й одного з командирів Карпатської Січі, убила служба безпеки Чехословаччини за сприяння КДБ. С. Клочуряка, громадянина Чехії, переправила до СРСР чеська «соціалістична» контррозвідка разом із радянським СМЕРШем. Після концтабору на Воркуті йому не дозволили поселитися в Закарпатті. Він помер у Чехії, в бідності. Урна з його прахом зберігається в доньки і чекає поховання в його рідній землі.

Зб. наук. пр., краєзн. розвідок, рефератів і публіц. матер. за результ. І наук. конф.
«Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки» (Ясіня, 20 жовт. 2012 р. Упор. – Тимчук В.Ю.)

Відсвяткували 90 років Гуцульської республіки *

Людмила Семенюк

Якось випала мені честь побувати на святкуванні 90-ї річниці створення Гуцульської Республіки. Спершу, по дорозі зі Львова із замилуванням я дивилася на те, що подарував нам, українцям, Господь Бог: чудові гори, полонини, міста і села, річки і потічки, а коли я потрапила у Ясіня, ще раз переконалася, що українська нація непереможна і невмируща.

Цю важливу для української державности подію в Ясінях розпочали святкувати 8 листопада 2008 р., аби завершити аж у січні. Організаторами свята виступили депутат Закарпатської обласної ради Антон Зелінський, депутат Рахівської районної ради Едуард Зелінський, координатор ГПО «Українська справа» на Рахівщині Василь Савуляк та уродженець Ясіня, заступник голови ЛОО Спілки офіцерів України майор Володимир Тимчук.

Через усе селище молоді гуцулята, одягнені у національні строї, пронесли величезний червоно-чорний прапор, який символізував незломний український дух місцевих жителів. Спочатку місцеві священнослужителі освятили меморіальну дошку та місце, де буде споруджено пам'ятник Президенту Української Гуцульської Республіки – Степану Клочуряку.

Але повернемося до історії. Гортаючи сторінки минулого Гуцульського краю, можна пишатися мужністю, героїзмом, відвагою та патріотизмом представників гуцульського краю. Прагнення до волі глибоко увійшло в серця ясінянців та й цілого гуцульського краю.

На руїнах Австро-Угорської імперії сформувалося кілька держав. 8 листопада 1918 року ясінці створили Гуцульську Народну Раду. Вони активно взялися за виконання різних форм діяльності для відродження рідної землі, відновлення народного господарства. Але важливим був інший поклик краян – на велелюдних народних вічах у містечках проголошувалося входження цих віковічних українських земель до ЗУНР. На Конгресі русинів, який відбувся 10 грудня 1918 року в Будапешті, ясінці рішуче виступили проти планів проугорських елементів включити Закарпаття до складу Угорщини і заявили, що гуцули «самі розпорядяться своєю долею». У відповідь угорський уряд надіслав до Ясіня 600 вояків, які встановили окупаційний режим. Ясінянський підпільний комітет організував повстанські загони, які в ніч з 7 на 8 січня 1919 року захопили в полон угорську залогу. Гуцульська Народна Рада Президентом обрала Степана Клочуряка, визначила секції та підсекції, наприклад військову очолив Вас. Климпуш. Внутрішній порядок забезпечували самі жителі сіл. Грабежів і злодіїв не було. Громадський суд чинив староста села і за сварки, пияцтво та інші негідні дії він "судив" винних на кілька днів рубати дрова вдовицям, престарілим, сиротам. Держава видала наказ, аби ніхто не смів знищувати марно ліси. Деревину можна було рубати, як чистку лісу, а кругляк – лише на будівництво хати. Закордонна торгівля велась деревиною. Її посилали до Галичини, вимінюючи на продукти. Харчова секція розподіляла продукти насамперед тим, хто терпів нестатки. Гуцульська Народна Рада дбала і про культурні запити населення: влаштовувалися гуляння й вечірки, де гуцулам читали лекції, створено народний хор, діти навчалися у школах рідною мовою. Керівники республіки прагнули все Закарпаття приєднати до ЗУНР.

Сайт «Майдан», 12-11-2008

Світл. 1.◊ **Гуцульська народна рада (листопад 1918 р.)**

Світл. 2.◊ **Учасники гуцульського повстання та визвольного походу на Сигіт (січень 1918 р.)**

Зб. наук. пр., краєзн. розвідок, рефератів і публіц. матер. за результ. І наук. конф.
«Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки» (Ясіня, 20 жовт. 2012 р. Упор. – Тимчук В.Ю.)

Гуцульська республіка – унікальна сторінка державотворення *

Володимир Піпаш

…Ще в 20–30-х роках XX століття Гуцульською республікою цікавилися видатні політики, як от президент Чехословаччини Томаш Масарик. Про неї, окрім мемуарів, були романи Уласа Самчука, Зіновія Кудея, оповідання Василя Гренджі-Донського.

…На початку листопада 1918 року в Ясіні створено загін місцевої міліції («Народну оборону», до 250 вояків) – щоб не допустити грабежів з боку угорських солдатів, котрі поверталися додому зі Сходу. «Народну оборону» очолив офіцер австро-угорської армії С. Клочурак, один із небагатьох ясінських українців, який мав вищу освіту.

8 листопада народні збори мешканців Ясіні та навколишніх сіл проголосували за возз'єднання закарпатської Гуцульщини з Україною та обрали Гуцульську Народну Раду (ГНР). До неї ввійшли 42 депутати. Це був законодавчо-представницький орган. Очолив Раду Степан Клочурак. Утворено й виконавчий орган – Головну управу; її комісії (військова, адміністративна, харчова, лісова, торговельна, шкільна) виконували функцію «міністерств». Угорську адміністрацію, жандармерію й прикордонну охорону було розпущено.

Урядові ЗУНР передали бажання ясінців возз'єднатись із Західно-Українською Народною Республікою. ЗУНР воювала тоді з Польщею, однак ясінцям пообіцяли допомогу.

Представники ГНР взяли участь у роботі Будапештського (10 грудня) та Сиготського (18 грудня) конгресів, які були скликані урядом Угорщини з метою визначення майбутнього Закарпаття. Ясінці найбільш різко виступили проти намагання залишити край у складі Угорщини.

Така позиція роздратувала угорський уряд Каролі. 22 грудня в Ясіню прийшов угорський жандармський батальйон. ГНР пішла у підпілля й на Різдво підняла повстання. У ніч із 7 на 8 січня 1919 року угорців – близько 500 військовиків – майже без бою захопили в полон. 10 січня ще одне багатотисячне віче підтвердило прагнення закарпатської Гуцульщини до возз'єднання із ЗУНР.

Перед «Народною обороною» постало завдання визволити Закарпаття. Із ЗУНР надійшла допомога добровольцями та зброєю.

Наступ розпочався 13 січня вздовж залізниці Ясіня–Сигіт. Піхоту прикривали два потяги, озброєні гарматами та кулеметами. За декілька днів були визволені всі українські населені пункти сучасної Рахівщини та лівобережжя Тиси (нині – на території Румунії). У Вишові (нинішня Румунія) визволителів зустріли урочистою процесією на чолі зі священиком, під синьо-жовтими прапорами. У визволених населених пунктах обирали старост, призначали військових комендантів. В установах запроваджували українську мову. Почали відбудову мостів, доріг, лісових промислів. Соціальну політику спрямували на підтримання малозабезпечених верств. Зокрема, худоба, продукти із військових складів передавались солдатським удовам і багатодітним сім'ям.

Ввечері 16 січня, після бою у передмісті — на залізничній станції Комора, взято місто Сигіт. Українно-угорсько-єврейське населення міста вивісило у вікнах білі та синьо-жовті прапори. Військо рухалося далі, щоб перешкодити намірам мадьярів розігнати всезакарпатські збори, які планувалось скликати у Хусті 21 січня (збори таки відбулися: 420 делегатів голосували за возз'єднання Закарпаття з Україною). Однак на передові пости «Народної оборони» за 10…12 кілометрів від Сиготі 17 січня напала румунська дивізія, яка базувалася у Бая-Маре. Почалися бої. Сили були нерівні. Вранці 18 січня із Сигота вдалося евакуювати один ешелон із гуцульським військом, а другий зупинився у Коморі, бо румуни розібрали колію. Під час бою загинули 18, поранено 39 українців, чимало потрапили у полон.

Підбадьорені подіями у Сиготі, угорці підняли заколот. 19 січня у Рахові вбито старосту П. Попенка і захоплено центр міста. Та на станцію прибув потяг з гуцульським військом з-під Сигота. Заколотників розігнали. Невдовзі Рахів довелося залишити, він став буферною зоною між територією, окупованою румунами, та Гуцульською республікою. Її передові пости стояли у передмісті Рахова – Устєріках.

Гуцульська республіка почала мирне життя. Велися лісове господарство, торгівля із ЗУНР. Звідти та з УНР, в обмін на ліс, а також у кредит, надходили продукти, гас, сірники, книжки тощо. Найбіднішим мешканцям їх виділяли задарма. До Станіслава та Коломиї щодня ходили поїзди. У школах навчання велося рідною мовою, пенсіонери отримували пенсію.

У травні 1919 року поляки відкинули війська ЗУНР за Збруч, і Гуцульська республіка втратила прикриття зі сходу. Тоді ж румунські війська рушили на її територію, яку, за рішенням ГНР, здали без бою. Це себе виправдало, бо спершу румуни не застосовували репресій. Вони почалися 11 червня 1919 року, коли румуни довідалися, що Головна управа прийняла меморандум до Руської (Української) Ради в Ужгороді з проханням, щоб Гуцульщина й Закарпаття приєднались до Чехословаччини (возз'єднання з Україною було неможливе).

Більшість керівників ГНР та Головної управи заарештували. Однак авторитет цих людей був такий високий, що румуни були змушені їх звільнити (окрім Степана Клочурака), й вони працювали в місцевій адміністрації. 30 серпня 1920 року на зміну румунам прийшли чехи. Та ще певний час в Ясіні існувало самоуправління – з колишніх діячів Головної управи.

Гуцульська республіка – українське державне утворення, що виникло з народної ініціативи. І хоча поставлена тоді мета не була досягнута, однак існування республіки має велике історичне значення. Населення закарпатської Гуцульщини отримало досвід національно-визвольної боротьби, остаточно усвідомило себе українцями. Суттєвих проявів русинства, у тому числі політичного, від місцевих жителів не виходило. Прості мешканці Рахівщини і нині ставляться до феномену русинства як до вибриків «платної антиукраїнської агентури». До речі, Рахівська райрада різко засудила рішення Закарпатської облради про визнання «національності русин», оголосивши про його нечинність на території району.

Голос України, 11 лютого 2009 р.

Монумент на тлі епохи: Відкрито пам'ятник президенту Гуцульської Республіки *

«Ми незнані, але нас пізнають. Нас мають за мертвих, але ось ми живемо. Нас карають, але ми не вмираємо». Слова ці, мовлені майже дві тисячі літ тому святим Павлом до коринтян, суголосні нашому часові, бо вони – до нас і про нас, в Україні і поза нею сущих.

Історична пам'ять вертає й до мого закарпатського народу, що у самому серці Європи був запертий у льох. Чи не найяскравішою сторінкою боротьби закарпатців за свою незалежність стала історія Гуцульської Республіки.

Гуцульська Республіка виникла в тій частині Карпат, яка була в самому центрі Європи, проте, перебуваючи на краю української етнічної території, мусила витримувати тиск «державних» румунів і мадярів, які всіма способами намагалися задушити прообраз молодої демократичної держави. Демократичні форми управління, культивовані керівництвом цієї країни, й досі викликають захоплення і гордість.

Коріння волелюбного гуцульського духу сягає часів опришківства Олекси Довбуша; гуцули брали участь у походах козаків, допомагали повстанцям... Упродовж віків намагались позбутися ярма, накинутого сусідами, для котрих благословенне Богом Закарпаття завжди було ласим шматочком.

Хрещеною матір'ю Гуцульської Республіки стала ЗУНР, що виникла на уламках Австро-Угорської імперії. Спорідненою є доля цих двох республік: і галичани, і гуцули, взявшись за зброю, прагнули возз'єднання в соборній Українській державі. Бійці УГА допомогли братам у створенні війська, Січові Стрільці поклали голови за свободу карпатського люду…

Угорська корона намагалась утримати українські землі. Переконавшись, що закарпатські українці більше не бажають жити в Мадярщині, будапештський уряд іменував міністром русинів-українців Ореста Сабова і виготовив законопроект про автономію так званої Руської Крайни. А для обговорення цього документа на 10 грудня 1918 року із Закарпаття в Будапешт скликали делегації. З Ясіні прибули вісім делегатів на чолі з головою Гуцульської народної ради Степаном Клочураком. Представники Гуцульщини та інших районів краю були проти подальшого входження до складу Мадярщини. Вони висловлювалися проти панування мадярів на Закарпатті, прагнули возз'єднання з братами, щоб жити в Україні. Делегація Ясінської ради (С. Клочурак, Д. Іванюк, І. Климпуш, І. Тимчук, С. Клочурак (ст.), К. Рощук, Ю. Кабанюк, М. Біланюк) підтримала пропозицію Юлія Бращайка, який заявив, що більшість делегатів не погодяться з підготовленим угорським урядом маніфестом, бо «український народ Закарпаття дивиться в інший бік». «Дарма, панове, тут не поможуть жодні маніфести, наш народ домагається приєднання до України, до своїх братів».

Делегати-українці з Мараморощини в Сиготі проголосили: «Нам не треба нічого від Мадярщини! Хай живе Україна!». І. Марусяк-Кузьмич закінчив промову словами: "Як для румунів Румунія, для поляків Польща, так для українців Україна! Хай живе наша держава Україна!"

18 грудня 1918 року інтелігенція мадярського Сигота скликала з'їзд делегатів Мараморощини, щоб обрати Сигітську народну раду. Коли виступали Михайло Бращайко та Августин Штефан із Рахова, Степан Клочурак і Василь Климпуш з Ясіні, Василь Йосипчук із Великого Бичкова, присутні одностайно вигукували: «До Києва хочемо!». Цей з'їзд уповноважив готувати в Хусті Всекарпатський конгрес на 21 січня 1919 року, який вирішив би раз і назавжди долю закарпатців: возз'єднання з Україною. Члени Сигітської Народної Ради і учасники присягнули на синьо-жовтому прапорі перед церквою Різдва Пресвятої Діви Марії...

Гуцульська Народна Рада складалася з чотирьох секцій (міністерств) та підсекцій: військової, дипломатичної, внутрішньої, господарської, лісової, харчової та інших. Прапор Республіки прийнятий синьо-жовтий.

2 січня 1919 року в Станиславові відбулося врочисте засідання Національної ради Західної України, де проголошено об'єднання Західної України з Наддніпрянщиною. Степан Клочурак від імені закарпатських гуцулів-українців проголошував: «Ми були завжди свідомі того, що ми частина українського народу. Про це споріднення наш народ ніколи не забував, хоч був віками відрізаний від своїх братів... Я щасливий, що мені припала велика честь від імени угорських українців передати вам їхню тверду волю приєднати до України землю, на якій вони споконвічно живуть, як невід'ємну частину України».

С. Клочурак згадував, що в січні 1919 року в Підволочиську мав зустріч із С. Петлюрою, головним отаманом, який «жваво цікавився нашою участю у визвольному русі й тішився, що наш народ рішуче висловився за приєднання до України. За цієї нагоди я запитав головного отамана, чи уряд Української народної республіки не допоміг би нам, гуцулам, харчами. Він зразу звернувся до одного зі своїх співробітників і спитав, чи така допомога харчами була б можливою. Ми з України одержали декілька вагонів хлібної муки, яку привезено в білих мішках з написом «Україна». Місцеве населення довго зберігало ті міхи як доказ багатства землі України. Уряд УНР за надіслані харчі не вимагав ніякої заплати: то був дар України гуцулам. Поки Гуцульська Республіка мала пряме сполучення з Україною, її населення було забезпечене харчами».

Тим часом в Ясіні і в сусідніх селах панували зразковий порядок і спокій. Між Ясінею і Раховом налагоджено залізничне сполучення, а між Ясінею, Станиславовом і Коломиєю курсували щоденно пасажирські поїзди. В усіх школах відбувалося навчання, пенсіонери діставали пенсію, а потерпілі від війни – допомогу.

Після повернення зі Станиславова Степан Клочурак разом з Іваном Климпушем інформували раду і населення про Маніфест, виданий урядом ЗУНР, в якому вимагалося, що до України мають бути приєднані всі землі колишньої Австро-Угорщини, де живуть українці, тобто Закарпаття, Буковина, а також частина Мараморошського повіту, що на лівобережжі Тиси (нині в Румунії).

Усе це не подобалось урядові Мадярщини, і він надіслав до Ясіні 600 вояків-"сейкелів" для наведення порядку. Але Гуцульська Народна Рада діяла по-своєму. За два дні перед Різдвом Христовим на таємній нараді було домовлено, що на Святий вечір її члени підуть "колядувати".

Того ж вечора створили повстанські загони з добровольців, а на третю годину ранку 7 січня 1919 року з деякими перестрілками було взято у полон 504 мадярських вояків.

Наступного дня повстанці та стрільці Української галицької армії взяли залізничні станції Кваси, Білин, Рахів, Берлебаш, Трибушани. З боями звільнено села Вишову, Боршу, Кречунів, Миково (нині в Румунії), Великий Бичків та інші. Місцеве населення зустрічало Гуцульську армію хлібом-сіллю та церковним дзвоном.

Гуцульська армія поповнювалась добровольцями. У двох куренях — тисяча стрільців. Ще один формувався у Великому Бичкові для походу на міста Тячів і Хуст.

Основні сили повстанців зосередилися під містом Мараморoський Сигот. Найбільші бої відбулися в його передмісті – на залізничній станції Комора. Після поразки під містом сейкелі втекли з нього. Населення Сигота – українці, угорці, євреї – щиро вітало переможців. На багатьох будинках було вивішено синьо-жовті прапори.

Однак керівництво армії дещо втратило пильність, бо до Хуста значних угорських сил уже не було. 21 січня на передові пости, за 10…12 кілометрів від Сигота, напали румунські регулярні війська. Добре озброєна й переважаюча кількістю румунська дивізія перемогла. Багато стрільців із гуцулів і галичан загинули в боях, а ще більше потрапили в полон. Лише до 170 людей змогли врятуватися, прорвавшись поїздом у напрямку до Ясіні через села, в яких підняли бунт угорсько-німецькі буржуазні радикали, дізнавшись телеграфом про невдалий бій гуцулів під Сиготом.

Тоді румуни окупували Великий Бичків, Луг, Хмелів. В інших селах за підтримки румунських військ була відновлена влада угорської буржуазії. Почався терор. Людей били, катували, розстрілювали.

Хоча Гуцульська армія була розбита, республіка протрималась до червня 1919 року. На довше не вистачило озброєння та набоїв. Через якийсь час з волі західних держав край було внесено до складу Чехословацької Республіки...

...Гуцульська Республіка стало передтечею виникнення Закарпатської України у 1939 році.

Світлина 1. **Брати Зелінські та М. Мушинка в Хусті на 70-літті Карпатської України**

А керівник Гуцульської Республіки С. Клочурак після багатьох життєвих випробувань став міністром в уряді Закарпатської України під проводом Августина Волошина. Брав активну участь у 1919–1930 роках у налагодженні господарського життя на нинішньому Закарпатті. Організовував осередки «Просвіти», редагував газети «Русин», «Народ», «Вперед», «Українське слово», «Земля і воля». У 1939 році був членом сойму Карпатської України. Після окупації угорськими фашистами Карпатської України жив у Празі, де організував допомогу біженцям із Карпатської України. У 1945 році заарештований радянською контррозвідкою. Перебував разом із Августином Волошином у Лефортовській тюрмі в Москві, а до 1956 року – в концтаборі. Повернувся до Праги у 1956-му. Опублікував спогади «До волі». Помер у Празі 1980 р.

...Існування в 1918–1919 роках Гуцульської Республіки – яскравий приклад віковічного прагнення українців Закарпаття жити в єдиній Українській державі. Ніякі заполітизовані «новоідеї» не мали і не мають під собою ніякого ґрунту, бо назва «русини», традиційно використовувана для самоназви «українці» на Закарпатті, не має нічого спільного з політичним русинством, яке підігрівається із-за меж нашої держави.

Не забувають славну минувшину мудрі гуцули, котрі величним пам’ятником у центрі Ясіні пошанували президента Гуцульської Республіки Степана Клочурака.

Світлина 2. **Дмитро Ватаанюк, голова СКТ «Гуцульщина»**

Світлина 3. **Василь Коржук, заступник голови СКТ «Гуцульщина»**

Усі витрати взяла на себе селищна рада, хоча в бюджеті району свого часу виділено відповідні кошти, але новою владною командою вони були використані на ... каналізацію. На відкриття пам'ятника Степанові Клочураку прибули делегації з Києва, Праги, Пряшова, Львова, Верховини, Мукачевого, сусідніх сіл, а от з обласного центру – Ужгорода – ніхто не приїхав…

Тим часом ясінський селищний голова Едуард Зелінський із братом Антоном не шкодували ні грошей, ні часу, щоб пришвидшити зведення пам'ятника. Запросили поважних гостей. І от Ясіня щиро вітає виступи онуки Степана Клочурака Любові Свободової із Праги, академіка НАН України, професора Миколи Мушинки із Пряшева, голови Всеукраїнського об'єднання гуцульських товариств Дмитра Ватаманюка з Верховини, свого знаного земляка – Надзвичайного і Повноважного Посла України Ореста Климпуша із Києва, голови гуцульського товариства Василя Коржука зі Львова, автора пам'ятника – скульптора, професора Михайла Беленя, хору «Боян»... Місцевий священик Іван Лофердюк – небіж Степана Клочурака – освячує пам'ятник своєму видатному вуйкові. Академік Микола Мушинка презентує друге доповнене видання своєї монографії про Степана Клочурака «Лицар волі». Однак і тут не обходиться без конфлікту – Рахівська районна рада не виділила на презентацію в Ясіні жодної книжки із проспонсорованого нею тиражу через уже згадувані міжпартійні чвари. З постаменту дивився на цю метушню герой Гуцульської Республіки та Карпатської України Степан Клочурак і наче мовить Шевченковим заповітом: «Обнімітесь, брати мої…».

Олександр Масляник, Василь Нитка
Голос України, 2012 р.
Львівська пошта, 24 січня 2009, №7(745)

Світлина 4. **В. Гаюк (Львів), В. Тимчук (Львів), М. Мушинка (Пряшів), В.Коржук (Львів), М. Белень (Рахів) після відкриття пам'ятника С. Клоракові**

Віват, маестро! *

Подію, яка відбулася в останню неділю квітня 2012 року, можна назвати вернісажем творчості, хоча і стосується вона однієї людини – Василя Дмитровича Калинюка, Заслуженого працівника культури України і дійсно талановитого музики з діда-прадіда, гуцульського маестро в повному розумінні слова, який своєю творчістю, доробком збагатив культуру нашого народу, української держави, підніс її до нових висот і цим здобув собі визнання і всенародні шану не лише у свої сімдесят п'ять, а набагато раніше. І здобуває далі, бо продовжує творити, можна сказати, знаходиться у зеніті піднесення.

День народження Калинюка припадає на 6 січня. Аби не відволікати краян від відзначення різдвяних свят, творчий вечір присвячений його 75-річчю перенесли на більш зручний час. І цей захід відбувся у районному Будинку культури під повний аншлаг.

Вшанувати гранда гуцульського музичного мистецтва, віддати належне його багаторічній і багатогранній творчості, прийшли численні шанувальники його таланту, учні, яких виховав у музичних школах, односельці з Квасів, де народився, та Ясіня, де працює, а також рахів'яни і великобичківці, виконавці його творів з Ужгорода, Львова та Києва. Музику нашого гуцульського маестро знають і виконують, її возвеличують, як і автора. Це було видно з бурхливих оплесків, якими аудиторія вітала виконавців, а також букетів весняних квітів, якими засипали їх та ювіляра. Зрозуміло, що на їх честь лунали вигуки „Біс", „Віват, ювіляре", „Віват, маестро!"…

А розпочався творчий вечір звуком трембіти, яким закликав до урочистості один із учасників народного самодіяльного оркестру гуцульських інструментів районного Будинку культури. Ведуча свята – директор Ясінянської дитячої школи мистецтв Ганна Жураковська, привітавши глядачів, ювіляра, зарядила їх на феєрію музики і співу, запального танцю, яким глядацьку аудиторію того дня заворожили Заслужений державний Закарпатський академічний хор (керівник – Заслужений працівник культури України Наталія Петій-Потапчук), Заслужена хорова капела України „Боян" ім. Євгена Вахняка зі Львова (художній керівник Василь Чучман), дитяча хорова група школи мистецтв ім. Миколи Леонтовича з Києва (художній керівник – директор школи Світлана Сварич-Процюк), народний ансамбль пісні і танцю „Лісоруб" з Великого Бичкова (художній керівник – Володимир Шепета, балетмейстер – Заслужений працівник культури України Мирон Герлан), артистка Київського академічного театру опери і балету Галина Грегорчак, дует Тетяни та Сергія Раховських з Ужгорода, чоловічий квартет Рахівської дитячої музичної школи, зведений ансамбль викладачів шкіл естетичного виховання району (концертмейстер Єва Гарапко та Галина Стефко), викладачів Великобичківської ДМШ, солістка Ольга Кузьмик. Наповнювали душу і серце живильною енергією твори в обробці В. Калинюка „Величальна", „Летіла зозуля", „Яблуневий клин", „Довбушеві гори", „Краю мій, розмаю", „Ой на горі, на горі", „Летять галочки", „Чи ти, ненько, чула", „Полонинські забави", „Вівчарські співанки", „Материнська ватра", „Молодичка-чарівничка", „Музиченьки", „Моя Верховина", „То заграй-ко, музиканте", „Миле серцю село", „Смерековий вальс",

„Заспівай, вівчарю, пісню", „Повстанем", „Ой на ставку, на ставочку", „Вірую". А музичний твір „Коляда, колядниця", який цьогоріч звучав під час XIII фестивалю „Велика коляда" у Львові, виконав зведений хор усіх учасників недільного дійства.

…Були також і численні відзнаки, подарунки, букети квітів, щирі поетичні і словесні вітання, побажання ще довго і натхненно творити на славу Гуцульщини, України, нашого народу…

А він – замріяний, такий простий і доступний, не заворожений успіхом, немов би потрапив у прожиті роки, щиро дякував за щирі побажання, пошанівок своєї скромної праці, за увагу, яку в нас приділяють музичному пісенному мистецтву. Людям, котрі його творять, побажав, аби так було й надалі й додав: "Ме-не з музикою єднає вічна любов. Їй я служив, служу і буду служити допоки не зімкнуться очі…". І саме за це всі учасники творчого вечора співали ювіляру, музиці, якій присвятив усього себе, „Многая літ".

Василь Бойчук
«Зоря Рахівщини», квітень 2012 року

„Життєвий увиванець" додасть життєвої наснаги у скарбничку душі Марії Рещук *

Вік людини вимірюється не роками, а бажанням творити. У ясінчанки Марії Ладиславівні Рещук – художнього керівника дитячого самодіяльного хореографічного ансамблю „Гуцулятко" та юнацького танцювального колективу „Гуцульські барви", це бажання не згасає, незважаючи на те, що ця весна постукала до неї 75-річним ювілеєм у житті й багаторічним стажем трудової діяльності.

Аматор народного танцю, котру свого часу запрошували у танцювальну групу хору імені Г. Вірьовки, з гордістю популяризує народне хореографічне мистецтво нашого краю, постійно перебуває у пошуку ідей щодо створення нових постановок, вибору репертуару. І більшість із власних здобутків згадані колективи продемонстрували під час творчого вечора ювілярки «Мій життєвий увиванець», який відбувся 21 квітня, на сцені селищного будинку культури. Подякою за плідну працю та активну життєву позицію М.Л.Рещук були вітання, відзнаки, подарунки і квіти від влади, колег, громадськості.

22 роки натхненна праця відмінника освіти України приносить щедрі мистецькі плоди, а ясінянські хореографічні колективи, в яких займаються діти різних вікових категорій, з гордістю популяризують запальні гуцульські танці. Навчаючи їх, наставниця звертає увагу не лише на те, як кожен окремий учасник володіє відповідними рухами, а старається дати навички поводження на сцені, артистизму, навчити партнерству, виробити в парах те, що називається станцьованістю. Все це разом узяте її вихованці старалися продемонструвати під час відзначення ювілею улюбленого керівника, створивши на сцені справжнє свято, даруючи і глядачам, і собі радість. Доповнили кількагодинну концертну програму виступи колег Марії Рещук з районного Будинку дитячої та юнацької творчості: директора закладу Володимира Томащука, керівників гуртків художнього слова Тетяни Козуряк і Наталії Назарик, вокальних – Надії Кузюк, а також вихованців Марії Томащук – юних вокалісток Ольги Ворохти, Ганни Шміляк та ансамблю „Джерельце", акробатичного колективу „Авангард" (керівник Олена Мамедова). Музичні вітання адресували ювілярці також педколектив Ясінянської ДШМ, баяністи Андрій Ключівський і Юрій Гаврилюк, вокальний ансамбль „Цвіт калини" Чорнотисянського СБК, співачка з Лазещини Ганна Спасюк.

І далі прославляти селище творчими здобутками, плідно працювати над примноженням надбань культурно-духовної скарбниці краю побажав односельчанці, колективи якої є візитівкою селища і району, голова райдержадміністрації Дмитро Андріюк. Він подякував їй за надзвичайний талант, який по життю кріпить сила духу й самодостатність характеру.

…Вітання Марія Ладиславівна приймала зі сльозами на очах, з тремтливо-ніжною посмішкою і вселенською любов'ю у очах. Своєю незбагненною енергією змушувала аудиторію бути співучасниками концертного дійства на її честь. Людська шана була подякою за плідну працю 75-річній, сповненій творчих задумів, ювілярці. А дружні привітання додадуть життєвої наснаги у скарбничку її душі.

Ярослава Пилип'юк
«Зоря Рахівщини», травень 2012 року

Пісня серед літа. Презентація книги «Художники Закарпатської Гуцульщини» *

Стигле літо ходить ґрунями-горами довкола Рахова, буяє травами, п'янить чебрецем і м'ятою. Ця пишна пора з диво-цвітом принесла Божі свята Петра і Павла. Співпало, що цього дня відбулася презентація книжки-альбому «Художники Закарпатської Гуцульщини», яку видали рахів'яни підприємець-меценат Юрій Бендак і почесний громадянин Рахова журналіст Олександр Масляник…

У презентованій книжці-альбомі уперше зібрано під одну обкладинку відомості про життя і творчість 37 митців нашого неповторного в поетичній красі та епічній величі Карпатського краю. Вони різні за стилем і філософією, манерою письма, способом творення, але поєднують достоту сакральне поклоніння рідній землі, драматичні візії світу і буття, її величність артсофія.

На свято, крім майстрів пензля, завітали головний редактор „Гуцульського календаря" Калина Ватаманюк (смт. Верховина), віце-президент світового християнського конгресу Володимир Гаюк та член національної Спілки художників України Олександр Гав'юк (Львів), журналіст, письменник Олександр Гаврош (Ужгород), поетеса з Руського Керестуа (Сербія) Саманта Рац-Стоїлкович, художники Микола Коваль (Чехія), Микола Ворохта (Одеса), Василь Пилипчинець (також журналіст) та уродженець Ділового Ігор Луценко, краєзнавець, автор книги „Закарпатська Гуцульщина" Володимир Піпаш (Ужгород), , голова райоб'єднання художників „Карпатські кольори" і громадський діяч з Міжгір'я Михайло Дерич, журналіст Василь Гейніш (Буковина), депутат районної ради і меценат Василь Шорбан й інші відомі люди краю.

…Якщо про Йосипа Бокшая з Кобилецької Поляни, відомого корифея Закарпатської школи малярства, знають у Європі і світі, то про таких як Ганна Волошин, Володимир Руснак, Марина Ліщук, Петро Дудчук, Ріта Мініх, Василь Титор – лише у краї та ближньому зарубіжжі, роботи яких випадково потрапили до приватних колекцій…

Цікавими, колоритними, зі спогадами і подяками, були виступи міського голови Ярослава Думина, голови львівського товариства „Гуцульщина" Василя Коржука, голови Всеукраїнського товариства „Гуцульщина" Дмитра Ватаманюка, селищного голови Ясіня Едуарда Зелінського, рахів'ян художника Івана Доробана, скульптора Юрія Гав'юка, дизайнера уродженця Богдана Миколи Дем'яна, різьбаря Юрія Павловича, художниці Василини Зейкан, письменника-гумориста з Румунії Дмитра Коренюка, художника з Міжгір'я Василя Шиндри та інших…

– Як голова міста, чесно зізнаюся, що відкрив для себе, як і багато присутніх, нову сторінку талановитих митців, моїх земляків, за що щиро вдячний авторам, – сказав Я. Думин. – У місті багато зроблено, але ще більше треба зробити. В першу чергу – будівництво гуцульського музею, щоб не загубилася безцінна культурна спадщина самобутнього гірського краю.

– Сьогоднішня презентація – подія в культурному житті Рахова, – поділився думками Юрій Павлович. – Приємно, що влада всіляко підтримує і сприяє творчим ідеям, а, значить, музею в місті бути. Віддам до гуцульської скарбниці і власні доробки.

Пан Ю. Павлович вручив О. Маслянку виготовлену власноруч мосяжну бартку, а голова Львівського товариства „Гуцульщина" В. Коржук – найвищу нагороду „Заслужений гуцул" Ю. Бендаку.

У розмові з митцями слова і пензля виробився чіткий нотний стан, залишається розкласти ноти, щоб мелодія культурного життя краю була такою ж барвистою, запальною, захоплюючою, як гуцулка, співанка, коломийка. То ж збираймо старовинні речі, все, що варто нашої історії – від кінських підков, бербениць, ґеліток, мірок, вишивок, ткацтва, іншого рукоділля, гуцульську ношу тощо.

І як тут не згадати гарні слова з передмови книги-альбому „Художники Закарпатської Гуцульщини", гарно і добротно оформленої у львівському видавництві „Тиса": „Ми ніколи не зможемо сказати, чим вона достеменно є для нас, з чого починається і як триває – наша незбагненна й осяяна особливим теплом і тремтом, любов до рідного краю. Вона екзистенційна, несподівано трансцендентальна, і так, як і Бог, проявляється у вигляді дару, щоб тривати вічно. Людина ніколи не матиме прямого доступу до цих таїнств. Однак їй даровано унікальний шанс навчитися сповна сприймати сей найвищий дар і відтворювати його словом, пензлем чи різцем"...

Повертався зі свята з думками про рідний край, його людей. Перебирав прізвища художників з книги-альбому: Микола і Степан Козураки, Михайло та Юрій Кузуки, Микола та Михайло Ворохти, Василь Скрипка, Микола Тушер, Йосип Ягнюк, Микола Юращук, Ярослав Савіних, Юрій Писар, Василь Титор, Василь Нямищук, Петро Дудчук, Марина Білак... Хіба всіх назвеш?

Місяць повний пестив літо, бо завтра з косами – на сінокіс, з бисагами-тайстрами – на полонину, до дробів. А завтра-позавтра з'явиться нова ідея, новий малюнок, нова книжка про цих твердих гуцулів, як ялівець – не загнути, не зламати. А коли вже беруться за діло, то роблє, роблє...

Місяць показав личко трохи-трохи, а потім усміхався на усе лице до дбайливих, талановитих ґаздів. Та й літо цвіло так красно, пахло так духмяно-духмяно.

Іван Волощук

Світл. 1, 2.◊ **Коцка Андрій (1911–1987): «На Гуцульщині» (1975 р.) і «Весна в Ясінях» (1966 р.)** (зі сайту Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки)

Світл. 5.◊ **Ріта Мініх: «Перевал перед Ясіня» і «Політ над Стогом»** (з архіву митця)

Гуцульська метрополія *

Закарпатське селище Ясіня відоме бунтарською вдачею, гірськолижним курортом та …

Навіть для ужгородця Ясіня – крайня точка рідної географії, а для якого-небудь донбащука або харків'янина – тим більше. З обласного центру доводиться трястися автобусом, щоб за сім годин подолати 250 км, значну частину з яких – крутими серпантинами вздовж норовливої Тиси. Але така мандрівка буде винагороджена.

Земляки Довбуша

Люди живуть у цих високих горах переважно у вузенькій долині вздовж річки. Хата до хати на довгі кілометри туляться одна до одної. Тож не дивно, що селище Ясіня і нині довше за Ужгород. А в 1921 році воно з 9370 мешканцями було на третину більшим за райцентр Рахів і лише вдвічі поступалося Ужгороду та Мукачевому.

Місцеві краєвиди заворожують. Саме тут знаходяться найвищі вершини українських Карпат – Говерла та Петрос. Тут і найвідоміший гірськолижний курорт Закарпаття – полонина Драгобрат, де катаються на лижах ще навіть у травні. Саме звідси Чорна Тиса несе свої води в голубий Дунай. Від чистого повітря аж розпирає легені. Ось воно перед вами – серце Гуцульщини в усій красі та первозданності!

Тут навіть історія розвивається своїми маршрутами. Перша письмова згадка про Ясіню датована понад півтисячі років тому. Заснували селище гуцули з галицького боку гір, про що свідчать чимало місцевих назв: гора Буковинка чи урочище Криворівня. За легендою, галичанин Іван Струк пас на цьому боці овець, але раптовий глибокий сніг завадив йому перегнати отару додому. Тож він зробив з ясена кошару для овець, а сам подався до своїх. Коли повернувся, застав отару цілою і неушкодженою, та ще й із приплодом. На знак вдячності Богові він спорудив дерев'яну церквицю, яку прозвали Струківською. А ясен відтоді став символом селища і його назвою. І нині на гербі Ясіні – вівчар Струк, зелене дерево та отара.

У середньовіччі перехід через гори часто практикували під час втечі від пана чи закону. Карпати великі, місця всім вистачить. Тим паче коли за сусіднім верхом хоча й інша держава, а люди свої, гуцули. Тож приростала Ясіня з Буковини та Галичини людьми вільними, які не звикли схиляти голови. Не дивно, що саме Ясіня стало однією з головних баз славного Олекси Довбуша. На згадку про відомого ватажка в Ясіні залишилися урочище Білі хрести і капличка Довбуша 1745 року, споруджена його коштом.

Республіка Гуцулія

У 1918-му тут вибухнуло справжнє повстання, відоме під назвою «Гуцульська республіка». Озброєні гуцули напали на угорське військо, яке їх значно переважало, обеззброїли його і взяли владу в свої руки. Півроку в самому серці Європи стояла незалежна Гуцулія, обпалена полум'ям Першої світової війни. Ясіня стала столицею. Ясінський гуцул та австро-угорський офіцер С. Клочурак, президент Гуцульської республіки, підписав із Західно-Українською Народною Республікою Акт возз'єднання.

Щоправда, сталося інакше, ніж гадалося, бо нашу долю вирішували чужі й далекі країни. Тож Галичину Антанта віддала Польщі, а Закарпаття – Чехо-Словаччині. Однак ті півроку української Гуцульщини із синьо-жовтими прапорами вже не вдалося нікому затерти. Рахівщина стала оплотом українства у Карпатській Україні. Гуцули були в перших рядах «Карпатської Січі», а Ст. Клочурак, брати Климпуші, Бандусяки та Німчук стали провідними діячами української держави закарпатців. Доречно згадати ще двох ясінянських гуцулів.

Світл. 1.◊ **Члени Української народної ради в Ясіню Юрій Кабалюк і Олекса Янчіюк** (по краях) **із парламентарями Сиготу**

Олекса Борканюк, хоч і комуніст-інтернаціоналіст за Чехо-Словаччини, гостро критикував богемізацію Закарпаття і тримався твердої української свідомості.

Олекса Кабалюк у часи тотальної мадяризації греко-католицької церкви очолив православний рух.

Світл. 2.◊ **Сербський єпископ Досифей у супроводі арх. Олексія Кабалюка під час пастирського візиту. Ясіня, 7.7.1926 р.**

Чимало ясінянців були і в лавах УПА.

Світл. 3.◊ **По один бік фронту: упівці та ведмеді (1945 р.)**

Ясіню називають найбільш національно свідомою в області: тутешня футбольна команда «Говерла» грає в чорно-червоних кольорах українських повстанців.

Соборність під Говерлою

…У книжковій шафі кабінету селищного голови зауважую три поважні історії: Гуцульщини, України та Європи. Цілком сучасно! На столі у голови – «Календар українця» з великим портретом Степана Бандери. Ще один портрет – Тараса Шевченка – на стіні…

Ліс і туризм

Світл. 4.◊ **Заготівля лісу**

Дві речі здавна тримали Ясіню: ліс і туризм. На тутешню деревину був великий попит. З неї виготовляли меблі, музичні інструменти, кораблі – роботи не бракувало. Гуцули плотами сплавляли ліс по Тисі. Коли пів-Закарпаття емігрувало до Америки в пошуках заробітку, з Ясіні виїхали одиниці. Гуцули мають дивовижну прив'язаність до свого краю, попри складні умови тутешнього життя. «У нас родиться тільки смереки. Ну й діти», – жартують ясінянці. Тутешні хати не стоять замкненими. Народжуваність переважає смертність. Населення в Ясіні зростає.

Світл. 5.◊ **Ризовка лісу**

Колись прикордонне селище у високих горах приваблювало сюди австрійських, угорських та чеських туристів. І не тільки краєвидами, а й самобутніми звичаями, яскравим одягом, майстерним ремеслом. За Чехо-Словаччини тут навіть відкрили різьбярську школу.

…До Івано-Франківська ясінянцям значно ближче, ніж до Ужгорода. Тому їздять туди не тільки вчитися, а й за покупками чи лікуватися. Я згадую почуту в Ясіні репліку, що галичани їм рідніші, ніж гайналі (так гуцули іронічно називають закарпатських долинян). І твердий блиск очей співрозмовника, що коли Закарпаття гратиметься в «автономії», Рахівщина приєднається до Івано-Франківщини. Зрештою, якщо колись до підніжжя Говерли їздили столичні європотяги «Прага – Ясіня» чи «Будапешт – Ясіня», то до Ужгорода звідси залізницею ви нині не дістанетеся. А ось до Львова, Чернівців чи Івано-Франківська – будь-ласка.

Не побачити в Ясіні Струківську церкву – це все-одно що приїхати на Драгобрат взимку і не застати там снігу. Дерев'яна п'ятизрубна церковця, споруджена гуцулами без жодного цвяха на крутому березі Чорної Тиси, – справжній шедевр. Біля неї аж ясніше дихається і думається, а перед очима на всі боки простягається це горде гірське селище. На старому цвинтарі біля двохсотрічної дзвіниці прочитаєте слова, які западуть вам у душу: «Люби над все свій рідний край, де нас зродила мати. В чужині долі не шукай. Тут жити і вмирати».

Світл. 6.◊ **Струківська церква (1930-ті рр.)**

Пройшовши повз білі ягнятка, йдете по дерев'яному підвісному мосту через холодну Тису, яка сталево виблискує поміж камінням. А вже потім, сидячи в хаті за чаркою з гуцульськими делікатесами, слухатимете місцевого директора будинку культури Михайла Рибалка, який награватиме вам коломийки на старому баяні:

А єк собі нагадаю,
єк я був бандером,
то й ходив'єм попри воду,
махаючи гвером.

Світл. 5.◊ **Ясінський ансамбль (ор. кін. 1940-х рр.)**

А потім вийдете в зоряну ніч і брестимете півгодини до готелю «Едельвейс». Серед ночі вам снитимуться забиті вовки та олені, знімки яких ви надивилися в ресторані «Скіфське полювання». Його власник – місцевий мисливець у вишиванці Едуард Федорович – щедро пригощав вас напередодні печеним на вогні м'ясом. А глибокого ранку ви вже кунятимете в автобусі з Чернівців, щоб дістатися до Ужгорода, що розташований несправедливо далеко від цього гірського раю.

А може, й на щастя. Для Ясіні…

Олександр Гаврош

Український тиждень, 2010, №29 (90)

Українська сакральна спадщина – цінність Європи *

Сьогодні в Україні збереглося півтори тисячі дерев'яних церков. Це унікальні пам'ятки національної архітектури, більшість з яких не має аналогів у світі. Чимало храмів потребує ремонту або реставрації. Деякі перебувають у катастрофічному стані, та держава на порятунок коштів не виділяє.

У 2010 році вісім українських церков номіновано на включення до списку світової спадщини ЮНЕСКО (*Позитивне рішення комісії ЮНЕСКО відбулося в червні 2013 року.* – Прим. упоряд.). На столичній нараді з нагоди 25-ліття першого українського номінанта ЮНЕСКО – Софії Київської – українські фахівці назвали ці вісім церков: дві у Закарпатській області (храм Вознесіння Господнього (1824) в Ясіні та церква Святого архістратига Михаїла (1745) в Ужку), чотири на Львівщині (церква Святого Духа (1502) у Потеличі, церква Святого Юра (1657) у Дрогобичі, церква Святої Трійці (1720) у Жовкві, церква Різдва Пресвятої Богородиці (1838) у Маткові на Львівщині) та дві на Прикарпатті (церква Святого Духа в Рогатині (1598) та храм Різдва Пресвятої Богородиці (1808) в с. Нижньому Вербіжі на Коломийщині).

Світл. 1.◊ **Інший шедевр Ясінянської долини, вартий включення до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – Преображенська (Плитоватська) церква 18 ст.**

Серед номінованих до Списку ЮНЕСКО пам'яток немає жодної церкви східної України. Це попри те, що в східних регіонах також є чимало старовинних дерев'яних храмів, яким загрожує знищення. Одним із них є Свято-Троїцький собор у Новомосковську Дніпропетровської області, за збереження якого свого часу боровся Олесь Гончар.

Леся Тугай

Інтернет версія газети «Галичина», 6 січня 2011 року

Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі *

З метою реалізації заходів протоколу спільної українсько-польської робочої групи з підготовки транскордонної номінації „Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі" щодо внесення найбільш цінних пам'яток дерев'яної сакральної архітектури до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, відповідного доручення голови райдержадміністрації, в Ясінях, на території церкви Вознесіння Господнього (Струківської церкви), відбулася виїзна нарада, в якій взяли участь очільник району Дмитро Андріюк, в. о. архітектора району Олександр Боднарчук, начальник відділу культури і туризму РДА Володимир Шепета, головний інженер філії „Рахівська ДЕД" Орест Спічкей, представники церковної громади, священослужителі.

Відзначалося, що до приїзду незалежних експертів ЮНЕСКО спільними зусиллями необхідно максимально наблизити храм, який є пам'яткою архітектури XIX ст., до первинного історичного вигляду, впорядкувати його та дзвіницю, максимально усунувши невластиві та нетрадиційні елементи оздоблення, експонуючи на чільному місці старі історичні хоругви тощо. Також ішлося про влаштування системи протипожежної та охоронної сигналізації, ознакування на в'їзді в селище місця розташування пам'ятки архітектури, влаштування твердого покриття пішохідного підходу до підвісного містка і звідти – церковного подвір'я та інше…

«Зоря Рахівщини», серпень 2012 року

Яблуневий сад з благодійним наміром *

Милосердя – це бажання приносити користь іншим людям, без думки про вигоду і винагороду. Саме з таким добрим почуттям 18 квітня у Ясінянському територіальному центрі обслуговування пенсіонерів та інвалідів учні місцевої ЗОШ №1 висадили яблуневий сад, а також озеленили територію установи. Виховати щиросердність, милосердя, співчуття, готовність робити добро, здатність відгукнутися на чужий біль, навчити учнів поважати людей з обмеженими можливостями, сиріт, тяжкохворих, похилого віку та тих, хто потрапив у біду, – це мета акції, в якій участь взяли і керівники району, селища та державних установ.

…Попередньо освятив дерева, щоб для них не була страшною жодна стихія, священик Свято-Покровського православного храму Іван Лофердюк.

Іванна Микуляк

«Зоря Рахівщини», квітень 2012 року

"Казкова олімпіада" на Драгобраті *

Драгобрат – казкове місце, ідеальне для занять лижами навіть в ту пору року, коли на рівнині – весна… У щорічному змаганні для наймолодших взяли участь діти від 4 до 11 років зі спортивних клубів та ДЮСШ Київської, Львівської, Закарпатської, Чернігівської областей, а також зі столиці (120 учасників). Організаторами та спонсорами дитячої „Казкової олімпіади" виступили: гірськолижна школа „Оленів" гірськолижного комплексу Протасів Яр (Київ), ГК "Оаза" (власник Петро Грапенюк), фірми "Атомік" і "Соломон". Відвідали змагання і відомі легенди гірськолижного спорту…

…Розпочали "Весняні старти" наймолодші. Дітлахи задавали класу на зручних гірських трасах. Коли, з'їхавши до фінішу, розгублювалися, батьки брали на руки своє чадо в лижному спорядженні, щоб заспокоїти. Очі малечі загоралися, усмішка осяювала обличчя і радості не було меж, коли отримували в подарунок кумедних плюшевих слоненят (м'яку іграшку отримав кожен учасник)…

Іванна Микуляк

«Зоря Рахівщини», квітень 2012 року

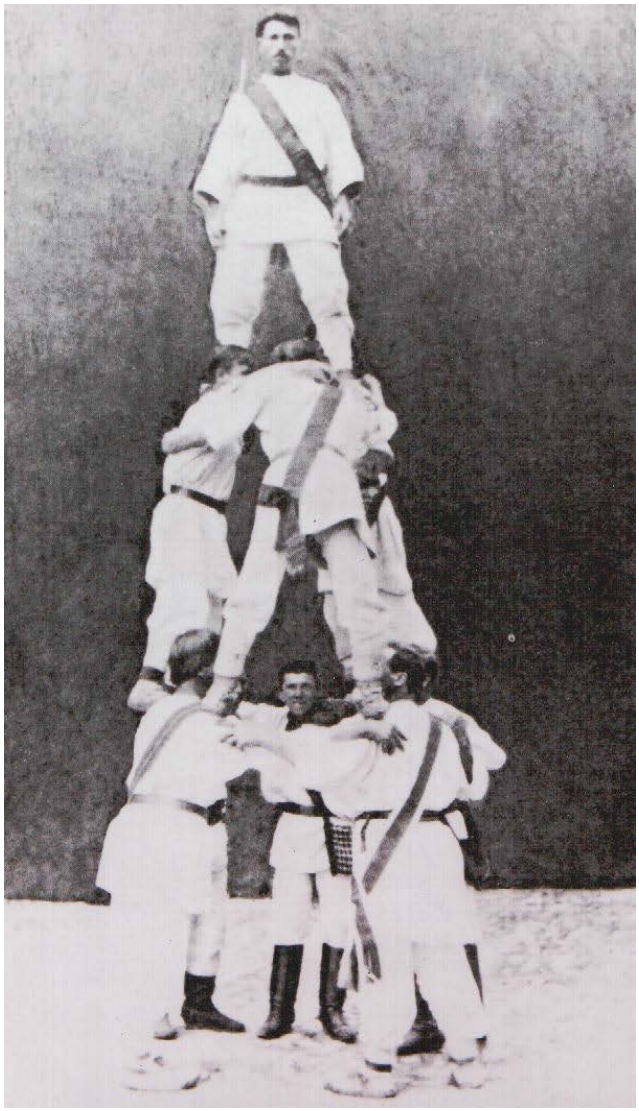

Світл. 1.◊ **Аркан як приклад наслідування шляху до висот**

Успіх майбутніх олімпійців *

В с. Пилипець Міжгірського району відбулися традиційні обласні (з міжнародним статусом) змагання з лижних перегонів, приурочені пам'яті тренера Луки Дуди. Успішно виступила на цих змаганнях збірна команда Рахівської ДЮСШ, яку представляли учні Лазещинської ЗОШ. Серед юнаків старшого віку на дистанції 7,5 км перемогу здобув Андрій Івасюк. На дві секунди від товариша відстав Михайло Шепетюк. У середній групі третім – Руслан Матвієнко. Високу результативність продемонстрували і дівчата. Яна Попівняк (старша група) зайняла друге місце, а представниці молодшої – Тетяна Матвієнко та Наталка Вальчук відповідно перше та друге місця. Наступного дня юнаки старшої групи Володимир Шепетюк, Михайло Шепетюк і Андрій Івахнюк на десятикілометрівці посіли всі призові місця. Серед хлопчиків середньої групи друге місце – за Русланом Матвієнко, а в молодшій – третє виборов Мирон Васильчук. У старшій і середній групах серед юних гірськолижниць друге місце – за Яною Попівняк і Сніжаною Боднарюк. Наймолодші учасниці Тетяна Матвіюк і Наталія Васильчук зайняли відповідно перше і третє місця.

Світл. 1.◊ **Вихованець лазещинських гірок Іван Білосюк**

* * *

У Косові на Івано-Франківщині відбулася ІІІ Всеукраїнська олімпіада серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів з лижних перегонів та гірськолижного спорту. На ній Закарпаття представляли переможці обласних змагань з гірськолижного спорту учні Ясінянської ЗОШ №2 (директор С.Є. Гуков), а з лижних перегонів – школярі Лазещинської ЗОШ (директор І.І. Бунтушак).

У загальному заліку гірськолижники Ясінянської ЗОШ №2 посіли третє місце серед п'яти областей. У особистому – Левко Цібіленко здобув золоту медаль серед юнаків, а Павло Мочернак – срібну.

В естафеті 4×5 серед юнаків у напруженій боротьбі з киянами, івано-франківцями і сумчанами наші учні вибороли бронзові медалі й піднялися на третю сходинку п'єдесталу (це брати Володимир і Михайло Шеп'юки, Андрій Івахнюк, Руслан Матвієнко). Дівчата у естафеті 4×3 км були четвертими.

У загальнокомандному заліку Закарпаття посіло на Всеукраїнській олімпіаді ІІІ місце, поступившись командам Київської й Івано-Франківської областей.

«Зоря Рахівщини», березень 2012 року

Світл. 1.◊ **Перемоги куються тренуваннями**

Ясіня крізь сучасне, минуле, майбутнє

Едуард Зелінський

Аби передати легенди нашого краю не стачить ані дня, ані ночі. Адже, як розповідали наші батьки й діди, зійшлися, як на перехресті, усі світові цивілізації. На Гуцульщину зазіхали римляни, які, проте, зупинилися в Дакії, не в силі перебороти карпатські ріки й гори та опір наших воїнів. Гуцульщину не змогли покорити татаро-монголи у своєму поході на Європу – їх частина, що отаборилася на сучасній горі Костирівка, уночі була перебита нашими воїнами, чим – тобто татарськими кістками, що усіяли цю гору – забезпечили її топонім. А недобитки татарського війська завернули назад і зупинилися в селі Татарів, що за 15 кілометрів через перевал. Важко стверджувати, що сюди, до Гуцульщини, доходили скіфські племена, проте відбиток скіфської культури, як і трипільської, позначився на житті наших горян – ось тому коні, скотарство були і є головним атрибутом господарювання в цих місцях. Також тут проходили гуни, готи, сармати й новітні вандали, але жоден завойовник або владика не спромігся покорити Гуцульщину. Де за таких обставин могли зберегтися наші люди? В горах, непрохідних лісах, на важкодоступних полонинах – Драгобрат був опришківським постоєм. Звісно, що призначеним жити на грані різних світів просто життєво необхідно сповідувати волю, мужність, нескорення – тому «гуцул стає на коліна тільки перед Богом» – сказано народом. Ось де коріння і наших предків – опришків, січовиків, упівців. Дійсно, опришки, плоть від плоті нашого народу, – це крайня, від тих самих граней, на яких нарід живе, і, що найголовніше, справедлива форма реакції на дійсність, на умовини, коли чужа влада намагалася нав'язати свої правила – поляки прагнули закатоличити край, мадяри – змадяризувати, чехи – щоб під чехів давали імена, тож опришки мусили стояти на інтересах гуцульського краю. Той, хто посмів зайти зі злими намірами на нашу землю, сам не знає звідки, з-за якого дерева посиплються на нього стріли й кулі чи з якої скелі покотиться каміння. Ось такий непокорений край Гуцульщина.

А що таке Гуцульщина? Це територія, де бистра ріка – за переказами слово «гуцульщина» походить від гуркоту ріки – і в санскриті подібне слово означає шум, гуркіт ріки. Де закінчується бистра ріка, там закінчується Гуцульщина. Гуцул не може жити на рівнині – він живе тільки в смерекових лісах, в гармонії з природою, ставлячись до лісу, до дерева, як до священного дару: для спорудження будинку дерево рубалось узимку і вночі, бо воно мало спати, оскільки, як і людина, є живою істотою. І миска з ложкою, і колиски, і ліжко, і домовина – все зі смереки. А ще – цимбал, трембіта, сопілка – останні є Божими інструментами: якщо вівчар грає на сопілці, вівці дають більше молока – так кажуть наші люди. А молоко – це бринза і десятки видів страв, виготовлених з неї. Ось і зумовлює промисли та господарські традиції краю – вівчарство, бджільництво, скотарство, переробка деревини, різьбярство та вишивання на полотні тощо.

Світл. 1.◊ **Ясінці (поч. 1920-х)**

Вівчарство базується на тисячолітніх традиціях у цій справі і в Карпатах залишилися свої, пристосовані до гірського життя, породи овець, як і бджіл, корів, коней. Вони неповторні і на рівнинах просто не вживуться. Тож повернувшись лицем до цієї галузі, врахувавши досвід Австрії, Чехії, Румунії, як ефективно вести гірську господарку – у румунів випасається до двох тисяч овець на кожній полонині – в невдовзі ми можемо експортувати м'ясну продукцію та вироби з овечого молока – бринзу, вурду, сири. Хай лише держава підтримає і законодавчо, і фінансово тваринництво у високогір'ї, то Закарпаття нагодує і м'ясом, і сирами чи не пів України. Ось за чехів існувала полонинська управа, що перевіряла стан полонини, вивчала як їх зробити родючішими, продуктивнішими, шукала способів захисту вівчарів, стада від диких звірів і, найголовніше, була спроможна оперативно приймати рішення. А в наш час ні районна влада, ні селищна рада не мають повноважень на самостійне рішення. Розрослося криволісся на полонині, а не розчистити кущі – заборону видасть керівництво національного біосферного заповідника. Тому перша умова – не заважати на початку людям жити своїм життям. Необхідно тут, на місці, шукати спільного знаменника між селищною радою, дирекцією лісгоспу, всіма гілками влади. І як тільки результати від урядової програми розвитку тваринництва дадуться чути, одразу гострота вівчарської проблеми знизиться. А ось що з іншим потенціалом – рибництвом у Карпатах, які здавна славилися своєю фореллю.

Світл. 2.◊ **Результати ясінської рибалки (поч. 1980-х)**

Для вирощення цієї цінної риби наші водні ресурси повністю не використовуються, а нам до снаги зарибнити ріки і дзвори, як це робиться в Канаді, Норвегії. У свою чергу зросте і туристична привабливість, адже відпочивальник завше шукає незвичного, екзотики, тому пропозиція йому порибалити, скуштувати пстругів – це родзинка. Але для зарибнення потрібні значні кошти і роботи щодо розбудови рибників, а також лад поміж владою, лісівниками, місцевими радами, щоб хоч якось зменшити апетити керівників заповідника, які заради своїх меркантильних та земельних інтересів дедалі міцніше стискають наше горло – замість охорони лісів і рік, як це заведено, в глухих урочищах, місцях, непридатних для господарювання, керівництво заповідника прагне захопити побільше хорошої землі, крок за кроком відбираючи угіддя для випасу овець і корів та заготівлі сіна, забуваючи, що земля для наших людей є запорукою виживання в суворих умовах гір і в пам'яті гуцулів зберігаються важкі часи голоду та холоду. А проблеми то з дровами існують і нині! Це тоді, коли мільйони кубів лісу гниють і до них не можна підступитися через диктат заповідника. Це – злочин проти народу і держави. Гнилі, хворі дерева стають розплідником для шкідників, які розточують, гублять живий ліс. Тому розширення заповідника – це знищення етносу українського народу, гуцульського краю. Зрештою, це знищення перспективи розвитку туризму (у розширення меж заповідника вкладають кошти Австрія та Італія, тим самим вони підриваючи розвиток закарпатського туризму, бо вклавши мільйони у заповідну сферу, вони виграють сотні мільйонів від усунення конкурентів у туристичному бізнесі). Висновок: безвідповідальна наша політика – знахідка для іноземних компаній, чудовий резерв для їхніх майбутніх планів. Але є вихід – повчитися у сусідському Верховинському районі, де стали передавати малолісисті території, пасовиська, полонини та, навіть, землі до 1 гектара з лісовою площею у власність місцевого населення. І що, люди накинулися на землі і зачали вирубувати ліс? Ні, лише охорона стала кращою, бо всі знають, що то їхнє нинішнє і майбутнє життя.

Світл. 3.◊ **Косарі на полонині Довга (1920-ті рр.)**

Крім того, Верховинська райрада, ліквідуючи так званий агроліс (у минулому – колгоспний), створила резервний ліс, яким розпоряджається, виходячи з гострих, критичних ситуацій. У наших же селах ліс став не наш – лісгоспу, але хіба це правильно, що придатний для дров ліс він пускає на щепу, оголюючи взимку наших людей і це в районі, де немає газу. І тому споконвічний промисел гуцулів – заготівля і збут деревини та відновлення лісопосадок цінних порід – робиться віддаленим і навіть екзотичним для місцевих жителів, нагадуючи лише час від часу про себе за резонансом щодо оцінювання причин і наслідків повеней на гірських річках.

Світл. 4.◊ **Сплав лісу по р. Чорна Тиса (І пол. ХХ ст.)**

Ось такі проблеми, які лише поглиблюються від того, що вирішення цих питань залежить від людей, які бояться приймати рішення і брати відповідальність на себе. Всі дивляться на Київ, навіть у тих питаннях, які в абсолютній компетенції місцевих органів влади. Чи не остання надія – на відповідні рішення та постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Світл. 5.◊ **Заготовлений ліс для відправки дарабами**

Але необхідно сказати і про здобутки.

Найбільшою нашою цінністю є люди. Ось сім'ї Маскалюка, Сергійчука, Пандусяка, Кочержука, Клочуряка та інших навесні тільки і поглядають в бік полонин, чекаючи на лускання буку, аби через тиждень самим там бути і на ціле літо – такий спосіб життя вони не проміняють ні на що інше.

Митці та народні умільці (Василина Бойко, Марія Бронтерюк, Василина Гафіяк, Олекса Дуб'юк, Василина та Мар'яна Зейкан, Ігор Іванків, Клочуряк, Михайло Кузюк, Михайло Куриляк, Ріта Мініх, Марія Накоркешко, Василь Павлючок, Едуард Підмаліський, Василь Робчук, інші, й сл. пам. Илько Кочержук, Юрій Кузюк, Гізелла Сас, Михайло Тулайдан дня не могли б прожити, аби не створити новий витвір своєї уяви та рук. Вихідці з Ясіня із родів Бунтушаків, Дердюків, Дороганів, Дячуків, Звонарів, Климпушів, Манівчуків, Павлючків, Тимчуків, Тулайданів, Франців та інших вкладають свою лепту в національне надбання України, не забуваючи звісно про свій батьківський поріг, і за їх справами ми нині можемо судити чи достойний люд вирощено на наших ґрунях.

Світл. 6.◊ **З дарунком від ясінського майстра**

Священики, наші духовні наставники, отець Віталій, котрий працює з дітьми, отець Іоанн, який без мудрої поради нікого не залишить, отець Андрій, який просто живе народним життям, сприяють збереженню моральних орієнтирів гуцулів – це показово, що в нашім селищі 8 православних, 2 греко-католицьких і 2 римо-католицьких храми.

Світл. 7.◊ **Благословення «Говерлян» на перемоги**

Отож, у шуканнях віри ми плекаємо нашу знамениту гуцульську коляду, наші свята, які відбиваються в душах людей, наші традиції, в т.ч. і родинні. “Вифлеємська зіронька” – це місток між дитинством і зрілістю, традиціями і сучасною привабливістю та успішністю, звершеннями та мріями – замилуйтеся ними у найближче Різдво, так як Львів замилувався нашими дітьми з “Трембіти” Івана Спасюка, яких ми, брати Зелінські та брати Звонарі, відрядили у Домініканський собор для участі у “Великій коляді” та зведеному хорі, який включав зо кілька сотень хлопчиків і дівчаток.

Нами заснована ГО «Гуцульська столиця», яка уже проводить пошуки колядок, святкових пісень, інших звичаїв чи предметів культурної спадщини.

І в спорті маємо чим похизуватися. Наші гірськолижники, Мирослав Климпуш, Павло Цибеленко, Олександр Журавльов та інші, здавна вважаються одними з найсильніших і не раз вигравали змагання. Брати Білосюки Іван і Мирослав успішно виступають у збірній України з бігових лиж. Альпініст Роман Бровчук підняв Державний прапор України на найвищій вершині гори Кіліманджаро в Африці.

Світл. 8.◊ **Наші прапори на найвищій точці Африки**

Тож логічним стало десяте місце Ясіня у Всеукраїнському конкурсі «Найспортивніше село України». Без футболу, відав, цього б не відбулося.

Наші дівчата-гуцулки виграли Кубок України спортивного товариства «Колос», а хлопці із дитячої спортивної школи стали першими в обласних змаганнях. І сьогодні, після срібних нагород вищої першості Закарпаття у 2008 році до 90-ї річниці Гуцульської республіки, коли ми змінили принцип комплектування команди – тільки з місцевих юнаків – і маємо перший результат – напередодні 95-ї річниці республіки «Говерла» веде перед у першій лізі.

Так я перейшов до найвизначнішої події в минувшині Ясіня, коли одне селище, будучи під оточенням і тиском Угорщини, Румунії, Чехії, озброївшись, даючи бої чужим військам, створює власну державу і ухвалює рішення влитися до своєї матері – України. А потім півроку власними силами відстоює незалежність.

Світл. 9.◊ **Традиційна ясінська хода**

Світл. 10. **Офіційна делегація «Довбушевої юшки»**

Про ці події нам розповідала мати Зелінська Олена Юріївна, яка була релігійною і освіченою, знала шість мов. І не дивно, бо троє із 42 членів Гуцульської ради були моїми пращурами – прадід Іван Дуб`юк, рідний брат Олексія Карпатського Юрій Кабалюк, пізніше –

голова села, рідний брат прабабусі Марії Іван Тимчук, якого призначили міністром сільського господарства Гуцульської республіки.

Світл. 11, 12.◊ **Знаний ясінський рід Дуб'юків**

Тому це наш синівський із братом обов'язок – вшановувати пам'ять героїв, розпізнавати в собі бойовий дух, переданий нам дідами та прадідами.

Світл. 13.◊ **Сімя Зелінських (1960-ті)**

Світл. 14.◊ **Гості фестивалю зі Львова – носії позивтиних відгуків: родини Мартиненків, Тимчуків і Чучманів**

Тому з нашої ініціативи чи сприяння мали місце і клопотання рад про присвоєння звання Героя України Степану Клочураку, побудова церкви Прп. Олексія Карпатського, увічнення всіх членів Української народної ради в Ясіню та січневого повстання на меморіальних дошках, що біля музею, випуск поліграфічної та мультимедійної продукції, пов'язаної із краєм, ну і, звісно, масові заходи – презентації, фестивалі, прес-конференції.

Тобто, говорячи про боротьбу Закарпатської України за волю, за свою незалежність, роль нашого селища в цьому процесі оминути неможливо – і опришки – їх тільки відомих серед ясінянців було чотири і вони стояли до кінця – були четвертовані на Івано-Франківщині за участь у загоні Довбуша, і формування керівного складу Карпатської України – імена Клочурака, Климпуша, Німчука відомі кожному, і очолювання Борканюком Комуністичної партії Чехословаччини, яка різко засудила голодомор в Україні, і участь у загонах УПА – Бандусяк-"Лопата" стояв на чолі проводу ОУН-Закарпаття, і в новітню добу саме ясінянці, зокрема Юрій Звонар, першими в Закарпатті підняли державний прапор України в час зародження нинішньої України.

Світл. 15.◊ **Звонар, Зелінський, Павлович – презентуючи Ясінянську долину іншій Гуцульщині**

Ось такою я бачу нашу минувшину, зв'язок із сьогоденням і світом, в якому ми живемо, і розумію, що без опертя на родину, на землю своїх батьків і дідів ми приречені на розсіяння та забуття. Тому духовні інтереси в кожній людині мають якщо не домінувати, то хоча б привносити гармонію в життя. І тому слід дозволяти вести себе, своїй душі, отриманій при хрещені, своєму духові, який є всередині людини і є основою її щирих і величних вчинків. Адже наша душа прагне світла, і совість, а це є частиною душі, спонукає до того, щоб усі ваші вчинки не обтяжували душу. Гуцул у спілкуванні завжди дивиться в очі, бо коли бачиш очі людини – відчуваєш її душу, те, що робиться в ній. А душа, у свою чергу, йде від сім'ї, в якій народився, збагачується добрими вчинками й прагненнями, з якими ти йдеш по життю. Мама була директором школи, викладала українську мову та літературу. Батько мав професію лісника, посадив немало лісів, а нам з братом, якого чекав шлях силовика, оперативника, начальника УБОЗу, керівника управління МНС у Закарпатській області, прищепив любов до лісу.

Таким є наше Ясіня, селище-перлина на семи вітрах серед трьох водороздільних карпатських хребтів: Чорногорського, Свидовецького та Горганського, що фіксує перетин світових цивілізацій.

І поки в Ясінянській долині чи по її горах чути звук трембіт, гуркіт водоспадів, шум вітрів, цвітіння смерек, сміх дітей, бути гуцулам. Нам залишається донести до нащадків оце первозданне, дароване нам Богом багатство.

«Говерла» – наш чемпіон»: наш шлях до мети

Антон Зелінський

Футбольна команда «Говерла» (Ясіня) виводить свою історію з 1947 року як команда працівників місцевого лісокомбінату «Радянські Карпати». Передісторією футболу в Ясінях було існування команди прикордонної частини Збройних сил Угорщини «Гонвед» – команда була учасницею чемпіонату Збройних сил своєї держави. За переданнями, у складі «Гонведу» інколи грали і місцеві майстри шкіряного м'яча. У новітню добу дислокація стадіону для «Говерли» збереглася.

«Говерла» була постійною учасницею першостей Закарпатської області. У міжсезоння її спаринг-партнерами часто виступали дублери відомих клубів, у т.ч. і «Динамо» (Київ), тим самим переповнюючи стадіон до такої міри, що і на навколишніх деревах не було де всістися.

Із здобуттям Україною незалежності власник команди – лісокомбінат – зазнав банкрутства, чим зумовив припинення існування команди на деякий час. Лише ентузіазм сл. пам. тренера Леоніда Овода дозволив наприкінці 1990-тих відродити команду. З 2003 року футбольна команда «Говерла» стала Футбольним клубом (ФК) «Говерла» як громадським об'єднанням мешканців смт. Ясіня, які і виступили засновниками клубу. Президентом клубу у 2005 р. довірили бути мені, Антону Зелінському, вихованцеві «Говерли». Насамперед нами була створені діяльна юридична структура на підставі статуту, керівна структура клубу, покликана Наглядова рада із числа поважних жителів краю, відкрито філії клубу в навколишніх гуцульських селах. Сьогодні при ФК «Говерла» займається футболом близько сотні діточок, у т.ч. і дівоча команда, яка виступає на першість Рахівського району.

Також у 2005 р. клуб отримав свою нову символіку, кольори форми, емблему, прапор і перший серед команд Закарпаття гімн ФК «Говерла». Традиційним стало спільне виконання гімну і футболістами, і вболівальниками перед початком кожного матчу, і виїзного також, адже як і кожен добротний клуб «Говерла» має свій фан-клуб, у якому зареєстровано близько п'ятиста відданих уболівальників. Не дивно, що середній показник відвідуваності домашніх матчів у сезоні – близько двох тисяч «гуцулів», «ведмедів» – є найвищим у області. Зафіксований рекорд відвідуваності в Ясінях – 5 000! (2008 р.). Зрозуміло, що клуб був змушений налагодити випуск власної атрибутики – календарів, вимпелів, значків, буклетів, шаликів, кепі, футболок і т.п. – тож нині у власній крамниці ФСК «Говерла» в Ясінях продається за сезон декілька тисяч одиниць її футбольної атрибутики.

У планах по розвитку інфраструктури – реконструкція стадіону на 2000 місць.

З 2005 року кольорами клубу є червоно-чорні, символізуючи волю до перемоги, незважаючи на найвищі перешкоди – девізом «Говерли» стало гасло «Перемога або смерть». Емблемою і символом клубу уже довгий час залишається карпатський бурий ведмідь, який з недавніх частин «озброївся» гуцульською бойовою сокирою, собою символізуючи царя карпатських лісів, а барткою – бойовий дух наших предків гуцулів. Тож зображення ведмедя на тлі найвищої гори, нашої красуні Говерли, показує прагнення ясінців до найвищих спортивних досягнень.

І останні не забарилися. У 2008 році ФК «Говерла» Ясіня здобула найвище своє досягнення – стала срібним призером чемпіонату Закарпаття в Суперлізі. В 2010 році команда виборює срібло в першості «Гуцульська ліга Рахівського району». З 2011 року «Говерла» є учасником Першої ліги Закарпаття і на сьогодні стрімко йде до своєї перемоги – я в це вірю. І ще більш приємним є та обставина, що виправдовується зроблена нами після злету 2008 року ставка на виховання своїх місцевих футболістів, які нині демонструють феєричний футбол в стилі гуцульського аркану. Безсумнівно, це заслуга теперішнього президентом клубу, також його вихованця Юрія Суховія.

Наостанок з гордістю зазначу, що не менш значущим елементом роботи із молоддю в нашому клубі є її патріотичне виховання та залучення дітей до спорту, в т.ч. і не футбольного, як-то альпінізму,гірських лиж, хортингу. Для кращої діяльності на цій царині наш клуб став Футбольно-спортивним (ФСК «Говерла»). Отже, нашими спільними зусиллями ми творимо в нашому селі і символи, і святині, і славу.

Світл. 1–3.◊ **Атрибутика ФСК «Говерла» (Ясіня) – банер, емблема, прапор**

Світл. 4–7.◊ **Еволюція емблем ясінської «Говерли»**

Світл. 8–10.◊ **Форма ФСК «Говерла»: домашня, виїзна, резервна**

Най каже, що хто хоче, я все своєї: нема і нема кращого світу понад гуцульські гори. Небо над ними чисте як дорогий камінь, смеречина зелена як в зимі так літі, пташка не втихає, а крещатий барвінок стелиться по шовкових травах.

Ю. Федькович

Поціловані гуцульською Терпсихорою

Гуцульський танець належить до скарбниці світової культурної спадщини. Тож не дивно, що свято автентичного танцю горян зібрало чималу кількість учасників у селі Криворівня, на батьківщині Ярослава Чуперчука, засновника Гуцульського державного ансамблю пісні і танцю. І присвячене воно було 100-річчю від дня народження відомого балетмейстера, актора і фольклориста.

– Ми мали невелику надію сьогодні віднайти в карпатських селах щось свіже і цікаве з автентичних елементів гуцульських народних танців, – розповідає головний спеціаліст управління культури Івано-Франківської облдержадміністрації, член Національної спілки хореографів Мирослава Цюцьмаць. – На щастя, наші сподівання перевершили 150 учасників фестивалю. У першому конкурсі, проведеному в сільському Будинку культури Криворівні, взяли участь учасники самодіяльних танцювальних колективів з Верховини, Коломиї, Косова і Яремчі.

Гран-прі авторитетне журі присудило народному аматорському родинному танцювальному ансамблю Іллюків-Ванджураків із села Віпче Верховинського району. Під свою оруду 65-річний його керівник, заслужений працівник культури України Михайло Ванджурак зібрав талановитих братів, сестер, дітей і онуків – від малого до старого. Багато з них, обравши різні професії – швачки, лісоруба, будівельника чи лікаря, не втратили талант роду, поцілованого Терпсихорою. Зуміли здивувати журі наймолодші учасники конкурсу – колективи «Гуцулята» і «Чарівний каблучок» з верховинських сіл Ільці та Красноїлля (художні керівники М.Харук, М.Мирощук), «Барви Карпат» з коломийського Нижнього Вербежа (В. Дмитерко). Серед дорослих переможців – танцюристи села Замагора, селища Верховини та Брусторова Косівського району.

Енергетика запального танцю горян, в основі якого лежать складні елементи вибивання ногами трапака, коли задіяні всі м'язи, звабили до цієї гуцульської чечітки навіть 78-річних панів.

Фестиваль планують проводити раз на два роки.

Світл. 1◊. **Ясінська самодіяльність – учасники республіканського листопадового концерту (**1947, Київ)

Гуцульські гобелени

У пошуках тематик для курсових чи дипломних робіт ми можемо наштовхнутися на унікальні речі, інколи пов'язані із нашим дитинством чи набутим досвідом.

Вкрай цікавою виявилася для мене тема із гобеленами – творами ткацтва, яким зараз практично не займаються, на жаль.

Подаю опис до двох творів, які мають гуцульську мотиви.

На початку своєї творчості Н. Паук активно практикує мотив танцю. Він належить до фольклорного напряму, який протягом сорока десятиліть акумулює не тільки окремих митців, а й об'єднує цілі мистецькі школи. Для сучасного українського гобелена, що почав формуватися у другій половині 1950–1960-х рр. після засилля натурстанковізму, розробки фольклорної теми виявились найбільш сприятливою, відповідною формою адаптації декоративних засобів формовираження, нових зображувально-виражальних моделей. Головною мотивацією такого тривалого існування фольклорного напряму в межах національної школи є спроможність фольклору бути актуальним, багатоаспектним в діалозі з художником.

Світл. 1. **Гобелен "Гуцульська суєта" (Наталя Паук, 1968 р.): вовна, ручне тк., 140х300 (закуплена художнім фондом СССР)**

Нероздільна любов до етнографії і пісенного фольклору в поєднанні з глибоким знанням сучасного мистецтва сприяли створенню гобелену «Гуцульська сюїта» (1967). Поетична картина відображає музик та групу гуцулів, котрі мов барвистий вінок, сплелись в динамічному танці. Підкреслюють композиційний задум слова пісні, які винесені по всій довжині гобелена у вигляді кайми.

Площинне трактування фігур та їх взаємозв'язок з орнаментальними елементами витворюють певну символічність образу, де символ узагальнений відкриває нам свою енергетику, звернений безпосередньо до глядача. Тут немає надміру орнаментики, кожна композиційна складова гармоніює в загальному задумі. Подача ідеї гуцульського як глибокого символу через мистецьку форму текстильної матерії-матеріалу є виваженою і продуманою.

Світл. 2. **Гобелен "Попід Бескид зелененький ходить Довбуш молоденький" (Стефанія Шабатура, 1967 р.): вовна, ручне тк.**

Сутність С. Шабатури становлять гобелени. Перш за все вони вражають своїм цілісним художнім вирішенням, індивідуальною манерою, філософічністю сприйняття та глибиною символіки сюжетного змісту композиції. В своїх перших творах мисткиня звертається до народного епосу. Потуга до засвоєння скарбів минулого відкриває кращий зразок його виявлення – це дипломна робота «Попід Бескид зелененький ходить Довбуш молоденький» (1967). Композиційний лад гобелену дає змогу проникнути в шедеври української пісенності, зокрема у висвітлення історичного героя Довбуша, який став об'єктом народної творчості. Відкривається картина, яка створена на основі глибоких знань минулого та сучасного, з використанням традицій, і багатогранним культурним надбанням. Робота несе з собою велике символічне значення: образ опришків та молодого Довбуша, із піднятими догори зброєю і полум'ям, відображають заклик боротьби та непокори. Підтекст цього твору став початком позиції на якій мисткиня стоятиме протягом всього життя.

Марічка Антонюк

У книжці переплетено душу, серце, долю

В актовій залі Франківської райдержадміністрації Львова презентовано унікальну 250-сторінкову книжку з 475 світлинами – «Гуцульщина у Львові». Її творили 135 авторів! Це оповідь не лише про товариство «Гуцульщина» у столиці Галичини, а й пристрасна сага про великий і багатий талантами материк високої духовної і матеріальної культури, що йменується в Україні Гуцулією – батьківщиною Довбушевого роду. Нащадки легендарного опришка з'їхалися на цю неординарну подію з Закарпаття, Буковини та Прикарпаття. Адже, справді, гуцульський субетнос привносить у духовну скарбницю українців ні з чим незрівнянний, дужий і величний голос трембітарів Карпат!..

Світл. 1.◊ **Привітання львів'янам з-за Карпат**

Відкрив презентацію своїми чудовими співанками народний ансамбль пісні і танцю «Черемош» львівського Франкового університету, художній керівник і головний балетмейстер якого – гуцул із села Косівська Поляна на Рахівщині Василь Піпаш. До речі, цей колектив у листопаді нинішнього року відзначить свої п'ятдесят.

Ну що б, здавалося, слова,
Слова та голос – більш нічого,
А серце б'ється – ожива,
Як їх почує...

Справді, серце кожного вихідця з Гуцульщини того дня билося в очікуванні зустрічі з малою батьківщиною, з родинами і побратимами, оскільки у презентованій книжці зібрані життєписи славних синів синіх гір.

Коли стихли оплески подяки за виступ «Черемошу», слово взяв головний редактор і упорядник книжки «Гуцульщина у Львові», заслужений журналіст України Олександр Масляник – уродженець Рахова, «гуцульського Парижа». У виданні вміщено відомості про знаних гуцулів-закарпатців, які мешкають у Львові. Скульптор Юрій Гав'юк, чиї роботи прикрашають рідний Рахів і Львів, художник і дослідник мистецтва Микола Козурак, хореограф Василь Піпаш, поет Володимир Тимчук, лікар Віра Рибак-Загоруйко та чимало інших уродженців Срібної Землі, що ніколи не переривали духовного зв'язку з рідним краєм.

У виступах-обговореннях докторів філологічних наук, професорів Львівського національного університету імені Івана Франка Василя Лизанчука та Михайла Гнатюка, голови Закарпатської обласної громадської організації «Гуцульська столиця», селищного голови Ясіня Едуарда Зелінського, уславленого гуцульського майстра-різьбяра Юрія Павловича, голови Львівського крайового братства ОУН-УПА Олеся-Дмитра Гуменюка, письменників Василя Стефака та Надії Черкес, голови львівського гуцульського товариства Василя Коржука йшлося про важливу культурну подію не тільки в житті субетносу, а й усього Карпатського краю.

Безсумнівним лейтмотивом зібрання стала думка, що «Гуцульщина у Львові» є актуальною й потрібною книжкою, яка об'єднує горян з обидвох боків Карпат.

Закарпатська Гуцульщина – край мудрих і відважних, які з високих гір, де найбільшим скарбом були ікони, Біблія, «Кобзар» Шевченка, вишиванки й кептарі – приїхали до Львова й стали його гордістю – академіками, професорами, військовими, письменниками, керівниками підприємств, менеджерами, креативними і пізнаваними. Львів збагатився гуцульським духом, ставши ще більш поліфонічним, однак твердо українським.

Ця непересічна книжка – саме про це. Її зроблено актуально, вчасно, потужно, на високому науковому і поліграфічному рівні, продумано й осмислено, доцільно структуровано, мистецьки оформлено – такі оцінки отримало видання «Гуцульщина у Львові». А ми додамо: у книжці, наче у тугому перевеслі, міцно переплетено все – Душа, Серце, Доля.

На завершення презентації вручено найвищу відзнаку товариства – орден «Патріот Гуцульщини». Його удостоїлися заслужений майстер народної творчості України Юрій Павлович та Олесь-Дмитро Гуменюк – голова Львівського крайового братства ОУН-УПА.

Олександр Масляник
Львів–Буковина–Закарпаття.

Як творився генплан львівського скансену

Першу схематичну структуру майбутнього музею просто неба у Львові було запропоновано ще в 1944 році, коли у Львові піднімалась ідея його створення і були зроблені перші кроки до її реалізації. В музеї планувалось створити шість розділів: етнографічний (музей просто неба), народного мистецтва і промислів, нового побуту, історичний, Вітчизняної війни, флори і фауни. Про це говорилось у виступах директора Музею художнього промислу В. Паньківа [1].

Архітектор Ю. Шумей обґрунтовував програму створення музею просто неба у Львові, запропонував його структуру. За своєю суттю вона співпадає з тією, що прийнята сьогодні [2].

У 1965 році головний охоронець Музею етнографії та художнього промислу запропонував створити такий музей просто неба на площі 100 га біля церкви з с. Кривка та встановити тут 50 житлових і господарських споруд. В музеї пропонувалось створити 5 секторів: поліський, волинський, подільський, буковинський, карпатський. В останньому секторі передбачались підрозділи: Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина [3].

Рішенням Львівського облвиконкому від 16 квітня 1966 року за № 303 організацію музею просто неба доручено Музею етнографії та художнього промислу (тепер Інститут народознавства НАН України). Ця ініціатива була схвалена Постановою Ради Міністрів УРСР від 30.11.1967 р. за № 125.

За кілька років була розроблена схема побудови експозиції та були придбані перші архітектурні експонати з Бойківщини – водяний млин, олійня, садиба 1812 р. із с. Либохора, хата 1792 р. із с. Орявчик. У квітні 1971 року відділ народного будівництва Музею етнографії та художнього промислу був перетворений в окрему установу – Музей народної архітектури та побуту. У 1972 році в Музеї вже було відтворено 20 архітектурних об'єктів, в них були обладнані відповідні інтер'єри. Тому було вирішено відкрити ці пам'ятки для огляду відвідувачів і продовжити далі закупівлю і перевезення нових. Відкриття цієї частини музейної експозиції відбулося у червні 1972 р.

Почалась наполеглива робота по створенню Генерального плану Музею, яка тривала до 1989 року. Складність підготовки вихідних даних до Генплану і його розробки зумовлювалась тим, що народне будівництво було слабо досліджене, зовсім не була розроблена його типологія, не було фахівців. Розробку вихідних даних щодо побудови експозицій було доручено науковому (тепер етнографічному) відділу. Схемами забудови окремих секторів з відбором основних типів архітектурних експонатів займались: А. Данилюк («Полісся», «Волинь»); О. Буць-Бодревич («Бойківщина», «Гуцульщина», «Поділля»); І. Красовський («Лемківщина»); А. Якимович («Буковина», «Покуття»). Періодично до цієї роботи залучались М. Шпак, М. Соловій.

Найперші дискусії виникали в Музеї щодо типології народного будівництва Карпат, зокрема «довгої хати» та її відтворення в експозиції Бойківського сектора (1970 р.). О. Буць-Бодревич полемізував з Ю. Гошком і П. Жолтовським щодо місця окремих типів хат в експозиції скансену Він навіть подавав великий текст своєї доповіді голові оргкомітету по будівництву Музею у Львові, заступнику голови облвиконкому Т. Мартьяновій (1971 р.). Згодом ці дискусії закінчились, і в побудові експозиції місце «довгих хат» було визначено з врахуванням вже існуючої на той час забудови.

Дискусії тривали також і щодо структури Музею, побудови в ній експозиційних секторів «Буковина», «Львівщина». О. Буць-Бодревич протягом кількох років займався розробкою схеми етнографічного районування західних областей України.

У ІІ половині 80-х років вже були підготовані вихідні документи Генерального плану Музею. Основними матеріалами для розробки Генплану стали: типи садиб і народного житла, їх розміщення на території. На той час вже остаточно були визначені експозиційні сектори; «Бойківщина», «Гуцульщина», «Волинь», «Лемківщина», «Полісся», «Буковина», «Поділля», «Покуття», «Львівщина», «Рівнинне Закарпаття».

При розробці Генерального плану Музею було звернено увагу на те, що й у майбутньому Музей буде продовжувати дослідження і виявлення цінних

пам'яток для збереження їх в документації, для потреб Музею, дослідження минулого.

До уваги брався також композиційний задум формування етнографічних секторів. Головне в ньому – не в ефектному розміщенні об'єктів, які сприймалися б самі по собі за власними архітектурними якостями, а в реалістичному відображенні традиційного українського села та його щоденного побуту як гармонійної єдності будівництва, виробництва, культури, ландшафту тощо. Тому кожний експозиційний сектор – це «мікросело» з усіма типовими приватними і громадськими будівлями, спорудами, природним довкіллям.

У «Пояснювальній записці» до Генерального плану зазначається, що Музей будується тільки на оригінальних архітектурних експонатах при умові заміни знищених деталей новими та реставрацією, доведенням до первісного стану, якщо при перебудові власник будівлі провів зміни, нетипові для традиційних зразків народної архітектури. У випадку відсутності в натурі цінних об'єктів, згідно практики скансенознавства, приймається засада їх макетування за фотографіями чи описами.

Для огляду експозиції Генпланом передбачена така послідовність руху відвідувачів: «Бойківщина», «Лемківщина», «Рівнинне Закарпаття», «Гуцульщина», «Буковина», «Покуття», «Поділля», «Полісся», «Волинь», «Львівщина».

Згідно з Генпланом передбачена також відповідна інженерна інфраструктура. Остаточно Генеральний план Музею народної архітектури та побуту у Львові був схвалений на засіданні містобудівної Ради Управління архітектури і містобудування міськвиконкому від 18 жовтня 1989 року (№ 115). Розробляв Генеральний план Інститут «Укрзахід-проектреставрація» (автор проекту – Петришин О., науковий керівник – Могитич І., консультанти – Матвіїв М., Данилюк А.).

1. Паньків В. Створити історичний музей і парк національної культури / Вільна Україна - 20. 12. 1944.
2. Паньків В. Парк української культури // Радянське мистецтво. – 30.11.1945.
3. Шумей Ю. Зберегти пам'ятки народної культури (1964, жовт. – №7).
4. Фіголь. Проект побудови в місті Львові етнографічного музею-заповідника під відкритим небом (Архів МНАП. – 25.05.1965.

Архип Данилюк

Друкується за виданням:
Данилюк А. З історії створення генерального плану львівського скансену // Наукові записки. – Вип. ІІ (в пам'ять Архипа Данилюка). – Львів : Музей народної архітектури та побуту у Львові. – 2008. – С. 242–245.

Шкіряні народні промисли у фондовій збірці Музею народної архітектури та побуту у Львові

В колекції Музею народної архітектури та побуту у Львові налічується 179 найменувань виробів із шкіри. Це взуття, ремені, сумки, гаманці та інші дрібні вжиткові вироби, які служили доповненням до традиційного одягу. Взуття – частина групи виробів із шкіри, яка налічує 128 експонатів, та не всі з них мають достатню польову інформацію – як про автора, так і про конкретне місце виготовлення. У фондовій збірці всі експонати класифіковані по регіонах, вказано матеріал, вид, художній декор та місце придбання експонату.

Упродовж тривалого періоду існувала домашня обробка шкір та виготовлення з них найнеобхідніших у побуті виробів господарського призначення, одягу та взуття. В умовах натурального господарства обробка шкір з домашнього ремесла трансформувалась у такі промисли як чинбарство (первісна обробка сировини); лимарство (виготовлення предметів упряжі); шевство (пошиття взуття); кушнірство (пошиття вбрання); палітурництво (виготовлення шкіряних оправ) та ін. Про високий художній рівень обробки шкір у часи Київської Русі свідчить широкий асортимент виробів: кольорове сап'янове взуття, оправи для книг, військове спорядження (піхви для зброї, сідла, щити), одяг (кожухи, безрукавки, пояси, сумки, головні убори) та ін.

Традиційними видами народних промислів України були кушнірство, шевство, чоботарство. В групу виробів із шевського «товару» входить взуття, ремені, сумки. Шкіряне взуття західної України дуже різноманітне і його поділяють на два види: стягнуте і зішите (за способом виготовлення і з'єднання деталей). До першого виду належать постоли («ходаки», «керпці», «морщенці»), до другого – чоботи і черевики. У XIX ст. постоли були поширені на всій території України. Найдовше вони збереглись у побуті горян-гуцулів (постоли), бойків (ходаки), лемків (керпці). Наші гірські мешканці це взуття називають морщенцями або ходаками, їх виготовляли з волової, рідше свинячої шкіри кустарної вичинки. Міцна, товста шкіра («від хребта») використовувалась на чоловічі, тонша («з-під черева») – на жіночі й дитячі постоли. Цей простий вид взуття не шили, а стягували, тому й понині на Гуцульщині зберігся термін, що точно відтворює спосіб виготовлення – «морщити постоли». Морщили постоли ремінцями, надрізаними з того ж прямокутника шкіри, з якого мав бути виготовлений увесь виріб. Одним ремінцем, надрізаним по довжині, стягували крізь прорізані дірки носову частину («носик» – на Гуцульщині), другим по ширині прямокутника «зароблялось» п'яту. Через «обори» – вибиті по боках дірки – протягували вовняні шнурки («волоки»). Вони служили для закріплення постола на нозі. Для щоденного вжитку, а іноді як обнову до свят, «морщили» постоли по-простому, з невиченої шкіри. їх називали «сирівці». Широко відомими є гуцульські святкові постоли із світло-жовтої юхтової (м'яка, тонка, дублена шкіра коней і свиней) шкіри з гострими, задертими догори («заклебученими») носками, багато оздоблені. Яскравою різновидністю є постоли з с. Космач на Косівщині з високо піднятими кінчиками носків, великою кількістю зборок спереду, оздоблені тисненням. У 30-х роках XX століття на Гуцульщині набули поширення постоли з металевими карбованими пряжками. Правда, вони більш відомі у містах, тоді як у селах утримувалась традиційна форма – з «волоками» (вовняні шнурки). Святкові постоли були гармонійним доповненням до одягу, бо їх декор – тиснення у вигляді квітів і зірок.

Для порівняння, бойківські ходаки відрізняються формою «писка» та п'яти, які залежать від місця та міри стягування ремінцем при морщенні виробу. Вони тупоносі, не орнаментовані, за формою однакові на

будень і свято. Жіночі ходаки відрізнялись від чоловічих тим, що були з тоншої шкіри і більше та дрібніше призбирані по боках. За кількістю зборок можна було визначити територію розповсюдження даного варіанту. Зустрічаються на Бойківщині і постоли зі шкіри з шерстю (у Міжгірському районі).

Шите взуття у порівнянні із стягнутим характеризується складністю крою, різноманітністю конструктивних елементів, а у зв'язку з цим – більшою міцністю і зручністю. Серед видів шитого взуття виділяються передусім чоботи і черевики. У XIX столітті чоботи ввійшли у побут не тільки міського, але і сільського жителя. Розвиток крою йшов шляхом удосконалення форми, прийомів зовнішнього оздоблення та техніки пошиття. Насамперед, значні зміни відбувались у формі халяв. У найпростіших, витяжних чоботах вони ще не виділені в самостійну деталь, а викроювались таким способом: одна частина разом з головкою, друга – із задником. Поруч з такою формою у XIX ст. ширшого розповсюдження набули халяви, викроєні окремо від головок, але ще разом із задниками і, нарешті, пізніше – як зовсім окрема деталь. Поступово форма халяв у чоловічих чоботах стабілізувалась, у жіночих змінювалась повільніше. Мінялась форма, висота головок і задників. Від головок залежала форма підошви: спочатку у «простих» чоботах симетричні, одинарні, пізніше у рантових – асиметричні, подвійні.

Каблук, як відомо, одна з пізніх деталей взуття. Ще в кінці XIX – на початку XX століття у віддалених від міст селах Західної України можна було побачити чоботи, підбиті замість каблуків великими ковальськими підковами, які трьома гачками кріпились на кант до підошви. Проте набувають поширення і каблуки двох видів: «корки» – каблуки із березового або букового дерева, обтягнені шкірою, і «набірні обцаси» з кусків твердої шкіри. В Галичині у сер. XX ст. деякий час вживались так звані «німецькі» підківки, які йшли тільки по краю каблука, а середина заповнювалась шкірою. Вибір сировини при пошитті взуття диктувався кількома причинами: його призначенням, віком і статтю замовників, а найголовніше – їх заможністю.

Виросткова шкіра (з дворічних телят) більше годилась на чоботи. Проте такого добору сировини дотримувались рідко, а виходили переважно з можливостей замовника. Загалом, через дороговизну чоботи були мірилом достатку, що відбилось навіть у прислів'ї: «Видно пана по халявах».

На західноукраїнських землях в минулому більше шили чоботи з юхти, а також кінської шкіри («шкапові»). У 20-30-их роках XX ст. юхтові чоботи почали уступати шевровим (тонка, м'яка дублена шкіра кіз, овець) і хромовим («боксовим»).

На Гуцульщині побутували так звані *«рісовані» чоботи.* Характерною в них є форма халяв: вузькі, зверху на дві третини футровані, нижня частина м'яка, складається з шести-восьми рядів поперечних складок. У Верховинському районі їх називали *«совачки», «насоваць ки»,* бо при ношенні такого чобота тверда частина халяви зісувалась на м'яку і лягала на передок. Ці чоботи були гарні, проте не зовсім зручні. Для зміцнення низу між устілкою і підошвою чобіт вставляли два сталеві дроти, саме з цього виникла назва «на стальці». Вона зустрічається в Косівському районі. Розвиток орнаменту на взутті йшов від повторення одного, рідше кількох орнаментів. Тверді деталі (закаблуки, підошва) часто оздоблювали мідними цвяшками з випуклими голівками, тоді як м'які – вишитими стібками.

На Закарпатті у 20-30-х роках XXст. побутували *«чіжми з лубами»* та *«закочувані чіжми».* Святкові рантові чоботи з твердими халявами, які зсувались на м'яку частину, набули тут особливого поширення.

Жіночі чоботи відрізнялись від чоловічих переважно тільки кращим ґатунком шкіри та стараннішим пошиттям. М'які деталі чобіт – (халяви, головки) оздоблювали вишитими стібками або рядами тиснених ліній.

Значне поширення на Буковині мали чоботи з козячої шкіри, шили також жіночі комбіновані чоботи – *«чорнобривці» з* жовтили закоченими халявами з кізлини і чорнили передами з юхти або хрому. Характерною особливістю крою цих чобіт є низькі головки, що рівною лінією підйому з'єднувались із халявами. Вони мають широкі заокруглені носки і м'які халяви, закочені майже вдвоє. Головки та задники оздоблені тисненням дрібними крапками, «кучерями», а також смужками кольорової шкіри, що прикривали шов на лінії з'єднання з халявами. На Поліссі у 30-их роках XX ст. шили чоботи, відомі під назвою *«англійки»* чи *«гольфи».* Це гарне, святкове взуття міських і сільських жителів. їх характерними ознаками були окремо викроєний задник — вищий, ніж в інших кроях, а також відрізнялась формою халява — була ширшою внизу, ніж у верхній частині, і виступала над задником. Щоб утримати форму халяви, ззаду при шві з внутрішньої сторони приклеювали смужку твердої шкіри — «штивняк». Широкий, низький каблук та гострі носки є характерними особливостями чобіт, які шили в Галичині і на Волині. В декорі використовували техніки: вирізування, вистрочки, капслювання. Відомі були жіночі черевики на низькому каблуку, з короткими халявами.

Святкові рантові чоботи були поширені і на Покутті. Це чоботи з подвійними підошвами і набірними з кусочків шкіри, завуженими до низу каблуками, загостреними носками. Халяви закочені майже вдвоє. Декор розміщений на твердих деталях чобіт («закаблуках»). «Писані», «мережані» закаблуки не раз згадуються навіть в українських народних піснях.

На початку XX ст. на всій території Західної України широко побутували черевики. Здавна їх шили для міщан з високими защіпами, або шнурованими халявами, окремо кроєними гострими носками, на каблуках, завужених донизу чи в середній частині. Шили черевики із м'якої шкіри (хромової або шаврової) чорного кольору. При оздобленні використано техніки – вистрочки та вирізування (береги халявок).

У загальній системі українського народного мистецтва художня обробка шкіри на території Західної України — яскраве і самобутнє явище. Вона досягла найвищого розвитку в Українських Карпатах та прилеглих низинних районах. Характерною особливістю шкіряних виробів цього регіону був

геометричний орнамент або рослинний з чіткою стилізацією до геометричного.

Орнамент створювався простими мотивами і складними фігурними елементами з ліній, трикутників, ромбів, квадратів, розет, півкіл, частина з яких в минулому несли певні символи, знаки оберегу. Всім декоративним вирішенням притаманне симетричне розміщення та рівновага. Важливо відзначити, що форми шкіряних виробів диктувалися насамперед доцільністю в побуті, і все ж вони виражали єдність практичних та естетичних функцій. Це свідчення того, що саме в них втілена народна мудрість єдності корисного та красивого.

Світл. 1◊. **Шкіряні вироби – ознака статків і гонору**

Із шевського товару, крім взуття, народні майстри виготовляли ще *ремені, сумки, гаманці* та інші *дрібні вжиткові вироби.* Ці шкіряні вироби були доповненням до традиційного одягу і несли певне естетичне навантаження. В одних виробах воно проступало у простоті, зручності форм, їх конструктивній чіткості, в інших – посилювалось художніми засобами.

Відомо, що *пояс* – одна з найдавніших частин одягу, він виконував функцію символу роду, переходив з покоління в покоління, тому форми його були досить стабільні. Шкіряні пояси на Україні називали *ременями,* рідше (на Поліссі) – *попругами.* Центрами виготовлення виробів з «ременю» у кінці XIX ст. та початку XX століття на Гуцульщині були Косів, Криворівня, Красносілів, Голови, Ворохта, Ясіня. Виготовленням цих виробів займались майстри художньої обробки металу. До виробів з «ременю» відносились широкі чоловічі ремені – *«череси» з* юхтової підошвової шкіри, вдвоє складеної, прошитої у верхній частині тонким ремінцем. Защіпались череси на п'ять…сім, іноді навіть дванадцять пряжок. Слово «черес» спільнокореневе із староруським «чересла» (поперек), що очевидно, вживалось на означення поясу.

Широкі чоловічі ремені були поширені у білорусів, поляків, сербів, хорватів, болгарів та чорногорців. Такий широкий радіус вживання даної форми також підтверджує її архаїчність. Одягали його при важких роботах, в ньому зберігали гроші, а найчастіше використовували як доповнення до святкового одягу. Заможні гуцули носили дуже широкі череси з багатьма пряжками, кільцями, ланцюжками для прикріплювання ножа та люльки. Вони були оздоблені тисненими узорами, плетінкою, ремінцями. За допомогою прямих і ламаних ліній, кілець та півкілець створювали узори лінійної композиції. Узір на шкіру наносився холодним або гарячим тисненням з допомогою виготовлених самим майстром дерев'яних і металевих штампів.

На Бойківщині були поширені також широкі ремені, але менше декоровані та вужчі, ніж на Гуцульщині. Побутували ремені на Покутті, Лемківщині, Закарпатті та Поліссі. Значне поширення мали чоловічі юхтові *«тобівки»* («табівки») — плоскі сумки на довгому ремені. Давні тобівки були прямокутної форми: одні декоровані способом тиснення по шкірі і металевими накладками, інші суцільно інкрустовані металевими ґудзиками.

Із зміною прямокутних тобівок на півкруглі їхнє оздоблення металом суттєво змінилось. Лінійний орнамент виступав півкругом, за формою кришки, з основним акцентом на центр (АП-3718, АП-18542). Усю поверхню виробу декорували опуклими карбованими і маленькими гладкими кружечками «бобриками» (АП-7318, АП-2430). На Бойківщині (Турківщина, Великоберезнянщина) виготовляли неоздоблені торбини для щоденного вжитку (АП-709).

На Прикарпатті і Поліссі з тонкої юхти виготовляли калитки, які мали форму невеличкої торбинки, стягненої у верхній частині ремінцем. На Гуцульщині такі калитки-«мошонки» багато оздоблювали китицями, наперстками, капелями.

Важливе місце в оздобленні гуцульських виробів зі шкіри займали металеві прикраси. На сумках – *ташках* вся поверхня кришки була покрита тонким листовим металом, карбованим і поділеним на окремі поля. Орнаментували також і ремінь до торбини. Ремінь з білої сириці оздоблювали цяточками і бобриками у ромби та ряди, щонайбільше у вісім рядів.

Карбовані пряжки різноманітної форми із шкірою досягали виняткової гармонії контрасту. У всіх цих виробах органічно поєднувалось мистецтво обробки шкіри і металу.

У побуті гуцулів, особливо пастухів, у XIX ст. були відомі мішки з козячої чи овечої шкіри, так звані *«бордюги»* для зберігання сиру, м'яса, борошна.

Слід сказати, що характеристика шкіряних виробів західноукраїнських земель була б неповною без аналізу їх художньо-естетичних цінностей. Загалом в орнаментально-композиційному розв'язанні всіх згаданих виробів із шкіри спостерігається значна стабільність і традиційність. Характерною особливістю елементу на ременях, шкіряних торбинах є строга симетрія і ритм, стриманість у доборі технічних засобів, кольорів. Народні майстри глибоко розуміли органічний зв'язок орнаменту з формою. Бралося до уваги те, яке місце займатимуть ці вироби в комплексі ансамблю одягу. Вироблені протягом століть художні принципи оздоблення шкіряних виробів ніколи не втрачали своєї естетичної вартості та завжди будуть невичерпним джерелом для творчих пошуків.

Ліліана Осмак

Друкується за виданням:

Осьмак Л. Шкіряні народні промисли у фондовій збірці Музею народної архітектури та побуту у Львові // Наукові записки. – Вип. II (в пам'ять Архипа Данилюка). – Львів : Музей народної архітектури та побуту у Львові. – 2008. – С. 194–202.

* * *

…На 27 відділів майже всі відділи провадять українці, або пластова молодь під доглядом. Фактично лише 8 відділів ведуть місцеві провідники. Дуже поволі втягаються вони до праці, так мало є енергійних і діяльних провідників.

Рік 1927 є найгіршим роком організації пл.[астових] відділів. Поли[і]тична влада стала дуже вороже до нас ставитися. Утиски, переслідування, арешти, доноси і виселення з реплики не припиняється. Так, найкращих і діяльних провідників вже вислано з меж ЧС [Чехо-Словацької республіки] або без жа[о]дної причини звільняють з посади і тим лишать можливости існувати.

За останній час виповіжено з републики бр. М. Водоносу, бр. Б. Заклинському (*засновнику відділу в Ясіню.* – Прим. упоряд.), а коли пишуться ці рядки, стало звісно, що з кінцем року покинуть Підкарпаття ще 6 діяльних пл.[астових] провідників, а саме проф-[есо]ри Ф. Балицький, дворян, Гайдукевич, Волошин, Бандрівський (*організатор відділу в Ясіню.* – Прим. упоряд.), Самійлович. На інших провідників далі ведеться негат.[ивне] і вороже відношення і доля їх чекає та сама. Таке відношення влади не могло не відбитися на діяльности провідників. Одні стають менш діяльними, пасивними і ухиляються від праці. Дехто навіть з[по]вертає часопись «Пластун»[1] (з Ясіня) аби перед директором чехом показати своє відношення до Пласту.

Тяжкий час переживає наша організація, саме підчас організації вовченят тратемо ряд діяльних людей, **але всетаки не падаємо духом і працю ведемо і будемо нести свій обовязок перед народом і молодью аж до останего**. Тому так потрібна нам моральна підпора з боку братнего уладу в Галичині…

Нашими пластовими виданнями молодь цікавилася і з кожним роком краще купує книжки так що на 29 видань 18 назв цілковито вичерпано.

Пластове видавництво хоча і видавало книжки під фірмою Головної Управи, але **фактично видавав на свій кошт** референт бр. Л.Бачинський і управа жадних підпор не давала і дефіцітів не покриває. Кошта видань покривалася **закупленєм книжок до бібліотек** і продажью серед шкільної молоді. Деякі пластові відділи як в Бичкові, мукачеві і Ясіню дуже старанно поширюють наші видання. Досте велике число книжок йде до Галичини…

Бачинський Л. Початки пласту на Закарпатті (22.12.1927)

* * *

Спалах Української державності у Срібному Закарпатті

Виставка з назвою «Спалах Української державності у Срібному Закарпатті» відкрилась у столичному Музеї книги і друкарства України. Присвячена вона 70-річчю Карпатської України, 90-річчю Гуцульської республіки та 135-річчю від дня народження Августина Волошина.

– Подібної ще не було, – каже її упорядник, заступник директора музею Дмитро Палій. – Вдалося зібрати унікальні фотографії, листівки і газети тих часів, спогади учасників подій.

http://zakarpattya.net.ua

* * *

«Гуцульська столиця» взяла старт

Закарпатську обласну громадську організацію (ЗОГО) «Гуцульська столиця» зареєстровано у вересні 2012 року. ЗОГО «Гуцульська столиця» має свій логотип, прапор та інші атрибути діяльності.

Світл. 1.◊ **«Топірцем сьи підпирали…»**

Метою організації є сприяння збереженню та відродженню гуцульських звичаїв, традицій, спадщини, розвитку мови та туризму. організація повинна нести в собі таку ідею, в якій буде розвиватися культура, самобутність Гуцульщини.

Вступити у «Гуцульську столицю» може кожен, кому уже виповнилося 14 років, хто підтримує статут організації і сповідує таку ж мету, як і її засновники. Наразі організація нараховує 50 членів.

Світл. 2.◊ **Прес-конференція організації в Ужгороді: І. Іванків, Е.Зелінський, Ю.Сас, М. Куриляк**

Серед основних завдань наступні:

- створення бази даних, до якої увійшли б усі майстри і митці, котрі працюють у гуцульському напрямку, із реєстром та репродукціями їх творів;
- збереження унікальних надбань Закарпатської Гуцульщини;
- сприяння розвиткові музейної справи, пов'язаної із Закарпатською Гуцульщиною;
- видання річного календара, де будуть висвітлені туристичні можливості Рахівського району, історія краю, гуцулів, опришків;
- створення умов для зеленого туризму в краї;
- видання книг і створення мультимедійної продукції;

[1] Кількамовний місячник «Пластун – Junak – Czerkes» з 1923 року виходив в Ужгороді за спільною редакцією О. Вахнянина (українська частина), Серењога (угорська частина), проф. Пехмана (чеська частина): у 1923 р. – 5 чисел, у 1924 р. – 6 чисел.

- відродження традиційних промислів гуцулів;
- проведення фестивалей, майстер-класів;
- допомога в правових та соціально-економічних питаннях місцевим мешканцям
- турбота про здоров'я гуцулів, екологічна діяльність в краї та ін.

Пілотним проектом організації є створення словника гуцульського діалекту в ясінянському ареалі. Над ним, зокрема, працюють о. Андрій Молдавчук, який зібрав 1500 слів., Е. Зелінський та ін. Оцінювана кількість гасел – понад 4000 гуцульських слів.

Своєрідним внеском у ВОГО «Гуцульська столиця» є приватний музей готельно-розважальному комплексі «Скіфське полювання», який містить понад 500 експонатів: колекції предметів гуцульського побуту, одягу, зброї та старовинні фотографії (*окремі експонати проілюстровані на сторінках цього видання*. – Прим. упоряд.), приватний музей Михайла Куриляка, який містить всі інструменти троїстих музик, які можливо використовувати за призначенням.

Ігор Іванків, член правління ЗОГО «Гуцульська столиця»

* * *

Нащадки італійців на Гуцульщині

Рахівський район на Закарпатті вважається гуцульським. Та він іще й багатонаціональний. Упродовж століть тут мирно живуть люди майже 30 національностей. Явно переважають українці (гуцули). А ще є румуни, угорці, чехи, словаки, німці, росіяни... У невеликому гірському селі Ділове можна зустріти людей з італійськими прізвищами – Бузі, Корадіні, Делізоті, Марціглоні, Манфреді, Монті... Звідки італійці на Рахівщині?

Від середини XIX століття почала інтенсивно розвиватися промисловість Австро-Угорщини й зросла потреба у багатющих лісових ресурсах Карпат, що тоді належали цій імперії. Щоб доступитися до багатств, імператриця Марія-Терезія доручила побудувати залізницю. Зробити це у горах могли лише добрі спеціалісти. Таких інженерів найняли у гірських регіонах північної Італії. Вони добре зарекомендували себе під час будівництва залізниць, мостів, тунелів, опорних стінок та інших споруд у Альпах.

Зводили залізницю на Рахівщині з 1870-х років, а завершили 15 серпня 1895-го. На тому непростому будівництві працювало 5…10 тисяч італійців та спеціалістів з інших країн Європи. Роботи велися від міста Сигет, що тоді було центром Мараморської жупи (до якої входила й Рахівщина), і до села Ясіня. Можна уявити, яка була ця робота без потужної техніки. Складний гірський рельєф, скельні виходи, швидка течія Тиси та її приток ускладнювали будівництво. Більшість робіт проведено вручну. Досі вражають підпірні прибережні стінки, викладені з тесаного каменю, без цементних розчинів, що за сотню років витримали не один паводок. Також треба було збудувати чисельні мости й тунелі. І все — суворо за графіком та одночасно у кількох місцях. Коли зводили найдовший тунель поблизу перевалу, то, щоб швидше завершити, рити його почали з обох боків. Зустрітися мали глибоко під горами. Італійський інженер скерував роботу двох груп так, щоб вони не розминулися під землею. Але у визначений день вони не зустрілися – і проектант застрелився. А через день зустріч таки відбулася. З незначною похибкою.

Будівництво залізниці стало своєрідним «вікном у цивілізацію». З Рахова почали ходити поїзди до великих міст Європи – Будапешта, Праги, Відня...

Не всі італійці повернулися додому – залишилися тут працювати, оселилися в Карпатах. Їх нащадки можуть пишатися своїми предками, котрі створили собі рукотворний пам'ятник – залізницю.

Микола Волощук
«Голос України», травень 2013 р.

Ясіня у світлі вікової традиції [1]

Ви вже чули, де лежить Ясіня. Рахівські гуцули казали: «На польській границі...» Чули ви вже дещо про те, як на нас дивилися гуцули в південних сторонах: у Рахові, Бичкові, в Росішці. Тепер треба мені самому розповісти про Ясіня так, як воно збереглось у моїй пам'яті і в мойому серці...

Згідно з переписом 1931 р., у Ясіня нарахувалося 10.614 душ і воно вважалося найбільшим селом у цілій чехословацькій республіці. Із згаданого числа за національністю налічувалось: 7365 українців, чи як тоді казали – «русинів», 1470 жидів, 1154 мадярів, майже 500 чехів, 50 німців та 180 чужинців без громадянства, серед них могли бути й українські емігранти по першій світовій війні. Отже чисто нашого населення в Ясіню можна рахувати майже 70%, це більше, як по інших гуцульських містечках у Карпатській Україні, зокрема, в Рахові й Бичкові.

Ще до цього часу збереглись у моїй пам'яті деякі історичні перекази, які повинні б бути збережені як історичні події в Ясіня. Хочу, зокрема, відзначити такі епізоди із життя, діяльності, краєзнавства, мистецтва, фольклору та й народного змагання нашого племені, про які ще українським дослідникам нашої Гуцульщини не доводилось багато публікувати.

Перебуваючи довгими віками під чужою займанщиною, закарпатська Гуцульщина була завжди відокремлена від своїх кревних, рідних братів галицької і буковинської Гуцульщини. Вона дуже невелика територією і найменше досліджена частина гуцульського племені. Бо, крім новіших письменників, дослідників нашої Гуцульщини, покійних вже, Михайла Ломацького (помер у Німеччині 1969 р.) та Уласа Самчука (помер у Канаді 1987 р.), ніхто з наших не видав дотепер монографію карпатської Гуцульщини. Хочемо це хоч скромно надолужити!

Ясіня розташоване у високогірному басейні рік Чорної Тиси й Лазі[е]щини. Лазіщина вливається в Тису в самому центрі нашого села, творячи форму великого трикутника, що ділиться на три частини – дільниці: Чорна Тиса, Лазіщина і Криворівня, тобто,

[1] Передрук зі збірки «Гуцульське село в Карпатській Україні» (Упор. – І. Жегуц, редактор – В. Кухта. – Ужгород, 2003). Авторські стиль, орфографія та терміни, в т.ч. і невживані в сучасній літературній мові, сл. пам. Василя Попадюка, збережено. В квадратних дужках подані морфеми для сучасного застосування термінів.

південна частина Ясіня. Крім тих головних трьох дільниць, Ясіня має ще більше присілків, які розташовані далеко від центру села, сягаючи по вісім, а то й десять кілометрів. Назви цих побічних кутів чи присілків Ясіня такі[2]: на південно-західному відтинку лежить Буковина, Кевелів, Кречун і Гаврилець, на північно-західному, в басейні Чорної Тиси, – Годір, Цапок і Багенський, на північному відтинку – Білі Хрести і Стебний, на східному, в басейні Лазіщини, – Зимір, Репеґів, Студений, Кознє[мє]щу[і]к, а на південно-східному відтинку – Плитоватий, Стримба, Лопушанка.

В басейні Чорної Тиси зустрічаємо такі назви: Станислав, Тищора, Довжана і Окола, але вони вже не входять до групи заселених пунктів, а тільки означають назви менших річок чи потоків (зворів), що разом творять ріку Чорну Тису. Ця ріка протікає крізь лісисті провалля із джерела під горою Окола, на віддалі 20 кілометрів від центру Ясіня. При джерелі ріки стоїть символічний гранітний камінь із написом: «Джерело Тиси».

Світл. 1.◊ **У витоків Тиси**

Дві найбільші притоки Чорної Тиси – це ріки Станислав і Довжина, на яких було побудовано потужні гаті-водозбірні, вони містили тисячі кубометрів води, яка служила в літні пори року для сплаву дерева, тобто бокорів чи дараб, як їх гуцули називали. Третя гать знаходилася в дільниці Лазіщина, на Кознєщеку. Всі ці водозбірні були дерев'яної конструкції, будували їх самі ясінські майстри.

Село Ясіня лежить у чудовій високогірній котловині і віддавна славиться туристичним рухом. Не місце тут описувати красу цієї нашої перлини в українських Карпатах. Це міг би описати тільки поет чи письменник, як Улас Самчук чи Юлій Федькович. Могли це зробити такі українські письменники, як Іван Франко, Михайло Коцюбинський чи Володимир Гнатюк. Вони побували в нас на Гуцульщині ще до першої війни, досліджуючи культуру, фольклор та історичне минуле нашої країни. Жила між двома війнами на Закарпатті дочка Івана Франка, Ганна Ключко-Франко, в Довгому на Іршавщині. Там вона написала спогади про побут і подорожі її батька в наших селах і прогулки на Говерлу і Поп Іван. Тарас Франко чомусь у своїх спогадах критично, а то й неприхильно, віднісся до спогадів своєї сестри Ганни.

Церков у Ясіню було дев'ять, крім того, були ще чотири каплиці. Вірні латинського обряду, наші мадяри та німецькі колоністи мали свою муровану церкву в центрі Ясіня. Жидівське населення Ясіня мало три синагоги, місцеві жиди називали їх «хайдерами», а наші – «божницями». Наше населення належало до греко-католицької і до православної віри. Греко-католики мали дві парафії, парохами були за моїх часів о. Степан Бачинський, потім його син – о. Юліян Бачинський та о. Юрій Васько. До парафій Бачинських належали такі головні дільниці із присілками: Чорна Тиса і Лазіщина. До парафії о. Васька належали: Криворівня, Стебний, Лопушанка. Православна парафія заснувалась на переломі двадцятих і тридцятих років мала свою церкву в Кречуні (криворівенська дільниця). Православних було за статистикою з 1931 р. 923 душ, вони проявили велику активність і протягом небагатьох літ побудували дві дерев'яні церковці. Греко-католицькі існували вже протягом століть і мали дві великі мурованні церкви та п'ять менших дерев'яних гуцульських церков. Ці церкви були барокового стилю, із прекрасним внутрішнім устаткуванням, іконостасами, різьбленими гуцульською орнаментикою, із розмальованими склепіннями та образами історичної вартости. В кожній церкві було по три-чотири дзвони (у мурованих вежах або в окремих дзвіницях при менших дерев'яних церквах).

До цього часу нікому з дослідників нашої Гуцульщини не пощастило встановити точніших даних про заснування окремих сіл чи містечок. Невідомо, коли точно при кінці 15-го століття засновано село Ясіня. Але на основі переказів із роду в рід, які дійшли до мого діда, назва Ясіня пішла від дерева ясінь, бо цього дерева так, як колись тисового дерева, було дуже багато у сточищах ріки Тиси.

Назва Струківської церкви прийнята від галицького поселенн[ц]я в Ясіню, ґазди Струка, який випасав свої стада овець в Карпатах, часто дуже далеко від своєї господарки, по той бік Карпат, в Галичині. Може, Струк походив із села Стругана. Народний переказ про Струка як основника Струківської церкви, яка стояла із давніх давен, був у Ясіню дуже поширений. У ньому йдеться про те, що одного разу Струк вибрався з Галичини з отарою овець далеко в глибину Карпат. Була вже пізня осінь. Струк опинився на березі Тиси. Не маючи наміру іти із своїм стадом далі, затримався він на тому місці на деякий час відпочити, щоб після повернутись із отарою на зиму назад у своє господарство, в Галичину. Не вдалося йому здійснити цей задум. поки він вибрався в поворотну дорогу, через ніч упав великий сніг. Струк не мав уже виходу, треба було рятувати своє життя і покинути отару овець на волю Божу. Урятувався, тільки вчинивши собі «ходільниці», якими міг триматись у снігах, без них міг пропасти. Перед відходом поприкривав овець смеречиною, щоби вони хоч на короткий час мали що гризти. Добравшись додому, Струк був переконаний, що вівці давно загинули. Але навесні, коли зійшли сніги, він повернувся на те місце, де залишив отару, позбирати хоч вовну. Як він зди-

[2] Див. також підрозділ цієї збірки «Топоніми Ясінянської долини»

вувався, коли побачив своє стадо не тільки живим, а ще й побільшеним! Вівці гризли мох, кору, смеречину, листя, і таким чином врятувалися. Загинули лише кінь і пес. Із радості Струк покликав із собою й інших гуцулів, зацікавлених цією нечуваною подією, і вони на цьому місці збудували біля величезного ясеня каплицю, а біля неї поставили хрест, на славу Божу! Потім почали в тих місцях корчувати ліси та розводити господарку. Так поширювалася ця високогірна оселя, а на місце збудованої під берегом каплички була на самому березі збудована церква, названа на честь Струка – Струківська. Вона належить до наших найстарших церков і стоїть як символ стародавньої гуцульської архітектури. На честь Струківської церкви була видана перша державна марка, що знаходилася в обігу в Чехословацькій республіці. На ній зображено Струківську церкву і дзвіницю в темно-синій фарбі, вона увійшла як перша державна марка з нагоди проголошення самостійності Карпатської України 15 березня 1939 р., в історію нашої країни.

Тут слід згадати ще й стародавню печатку адміністративної сільської громади Ясіня. На цій печатці, яку я сам бачив, працюючи в сільському уряді ще на початку 1935 р., була зображена група овець під великим ясенем, а біля неї вівчар із палицею. Навколо цього зображення був викарбуваний напис: «Велике село Ясіня». Ця печатка нагадувала переказ про Струка і його отару. Небагато сіл на Закарпатті мало таку оригінальну печатку.

Світл. 2, 3.◊ **Символи визнання Ясіня: печатка села та перша марка Карпатської України**

Ясіня мало в наші часи велику залізничну станцію, через яку проходила залізнична лінія із Мараморoського Сигота через Рахів аж у Делятин – на Станиславів (Івано-Франківськ) і Львів, або на Коломию й Чернівці. Ця залізнична лінія була побудована ще за Австро-Угорщини, довго перед першою війною. У нас будівельні роботи починались десь у 1885 р. як оповідали старші гуцули, серед них і мій вуйко Василь Попадюк-Базь, Майстрами цієї залізниці були італійці з північно-східної Італії, що була тоді під володінням Австрії, т. зв. «бараби». Італійці були добрими фахівцями по будові залізниць, тунелів, мостів та всяких монументальних будинків. Тому їх влада й використала на цих важких роботах у наших Карпатах. Багато з них померло, як від нещасних випадків, так і через пошесть – чуму, яка поширилася десь на переломі нашого століття (Іван Жеґуц оповідає у своїх спогадах про Берлебаш (Костилівку), що в них був окремий цвинтар, Чумаґ, попри який вони хлопцями боялися в сумерку ходити, але тямили, що це був італійський цвинтар). Вже починаючи від Мараморoського Сигота, будівельні роботи були зв'язані із великими природніми перешкодами, бо поміж верхами Карпат необхідно було пробивати декілька тунелів і будувати залізні мости через Тису. Починаючи від Требушан (Ділове) і кінчаючи в Ясіню-Зімір, було побудовано чотири тунелі, з яких той, що на татарському перевалі, найдовший, бо має понад один кілометр. В половині цього тунелю проходила до 1939 р. чесько-польська, а від 1939 до 1944 р. мадярсько-польська, а потім воєнна границя. Рівночасно із будовою залізниці, в Ясіню була вибудована велика залізнична станція, в якій містилися: залізничний уряд, почекальні, великий ресторан та приватне мешкання начальника станції («фивника»), яким був на протязі 20-ти літ, за чехословацької влади, чех Ян Сікора. Ясінська станція була одною з найбільших на Закарпатті, а своїм монументальним двоповерховим виглядом представляла в нас свого роду великоміську палату. Ця стара, майже історична, будова витримала Першу світову війну неушкодженою, хоч часто була під обстрілом російської артилерії із-за гірського пасма Синяки на віддалі вісім кілометрів від центру Ясіня. У Другій світовій війні станція зазнала ушкоджень, але знаходилася в релятивно стабільному стані і була пам'яткою твердої фахової праці італійських майстрів. Та, на превеликий жаль, совєти вирішили розвалити цей імпозантний будинок, мотивуючи тим, що це буржуазна архітектура, і побудували на її місці якесь приміщення у вигляді приватної хатини.

Світл. 4. **Залізничний вокзал в с. Ясіня – «жертва» встановлення радянської влади (підірваний у 1944 р.)**

А вложили в старий будинок чимало тяжкої праці й наші ясінські гуцули! Дорадником і організатором цих робіт вибраний був нашими людьми ґазда Василь Попадюк-Базь, якого на тій позиції затвердила була державна комісія. Завершення будови було відзначено урочистим прийняттям гуцульської делеґації у Кошицях, куди прибув 1880 р. сам цісар Франц Йосиф. Першим потягом із Ясіня прибула й наша делегація із Василем Попадюком на чолі. Вона дістала признання за виконану роботу і залишалася в Кошицях кілька днів. Звичайно, це було великою подією в житті мого вуйка, про неї він нам пізніше часто оповідав. Помер цей замітний гуцул на 76-му році життя 1925 р., захворівши на ревматизм. Похорон був надзвичайно величавий, ховали вуйка три священики: о. парох Степан Бачинський, о. парох Ровній і місцевий латинський парох.

Василь Попадюк-Базь та його брат Іван належали до провідних гуцулів Ясіня. Довший час вони були в управі кураторії наших церков, а зокрема – головними кураторами Струківської церкви. Майже на кожному дзвоні цієї церкви були ініціали Василя Попадюка, бо він їх дотував. Дарував, крім дзвонів, щедро й інше вивінування церкви. Крім церковних справ, Василь Попадюк займався й громадськими справами, допомагаючи нашим гуцулам піднятись на вищий рівень життя. Перед Першою світовою війною він збудував у своїй майстерні прекрасний ручний млин на багатьох озублених колесах, яким під час війни і ще довго по війні користувалися гуцули не тільки з Ясіня, а й з дальших гуцульських сіл. Щоліта був провідним гуцулом на багатьох полонинах, перебуваючи на них від першого дня виходу аж до кінця сезону, на Покрову. Перед Першою війною і під час війни перебував у бутинах, засаджуючи вирубані ліси наново. Був дорадником сільської управи, його праця високо цінилася ясінськими гуцулами, його слово було авторитетом для земляків.

Сам Попадюк був високого росту й міцної будови. Був добрим садівником і пасічником, плекав у своєму саді від 50 до 70 вуликів бджіл. Як і більшість гуцулів, був добрим різбарем мистецько виконаних берілочок до вина, коновочок для меду, сметани, масла, бриндзі, усяких боклажиків, дерев'яних мисок, хрестиків і топірців... Ці речі різьбив або випікав на твердому дереві, прикрашав їх різноманітною гуцульською орнаментикою.

Крім Василя Попадюка, треба назвати й інших ясінських гуцулів, які своєю працею, своїм знанням багато прислужилися до розвитку села і цілої Гуцульщини. Це, передусім, – Клочураки-Чмелі. Степан Клочурак із своїм братом Василем були організаторами і провідниками гуцульського повстання в 1918–19 роках, т. зв. «Ясінської гуцульської республіки». Василь Клочурак-Чміль був найзаможнішим газдою в Ясіню. В його родині було дев'ятеро дітей: сім синів і дві дочки. Клочураки щасливо пережили Першу світову війну, не дивлячись на те, що були на фронтах. Вони рахувалися через те найщасливішим родом у селі. Андрій помер у Празі 1971 р. на 57-му році життя, а Степан, перебуваючи совєтське заслання, прожив у Празі у своєї доньки Ольги до 1980 р. і написав свої спогади «До волі» (Нью-Йорк, 1978), як перший том ширшої ретроспективи своєї політичної діяльності в Ясіню і в Карпатській Україні. Віримо, що й другий том цих спогадів ще побачить наш поділений світ!

Світл. 5.◊ **Обкладинка Едварда Козака до видання 1980 р.**

Другим таким родом у Ясіню були брати Іван, Василь і Дмитро Климпуші, теж активні учасники Ясінської Гуцульської республіки. Вони були членами сільської управи Ясіня, підприємцями дерев'яного промислу (власники двох великих тартаків), організаторами читальні «Просвіта», засновниками кооперативи «Гуцульський кооперативний союз», спортивного товариства «Січ», церковними кураторами й ін.

Світл. 6.◊ **В ті часи «Просвіта» свою справу зробила**

Між двома світовими війнами Климпуші були носіями культурно-освітньої, громадської і національно-політичної діяльности не тільки в Ясіню, а й на усій Рахівщині! За часів самостійності Карпатської України від 1 листопада 1938 р. до 15 березня 1939 р. вони брали, разом із Степаном Клочураком і його братом Василем, найактивнішу участь в історичному русі національного відродження Карпатської України – як репрезентанти всієї Гуцульщини! Василь Климпуш був обраний членом Сойму Карпатської України 12 лютого 1939 р., а Дмитро Климпуш був головним командантом військової самооборони Карпатської України Карпатська Січ в Хусті. Іван Климпуш і Дмитро Німчук були членами Виборчої комісії в

Хусті, головою якої був Степан Клочурак, а крайовим контролером – теж уродженець Ясіня д-р Микола Бандусяк, який, між іншим, належав до перших засновників «Карпатської січі» у вересні 1938 р. в Ужгороді.

Світл. 7. **Брати Климпуші**

Дальша відома ясінська родина – Цокани. Іван Цокан із синами Юрою, Павлом і Дмитром – це гуцульські провідники і борці у Першій світовій війні проти мадярської окупації і, разом із Ігнатом Тулайданом і його сином Іваном та Іваном Пластуняком, організатори Ясінської гуцульської республіки. Івана Пластуняка убили незадовго по Першій війні змадяризовані шваби-мандзьохи, серед них Кудерни. Цей злочин вчинили на Ясінській станції. Гуцули Ясіня довго згадували свого вірного земляка теплими словами:

«Най собі нагадаю, ой дана, ой дана,
Як убили на штації Пластуна Івана.
А як єго вбили, під мур закачили,
Перстені му поздоймали, часівник узєли…»

До найвидатніших гуцулів Ясіня належить і Дмитро Німчук (1897–1944). Німчук був на Закарпатті діячем соціял-демократичної партії, редактором газети «Вперед», вибраний послом до Сойму Карпатської України. Загинув у Братіславі, замордований гестапом.

Світл. 8.◊ **Іван Дуб'юк, член У.Н.Р. в Ясіню**

Сюди би слід зарахувати і численні ясінські родини, не згадані у цих коротких словах, зокрема Вербʼєщуків, Дубʼюків, Біланів, Пластуняків, Пнівчуків, Калинюків, Тулайданів й інших...

При цих згадках йдуть на думку часи Олекси Довбуша, який не раз заходив і в Ясіня, і в інші села карпатської Гуцульщини, навіть до Мараморoського Сигота, в боротьбі із чужою напастю. Шляхетні прикмети, які відзначали всі згадані ясінські роди, були виплекані довгими століттями від самих початків заселення цих просторів леґендами наших Українських Карпат. Тут часто ішла завзята боротьба великих гуцульських родів із чужими наїзниками, із польською шляхтою, із угорською брутальною ґрафнею, які століттями верховодили по один і по другий бік Карпат!

Необхідно сказати, що, крім анґажованих громадських і політичних діячів, Ясіня мало гарну плеяду майстрів різьбарства і будівельників. Смію сказати, що найкращим різьбарем був Ґринджук Іван із синами Іваном, Дмитром, Василем, Михайлом і Миколою. Своїми мистецькими працями вони прикрашували іконостаси, столи, рами образів у всіх гуцульських церквах і каплицях у Ясіню. Василь Спасюк із Чорної Тиси був видатним будівельником.

Годилось на цьому місці розповісти про пам'ятник Гуцульської республіки, що його народ загально називав пам'ятником волі.

Коли 1938 р. автономна карпато-українська державність перемогла мадярофільську і русофільську партію Андрія Бродія гуцули в Ясіня спонтанно зреаґували тим, що створили діловий комітет для побудови пам'ятника гуцульської республіки, щоби таким чином відзначити і новоздобуту свободу, і першу спробу карпатських гуцулів визволитися з-під чужого ярма в 1919 р. Ініціяторами комітету були згадувані вже брати Климпуші, Іван Климпуш очолив його. Крім них, до комітету входили: Іван Дурбак – колишній книговод «Гуцульського Кооперативного Союзу», Іван Яблонецький – поштовий урядовець, Степан Туцканюк – урядовець асекурації, ветеринар Іван Ластовецький, брати Манівчуки, Юрко Суховія та ін.

Пам'ятник був збудований на кошти сільської каси, із зібраних грошей і, головно, завдяки підтримці самих братів Климпушів. Вже перед морозами, в грудні 1938 р. цей пам'ятник стояв перед будинком Сільської управи, на площі «Тридцяток». Не встигли його зруйнувати угорські окупанти! Знищили його совєти в 1945 р., поставивши на його місце пам'ятник із скульптурою ясінського комуніста Олекси Борканюка, який загинув при кінці 1942, після десанту, з мадярських рук. Був ще другий пам'ятник, збудований кінцем 1938 р. На не величкому узгір'ю, званому історично Костирівкою – над самим центром Ясіня. Назва цього узгір'я походить із початку 18 ст., коли ясінські гуцули відбивалися від турецько-татарських наскоків із Криму аж у Дунайську котловину. Це місце гуцули назвали Татарським перевалом, офіційна його назва – Яблонецький перевал. На тому місці були поховані вбиті, ще донедавна з'являлися після зливних дощів з-під землі кості полеглих!

Світл. 9.◊ **Увічнений О.Борканюк на місці пам'ятника У.Г.р.**

Цей пам'ятник був споруджений із твердого сірого ґранітового каменя і сягав до десяти метрів. Мав глибокий бетоновий фундамент, в середині було вмуровано збіркові листи на фонд побудови. Велика мармурова таблиця мала напис: «На пам'ять жертв полеглих в боротьбі з татарами і в Першій світовій війні 1914–1918». Відкриття і посвячення пам'ятника відбулося дуже врочисто 22 січня 1939 р. з нагоди проголошення самостійности і соборности українських земель в 1918–19 роках. Захоплення і святковий настрій гуцулів у день відкриття важко описати, ціле узгір'я Костирівки було вкрито зібраним народом. Після відкриття, промов і благословення,

відслужив у церкві о. Васько врочисту панахиду по жертвах, які загинули за свободу рідного краю та не довго цей пам'ятник простояв на Костирівці. Вже через два місяці він був зруйнований змадяризованими німецькими колоністами, які прибули в Ясіня кінцем 18 ст. як лісові робітники. Згодом вони стали яничарами угорського режиму на Гуцульщині. Народ їх називав «мандзьохами». Відіграли вони підлу роль і в березні 1939 р. під час наступу мадярської армії на нашу землю.

Отже, ці мандзьохи підмінували пам'ятник і висадили його в повітря. Між камінням відшукали збіркові листи із прізвищами, це дало їм потім можливість денунціювати наше населення перед мадярською владою, зокрема членів місцевої української влади і членів «Карпатської січі». Допомагала в цьому окупаційній владі місцева порядкова служба, т. зв. «ершейґи». Багато гуцулів було арештовано. Їх тримали по тюрмах на місці, а деяких відвезли в концентраційний табір у глиб Мадярщини. Активніших з-поміж інтеліґенції розстрілювали. Головну роль у цих репресіях відіграв місцевий швабський терорист Янош Цайґер, який удекорувався мадярським трикольором почерез плечі. Озброєний револьвером і нагайками, Цайгер виглядав на справжнього «короля розбійників». Помагали йому різні Біруси, Ґаснери, Фріди, Мачеки – всі вони літали по Ясіню і присілках, мов скажені пси, полюючи на гуцулів і вдень, і вночі по вулицях, по хатах, по довкільних лісах, де від них переховувалися наші люди. Мучили людей брутальним способом, без усякого суду вели на смерть, знущалися над своїми жертвами. Зводили вони при цьому і свої особисті порахунки. Про такі випадки згадує і Володимир Бірчак у своїх спогадах під назвою «Карпатська Україна» (Прага, 1940) та й інші учасники березневих подій у нашій країні.

А було кого в Ясіню переслідувати! Воно взяло у відбудові Карпатської України найживішу участь.

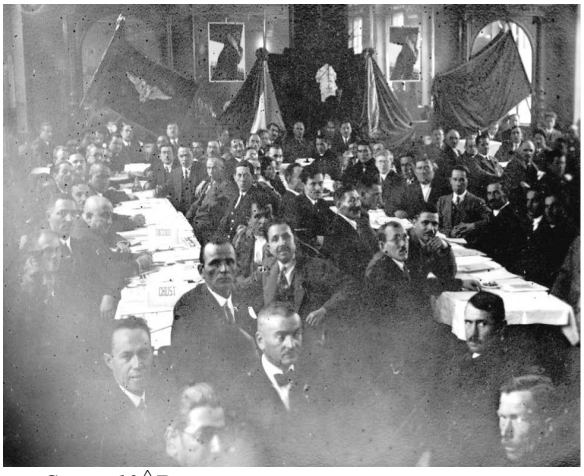

Світл. 10.◊ **Визначальний сойм нової держави**

Один тільки Степан Клочурак був членом-основником Т-ва «Просвіта» в Ужгороді у 1920 р., редактором українських газет, учасником нарад першої Української Центральної Народної Ради в Ужгороді, одним із основоположників Українського Національного Об'єднання, Міністром господарства і послом Сойму Карпатської України. Це було сіллю в очах рахівських і ясінських «швабів», мстилися вони безщадно на людях, на родинах згадуваних репрезентантів Ясіня і всієї нашої Гуцульщини!

Шкільництво в Ясіню

По закінченні першої світової війни постали в Ясіню три початкові народні школи, одна горожанська і одна промислові т. зв. «Фахово-деревообробна школа». За винятком останньої всі школи були приміщені в старих домах колишніх двох церковних народних шкіл або в приватних хатах у центрі села, які Сільська управа виарендовувала в місцевих жидів Ціпцерів. На жаль, як народні, так і горожанська, школи, за увесь час чехословацької адміністрації не мали своїх будинків, ані належного устаткування. А фахова деревообробна школа, яка була заснована в 1924 році, була гарно розбудована й устаткована і мала відділи: різьбарства, теслярства і скульптури. Високоякісна продукція цієї школи призначалася виключно на експорт, зокрема до Англії, Франції та Америки. Щорічно ця школа випускала до 50-ти учнів-спеціалістів. Навчалися в ній не тільки фахівці з Гуцульщини, але й з усієї Карпатської України. Учні мешкали в інтернаті при школі. Директором школи був від заснування аж до 1938 р. чех Густав Голешовський. Під час мадярської окупації навчання було припинено через вибух Другої світової війни.

Директором горожанської школи від початків чеської влади був чех Франтішек Гаєк, просякнутий москвофільством аж до фанатизму. Під час викладів намагався говорити російською мовою, якої сам не знав. Гуцульські, та й жидівські і швабські діти тої мови не розуміли, ставили йому постійно питання, просили пояснень окремих слів і виразів. Тоді Гаєк дилетантно «пояснював» російську вимову, і на тому й кінчалася лекція 1929 р. прийшов на місце Гаєка українець із Галичини, колишній учасник визвольних змагань в Армії УНР, Дмитро Бандрівський. Він, між іншим, учив перед тим у Драгові. Покійний уде д-р Степан Росоха розповідав, що й він завдячує свою національну свідомість саме цьому учителеві.

Учительський склад горожанської школи: Богдан Заклинський, який прийшов до нас із бичківської горожанки, Петро Москалик і М. Кочерган – українці з Галичини, Лінгарт Вавра, Йозеф Шкрлянт і Карел Гоушка – чехи, Давид Кац – жид, Еміль Бонь – мадяр, і ще одна учителька-мадярка, прізвище якої, на жаль не пригадую. Не можна пройти мовчанкою журавлиної праці наших галицьких і наддніпрянських учителів, які опинилися після поразки визвольних змагань у Чехії, а потім у Карпатській Україні. Вони віддано працювали на ниві національно-політичного усвідомлення нашого народу. Як один із багатьох, наведу такий приклад. Протягом шкільних фепій влітку 1927 р. мені довелось приспішити своє шкільне навчання в горожанській школі в Ясіню. На моє власне бажання і при підтримці найприхильнішого до нас учителя, Петра Москалика, склав я 30 серпня 1927 р. іспит за третій клас і перейшов уже у вересні в четвертий. Моїм підготовчим учителем був П. Москалик, який був надзвичайно добрим педагогом, сердечною людиною і великим патріотом. Він готував мене із

предметів, передбачених для іспиту, а це були: «руська» мова, чеська мова, математика, історія й географія. Підготовка проходила п'ять днів на тиждень. З огляду на літо, ми часто відбували науку в саду, на свіжому повітрі. Одного разу учитель пояснював мені на карті Європи кордони новопосталої нашої Чехословаччини, пояснюючи при тому й кордони українських земель. Подарував мені на пам'ятку дві кольорові знімки вояків УГА: четаря Василя Шеремети і рядового Степана Мельничука. Після окупації Галичини поляками оба згадані борці були розстріляні за збройний виступ проти польської окупаційної влади у в'язниці в Чорткові. На зворотній стороні був, пригадую, вірш Василя Пачовського:

А як їх стріляли у Чорткові у суді,
Блиснули, як громом, на весь рідний край,
Гордо чола підняли і з повної груді –
«Нехай жиє Україна!» – крикнули – «Стріляй!»

Беріг я ті знімки протягом трьох окупацій, на жаль, не зберіг! Крім учительської праці, Петро Москалик виконував ще й обов'язки бібліотекаря. Він збирав книжки з різних приватних джерел і комплектував бібліотеку і в Ясіню і по інших гуцульських селах. Пригадую, що в тридцятих роках було на Гуцульщині вже досить багато української літератури. Наявність української книжки на Закарпатті значною мірою сприяла піднесенню національної і політичної свідомості, як школярів, так і старшого покоління, до якого доходила книжка. Під тим оглядом наша горожанська школа мала одне з передових місць і одержала в нагороду фортеп'яно. Після окупації Карпатської України, в березні 1939 р., мадяри понищили цей скарб, придбаний народові нашими відданими учителями.

Світл. 11◊. **Здобувачі знань з ясінських грунів** (30-ті рр.)

До речі, нашу горожанську школу абсольвувала[1] в 1924–25 шкільному році закарпатська поетеса Миколая Божук-Штефуца. Властиво, її ім'я було Василина, але тому, що було дві Василини Божуківни з Великого Бичкова в нашій школі, вона прибрала собі ім'я по батькові Миколі. Померла Миколая в 1937 р. на легені[2]. Дося Ткачук – усі з Великого Бичкова. Ходили вони до нашої горожанки тому, що в Ясіню була в той час перша середня школа. Аж після неї засновано горожанські школи в Рахові та у Великому Бичкові. Не було в інших гуцульських селах, наприклад, у Богдані, таких шкіл, це дуже утруднювало нашій молоді дальшу науку. Їздили вони, як було за що, потягами, омнібусами по 20 кілометрів і добігали пішком ще й по 10 кілометрів додому й назад у школу.

Далеко гірше стояла справа з учителями народних шкіл і в нас, в Ясіню. Глянувши навкруги, ми мали тільки одного учителя-українця – спершу в Кевелеві, а потім у Квасах, а саме інж. Антона Кущинського, абсольвента Української Господарської Академії в Подєбрадах. Тут необхідно відзначити, що Антін Кущинський відіграв велику роль у пробудженні й піднесенні національної свідомости в Карпатській Україні і на Гуцульщині зокрема!

Управителем народної школи в Ясіню за весь час чеської влади був мадярон і русофіл в одній особі, Іван Писулька. Навчальною мовою у нас і в багатьох карпатських селах було т. зв. «язичіє». Це була мішанина церковно-слов'янської мови з місцевими діалектами, пересипана ще й мадяризмами і, вже за чехів, русизмами, які мали служити чехам політичним аргументом «вирівнювання конфлікту», а фактично – відтягуванням деклароване автономії Закарпаття на пропаще... Цей мовний експеримент послужив нашому сатирикові із Требушан (Ділове) Маркові Бараболі скомпонувати незабутні вірші: «*Ми вперед нагнали дєло, кельо нужно, кельо вельо...*»[3]. Такий стан каліченя нашої мови викликав не тільки гострі дискусії в закарпатських колах, але й нівечив душу нашого шкільного дорасту. Аж з часу одержання автономії влада Карпатської України була в спромозі державним декретом запровадити літературну українську мову, але був уже 1938-й рік!

Світл. 12.◊ **У прагненні знань: поєднані «Руською», себто українською читальнею**

Ясіня і його взаємини з гуцульськими селами

Вийду, бувало, на Костирівку, гляну кругом себе, і перед моїми очима відкриваються полонинські Карпати від Свидівського хребта з полонинами Ґропа, Драгобрат, Апшенєска, Доґеска... Ця остання лежить уже майже на кордоні, штучному кордоні,

[1] Абсольвувати – проходити навчання

[2] Див. статтю Л. Баботи в «Дуклі» (Пряшів), ч. 1, 1987.

[3] Марко Бараболя, справжнє прізвище Іван Рознійчук (1910–1945). Збірки: З-під їдкого пера Марка Бараболі (Прага, 1941), Тутешняцька губернія (упорядкував М.Молнар). – Пряшів, 1970

який поділив нас, карпатських і галицьких гуцулів навпіл. А з протилежного боку, із Кучери, яка лежить в південній частині Ясіня, видно, як на долоні, нашу легендарну Говерлу із сусідніми полонинами: Пєтрос, Ступи, Шумнєска і малою полониною, вже по сусідству Ясіня, Шєса. Є куди глянути, все це живі свідки пастирської екзистенції наших гуцулів навкруги, вони цікавими нюансами відрізняються одні від других. Ще, на жаль, немає основних соціо-психологічних дослідів окремих регіонів. А може, будуть?

Відносно наших карпатських гуцулів, слід сказати, що ясінці (дехто їх по-рахівськи прозиває «ясінчуками») дуже відрізняються від решти гуцулів не тільки незначними деталями в ноші, а й звичаями і темпераментом! Вони вже у тридцятих роках модернізувалися щодо ноші. Ніхто вже не носив сорочку поверх штанів так, як по галицькому боці, мало хто ще носив постоли або шлики. Але затримали ми кожушки, т. зв. «Пяктарики», вишивані сорочки і переплітані капчури. Взували півчеревики або чоботи. Носили або довгі гарасові штани, або вже й модерні «пумпки». Голову прикривали літом крисанею, а в зимі запровадили, замість традиційних смушкових шликів, шапки-козачки, що їх кушнірі звичайно шили із кучерявих ягнячих шкір і перефарбовували у темно-сірий колір. Жіноча ноша ясінських гуцулок, дівчат і молодиць, була куди складнішою, але й вона зазнала вже модернізації! Наприклад, дівчата вже рідко взували постільці, заступили їх черевики з низькими підп'ятками або чобітки. Носили вони коротші, ніж старші жінки запаски, невіддані дівчата ходили без хусток із закрученими косами в кружочки. При святочних нагодах вплітали до коси т. зв. «плетіння», тобто вовняні або шовкові, досить грубі, нитки, переплетені фабричними золотими і срібними нитками. Такі «плетіння» розпускали через плечі аж до пояса, або змотували в кружочки над обома вухами на голові як прикрасу. Усе це надавало гармонії і надзвичайної романтичності ясінському гуцульському вбранню.

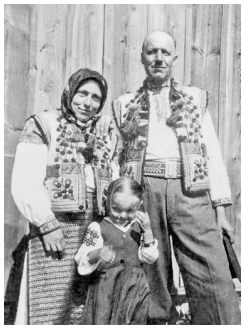

Світл. 13◊, 14. **Наступність поколінь гуцульських родів**

Такий звичай в нашій ноші був дуже популярний під час весняних великих празників, як: Великдень, Вознесіння, Свята неділя (Зелені свята). Це незабутні празники, як би треба до них повернутись!

Яка то була краса!

Світл. 15.◊ **Уже «юнесківська» Струківська церква під час Великодніх гаївок (І пол. ХХ ст.)**

Світл. 16.◊ **Інший шедевр Ясінянської долини, вартий включення до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – Преображенська (Плитоватська) церква 18 ст.**

Наш побратим з під Рахова ще й досі не годен мені відповісти, чому він зроду не був у Ясіню... Цього я не можу зрозуміти! Може вони в Рахові й під Раховом думали, що в нас немає на що подивитись, отже немає чого й пускатися в таку дорогу?

Світл. 17.◊ **Барви Водохрещів на берегах Чорної Тиси**

Я знаю, що тепер усім жаль, хто ніколи не бував у Ясіню, але може ще будемо! Я десятки разів бував у Рахові, в Богдані й по інших селах нашої Гуцульщини, сотні разів проїздив Раховом різними транспортами! А в галицькій стороні, на жаль, я міг тільки два рази побувати в напрямі Яблониця й Ворохта, у 1929 і 1930 роках. А в Коломию, ані на Бойківщину, вже не мав можливості загостити. Там бували тільки брати Климпуші та й інші ясінські гуцули. Усім їм подобалися галицькі гуцулочки, всі вони підспівували дрібоньку коломийку, одну ясінську ще й досі тямлю:

В Коломиї заспівати, в Коломиї грати,
коломийські гуцулочки вміють танцювати!

Бойкам ясінські гуцули співали всякі коломийки, одна з них:

Я бойкови заспіваю, все вівкну та вівкну,
Але не дам ту бойкиню за лемківську дівку...

Хоч ясінські гуцули дивились і критично на своїх галицьких сусідів – бойків і лемків, та відносились до своїх братів по галицькому боці з великим респектом. Так ставились і до решти своїх побратимів по нашому боці, часто бували по сусідніх селах від Богдана аж до Косівської і Кобилецької Поляни. Булі в нас подружні зв'язки і з Квасами, і з Раховом, і з Богданом, але гуцули завжди себе якось прозивали, вдало характеризуючи одні одних, така традиція часто траплялася в коломийках окремих сіл.

На Говерлу...

Хтось із нас мусить потрудитися вийти на Говерлу (2058 м)! Ніхто із молодших не хоче: то прийдеться мені йти на старі роки і ще й з далекої Австралії!.. Для орієнтації в дорозі на Говерлі потрібний компас, а для особистої безпеки від дикої тварини може й вогнепальна зброя. Моя дорога на Говерлу при кінці двадцятих років була майже пригодницькою мандрівкою і вимагала не тільки доброго виряду, а й відваги... Бо знаменно, що ні чужі, ані мадярські, ні чеські туристи не відважувалися іти на Говерлу, а залюбки обмежувалися такими верхами як Пєтрос, Близниця, Ґропа, Кукул і, здебільша, до витоку Чорної Тиси під горою Окола. Говерла, прекрасна своїм положенням, своєю багатою флорою і фауною, не допускала до себе всіх охочих помилуватися її красою.

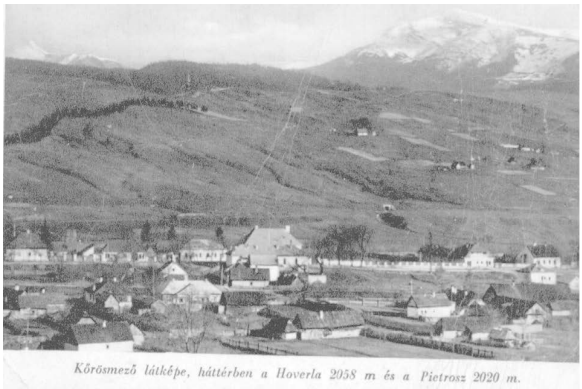

Світл. 18.◊ **Ясінянська долина на зимовому тлі Говерли та Петроса (І пол. XX ст.)**

Мусило нас тоді йти найменше троє дорослих. Трудність полягала в тому, що не було, навіть до підніжжя Говерли, ніякої дороги, ані стежок чи плаїв, треба було продиратися пралісами, без яких-небудь туристичних знаків! Були де-не-де протоптані звіриною сліди, але ними не мож було йти, бо вони зводили з дороги, і тоді доводилося довгий час блудити. Не дай боже лишатися в тому пралісі до заходу сонця і до смерку! Тоді вже, як казали в нас старі гуцули, «буде лісна водити»... Отже, треба було дуже рано вибиратись так, щоби подолати дорогу на саму Говерлу за день. Таких високих смерек і буків я в життю не бачив, а в діаметрі доходили до двох метрів проміру! З одної такої смереки можна б поставити велику хату, думав я. Але й наші гуцули не могли мріяти про смереки з-під Говерли, не було таких доріг, не було й техніки. Ані за мадярів, ні за чехів не переводилася лісова експлуатація під Говерлою, тільки в ближчих, доступніших бутинах[4] Рахівського округу, звідки легше було транспортувати дерево. Кажуть, що тепер побудовано широкі стратегічні шляхи до самого підніжжя Говерли і до таких полонин, як Пєтрос, Менчіл, Драґобрат, Кукул і інші. Чи це сприяє флорі і фауні, чи сприяє екологічній рівновазі природи наших Карпат? Не чуємо, щоб голосно відповідали на це питання відповідальні технократи, які «перемогли природу»...

Прожили ми довгий вік, ніколи не забуваючи своє рідне. Стоїть наше село перед нашими очима, неначе жива картина, не затерлася в душі ні одна деталь. Міркуємо, що гуцулів ніхто не годен відірвати від свого рідного. Зрослись вони із своєю землею, куди б їх доля не занесла – і чим далі, тим глибше носимо її, нашу Гуцульщину в душі. А пошана належить тим синам любої країни, які потерпіли за щиру любов до свого рідного під чужими займанщинами!

Світл. 19.◊ **Із ясінського віче 1920-тих рр.**

Василь Попадюк

[4] Бутини – місця, придатні для лісозаготівлі

Вивчаючи сучасні публікації часто можна спіймати себе на думці щодо незавершеності представленої картини – часом бракує надійних архівних джерел, інколи – живих вкраплень від очевидців, подекуди – немає опори, щоби відштовхнутися для подальших досліджень.

Типовий приклад – відома світлина карпатських січовиків, яка в новітній добі перекочувала через сотні друкованих праць і масу електронних ресурсів. Але чи може кожен назвати всіх, засвітлених у ці миті надії та віри в спільну перемогу? Риторичне запитання.

Аби далі не спекулювати на цьому і допомогти наступним дослідникам у відкритті імен, їхній долей (а часом так і рідних віднаходять!), наведемо за працею Штефана Августина «Августин Волошин. Президент Карпато-Української Держави» (Торонто : ПРОБОЄМ, 1977. – С. 168) усіх січовиків – співтворців ОНОКС.

Світлина 1: **Січовики – творячи історію:** Костюк, Іван Яремчук, Василь Кузьмик, Степан Пап, д-р Юрій Шпилька, Долинай мол., Дмитро Климпуш, Йосипчук, Романчук, Мадяр, Василь Потушняк, Олександер Блестів, Андрій Бора.

Світлина 2: **У вічну путь – християнське сприйняття:** панахиду очолює прп. Олексій (Кабалюк) Карпаторуський.

ЗАХОДИ ЯСІНЯНСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ ТА АКТИВУ ЗОГО «ГУЦУЛЬСЬКА СТОЛИЦЯ»

Виконком Ясінянської селищної ради

В селищній раді смт. Ясіня

Верховина, «20 Гуцульський фестиваль»

«Як зачую сопілочку тай іще цимбали» — грають музики Тафійчуки

Актив села із прапором ЗОГО «Гуцульска столиця»

Де гуцул, там і кінь

Рахів, 2013 р. Ю. Павлович у боротьбі за гуцульский музей для своїх митецьких творів

Січень, 2013. «Велика Ясінська коляда»

Різдвяні голосці «Вифлеємської зіроньки», ясінянського дитячого фестивалю під патронатом Василя Петьовки (11 січня 2013 р.)

У передчутті заслужених дарів

Звичаям і роду нема переводу

Ясіня, різдвяний колорит — «Хто має должок, потрапляє в лапи до мошкарів»

Народний депутат України Василь Петьовка звикає до гуцульської бриндзі

З Довбушем за правду

Ділове, 2013. Митецька зустріч у «Центрі Європи»

Луги, 2013. Відкриття гуцульського села — Д.Зелінська, Ю.Павлович,В.Шорбан, меценат, Е.Зелінський, Ю.Сас із сином

Рахів, 2013 р. Серед художників Закарпатської Гуцульщини

Ясіня, 2011 р. Памятник президентові відкрито!

Львів, 29.1.2012 р. З гала-концерту «Великої Гуцульської коляди» із різдвяним настроєм

Хуст, 15.3.2008. Брати Зелінські на Красному полі

Ясінська гостинність на «Гуцульській Бриндзі-2012»

Майбутнє «Говерли»
із почесним президентом клубу А. Зелінським

Сучасна футбольна дрyдина Ясіня

Вони перемагали - Ветерани ФК «Говерли»

Мукачево, 2008. Радість срібного здобутку «Говерли»
в лізі Срібної землі

Лауреати найвищого досягнення ФК «Говерла» - срібні призери Вищої ліги Закарпаття (2008)

Перемога — одна на всіх! Вшанування спортивних достойників в Ясінях

До питання про гуцульський прапор

Володимир Тимчук

Передмова

Коли була написана ця стаття на сайті Відричанської загальноосвітньої школи [http://vidshool.ucoz.ua/load/osvita/guculskij_prapor/1-1-0-3] були оприлюднені погляди щодо питання прапорництва в край: актуальності та смислу. В цьому матеріалі якраз і будуть висвітлені фактори щодо цього символу.

І. Серед українського суспільства і на еміграції, і на рідних землях, зростає постійно зацікавлення гербами земель і міст України. Проявляється це зацікавлення по-різному: в гербознавчих дослідах, у гербово-мистецькій творчості, у використанні земських гербів у емблемах регіональних (лемківських, закарпатських, волинських та ін.) товариств, комітетів тощо, а також у спробах розшуків призабутих або втрачених гербів. Почування любові до рідної волості та почування особистої честі чи родової гордості рівноварті та не противляться всеукраїнському патріотизмові. Ось як сказано щодо цього французьким письменником: "Я люблю моє місто більше, ніж твоє, я люблю мою провінцію більше, ніж твою, однак понад усе люблю Францію". Тому це зовсім природно, що червоний щит із срібним хрестом дорожчий волинякові, ніж золотий лев у блакиті, яким гордиться галичанин, та всі ці емблеми мають належне собі місце в національному житті.

Зацікавлення українськими земськими прапорами ще не так помітне, хоча майже всі українські землі мають у своєму минулому свої прапори, а деякі користувалися ними ще недавно. Корогви деяких українських удільних князівств і княжих волостей утворилися вже в XIV столітті. Своїми корогвами користувалися українські землі Русько-Литовського Великокнязівства та вживали їх усі українські воєвідства з їхніми землями й повітами в складі Польського королівства від XV до XVIII століть. Крім них, існують численні інші крайові й земські прапори, як автономного Запоріжжя, коронних країв Галичини і Буковини, Кубанського і Кримського країв, Підкарпатської Русі і Карпатської України та інші. Деякі українські землі, хоча гербовані, залишилися ще без своїх прапорів і їх вони з відображенням турової голови, якої барва не була усталена (золота або чорна, і, навіть, срібна) та крайовим під Австрією – блакитно-червоним. Над Закарпатською Гуцульщиною підношено теж різні прапори: угорські, семигородські, Підкарпатської Русі і Карпатської України, румунський, радянський, вочевидь, Галицько-Волинського королівства.

Внаслідок цього короткого розгляду бачимо, що прапори, які виступали в історії Гуцульщини, належали до двох типів: поліхромічно-графічних заступників герба, тобто таких, що відтворювали в цілості вигляд супровідного їм герба (наприклад, Галицького повіту: чорна галка в білому полотнищі), або поліхромічних заступників герба – таких, які за допомогою двох чи трьох смуг прапорного полотнища передавали всі або тільки основні барви супровідного їм герба (наприклад, під австрійський прапор Буковини). З огляду на традицію повинен теж новостворений гуцульський прапор належати до одного із цих двох типів. Перший тип, тобто гербовий прапор, який містив би в собі повне відображення герба Гуцульщини, в цьому випадку дуже незручний, бо герб Гуцульщини дуже складний і багатобарвний. Гарний прапор повинен визначатися благородною красотою, обмеженою кількістю барв (не більше ніж три), легкістю розпізнавання з віддалі та легкістю до виготовлення. Таким може бути прапор другого типу, а саме: двопільний або трипільний смугастий, як наприклад, блакитно-жовтий закарпатський, або блакитно-малиново-зелений кубанський. Тепер лишається тільки справа вибору відповідних для Гуцульського прапора барв.

Недоцільно було б зложити його з барв усіх важніших прапорів, що повівали над гуцульськими землями в минулому, бо таких барв є аж шість, що очевидно для одного прапора забагато, а крім того такий прапор був би штучним творивом без виразної символіки та без спроможності представляти собою саму Гуцульщину і саме гуцульське плем'я.

ІІ. Відомими є погляди Романа О. Климкевича, які мусимо тут процитувати:

«Одна частина Гуцульщини належить до Галичини, якої давня й дійсна назва є Червона Русь, друга – до Буковини, яку українське суспільство віддавна зве Зеленою Буковиною, а третя – до Закарпаття, яке вже в середньовіччі називалося Срібною або Сребреною Землею. Сполука цих трьох барв в одному прапорі представляла б влучно єдність гуцульських земель і спільноту гуцульського племені. Тут важно зазначити, що срібна й біла барва, тотожна в гербівництві й прапорництві; біла прапорна барва заступає срібну гербову (напр., польські емблеми: срібний орел у червоному полі й біло-червоний прапор) так, як золоту гербову барву заступає в прапорі жовта (напр., українські національні емблеми). Крім того, всі три барви мають ще інше виразне значення, що простягається на всю Гуцульщину, а не тільки на одну з її історичних трьох частин. Плем'я білих хорватів, яке жило обабіч Карпат, є предком гуцульського племені. Зеленою є не тільки Буковина, але теж ціла Гуцульщина, яка часто зветься теж Зеленою Верховиною. Червона барва найбільше улюблена на Гуцульщині та виступає особливо часто в гуцульському фолкльорі, прикладному мистецтві тощо. Як бачимо, сполука цих трьох барв відповідає вповні поставленим нами вимогам відносно гуцульського прапора: вона має за собою неабияку традицію та представляє цілість і єдність Гуцульщини. Тепер лишається тільки оформлення прапора, згідне з правилами доброї геральдики та з місцевою традицією.

Всі крайові прапори, що повівали над Гуцульщиною (тут беремо з вищезгаданих причин прапори смугастого типу), були т. зв. двопільні й трипільні поздовжні, себто з поземими смугами (як напр., український чи закарпатський), а не поперечні, себто з доземний смугами (напр., румунський чи французький). Тому то гуцульський прапор може бути тільки трипільний повздовжній. Геральдика вимагає, щоб т. зв. гербові чи прапорні металі (біла або срібна чи жовта або золота барви) розділювати від себе т. зв. "тинктури" – всі інші барви. Тому то наш прапор може бути тільки червоно-біло-зеленим або зелено-біло-червоним. Червоно-біло-зелений виключений, бо це прапор Угорщини, отже в висліді нашого розгляду витворюється сам по собі гуцульський прапор, який не має тотожного зі собою ні в європейському державному, ні в українському земському прапорництві:

Світл. 1. **Оприлюдений варіант гуцульського прапору**

Такий прапор має потрійне символічне значення:

а) трьома барвами стародавнього українського історичного назовництва представляє він єдність гуцульського племені Зеленої Буковини, Срібної Землі й Червоної Русі;

б) він влучно відтворює краєвид і бувальщину Гуцульщини: зелену верховину, срібні гуцульські ріки, як галицький Прут, буковинський Черемош і закарпатську Тису (срібна або біла барва вживається в геральдиці часто на означення рік), та проляту за свободу кров;

в) загально прийнята в європейському гербівництві й прапорництві символіка барв голосить три чесноти, яких годі відмовити гуцулам: зелена барва – свобода, біла – невинність і несплямленість, червона – хоробрість.

Примітка. Приймаючи цей прапор, маємо передусім на думці т. зв. майву, що підноситься на т. зв. майвилні, а не прапор якогось товариства чи якоїсь організації, себто т. зв. корогву або знамено. Гуцульська майва може бути піднесена або сама або поруч української, але в такому випадку на другому місці (нижче або ліворуч). Прапори-знамена товариств, організацій і т. д. – посвячені, врочисто вручені та незаступимі – повинні бути двосторонні. В даному випадку чолова сторона повинна бути національною емблемою (найкраще золотий тризуб у блакитному полотнищі), а зворотна крайова, земська, організаційна тощо (гуцульська трибарвність з іншими додатковими емблемами, як напр., герб Гуцульщини чи особлива відзнака даного товариства-прапороносця). Майва належить до заступимих інсиґній, її не посвячується та вручається врочисто, а в випадку наднищення довгим вжитком чи будь-яким інших припадком її не зберігається, лише спалюється з належною пошаною. На закінчення хочемо ще відмітити, що прийнята нами гуцульська трибарвність відповідає теж щасливим збігом обставин трьом барвам, що виступають найбільше виразно в тричастинному гербі об'єднаної Гуцульщини».

Тут цитату завершимо і зазначимо, що поділяючи сполучення барв у прапорі спробуємо запропонувати замість трипільного повздовжнього прапору – з іншим компонуванням елементів однакової площини:

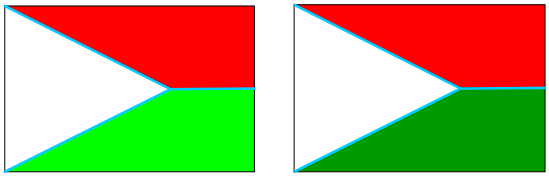

Світл. 2, 3. **Можливі варіанти гуцульського прапору**

Цим символізуємо поєднання всіх частин Гуцульщини через гори – точка сполучення трьох барв, і ріки (передовсім Тиса, Прут і Черемош) – сині лінії між барвами.

Привнести національну (державну) символіку можна за допомогою Тризуба в колі (вигляд на Говерлу згори), в т.ч. як варіант на синьому тлі:

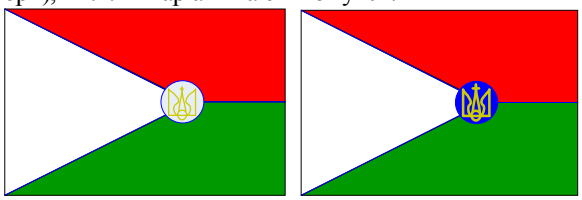

Світл. 4, 5. **Пропоновані стяги із використанням Малого герба України або Володимирового Тризуба**

Отже, наведені думки та аргументи можуть бути вихідними в питанні спільного визначення уповноваженими від різних частин Гуцульщини виду прапору краю, а поки що завершимо статтю гербом, який вже використовують на Косівщині – використання барв промовляє за себе.

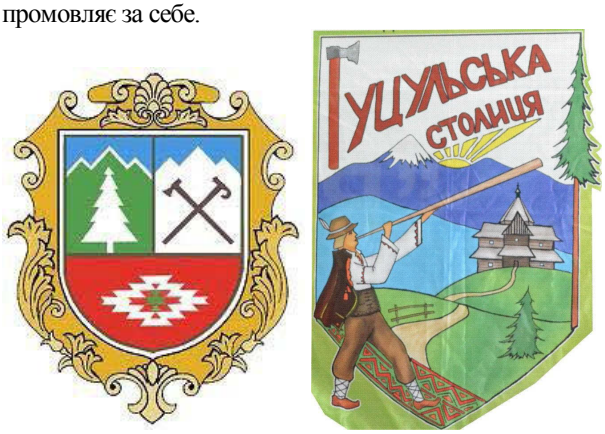

Світл. 6, 7. **Пропонований і використовуваний варіант (на Косівщині) герба Гуцульщини** та **емблема-герб Ясіня та ЗОГО «Гуцульська столиця» – кольороузгодження та символоблизкість**

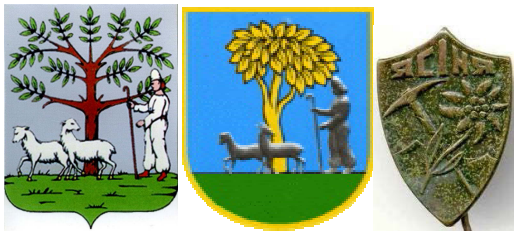

Світл. 8–10. **Раніше використовуванні герби (символи) Ясіня**

«Музичні інструменти гуцулів» – друкований скарб мелодій гір

Наталія Тимчук

В 2012 р. у видавництві ПП «Нова книга» (м. Вінниця) вийшла друком в 300 примірників ця унікальна науково-популярна монографія визначного композитора і етномузиколога, одного з лідерів сучасного світового інструментознавства – Ігоря Володимировича Маціївського.

Народився у Харкові, дитинство та юність пов'язані з Прикарпаттям. Закінчив Львівську консерваторію по класу композиції А.Солтиса, доктор мистецтвознавства, професор, академік Російської Академії природничих наук і Міжнародної академії інформатизації ООН, заслужений діяч мистецтв України та Польщі, член спілок композиторів Росії і України, міжнародної ради традиційної музики ЮНЕСКО, голова Програмової Ради Центру народної і духовної музики Центрально-Східної Європи (Люблін), завідує сектором інструментознавства Інституту театру, музики і кінематографії (нині Російський Інститут історії мистецтв).

В цій книзі культура гуцульського краю розглядається в аспекті її інструментарію, способу його виготовлення, побутування інструментальної музики, етномузичного мислення.

Багаторічна експедиційна і архівна робота І. Маціївського вперше в історії вивчення гуцулів охопила усю їхню етнічну територію (південь Закарпатської і Івано-Франківської, північний захід Чернівецької областей України і північний схід Румунії). Це і реальна фіксація, і розшифровка різних видів і жанрів сольного і ансамблевого інструментального, вокально-інструментального і співочого виконання представлена не флагментарно, а у вигляді цілих партитур, виконаних на самому високому рівні нотації! І, відповідно, готових для сучасної концертної практики і педагогіки.

Робота складається з двох частин. У першій міститься етнографічний та історичний нариси, зроблено спробу дати загальну характеристику гуцульської культури, фольклору, виявити основні історико-стильові шари її музичного мистецтва і інструментарію, а також запропоновано схему музично-інструментального районування Гуцульщини згідно з результатами її органологічного дослідження.

Головним розділом цієї частини є монографічний опис гуцульських музичних інструментів.

Друга частина містить синтезуючі нотації інструментальних награвань, розташовані відповідно до порядку описання інструментів, з показанням різноманітності жанрів та локальних особливостей виконавського трактування інструментів.

Опис інструментів (а їх згідно цієї книги у гуцулів біля 200 видів і різновидів (!!!) – це на 50 млн. українців в цілому, а гуцулів на світі тільки десь коло 200 тис.) вперше у світовій науці автор снабдив точними замірами розмірів, малюнками і кресленнями, докладно виклав способи їх виготовлення, підбору матеріалів, зберігання, транспортування, настройки, перестройки і т.д., що також підсилює практичну значимість книги.

Вперше автор провів серію перехресних аналітичних вказівників морфології, ергономіки, зон розповсюдження, функціональних, жанрових, структурних, композиційних, ладо-ритмічних, термінологічних особливостей інструментів і виконуваної на них музики.

Всі описи інструментів супроводжуються багатими ілюстраціями різних часів від картин і малюнків XVII ст. до першокласних кольорових фотографій, спеціально створених для книги одним із відоміших сучасних фотографів – художників С. Маміним.

Багатого стоїть і карта, на якій вперше накреслені основні етноісторичні регіони Гуцульщини згідно їх музикальної культури, що значно розширює світогляд про історію і етнокультуру українського народу в цілому.

В музикально-етнографічному плані в Гуцульщині виділяються три основних ареали: Закарпатський, Гуцульський і Буковинський, які в свою чергу поділяються на внутрішньо-ареальні зони, пов'язані між собою не тільки сусідством, але й більш далекими відстанями.

Риси побуту гуцулів тісно пов'язані з географією та господарством. Гуцульське село складається з «осередку» (громадського центру) та численних, іноді віддалених на багато кілометрів від центру «кутів», по яких розкидані садиби по всіх горах, де тільки можна було найти сухіше місце на хату, захищене від вітрів, потоків і де був кусник землі на весняний випас худоби, сіножать, поле, лісок. Відокремленість садиб, роз'єднаність значно скорочували можливості стабільних міжтериторіальних зв'язків. Усе нове входило в побут повільно. Типовим для гуцульського життя є збереження багатьох архаїчних рис різного рівня.

Традиційність аж до консерватизму, намагання жити за законами предків – типова риса укладу життя горян, їх одягу, звичаїв, художнього виробництва, мистецтва.

Дещо інакше відповідні процеси відбувалися у суміжних із долинами районах підгір'я, розташованих уздовж великих рік: Тиси, Черемоша, Серета, Сучави, Тересви, Прута. Тут контакти були ширшими та інтенсивнішими, інтенсивно відбувались процеси взаємного впливу між гуцулами та їх сусідами – долинними українцями, румунами, угорцями, євреями, циганами, словаками, поляками, які жили біч-о-біч з гуцулами.

Внаслідок цього з плином століть на Гуцульщині утворилася група зональних, іноді географічно досить строкатих об'єднань, які в певній мірі відрізняються одне від одного низкою етнографічних особливостей. Але при цьому усі ці зони та регіони як у плані загальної етнографії та діалектології, так і в галузі інструментарію та інструментальної музики мають між собою більше спільного, ніж відмінного. Без сумніву, всі означені зони – лише складові частини

єдиної історико-культурної спільності – Гуцульщини.

Музичні інструменти народжувалися і входили до гуцульської практики у різні часи та історичні ситуації.

Рівень і напрямки внутрішніх та міжетнічних контактів гуцульського люду у різні часи та у різних районах Гуцульщини були різними.

Так, зокрема, у Закарпатській Гуцульщині на інструментальнознавчій карті-схемі І.Мацієвського рельєфно виокремлюються такі внутрішньо-ареальні зони: Мараморoське пограничча, басейн р. Тиса, р. Біла Тиса, райони сіл Косівська Поляна та Кобилецька Поляна, басейн р. Чорна Тиса, а також група сіл у складі сьогоднішньої Румунії.

За одними параметрами одна із цих зон може різко відрізнятися від другої та разом бути схожою з третьою, а за другими – навпаки, опинитися в одному ряду з другою і в різних рядах з третьою. Так, більшість старовинних традиційних музичних знарядь басейну р. Чорна Тиса споріднені з інструментарієм Надпруття та інших регіонів Галичини. Проте чимало інших інструментів, зокрема *хордофонів* (цимбали, скрипка та ін.) та *шалмеїв* (кларнетів) відрізняє культуру Чорної Тиси від Надпруття і контекстує з інструментами Гуцульського Закарпаття.

Для розуміння цілісної системи інструментального музичного мислення в книзі розглянуті не лише власне музичні інструменти, але й інші види звукових засобів, включаючи прикладну і магічну музику.

Бігло проаналізувавши наведену в книзі інструментознавчу карту-схему та систематичні показники інструментарію, можна побачити, що село Ясіня відноситься (за поділом І.Мацієвського) до зони басейну ріки Чорна Тиса і разом з такими селами Рахівського району як Чорна Тиса, Кваси, Білин, Великий Бичків та м. Рахів демонструють чітку стильову єдність. Більшість інструментів, звичайно, є загальногуцульськими, але, якщо мають виразну відмінність то до їх назви здебільшого приєднується слово «закарпатський» або «гуцульський». Відмінність може бути по виготовленню, строю, формам виконання. Коротко про деякі з них.

Так, щипковий інструмент – *закарпатська дримба* – якою в давнину володіли усі мешканці краю, виготовлялась двойною (подвійною), *кардони («гордони») закарпатські* використовують для супроводу скрипки в танцювальній музиці, переробляючи їх з гітар забираючи зайві струни, кілки та замінюючи підставку. А *гуцульський бас*, ласкаво званий «маруся», «маруня» в Ясінях, Чорній Тисі і Рахові – це різновид загальноукраїнської *басолі*.

Циньkало, відоме ще з найдавніших часів, розповсюджена робота майстра В.Тафійчука з Квасів. Гуцульська тарілка Тафійчука має вигляд латунної конічної труби, відкритої з обох кінців.

Бубон виготовлявся зі шкури кози або собаки, на Галичині використовують шкуру теляти. В с.Чорна Тиса розповсюджений його найменший різновид – *бубонець*. Гуцульські музиканти вважають, що малий бубон давніший і більш придатний для виконання традиційних (особливо старовинних, т.зв. «старовіцьких») гуцульських награвань.

Корнет, альт, тенор – звичайні мідні фабричні інструменти а також *зунгура (фортепіано), цітера, гітара* знайшли розповсюдження після приєднання Закарпаття до УРСР з розвитком промисловості і масового туризму.

Цимбали закарпатські належать до інструментів, що традиційно зв'язують з духом нечистих сил, тому для їх виготовлення вибирають дерево, що росте на південних схилах (ці духи надають таким інструментом звучності). Вибрану деревину виварюють протягом доби, щоб виварити, видалити шкідливі для людини струмені, що можуть проявитись разом із звуком. Разом з тим при виварюванні видаляється зайва смола і загартовується матеріал. Настроюються цимбали на Закарпатті за баяном («високий стрій»), або за дуже популярною тут чеською гармошкою-ґеліґонкою («середній стрій»). Цимбали – насамперед ансамблевий інструмент, один із найважливіших учасників «троїстих музик», що виконує, головним чином, танцювальну музику й супроводжує спів. Цимбали передусім виконують функцію гармонічного інструмента. Ясіня, Рахів, Великий Бичків відносяться до традиційних центрів виготовлення цимбал, далеко відомий за межами Рахова видатний музикант-виконавець Николай Шумнєгра.

А найулюбленіший та найпоширеніший на всій Гуцульщині інструмент – *скрипка* – має досить міцне і давнє коріння. Вона органічно увійшла в побут і музичну практику гуцулів, понад два сторіччя є найголовнішим музичним інструментом горян. На Гуцульщині ще й досі зберігаються власні традиції виготовлення скрипки (в Рахівському районі їх виготовляють із свіжозрубаної деревини) і вправний весільний музика-професіонал користується виключно інструментом місцевих майстрів, він ніколи не гратиме на фабричній. Зі скрипкою пов'язані численні легенди і повір'я. Авторитет скрипаля на Гуцульщині надзвичайно високий.

В Ясінях, яке належить до промислового району і району масового туризму *гармошка*, *баян і акордеон* здобули розповсюдження головним чином після Другої світової війни. Гармошка увійшла до складу «троїстої музики», оркестрових об'єднань не тільки в концертних і клубних вечорах, але й у найширшому побуті, ставши повноправним інструментом традиційної музики. Широке визнання знайшла гармошка чеської фірми «Heligonka», але з'явились і власні традиції виготовлення своїх гуцульських *ґеліґонок* відомим майстром є Д.Тафійчук із с.Кваси.

А духовий інструмент *флоєра* користується винятковою повагою серед гуцулів, як символ їхньої культури і є свого роду національною святинею. Вважають, що флоєру створив Бог і передав гуцулам разом з мудрістю. Згідно переказів з флоєрою ніколи не розлучався й чудово вмів грати на ній національний герой Гуцульщини, ватажок опришків Олекса Довбуш. На Рахівщині побутують *флоєри середні та довгі (флерки)*.

Флуерка або сопілка – коротка відкрита флейта – активний учасник «троїстої музики» на всій території Гуцульщини, сприймається як один із символів національної культури гуцулів, має дуже яскравий

сильний звук, що лунає на дуже велику відстань. Сила і різкість звука сопілки настільки велика, що вона легко перекриває інші інструменти й чітко виділяється у будь-якому за складом та кількістю інструментів гуцульському ансамблі чи оркестрі. Як її різновиди – *флуота та мала денцівка (свисткова флейта на 5 отворів), денцівка-сопілка – локальні інструменти Рахівщини*.

До інструментів, виконавство на яких пов'язане з традиційним музичним професіоналізмом, крім цимбал, скрипки, флояри, належить і трембіта.

Трембіта – один з найбільш популярних і улюблених музичних інструментів довжиною біля 3-х м і більше. Саме слово «трембіта» і образ виконавця на ній – пастуха в піснях, легендах, образотворчому мистецтві, в побуті і свідомості гуцулів набули значення своєрідного поетичного символу Карпатського краю і гуцульської культури. Трембіта – головний і кращий серед інструментів, які «вігадав Бог». Гуцули говорять, що звуки трембіти виходять із інструмента, як «промінняє сонця»; вони зустрічаються з сонячними променями і на рівних говорять з ними. Літнього ранку трембітні наспіви оголошують про схід сонця, а взимку – початок нового року. Трембіта проголошує захід життя, останній звук трембіти завершує церемонію похоронного обряду. Трембіту виготовляють із смереки. Кращою рахується «громовиця» – дерево, в яке вдарив грім. Старі люди вважають, що з громом небесним передається в трембіту частина голосу її першостворювача. До кінця XIX ст. інструменти робили самі музиканти – трембітарі. У наш час і в останні 90 років в Галицькій Гуцульщині існує налагоджене професійне виробництво трембіт. На Рахівщині ж поряд з традиційною виготовляють і складену дерев'яну трембіту, прямі жерстяні чи складені трембіти, а також жерстяну вигнуту («кручену»). Загальна довжина її ствола може навіть перевершувати традиційні, які сягають чотирьох метрів, але при цьому довжина всього інструмента не виходить за межі 1,5…2 м. Така трембіта компактна, і разом з тим, будучи суцільною, дає достатньо яскравий, сильний і політний звук, який розповсюджується високо в горах на декілька кілометрів, як у дерев'яній класичній трембіті.

При виготовленні трембіт, сопілок, настроюванні скрипок, цимбал виходять із строю *дзвонів* центральної української церкви міста Рахова. Центральний звук одного з дзвонів у кожному наборі на церковній дзвіниці, як правило, «ля», але в Закарпатті – «сі-бемоль».

Для гуцулів характерне сприймання кожного з церковних дзвонів як живої істоти з своїм характером. Вони вважають, що дзвони мають здатність впливати на життя, захищати або карати. Такий же погляд розповсюджений серед гуцулів на всі музичні інструменти.

Гуцули люблять свої *дзвони*, пишаються ними. Кожен із дзвонів має власне ім'я, вигравіруване або відлите ближче до вершини. Замовляючи великі дзвони на заводах, замовляли й ім'я. Так, один із дзвонів Плитоватської церкви «муж» має ім'я Михаїл і був відлитий в 1895 році на пожертви селян, серед яких був і наш предок Тимчук Іван.

В даній статті лише поверхово охарактеризовані деякі основні локальні та зональні музичні інструменти, що побутують у с. Ясіня, відмічені їх відмінності від загальногуцульських.

Книга І. Мацієвського насичена багатим фольклорним матеріалом, легендами, казками, прислів'ями, описами сакрального, магічного, функціонального контексту музикальної культури гуцулів, що надає книзі барвистість, художню повноту і різко розширює її краєзнавчий читацький інтерес.

Український текст має англійські, французькі і російські резюме, що дозволить розібратися в ній широкому іноземному читачу всіх континентів.

Книга написана чудовою українською мовою і буде швидко затребувана вченими, артистами, краєзнавцями, педагогами, аматорами різноманітних музичних, художніх, історичних або технічних інтересів.

Автором наведена надзвичайно широка за напрямками досліджень бібліографія використаної літератури, що робить монографію І.Мацієвського насиченою величезною «купою знань» про гуцулів, Гуцульщину, їх традиції, музику і музичні інструменти.

Тож, читайте, пізнавайте, насолоджуйтесь, долучайтесь до цієї величезної «купи знань».

Ясіня – Ужгород, 2012 рік

Топоніми Ясінянської долини

Апшинец
Бегенський
Боркан
Буковина
Васківка
Волівчик, Воловец
Гаврилец
Гладовец
Годір
Голодна перія
Греблє
Дебрьи
Довжина
Долішній кінець
Зарічинська перія
Зимір
Кевелів
Комарники
Косівчик
Коченівка
Криворівня
Курилівка
Кути
Лазещина
Лопушьинка
Манівльинка
Марковец
Млинівка
Плитоватий
Подерей
Репегів
Ропша
Свидовец
Сидорьинка
Сировец
Скуртул
Смеречок
Станислав
Стебний
Студений
Сурдуки
Трицитьок
Труфанец
Фабрика
Феросек
Центр
Чертьик
Чертіж
Чорна Тиса
Щурева Буковина
Ясіня

Зовнішні атрибути мовного питання в центрі Європи

Дмитро Грубий

З літа 2012 року в Україні почав діяти новий контраверсійний закон України «Про засади державної мовної політики». Звісно, він викликав чимало нарікань і розчарувань, розширивши сферу застосування російської – тепер поруч із державною мовою фактично у всіх аспектах діяльності людини (окрім хіба що сегментів оборони, картографії та деяких інших) дозволяється подавати ту ж інформацію (використовувати) російську чи іншу регіональну. По суті, цим Законом закріплено той «паритет» щодо мов, який і існував у південних і східних областях України – легалізовано повсюдне поширення російської, залишивши без уваги норму Закону про те, що дві мови мають використовуватися паралельно, тобто споживач має право отримати інформацію (послуги тощо) і з застосуванням державної (української) мови.

Не варто далеко ходити (на південь чи схід України), аби переконатися у наявності нехтування державною мовою у сегменті надання інформації чи послуг – достатньо заглянути на Інтернет-ресурис нашої рідної Закарпатської Гуцульщини, яка, слава Богу, динамічно розвивається в туристичному відношенні.

Отже, знайти пропозиції щодо відпочинку, приміром, в Ясінях чи на Драгобраті, які були б подані українською, практично не реально – скріншоти відповідних сайтів додаються. Як наслідок, «*55 частных усадеб, 15 котеджей, 24 отелей и мини отелей и 6 баз отдыха*» запрошують, очевидно, на відпочинок туристів із держав СНД.

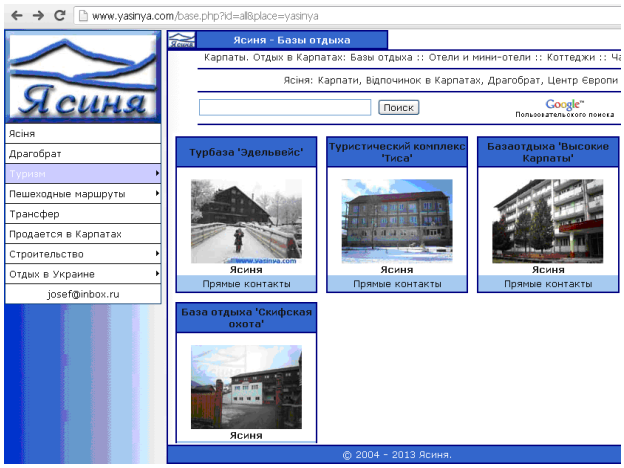

Світл. 1. **Вікно популярного туристичного Інтернет-ресурсу «Ясіня.ком» [скріншот – 7.6.2013 р.]**

«Мовна пріоритетність» також відчувається і в процесі розвитку сайту – приміром є сайти туристичних об'єктів, які надають повну інформацію російською, а відповідні розділи українською ще не функціонують.

Тож може саме з цих причин останнім часом дедалі більше критики лунає на адресу мовного закону з боку тих, хто найбільше ратував за його прийняття?

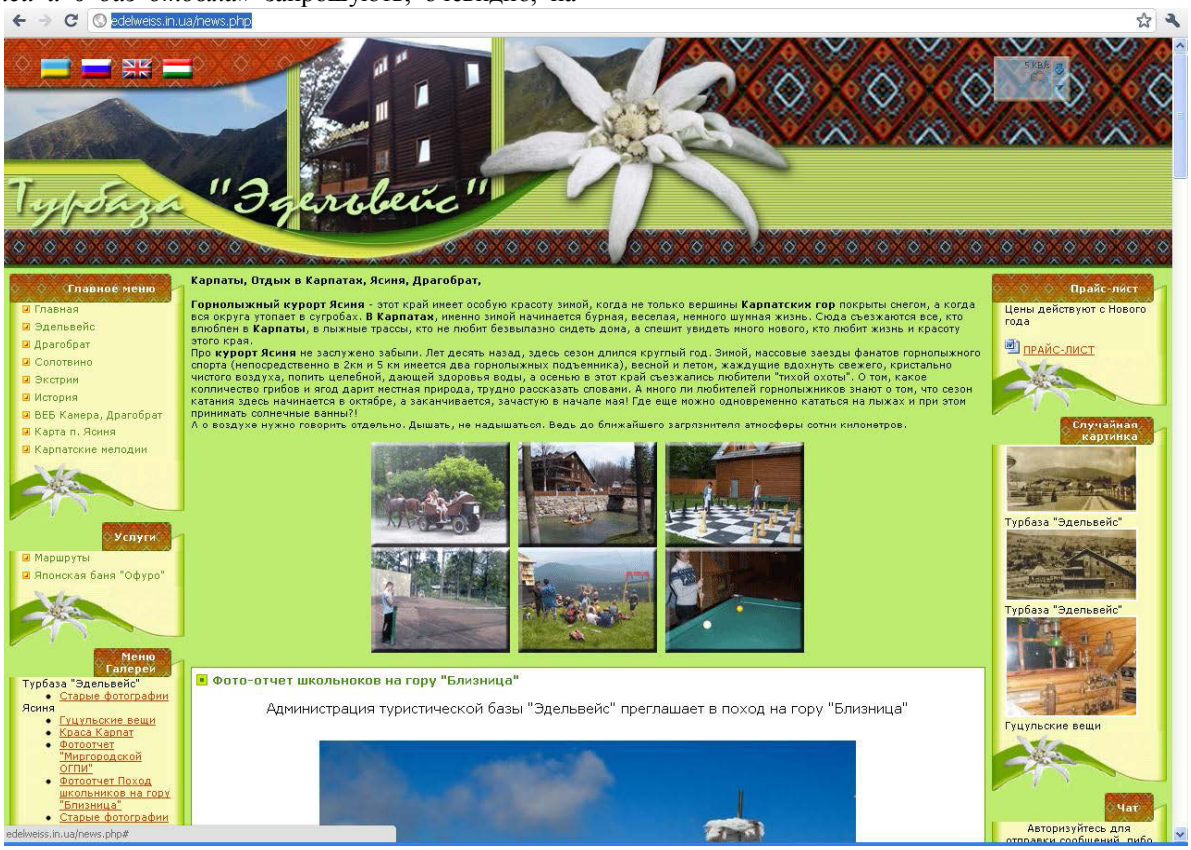

Світл. 2. **Вікно Інтернет-ресурсу «Турбаза «Едельвейс» [скріншот – 7.2.2013 р.]**

До питання про інтелектуальну творчість

Володимир Тимчук

Підготовка та проведення кожного заходу вимагає вияву творчої діяльності. До цього, за звичай, відносять підбір найменування заходу, розробку сценарію, виготовлення афіш або інших інформаційних матеріалів як друкованих, так і електронних, оформлення місця проведення, упорядкування звітних матеріалів і віднайдення відповідних способів їх оприлюднення тощо.

Інколи трапляється так, що особи, задіяні в подібних справах «залишаються за кадром». Звісно, що євангельські обітниці про винагородження за добрі справи є актуальними повсякчас. В той же час ми, українці, якщо хочемо бути успішними в цьому світі і тим самим послужити своїй рідній землі, повинні долучатися до системи інтелектуальної власності, без якої сучасний світ уявити не можливо. Не вдаючись до довгих викладок лише зазначу, що для автора, творця певного матеріального об'єкту існують матеріальні та моральні права. Матеріальні він має, вибачте за тавтологію, право відчужувати – продавати, передавати, забороняти тощо. А ось моральні є невідчужуваними – вони завжди залишаються за автором.

…8 листопада 2008 року нашими спільними зусиллями відбулися святкування з нагоди 90-тої річниці гуцульського зриву в Ясінях і постання Гуцульської народної ради. З метою підтримання резонансу, що був викликаний цими подіями, були випущені кишенькові календарики. Їх монтаж, розроблений автором, на основі зроблених на Дмитра світлин, а також відомих зображень С. Клочурака, А. Волошина і портрета Олекси Довбуша художниці Мар'яни Зейкан, що є в «Скіфському полюванні», подається.

Іншим прикладом збереження моральних прав і, водночас, подальшого життя мистецького задуму, є витвір лазещинської, нині покійної, майстрині – Марії Вінтоняк (Метничук), яка виконала бісерний візерунок для батьківської сорочки, згодом переданої авторові. Відповідні ілюстрації подаються.

Світлина 1. **Лицьовий бік календарика** (світлина – з архіву Заслуженої хорової капели «Боян» ім. Є. Вахняка)

Світлина 2. **Лицьовий бік календарика** (дизайн – автора)

Світлина 3. **Мить заохочення: В. Тимчук і В. Коржук**

Світлина 4. **Краватка з бісеру, виконана Степаном Помф'юком за розробкою п. М.Вінтоняк** (за згодою В.Т.) [з Інтернет-сторінки майстра]

«Мальована кераміка Косова і Пістиня XIX – початку XX століть

Наталія Тимчук

Цей чудовий альбом (Галина Івашків, Тарас Лозинський (упорядники); Галина Івашків (вступна стаття); Андрій Кісь, Остап Лозинський (репродукції); видавництво – Київ: Мистецьке видання «Майстер книг», 2012, 408 с.) вийшов друком за сприяння інституту колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ у Львові коштом «Фундації мистецької книги».

В альбомі наведені найкрасивіші зразки майоліки XIX – поч. XX століть відомих і невідомих майстрів двох гончарних центрів – Косова і Пістиня, що знаходяться на галицькій Гуцульщині (Івано-Франківська обл.).

В каталозі зроблено поділ 785 зразків кераміки, які знаходяться в музеях і приватних збірках, на типологічні роди та групи: архітектурна кераміка (кахлі), посуд відкритого типу (миски, полумиски), закритого типу (дзбани, баньки, горнята, каланчі) та світильники (свічники). В межах кожної групи предмети поділено за двома осередками: Косів і Пістинь.

У ґрунтовній вступній статті Галина Івашків витворила історіографію з окресленої тематики, яка засвідчує незгасаючий інтерес до кераміки названих гончарних центрів серед етнографів, мистецтвознавців, музейників, колекціонерів і в Україні, і за кордоном. Як вказує авторка, для популяризації кераміки Косова і Пістиня, введення її в науковий обіг видавались каталоги й буклети виставок, путівники з музеїв України та Польщі, з'являлись наукові статі та окремі видання.

Згадані гончарні центри та їхніх майстрів найбільше прославила майоліка – мальована кераміка, виготовлена з гончарної глини. Наприкінці XIX століття у чотирьох осередках Гуцульщини та Покуття (Пістинь, Кути, Косів, Коломия) творило майже 250 гончарів, більшість з яких працювала анонімно та лише деякі підписували вироби. Серед останніх Олекса Бахматюк (автор 150 кахлевих печей), Іван, Михайло та Йосип Баранюки з Косова, Дмитро та Микола Зондюки, Мартин Кравсовський Петро та Микола Тимчуки з Пістині. Тож Галина Івашків описала роботи окремих гончарів, відмітила основні віхи їх творчого шляху, вказала на художньо-стилістичні особливості їх виробів. Стаття супроводжується чудовими світлинами інтер'єрів гуцульської хати, кахельних печей, окремих керамічних виробів.

Як відзначає авторка, мистецька виразність косівської та пістинської майоліки XIX – початку XX століть зумовлена традиціями підполивного розпису. Упродовж значного часу змінювались ритми ліній, розширювався та збагачувався новими елементами діапазон мотивів, образів, сюжетів. В оздобленні кераміки виокремлюються три основні типи декору (геометричний, рослинний, зооморфний) та різноманітні жанрові композиції з міфологічною, релігійною, побутовою тематикою. Важливими рисами глиняних виробів Косова та Пістиня означеного періоду є їхня впізнаваність, традиційність рисунка, варіативність відомих форм і композиційних схем, узвичаєна колористика (тріада кольорів – зелений, жовтий, брунатний). Логічним є висновок: досліджена кераміка – це визначне явище загальноєвропейського мистецтва.

Альбом, вочевидь, спричинить неабиякий інтерес не лише серед науковців різних профілів, мистецтвознавців, колекціонерів, музейників, студентів, але й серед усіх, хто любить Гуцульщину, Покуття, Карпати, Україну.

«Гуцульські художні вироби з металу»
кін. XVIII – поч. XX ст.

Наталія Тимчук

Це мистецьке видання (Олекса Валько (упорядник і автор статей); Андрій Кісь (світлини та макет); видавництво – Київ: «Майстер книг», 2011, 376 с.) виданий коштом «Фундації мистецької книги» за сприяння Інституту колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ у Львові.

В альбомі зроблена спроба якнайповніше представити найцікавіші твори художнього металу, систематизувати їх за призначенням і дати глядачам можливість оцінити їхні мистецькі особливості.

Вперше опубліковано велику кількість гуцульських металевих виробів із музейних фондів Львова, Коломиї, Кракова, Варшави та приватних збірок. Представлено понад 700 ілюстрацій найхарактерніших предметів мосяжного промислу: прикраси (хрести, згарди, чепраги, персні, ковтки, чільця, оздоби капелюха), палиці (палиці, келефи, топірці), приладдя для куріння (люльки, кресала, проколювачі, табакерки), ужиткові речі (ножі, шила, виделки, лускоріхи, гольники, наключники), оздоби шкіряних виробів (пояси, пряжки, ґудзики, ланцюжки, торби, оздоби взуття), мисливське спорядження (рушниці, пістолі, порохівниці, баклаги), елементи кінської збруї (стремена, пряжки до попруг, галапники), а також передруковані таблиці, що їх видав наприкінці XIX ст. Л. Вербіцький, які містять цікаві зразки творів, котрі не збереглися.

У вступній та супровідних статтях до розділів альбому Олекса Васько відтворив історіографію з обумовленої тематики, описав техніки виготовлення, способи декорування, форми орнаментики, назвав основні центри цього своєрідного виду народного промислу Гуцульщини та імена майстрів, і відзначив, що мистецька вартість творів полягає у надзвичайно гармонійному поєднанні їхньої форми з декором, самобутній гуцульський народний орнамент відрізняється від узорів інших регіонів України, а високий мистецький рівень, притаманний мосяжництву минулого, і до нині не перевершений.

Альбом послужиться для популяризації та збереження гуцульської культури зокрема і мосяжного промислу як унікального явища в українському мистецтві взагалі і буде цікавий мистецтвознавцям, музейникам, колекціонерам, і широкому загалу читачів.

ЧАСТИНА IV.
ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКІ РОЗВІДКИ

Стежками опришків на Гуцульщині *

Роман Крутяк

Вступні зауваги[1, 2]

Територія українських Карпат була заселена ще у новому кам'яному віці (неоліті). Людей приваблювали сюди ліси з численною дичиною, а також сольові джерела, які трапляються тут повсюдно, особливо на північно-східній частині гір (Прикарпатті). У ІІ-му тисячолітті до нашої ери тут проживали фракійські племена, які залишили по собі сліди масового виробництва солі, пізніше – племена карпів не зовсім зрозумілого етнічного походження (від них, як вважають, і походить назва гір – «Карпати»), а вже з перших століть нашої ери – це територія розселення давніх слов'ян, наших безпосередніх предків.

З утворенням першої української держави – Київської Русі, ці землі стають її прикордонням й інтенсивно заселюються, особливо після виникнення княжих міст-фортець – Галича, Звенигорода, Коломиї та інших – невеликих і менше відомих. Історики вважають, що монголо-татарська навала в XIII-му столітті, яка призвела до занепаду Києва, спричинилася до ще більшого заселення Карпатських гір втікачами з Поділля, утворення тут нових поселень та формування специфічних етнокультурних груп українців – гуцулів, бойків, покутян та інших.

З другої половини XIV-го століття, із занепадом Галицької Русі, цю споконвічно українську землю захоплюють різні чужоземні завойовники – литовці, волохи (румуни), угорці, поляки; періодично відбуваються наскоки турків та кримських татар. З утворенням польсько-литовської держави, Гуцульщина, Бойківщина і Покуття на кілька століть підпадають під її володіння. Нові володарі цих українських земель встановлюють тут свої порядки, направлені на пригнічення місцевого люду і перетворення його на безмовних виконавців примх і забагань прийшлих управителів, панів та підпанків, орендарів, лихварів та інших представників правлячої верстви польської держави.

Зрозуміло, що довго терпіти такі знущання місцевий люд не міг. Користуючись тим, що в Карпатах є чимало важкодоступних для просування регулярних військових частин, але придатних для переховування від панської сваволі місць, найбільш сміливі і відважні гуцули, бойки і покутяни втікали сюди, утворювали озброєні загони, аби згодом карати своїх кривдників, забирати награбоване майно і по можливості захищати своїх рідних та близьких.

Цих непокірних польська, молдавська та угорська влада оголошувала «бунтарями», «розбійниками», а згодом (з XVI-го століття) за ними закріпилася назва «опришки».

В даній розвідці ми спробували з'ясувати під час літніх канікул у червні-липні 2011-го року в Карпатах на Гуцульщині *хто і ким були карпатські опришки*.

З ЯВОРОВА ДО ПЕЧЕНІЖИНА

Країно див! Далека мріє,
Зелена казко серед гір,
Де вітром дух наш вільний віє,
На гори загнаний, як звір…
Олександр Олесь

Щоліта я відпочиваю у своєї прабабусі в селі Яворів Косівського району Івано-Франківської області. У свої 92 роки, вона ще добре пам'ятала як факти з власного життя, так і легенди та перекази Гуцульщини. Хата прабабусі знаходиться на присілку «село 1», а всього в Яворові є 28 присілків з дуже різними, часто незрозумілими назвами: Віпчинка, Стручків, Безулька та інші. Навпроти хати моєї прабабусі, приблизно за 800 м від неї, видно гору Стоянів… Коли я запитав прабабусю, звідки походить назва цієї гори, вона відповіла, що там у давні часи зупинялися і перебували повстанці проти панської сваволі та іноземного панування – карпатські опришки. Від того, що на цій горі знаходився тимчасовий табір (постій) опришків, вона і одержала свою назву – Стоянів (до речі, слово «постій» вживали також повстанці 40-х років XX століття – вояки УПА). …За першої нагоди я побував на цьому пам'ятному місці,… [де встановлений] знак – витесаний камінь біля розлогої смереки…

В «Історії міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область» я прочитав: «Чимало селян Яворова брали участь в опришківському русі. До загону Олекси Довбуша приєдналися Шкрібляк, Гондурак, брати Джумаджуки та ін. Кілька мешканців Яворова були в загоні опришків Василя Баюрака. Тут зупинялися опришки Івана Бойчука. Вони вбили сільського отамана Шляхтюка»…

Відвідини «каменя Довбуша»[3] у Терношорах спонукали мене докладніше вивчити питання, хто ж такі були опришки і якою була їхня роль в історії Гуцульщини та України загалом. У книгозбірні дідуся я знайшов книжку професора Володимира Грабовецького «Олекса Довбуш», з якої довідався, що цей найвидатніший ватажок опришків народився у селищі Печеніжин Коломийського району Івано-Франківської області на початку XVIII-го століття, тож я вирішив побувати й там… При в'їзді в село праворуч від дороги, на узліссі, стоїть стела з написом «Олекса Довбуш» та ватажок опришків зі своєю незмінною барткою, зроблений з білого каменю, ніби «виростаючи» із рідної землі…

[1] Хоча дослідження обмежується теренами галицької Гуцульщини, опускаючи такі опришківські місця як Ясіня, Рахів, Косівська Поляна, Кобилецька Поялна, г. Стіг, дорога Білі Хрести, Бубні, Стебний, пол. Оприша, ми вважаємо доцільним навести учнівську роботу в скороченні з метою спонукання учнівської та студіюючої молоді до краєзнавчих розвідок і експедицій в Ясінянській долині. До того ж, рубрика «З того боку перевалу» – в цілях перейняти добрий досвід та справи, – у нас передбачена. – *Прим. упоряд.*

[2] Консультант – І. Васильків, вчитель-методист СЗШ №31, Львів.

[3] Місць типу «скелі Довбуша», «печера Довбуша», «камінь Довбуша» на Прикарпатті і в Карпатах є досить багато (зокрема печера під г. Петрос в Кевелеві, Зелений Жоліб, де поховане серце опришка, камені з насіками на полонині Стерешора, Великий Свидовець, Костирівка). Це також свідчить, що народ називав ім'ям Довбуша природні утвори, віддаючи пошану тому, хто боровся проти гнобителів і завойовників.

Фото 1. **Пам'ятник О.Довбушу перед Печеніжиним (скульптор – Валентин Борисенко (Київ), 1971 р.)**

Світл. 2. **Меморіальна таблиця на обеліску, яка сповіщає, що понад 300 років тому тут стояла будівля, де народився Довбуш**

Світл. 3. **В одному із залів історико-краєзнавчого музею Довбуша**

…[В музеї] найбільше враження склала інформація про те, як відбувалася процедура прийому бажаючих в загін Олекси Довбуша. Кожен кандидат мусив пройти непросте випробування, яке засвідчувало, що він – людина мужня, витривала і при цьому спритна. На початку бажаючий повинен був перейти по очищеному від сучків і кори стовбуру дерева, перекинутому над прірвою в скалах: найменший необережний рух – і ти зриваєшся з хиткої опори і розбиваєшся об камені. Після цього кандидат в опришки клав праву руку на пень зрізаного дерева і Довбуш зі всієї сили вганяв гостру як бритва свою бартку біля руки випробовуваного. Лезо, бувало, врізалося в пень в кількох міліметрах від пальців людини і того, хто зі страху хапав руку, в опришки не приймали. І, нарешті, кожен член загону складав присягу на вірність отаману та побратимам і лише тоді ставав повноправним опришком.

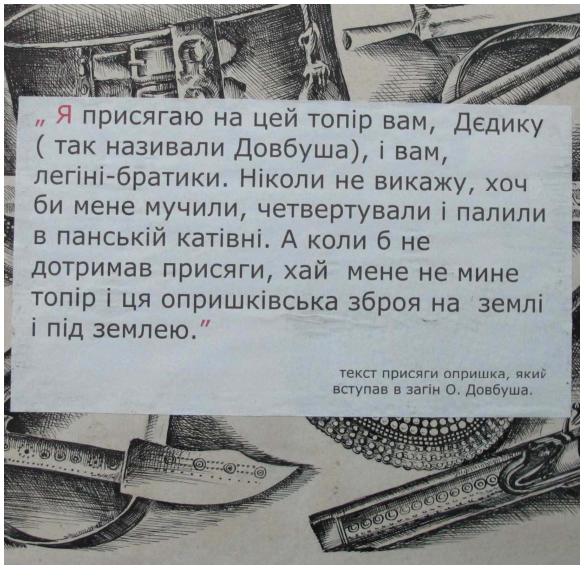

Світл. 4. **Присяга, яку приймав кожен, хто вступав до загону Довбуша**

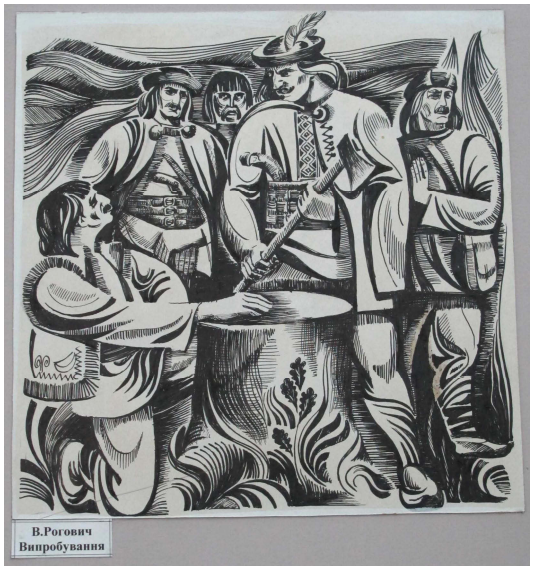

Світл. 5. **Рогович В. «Випробування бажаючого вступити в опришки»**

ПРО ТЕРМІН «ОПРИШКИ»

В доступних мені книжках опришками називаються бунтівні українці, що діяли переважно в районі Карпат (нині це Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька і частково Львівська області); є також повідомлення, що періодично опришки здійснювали напади на маєтки багачів і фортеці в районі м. Перемишля (нині в Польщі) та в Тернопільській області. Найдавніша згадка про опришків датується 1529-м роком [4] і в ній ідеться про судовий процес супроти «розбійників»[1].

У «Вікіпедії» (українська версія, див. [4]), назва «опришки» трактується як похідне від слова «опріч» (тобто *окремо, осторонь*) в розумінні, що опришки були незалежними від пана (володаря) людьми. Професор Володимир Грабовецький схильний вважати його похідним від латинського терміну *opressor* – «знищувач [шляхти]», оскільки в ті часи (XVI-те століття) домінуючою мовою документів (зокрема судових) була латинська [5].

Цілком зрозуміло, що термін «опришки» для означення роду занять даної групи людей міг бути придуманий як самими повстанцями, так і їх ворогами – правлячою верствою (на той момент – польською). Якби цю назву придумали у панських палацах, то во-на мала б носити зневажливий, брутальний характер і нізащо не прижилася б у народі. Як приклад можна навести те, як в офіційних документах 40-50-х років XX-го століття називають воїнів УПА – «бандити», «головорізи», «пособники фашистів» і тому подібне, а самі себе і простий народ звав їх «повстанцями», «хлопцями з лісу». Оскільки термін «опришки» – хоч і незрозумілий, але в народі мав і продовжує мати позитивний, героїчний

[1] На Закарпатті поява опришків пов'язана з іменем Головача.

відтінок, то я думаю, що він виник у середовищі самих повстанців XVI-XVII-го століть, або людей, які ставилися прихильно до цього руху, так ненависного правлячим колам.

«Вікіпедія» [іншою версією] називає його походження від слова *оприск* – «скеля, уламок», *оприскливий* «нестриманий, дошкульний», але моя прабабуся ніколи не чула, аби гуцули казали на скелю «оприск».

[Щодо ясності] терміну «опришки», я звернувся до своєї мами – філолога за освітою. Вона подумала і сказала, що, можливо, це похідне від слова «опір», котре по-гуцульськи звучить «опир», точніше «опр» (в гуцульському діалекті є короткий звук – щось середнє між «і» та «и», для позначення якого в українському алфавіті нема спеціальної букви). Таким чином термін «опришки» мав би означати «ті, що чинять опір» – само собою зрозуміло – панській сваволі, чужоземній владі. Навіть якщо наше з мамою пояснення і помилкове за походженням, воно правильно відображає суть явища – карпатські опришки дійсно чинили опір (притому збройний) сваволі вельмож і чужоземному пануванню.

ПРИЧИНА ПОЯВИ ОПРИШКІВ. ДІЯЛЬНІСТЬ ОПРИШКІВ

Професор Грабовецький, називаючи дату найдавнішого документа, в якому згадується термін «опришки» (1529) вважає, що самі опришки – повстанці супроти іноземного (польського, угорського та румунського) панування мали діяти в Карпатах набагато раніше – в XV-му, або навіть у XIV-му століттях – відразу після втрати державної незалежності Русі [6]. Так воно, мабуть, і було, адже всі народи, яких завойовують чужинці, насаджують їм свої порядки та вважають людьми «нижчої раси», а значить по-суті рабами, змиритися з цим не можуть. В усіх імперіях періодично виникають повстання завойованих і пригноблених, з ними люто розправляються, але врешті-решт підкорені народи або зникають з лиця землі, або відвойовують собі свободу і незалежність. Поштовхом до непокори служить сваволя завойовників, які, ставши володарями і панами, втрачають відчуття міри у своїх зловживаннях, потоптуючи честь і гідність підкорених територій…

Пік активності опришків припадає на другу половину XVII-го – першу половину XVIII-го століть. Це був період широких народних виступів проти польського панування, коли в Україні розгорнулася визвольна боротьба, в якій головну роль відігравали козаки Запорізької Січі. Є відомості, що окремі з них вливалися в ряди опришків, а дехто з опришків подавався на Січ, хоча віддаль від Карпат до Запоріжжя чимала, і подолати її було нелегко через військові залоги, що стояли обабіч магістральних шляхів та охороняли мости.

Для опришків головним об'єктом нападів служили панські маєтки, замки та фортеці. Справедливо вважаючи, що зосереджене в них багатство здобуте нечесним шляхом – облудою або й силою відібране в простого народу, опришки робили раптові наскоки на дані цілі, вбивали їх власників та найбільш дошкульних панських прислужників, забирали гроші і коштов-ності, аби частково повернути ці засоби покривдже-ним і знедоленим. Після наскоку – вдалого чи ні, опришки так само раптово зникали в лісових нетрях, і панська тактика прочісування територій регулярними військами не мала жодного ефекту. Знаючи кожний кущ і камінь рідних Карпат, опришки, діючи невели-кими загонами – по 5…10 осіб, були невловимими месниками і грозою для панів впродовж кількох сотень років (останнього опришка було страчено в XIX-му ст., – 1878-го року в Коломиї австрійська адміністрація прилюдно повісила Миколу Драгирука, який керував невеликою групою побратимів).

В книжках, на картинах та в кінофільмі "Олекса Довбуш" опришків зображають у розкішному, барвистому гуцульському вбранні, але так вони могли одягатися дуже рідко. Дотримуючись тактики партизанської боротьби, опришки носили темну, непримітну для стороннього ока одежу, яка маскувала їх серед лісових пущ і скал. Люди інколи називали опришків «чорними хлопцями», надаючи їм всебічну допомогу – їжею, у необхідних випадках – покрівлею над головою (при хворобах), а також, як би тепер сказали – «розвідувальними даними»: де перебуває ненависний пан (чиновник), чи є біля нього озброєна охорона, як краще пройти до замку чи палацу і т.д. і т.п. Нехитрий арсенал озброєння опришків складала крем'яна рушниця, такий самий пістоль, порохівниця, один-два бойових ножі та обов'язково бойова сокира – бартка. Останньою опришки володіли неначе вправний музикант скрипкою, використовуючи її не лише в бою, але й у якості опорної палиці при ходінні по крутосхилах, для заготівлі дров на ватру, як своєрідний гак при перестрибуванні урвищ та в багатьох інших випадках. Опришківська бартка стала культовою річчю для гуцулів, трансформувавшись у декоративний виріб, що слугував опорною палицею для старших (металева частина такої бартки виготовлялася з бронзи чи латуні, інкрустувалась і полірувалась до дзеркального блиску), хоча нею можна було скористатися під час якогось конфлікту. З другої половини XX-го століття бартки виготовляють з дерева, і це чисто декоративна річ, якою прикрашають кімнату для гостей.

Захопити опришка живцем можна було хіба із засідки, або під час невдалого нападу на маєток пана (коли погано працювала розвідка). Тому найпоширенішим засобом, використовуваним владою у боротьбі з опришками була підла зрада: якомусь селянинові, котрий мав зв'язок з «чорними хлопцями» обіцяли винагороду чи панську ласку, і дехто погоджувався на такий негідний вчинок.

Спійманих опришків піддавали нечуваним тортурам і здебільшого страчували прилюдно шляхом четвертування або через повішання. Тому недивно, що у відповідь опришки карали на смерть не лише панів та їх прислужників, а особливо жорстоко – зрадників, вважаючи, що вони того заслужили. З моральної точ-ки зору це дико, але на доповнення до кари фізичної, йшла кара моральна: в народних переданнях і пам'яті за тими, хто видавав опришка владцям назавжди закріплювалось ганебне назвисько зрадника-негідника, якщо він був навіть покараний на смерть.

У різних виданнях, а також в Інтернеті, можна віднайти детальні списки опришків з переліком їх дій та долі (як правило, трагічної). Мені, наприклад, дуже імпонує постать легендарного Білоголового, роки життя і смерті якого, а також місце народження невідомі. Але народний переказ твердить, що саме загін Білоголового

відбив у татар містечко Кути (Косівський район), яке ті захопили 1621-го року і утримували впродовж трьох років. Цей випадок засвідчує, що головним своїм завданням опришки вважали визволення народу від чужоземного панування, а не грабунок багачів, що сотні років їм приписувала польська влада.

ОЛЕКСА ДОВБУШ ТА ПРОДОВЖУВАЧІ ЙОГО СПРАВИ

Найвидатніший ватажок опришків – Олекса Довбуш – народився у Печеніжині 1700-го року; його батьки були бідні селяни, що слугували у якогось вельможі і жили в комірці його господарських будівель. Таких, як Василь (батько Олекси), єдиним маєтком яких було кілька овець, називали зневажливо «комірниками». Василь Довбуш пастушив на полонинах, доглядаючи господарських овець і в цьому йому допомагали сини: старший Іван та молодший Олекса. Примхи та свавілля пана не раз були важким випробуванням як для батька, так і для хлопців – майбутніх опришків, служачи прикладом того, що то є панська «ласка» в додатку до зневаги на ґрунті національному (власник Печеніжина був, звичайно, поляком). Пастушачи на полонинах, Олекса та Іван, мабуть, не раз і не два зустрічалися з «чорними хлопцями», які провідували стаї аби поїсти і відпочити. В роки Олексиної юності в горах гриміли імена опришків Петра Сабата та Григорія Дранки, тож цілком можливо, що майбутній ватажок мав розмови навіть з ними, знав про їхню трагічну долю (обох було захоплено за зрадою і закатовано у Станіславській в'язниці – нині Івано-Франківськ).

Невідомо точно, але якийсь час Олекса мусив бути рядовим опришком, перш ніж стати ватажком загону, навчитися премудрості «чорних хлопців», опанувати засади і принципи партизанської боротьби, вивчити і запам'ятати потайні стежки в лісах та горах, а вже тоді керувати побратимами, завоювавши до того ж їхню повагу та утвердивши авторитет. Як це було, ніхто вже не знає, але перше документальне свідчення про виступ Довбушевого загону датується 1738-м роком. Саме тоді було покарано на смерть ненависних панів у Чорних Ославах та Лючках, а частину їх майна передано бідноті [8]. А вже наступного, 1739-го, Олекса захоплює Свірську солеварню, вбиває лихваря Лошака, а його документи, в яких фігурували селянські борги, публічно спалює перед народом. Те, що його попередники робили потай, Довбуш здійснює відкрито, чим дуже швидко завойовує велику популярність і любов простого народу. Добрий організатор і стратег, Довбуш створює належно вишколену групу побратимів, а також ретельно приховану розвідувальну мережу тих, хто їм співчуває і підтримує, опорні бази-постої у важкодоступних і майже нікому невідомих місцях, зокрема у горах Чорногірського хребта. Сюди нелегко дістатися навіть зараз, а що вже казати про часи понад 260 років тому! Один із таборів (постій) загону Довбуша знаходився на горі Стіг[2]. Можна собі уявити, як непросто було зимувати на висоті понад 1700 м над рівнем моря на віддалі щонайменше 35 км від найближчого поселення, але саме в таких умовах гартувався характер Довбушевих опришків… Налякана розмахом діяльності опришків, польська влада кидає супроти загону Довбуша (не більше 50 осіб) понад 2,5 тисячі регулярного війська, але жодних результатів не добивається. В народі ширяться повір'я, що «Довбуша куля не бере» і він володіє богатирською силою, вириваючи дерева з корінням і розкидаючи руками скелі.

Разом з тим відомо, що Довбуш шанував честь і гідність людей, не раз благородно поступаючи навіть супроти ворогів. Наприклад при нападі на маєток шляхтича Анджея Карпінського в с.Голоскові він, не заставши господаря, не вчинив нічого злого з породіллею та новонародженим немовлям – сином шляхтича і майбутнім поетом Ф.Карпінським, ба більше – дав гроші бабі-повитусі «за її працю» – аж три золоті червінці. Про це згодом написав у своїх спогадах сам поет – Францішек Карпінський [9]. Відомо також, що в 1742-му році на одній із полонин Буковини Довбуш заборонив своїм опришкам стріляти у жовнірів, які атакували, «аби не залишати сиротами їх жінок та дітей». Загін відступив без бою з вигідних позицій, що було оцінено й військовими – вони повернули назад.

Ось як пише про військову тактику загону Олекси Довбуша професор Грабовецький: *«...Сила його опришків була не в кількісному складі, а в бойовому дусі загону, в умілому оперативному керівництві. Партизанська тактика боротьби – несподіваність, конспіративність, блискавичність наступів і відступів, міцна підтримка селян – були запорукою успіху. Ця опришківська тактика в гірських умовах, при наявності пограниччя, робила Довбуша невловимим і грізним для шляхти. З'являючись у різних місцях раптово, загін Довбуша створював враження колосальної сили. В очах народу як сам герой, так і його опришки були легендарними і непереможними, героями-велетнями»* [10].

Опорою і «правою рукою» Довбуша став молодший побратим Олекси – Василь Баюрак, уродженець села Дори поблизу Яремчі (1722). Поранений в одній із сутичок, він вижив, ретельно опановував науку свого ватажка і згодом (після загибелі Довбуша) ще 9 років продовжував його справу. Підступно захоплений внаслідок зради Василь Баюрак, в послужному списку якого також немало подвигів і перемог, був прилюдно четвертований 25 квітня 1754-го року біля ратуші в Станіславі, на якій нині встановлена меморіальна таблиця.

Подальшу боротьбу опришків Довбуша-Баюрака очолив Іван Бойчук… Перед загрозою репресій щодо населення, яке широко підтримувало опришків, Бойчук приймає рішення пробиватися на Запорізьку Січ і успішно це здійснює. Документи свідчать, що його загін влився до Переяславського куреня отамана Кочубея, а в подальшому приймав активну участь у гайдамацькому русі [11]. Поет і письменник Степан Пушик вважає, що потомком Івана Бойчука (внучкою) була Бойко Катерина Якимівна – мати Тараса Шевченка [12]…

КОСМАЧ – МІСЦЕ ЗАГИБЕЛІ ОЛЕКСИ ДОВБУША

До Космача я потрапив 12-го липня, в день храмового свята апостолів Петра і Павла…

Пам'ятний знак на місці загибелі Довбуша знаходиться недалеко від центру села. Колись на цьому місці стояла хата Степана Дзвінчука, який спокусився на панські обіцянки і згодився посприяти затриманню ватажка опришків. Довбушеві цей намір став відомим і він вирішив покарати зрадника, але той заховався з рушницею в сінях

[2] Відомо, що на горі Стіг, біля Близниць, був постій опришків. – *Прим. упоряд.*

і коли в ніч з 23-го на 24 серпня 1745 року опришки ввірвалися до помешкання Дзвінчука, вистрілом впритул смертельно поранив легендарного народного героя. Грабовецький у своїй книзі «Олекса Довбуш» пише, що поранений віддав наказ своїм побратимам забрати в нього зброю і йти геть, а сам важкою ходою направився до найближчого ліска. Там його вже вмираючого і знайшли 24-го серпня вранці панські посіпаки. Найперше вони випитували, де Довбуш заховав свої скарби. На те поранений відповів: «У полонині, у Чорногорі, Бог знає, я знаю, земля тим буде користуватися – не люди». Тіло вбитого відвезли до Коломиї, а згодом до Станіслава, де його оглянули найвищі державні посадовці та винесли дикунську постанову: розрубати мертвого на 12 частин, які порозвішувати з відповідними написами на палях у Кутах, Косові, Криворівні, Космачі, Лючках, Микуличині, Чорнім Потоці, Зеленій, Вербіжі, Коломиї та Биткові [3, стор. 119]… Народ не змирився з думкою про те, що його улюбленець загинув, а порозвішувані на палях останки – це Довбушеве тіло. Ширилися чутки, що, мабуть, порубали якогось випадкового померлого, а сам Довбуш переховується в Чорногорі, лікується від рани і ось-ось знову наводитиме страх на гнобителів…

За свою чорну справу Степан Дзвінчук отримав обіцяні панські ласки – звільнення від феодальних повинностей на 10 років, але заслужив довічну зневагу не лише космачан, а й всієї Гуцульщини. Єдине, що залишилося від цього Юди – хата, де було смертельно поранено Олексу Довбуша. Її боялися розібрати навіть нащадки, котрі зберігали рушницю, з якої було зроблено той фатальний постріл і згодом вона стояла пусткою аж до часу, коли космацький народний умілець Михайло Дідишин в другій половині XX-го століття переніс її на своє обійстя, організувавши тут приватний музей Олекси Довбуша (Світл. 6–8). Предметом гордості музею є бартка і табівка (шкіряна сумка, яку носять на широкому ремені через плече) Довбуша, а також ствол рушниці, з якої він був смертельно ранений Дзвінчуком…

Світл. 6. **Скульптурний портрет Довбуша, виготовлений Дідишиним**

Світл. 7. **Бартка Олекси Довбуша з музею Михайла Дідишина**

Світл. 8. **Творець і господар музею Довбуша в Космачі М.Дідишин з автором Р. Крутяком (над головою – ствол рушниці, з якої було поранено ватажка опришків)**

ОПРИШКИ В НАРОДНИХ ПЕРЕКАЗАХ, ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

У дідусевій бібліотеці я відшукав збірник «Ходили опришки» (Ужгород: Карпати, 1983. – 384 с.), де зібрано 358 коротших і довших історій, записаних від гуцулів, бойків та жителів Покуття. Є там розповіді про подвиги «чорних хлопців», їх побут, заховані скарби та інше. Народні традиції розвинули українські письменники та поети, якими створено дуже багато оповідань, повістей, романів, написано віршів та поем.

Одними із перших, хто ввів образи опришків та Олекси Довбуша в художню літературу, були члени так званої «руської трійці» – Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький. У своєму альманаху «Русалка Дністровая» вони помістили декілька матеріалів, у яких згадуються ці народні герої, зокрема пісня «Ой попід гай зелененький…». Багато писав про опришків Іван Франко, який наголошував на необхідності записувати будь-які історії та народні передання від старших людей про Олексу Довбуша та його побратимів.

Через Гната Хоткевича, який тривалий час напередодні Першої світової війни проживав на Гуцульщині і навіть створив тут Гуцульський театр, з історією опришків познайомився *Микола Величко* зі Східної України, який написав короткий *нарис «Олекса Довбуш»*.

Світл. 9. **Невід. автор «Олекса Довбуш» (XVIII ст.)**

В ньому він порівнює карпатських опришків з гайдамаками Придніпров'я і справедливо зазначає, що це були ідентичні рухи пригнобленого народу за свої права [13]. Пізніше *роман «Довбуш» написав і сам Гнат Хоткевич.*

Писав про опришків і Довбуша також поет з Буковини *Юрій Федькович, зокрема йому належить драма «Довбуш»*. А вже в ХХ-му столітті вийшло дуже багато літературних творів на цю тему, зокрема *роман «Опришки» Володимира Гжицького, драма Юрія Шкрумеляка «Довбушева слава», лібретто опери «Довбуш» Богдана-Ігоря Антонича, «Олекса Довбуш» Григорія Смольського, «Чорногора» Бориса Загорулька (в двох книгах), «Ходили опришки» і поема «Довбуш» Степана Пушика, «Жбан вина» Романа Федоріва* та інші.

Чимало образів опришків та Олекси Довбуша створили художники та скульптори. Моя прабабуся показала мені малюнок О.Довбуша, вміщений у альманасі «Гуцульский календарь» за 1937-й рік (світл. 9). Найбільше дивує те, що автором цього рисунку, де Олекса Довбуш зображений як богатир-велет, є польська художниця Яніна Петри, адже сотню років перед тим її співвітчизники інакше як розбійником-злочинцем Довбуша не називали! Багато картин, присвячених Довбушеві та опришкам, створили українські художники Григорій Смольський (є автором і прозового твору «Олекса Довбуш»), Денис Іванцев, Ігор Токарук, Ігор Деркач, Дмитро Петрук, Олена Кульчицька та інші. Їхні твори зберігаються [зокрема] в Івано-Франківському історико-меморіальному музеї Олекси Довбуша (вул. Мазепи, 1) і є свідченням шани до минулого Гуцульщини та опришків, як борців за волю…

Світл. 10. **Яніна Петра «Олекса Довбуш»**

ВИСНОВКИ

…Народ вважав опришків борцями за справедливість, богатирями, тому шанував пам’ять про них, складаючи легенди та пісні. Іменами своїх улюбленців, зокрема Олекси Довбуша, названо незвичайні природні утворення (камені, скали, мальовничі урочища). Це свідчить, що опришки були благородними лицарями, а не грабіжниками і розбійниками, як про них говорили чужоземні власті.

З XIX-го століття óбрази опришків з’являються у літературних творах відомих авторів. Про них та їх ватажків написано десятки оповідань, повістей, романів, віршів та поем, знято декілька фільмів а також створено музеї, встановлено пам’ятники та таблиці.

Добра згадка про борців за правду живе у пам’яті народу. А я звернув увагу на те, що день загибелі найвидатнішого з опришків – Олекси Довбуша – 24 серпня – співпадає з Днем незалежності України. І хоча ці події (1745 і 1991 роки) відділяє великий проміжок часу, такий збіг не випадковий: боротьба опришків була не марною.

Світл. 11. **«Карпатське опришківство». Декоративна тарілка з музею І.Франка у Криворівні**

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область // К. : УРЕ АН УРСР, 1971. – С. 386.
2. Кугутяк М. Карпатська експедиція виявила 230 невідомих пам’яток // Газета «Галичина» (Івано-Франківськ); 27 трав. 2010 р.
3. Грабовецький В. Олекса Довбуш // Львів : Світ, 1994.– С.60.
4. Інформація з «Вікіпедії» на запит «опришки» (http://uk.wikipedia.org/wiki/Опришки)
5. Грабовецький В. Карпатське опришківство до початку XVIII-го століття // В збірнику: Хрестоматія з гуцульщинознавства. – Косів: Писаний камінь, 2001.– С. 197.
6. Див. джерело [5], С. 199.
7. Вінценз Ст. На високій полонині (правда старовіку) // Львів : Червона калина, 1997. – С. 123.
8. Грабовецький В. Народний герой Гуцульщини Олекса Довбуш і його наступники // В збірнику: Хрестоматія з гуцульщинознавства. – Косів: Писаний камінь, 2001.– С. 208.
9. Інформація з «Вікіпедії» на запит «Ф.Карпінський» (http://uk.wikipedia.org/wiki/Франціщек_Карпінський)
10. Див. джерело [8], С. 209.
11. Див. джерело [8], С. 214.
12. Пушик Степан. Славетний предок Кобзаря // Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001.– 224 с.
13. Величко М.Д. Олекса Довбуш // В кн.: Г.Хоткевич. Гуцули й Гуцульщина. – Косів: Писаний Камінь, 2008.– С. 24-28.

Ясіня

Сл., муз.: Олени Тимчук-Передарюк

I
Там поміж горами,
Де Тиса клекоче,
Де шумить грайливо
Срібний водограй
Лазіщинка в'ється
Вступитись не хоче
Шумно виливають
Води на весь гай

Приспів:
Ясіня – зелен-гай, зелен-гай – рідний край
Україно, ти, серце своє зберігай.
Крик душі і спалах, – людських надій
У долонях гірських Апогей наших мрій.

II
Та у переливах
Сонячного сяйва
Ясіня іскриться
Наш гуцульський край
Гори наші милі
Прийдіть подивіться
Весело вас кличуть
В срібний зелен-гай…

Пісня про Ясіня

Слова: Анатолія Драгомирецького
Музика: Василя Калинюка

Де в горах тиша смерекова,
І едельвейси чарівні,
Співала мати колискову,
Співала матінка мені.
Грає Тиси дзвінка течія,
Тут зірниця дитинства зійшла.
Знов до тебе прийшов нині я,
Ясіня. Ясіня, Ясіня.

Такі ж гучні твої трембіти.
Птахів веселий переліт.
В очах коханої заквітнув
Колись тут папороті цвіт.
Грає Тиси дзвінка течія.
Тут зірниця дитинства зійшла.
Знов до тебе прийшов нині я,
Ясіня, Ясіня, Ясіня.

Вже скільки літ у цвіті вишень
У далеч Тисою спливло.
Та стало серцю ще дорожче
Мос осяяне село.
Грає Тиси дзвінка течія,
Тут зірниця дитинства зійшла.
Знов до тебе прийшов нині я,
Ясіня, Ясіня, Ясіня.

Гімн «Говерли»

Музика: Івана Месенчука
Слова: Антона Зелінського,
Наталії Селменської

У наших футболістів – дух Говерли,
У крові – ген опришків бойовий.
Сьогодні в Ясінях на стадіоні,
Гучні трембіти кличуть на двобій.
В суперника ворота влучить злету
Меткий і мужній наш голеадор.
Ворота ж ясінянців захищає
Надійний, наче скеля, воротар.

"Говерло", вперед, треба гол!
Вперед, з вами все Ясіня!
Здолати нам треба суперника свого.
Здобуть чемпіонське звання!

І гордість наші груди розпирає.
За красень-гол, забитий в боротьбі,
Бо символом відваги й перемоги
є наші закарпатські ведмеді.
Вперед, гравці, до бажаної мрії
До подвигу вас кличе Ясіня,
І замість сонця м'яч футбольний в небі
Над нашим стадіоном засія.

"Говерло", вперед, треба гол!
Вперед, з вами все Ясіня!
Здолати нам треба суперника свого.
Здобуть чемпіонське звання!

Гуцулії повстання

Слова: Володимира Тимчука

I
Понад горами, під небесами
Летить тривожно спів трембіт
Вже колядують хлопці з бартками
Й аркан єдна гуцулів рід.
Вже їх з півсотні дужих легінів
Мороз здолали вже в серцях
Луна: «Настане воля в Ясіню!
За честь стояти слід до кінця!»

Приспів:
Гей, гей, опришки, славні хлопці волі,
Якої долі ви нам заповіли?…
– До справи – в гурті, розбрат – забути
І в гонорі зростати до мети!
Єднатись в купі,
А кривдників – до згуби.
Гуцульський світ – Вкраїнський
навіки!

II
Тримає міцно легінів черес,
Де б не стояв гуцульський стяг.
І Красне поле, й упівський курінь –
Всі пам'ятають з гір наказ:
– Святу ідею та правду й волю
Поширить аж по всій землі!..
І ось постала із кривд і болю
Вкраїна сяє у красі!

Рідний край

Де у світі кращі гори,
Де таке повітря свіже,
Де шумлять так гарно бори,
І хвилює спіле збіжжя?
Де ясніше сонце світить,
Де гарніше зорі сяють.
Де ж миліше пахнуть квіти.
Як у нашім любім краї?

Марійка Підгірянка

Пісня про Довбуша
(ясінський варіант)

Ой попід гай зелененький[1]
Ходив Довбуш молоденький.

Він на ніжку налягає,
Топірцем сьи підпирає

– Ой ви, хлопці, свистом, свистом…
Западає стежка листом.

– Ой ви, хлопці, бігом, бігом…
Западає стежка снігом.

Йдуть, щоб Кути не минути
Й до Косова повернути,

До Косова, там до Дзвінки
До Штефанової жінки.

– Добрий вечір, Штефанова,
Чи вечеря вже готова?

– А вечеря не готова,
Бо Штефана нема вдома –

Штефан пішов на роботу,
Повернеться лиш в суботу.

– Ой чи будеш відчиняти
Чи прийдеться дверь ламати?

– В мене двері тисовії,
В мене замки сталевії.

– Не поможуть замки твої
Як підставлю плечі свої.

Довбуш двері відчиняє,
Штефан Довбуша стріляє.

Як му стрілив в праве плече,
А з лівого кров сьи тече.

– Возьміть мене на топори,
Та несіть ня в Чорні гори,

Де спочили батько й мати,
Там я буду спочивати.

Сріблом, злотом поділіться,
По домівках розійдіться,

А Штефану дайте мірку,
Бо я любив його жінку.

Ой ви, хлопці, ви, легінці,
Та не вірте чужій жінці,

Бо у жінки стілько віри
Як на бистрій воді міри.

Ой попід гай зелененький
Ходив Довбуш молоденький.

[1] *Кожен рядок повторюється двічі*

Олекса Довбуш (уривки)

…Скоро осінь перебігла,
Скроні гір морози білять.
Дєдю ледешо не видно
З провіантом від Дувида,
Мав би він прийти з братами,
З обома Джамиджуками.
Мах дороги із Ясіня,
Ждуть опришки з нетерпінням.
Довбуш передав команду,
Знає, Баюрак дасть раду.
– Орфенюк, чи ти, Спузаре,
Вартувати мав би зараз?
Хлопці попросили дружно:
– Наодинці дуже скушно,
Можна обідвом відразу?..
О, яка була то радість!
Друзі спритні до смереки,
Зверху видіти далеко, –
Що без неї варт опришок?..
Навкруги дрімає тиша,
Час поволі йде, як хорий...
Василько Спузар говорить:
– Видиш, Павле, де стежина,
Щось мигнуло між бучинов.
– То тобі здалося, брате,
Посидіти б коло ватри...
– Не привиділось мені,
Їде вершник на коні,
Зупинився при потоці...
Знак опришкам дали хлопці.
Вершник ще з коня не зліз,
Обступили наче ліс.
– Довбуш де? – питає сміло. –
Маю я до нього діло,
Треба щось важне сказати...
– Дуже захотів багато
(Баюрак як старший каже)
Зараз Довбуш йде, а як же...
Може ще б з тобов посидів!…

…Як вершини гір навколо,
«Чорні хлопці» стали колом.
Хоч не виділись ні разу,
Довбуша впізнав одразу
І не дивиться вороже, –
Бути злим такий не може...
– Довбущуку, я з Подолу,
З нашого села Миколу,
Ще й кількох товаришочків
У прокляту годиночку
Йти заставили в Карпати,
Службу нам не вибирати...
Дехто з хлопців люто дивит:
– Смолякові хто противит?
Відпустити ми не годні
Перший стрілить при нагоді.
Довбуш заступивсь: «Зі світа
Легко зжити чоловіка
Та й не дуже... ось рушниця.
Хто опришок, той не вбивця»…

…Сови світять в сонній тиші,
Шурхотять летючі миші...
Знову смолоскипи в руки.
Звідки не взялися круки.
Закамарками крутими
Йдуть опришки вслід за ними.
Очі ріжуть блискавиці.
Опинилися в світлиці.
Були в подиві великім:
Всюди злота політики,
Стеля в самоцвітах, перлах. –
Наче вкопані завмерли.
Першим Довбуш спам'ятався:
– Чи не в цім людей біда вся?
Ну й підступний ти, Мольфаре,
Не втекти тобі від кари!
В чорній чародій одежі.
Ще не зримий, пильно стежить,
В кого загорілись очі,
Хто до злота є охочий.
Старшому Джамиджукові
Щось молодший стиха мовив.
Інші дивляться байдуже,
І до злота теж не дуже...
Над плечима у Мольфара
Звисла круків чорна хмара.
В білому вклонився зримий,
Привітавсь до побратимів,
Обіймає Довбущука.
Над плечима вже не круки,
Голуби воркують тихо:
– Позабудемо про лихо,
До столів прошу вас, гості,
Втома най залише кості...
Наливає повні чари.
– Щось ти подобрів, Мольфаре,
Хлопці не скривали подив,
Стріли Довбущука погляд.
За велінням зла владики:
Грають аркана музики,
Та й гуцулку не забули.
І схопилися гуцули,
Стриматись не мають сили –
Не опришками вродились.
Танцюють браччіки гуцулку,
Тримаються за руки цупко.
Нас в танци не роз'єднати,
Як в житті, ніколи.
Серцем видимо: Карпати
З нами стали в коло…

Микола Близнюк

Карпати

Високі гори, скелі й кручі,
Потік бурхливої води,
Залишать спогад неминучий,
І знов покличуть нас сюди.
Вдихнувши свіжого повітря,
Напившись чистої води,
Пішли ми Довбуша стежками,
Хоч і втомились від ходи.
З вершини скелі нам відкрився,
Прекрасний краєвид Карпат,
Душа від щастя аж співала,
А серце билось, як набат.
Не описати все словами,
Це мальовничий, дивний край,
В моїх думках він завжди буде,
Немов землі небесний рай.
Я люблю ці гори,
Я люблю цих людей,
Я люблю цю землю,
Я люблю це життя!

Василь Нетяженко

Ясіня

Затужавіли думки без роботи,
Заколисані в гірських ручаях,
Розляглися поміж гір безтурботно
Неквапливі, як хмарки, Ясіня.
Лазещина, Лопушанка і Тиса
Поспішають до даоеких морів.
А Говерла – королева-актриса,
Величаво поглядає згори.
І куди лиш дістанете оком,
Всюди трави, чагарник і ліси.
Синє небо незбагненно глибоке,
Запах сіна і перлинки роси.

Олександр Христенко

У моєму селі Ясіні

Едельвейсом цвіте Драгобрат
В намистовім вінку України.
Це і гордість високих Карпат
І реліквія в кожній родині.
Тут Говерла привіт шле здаля,
Поглядаючи зверху на нього.
І вплітає намисто своє
В квітку щастя краю чарівного.
Тут сопілка завжди виграє
І трембіти доносяться звуки.
Тут Шевченкове слово живе –
Вічний скарб і життя, і науки.
І це все у моєму селі,
У гуцульському рідному краї,
В чарівному селі Ясіні,
Що дзвенить у гірським водограї

Оксана Климпуш

Гуцульщина

Високі гори і стрімкі потоки,
І злет могутній гордого орла.
Гуцульщина у небо синьооке
Свої круті рамена підвела.
І люди тут під стать орлам і горам,
Для них свобода найцінніший дар,
І споконвіку духу непокори
Не міг в них вбити ані Князь, ні Цар.
Для них Володар – лиш Господь
єдиний,
Лиш перед Богом гуцул має страх.
Духмяна гілка роду України,
Квітує на розвихрених вітрах.
Трембіти клич і ніжний спів флояри,
Смерек неперевершена краса –
Дарує все це людям світлі чари
Підносить дух високо в небеса
Гуцульщино, плекай у травах ліки,
Не знай ніколи пошестей і бід,
Благословенна будеш ти навіки,
Допоки на землі живе твій рід.

Роман Юзва

Гуцули

Там, де гори срібносині,
Де Карпат високі шпилі,
Проживають люди сильні,
Щедрі словом, зором пильні.
Мої опришки дужі й спритні,
Сонцем повні їхні лиця.
Що не серденько – то скрипка,
Що не очі – гір зірниці.
Славні честю, файні в ділі,

Життєствердні в добрій волі.
Поміж себе неподібні,
Наче квіти в чистім полі.
Гей, співає гойний легіт,
Аби небо й зорі чули,
Що цей нарід – гордий легінь,
І зовуть його – гуцули.

Чир Нестар

* * *

Мов знов народжуюсь в Карпатах,
де у своїх зелених шатах
царює матінка-природа,
Що є Господня нагорода
Для мене та усіх землян.
Чарує видиво полян
І голос лісових струмків:
Не сплять же протягом віків.
Спішу не раз до полонин,
Де військо із смерек, ялин
І свіжість гір колишуть дух…
Спів птаства долина до вух,
Теж радість серце наповня…
Творити можна там щодня –
Це край, що є найкращий в світі,
Бо також повен свіжих квітів,
Грибів, річок, людей щасливих…
Приємні в горах навіть зливи,
Всі пори року загадкові,
Думки стають більш веселкові

Микола Микосовський

Карпати (уривок)

Карпати… Сніжно-білим пухом
Вкриває Грудень сині гори в далині,
Хапає лист останній вітер з бука,
Кружляє ним і кидає в сніги.
Виблискує морозним ранком Січень,
Іскрить під сонцем полонини схил,
Струнке смереки одяглись в кожухи
Й прогнулися від сніжної віги.
Дріма Черемош, спить грайлива Тиса
І Прут повільно плине в далечінь,
Закуто у кайдани ріки Лютим,
Щоб мирно й тихо спали до весни.
На пагорбі схилились дві ялини.
Між ними вовк вдивляється в село
І повний місяць освітив долину,
Зірки на небі виткали узор.

Дмитро Вільха

Карпатські полонини

Карпати там розкинулись велично,
Тихенько підпирають хмари угорі,
Гуляє вітер, свище на горі,
А так спокійно, дико та незвично.
Зелені полонини завжди кличуть,
Життя на них вирує та горить,
Овечки часто дивляться в блакить,
Де журавлі із тугою курличуть.
Усе тут причепурене, зелене,
Хтось бринзу робить, бриль і кептарі...
Так весело, святково на дворі,
Що хочеться співати тим легіням.
Лиш час іде – потрібно повертатись,
Щоб з горами улітку привітатись.

* * *

Наснились мені Карпати сніжні
І хмарами вкриті вершини.
Задумливий погляд кидали мені
З-під неба гірські полонини.
І ліс віковічний довколо стояв,
Занурившись в власне минуле.
Він голосом ночі мені промовляв
Про те, що не знала й не чула.
Багато у горах приховано див,
Що людям ніяк не збагнути.
Красу цю і велич сам Бог сотворив,
Щим горам довіку тут бути!

Наталія Крісман

* * *

У підніжжя Близниць я тебе наздогнав,
Та здалося – в часах заблудився:
…В улоговині затінь... Неспокійно ж лежав –
Стукіт серця Близниць сповільнився.

Та красуня чи ти вже стогнали разом –
Обхопив я вершинки руками,
Цілував, пригортав і вітрами тризвон
Сполучав нас у ритмах арканів…

З Ясіня задивлюсь на Близниці палкі
Як на груди коханої жінки.
…До цих гір я укотре, укотре!, піду
По забутих стежинах з барвінком.

Фата моргана

Золотом тонкого фьист волоссє
Наливаєсє життє у Чорногорах
У блакиті заплітаєсє колоссє,
Роздуми сьи родять в стрімких зворах.

В полонині поміж трав збираю
Першоквіти споминів і днів.
…Защемило серце, бом шукаю
Днину, шо тебе не перестрів.

* * *

пробіг мошкар
затих спокути брязкіт
і знову думи в'ють в душі
надії
спогад про прекрасне
не здійснене
должок свербів мені
вернувсь до себе
посвист знову
і сміх і гомін
наче в сніг
сховав прикрив я ніжний спомин
таки не полишав я дому
і пам'ять ранішню зберіг
дзеленькання
на люд лякливо
позиркує відбиток тьми
і так стає в серцях тужливо
і образ в світочі зрадливо
урівнює вагою втіху
чи день прожитий без мети

8.1.1996 р. (2013)

Володимир Тимчук

Ой красива в нас Говерла

Ой красива в нас Говерла, ще краще Ясіньи,
Як весною білим цвітом воно сьи одіне.
В білім цвіті вся долина, гори вкриті снігом,
Та веселе Ясіньичко своїм славним співом.
Як заграють музиченьки файну ясінчанку,
Та ой, хлопці та дівчатка, ходімо до танку.
Ой люблю я вишиванку й топірець гуцульський,
А ще люблю танцювати, коли танець людський.
Полюбила-м гуцулика в Ясіню у горах,
Бо він знає говорити на десятьох мовах.
Та він знає говорити й ніжно цілувати,
Не сердіться, рідна мамко, я мушу все знати.
Ще й навчуся я у него кулешу варити,
Лиш би жити із ним разом і його любити.
З ним піду я в полонину вівці віпасати,
Принесу вам сира й вурди у Рахів на свято.
Приготовлю й пиріжечків, бринзою присиплю,
Та найбільшому гостеві сметанки насиплю.
Розгоріласьи вже ватра, муки я-м купила,
І скомирда на ґрунику уже сьи зварила.
У Рахові на цім світі гостей пригощають
Та веселі коломийки в купі всі співають
Наші славні гуцулики, співайте-танцюйте
Та кулешу й бриндзю смачну світові даруйте.

Ой кувала зозулечка

Ой кувала зозулечка на хаті на розі,
Сидить собі чоловічок один на порозі,
Ой кувала зозулечка в селі на калині,
Іде жіночка із бару при біленькій днині.
Та ой жоно моя, жоно, повертай до хати,
Когути вже відспівали та й я хочу спати.
Та, ле, я тьи не казала, шо була зарплата,
От ми з кумов посиділи, бо кругленька дата,
В мене нерви, моя люба, на великім злеті,
З мене люди вже сміються, шо я у декреті.
Та чого ти, чоловічку, у школі не вчився,
А кумові, каже кума, декрет полюбився.

Олена Тимчук-Передарюк

НА ГОРАХ

Купа буків зациліла на однім з верхів Буківця, серед безмежних царинок, що застелили цей закуток Карпат. Час і рука людська зашанували цей останок тих букових лісів, що полишили свою пам'ять в назві гори — і буки пильнували сумлінно занести цю пам'ять в часи якнайдальші. Не були ані великі, ані гарні, але виглядали незвичайно шановно, і цей поважний вигляд перетворював у своєрідну красу навіть їх неладну поверхність.

Вони давно потратили свої розкішні корони: ріжні катастрофи й незгоди обчухрали їх гілля, зоставивши покалічені цурпалки. Весь вигляд їх, покручений, поламаний, свідчив про завзяту і довгу боротьбу з усякими супротивностями. Але ці сліди тяжкої тривалої боротьби власне й надавали такої поваги цим міцним, кріпким, обчухраним стовбурам, покритим зарубцьованими зарослими ранами й шрамами і вінчаним рідкими пучками дрібнішого гілля, з таким же рідким і дрібним, але сильним, лискучим листям.

Великою внутрішньою силою і глибокою резиґнацією віє від цих останніх нащадків колишніх великих лісів, немов від останніх потомків гідних і не вироджених старинних шановних родів. Стоять давно і простоять певно ще довго в свідомості, що їм нема на кого передати життя свого роду, – як старі династії, позбавлені кровних наслідників, що живуть часом так безконечно довго, неохочі передавати своїх скиптрів і держав у чужі руки.

Вони пам'ятали інакшими свої околиці, цей рідний закуток, який могли обняти з свого високого шпиля. Широко синіли тоді ліси, густі, непроглядні, і зрідка між ними ясніли полонини, облишені лісом або протереблені чоловіком, що приходив сюди часами з своїми стадами, підсікав дерева і пускав на них огонь, щоб розширити пастевні для своїх звірят.

Він був і тоді лютим знищувачем деревного роду, хоч майже не потребував його для себе – хіба звалив деревину, щоб розложити ватру і одігнатися від дикого звіра. Хіба красної тисини, що росла тоді ще тут, в затишку неприступного лісу, поборозденого лише стежками дикої звірини, шукав він, і вирубані звідси цівки тисини витягалися з лісів, сплавлялися водою і плили в далекі чужі краї, щоб зробленими з них гнучкими та міцними луками тішилися стрільці далекої Англії, Фрізії, Скандінавських країв. Ліси стояли ще сливе незаймані. Широко розпростирали в них свої мохнаті гілля величаві кедри. Високо стріляли своїми вершками ясені і явори. Тихі сни снили непроглядні й темні букові ліси, застеляючи все новими верствами листя тутешні згір'я, на поживу всякому зіллю, грибові й комасі. Тепер лиш мертві назви по них – або десь-не-десь зациліла купина буків чи яворів по тих Явірниках, Буківцях, Ясенових.

Вигинув до останку під лакомою рукою чоловіка красний тис, повільний і вигідний. Тисячоліття потрібні були на те, щоб нагородити ті спустошення, які виробляли хижі лісопромисловці на тисовім роді протягом кількох тижнів – а вони не давали йому навіть років. Доти підбирали всякий молодняк, котрому сотні літ треба було, щоб увійти в красу і силу, доки не перевівся він зовсім, і нині хіба де випадком яке корінище тисове заховалося в землі, тверде, майже несмертельне, та в піснях почуєш спомини про красну тисину.

Нема й кедрини. Десь-не-десь під Чорногорою ще стрінеш молоду поросль, котрій теж безпечно не дадуть звікувати – зрубають на гильце весільне, як не на що інше. Смерекові ліси, більш витривалі й невибагливі, поросли на місцях давніх букових – де не зборонила їм того рука чоловіка. Але нині й вони гинуть і вимирають, вирубувані, палені, не можучи відродитися під сокирою чоловіка, під ногами його худоби, котру розводить він тут скрізь все більше і більше на потребу свого неситого черева. На долах по мокравинах шириться вільха, на верхах береза, ще більш невибаглива, скромна й жадна життя, ніж смерека. Заступає місце смереки на зрубах, толоках, на камінистих греготах, оголених з давніх лісів.

Псується, зимнішає, гострішає підсоння. Висихає земля. Вимулюється водою, позбавлений опіки дерева, родючий гумус. Біднієє, вироджується і завмирає життя від цих некорисних змін, під рабівничою і жадною рукою чоловіка – цього ненаситного, погибельного племені, котрого черево – могила для всього живущого: для рослини, і звіра, і риби, і птаха; котре нищить все, а коли навіть милує, то тільки на те, щоб, розмножуючи, нищити в тим більших розмірах. Стинає трави, не даючи їм засіменитися, висилюючи, змушуючи до все нового і нового зросту. Поїдає насіння від рослин, викохане ними з таким трудом і саможертвою, яйця від птиці, молодь від звіра, ікру від риби. Немов прагне навмисне запобігти тому розмноженню, котрим запліднює все живе природа.

Буки замолоді на те, але ці верхи гірські пам'ятають це люте людське плем'я, коли воно тільки вилазило з своїх криївок, щоб опанувати землю – ненаситне і лукаве, повне невпинного бажання володіння, уживання, знищення. Як гігантські муравлі, з такими ж претвердими щелепами, що несли всьому знищення і руїни, з такими ж цупкими і міцними руками, розлазилися вони в усі сторони, забираючись у найбільш віддалені й безпечні закутини світу, брак твердої природної броні заступаючи своїм безмежним лукавством, невичерпним на всякі видумки, котрими охоронюючи себе, несли знищення й неволю всьому іншому.

Рослини й звірята, птиці, риби й комахи мають певні границі для свого насичення, для свого уживання, – лиш цей ненаситний рід не мав їх ніколи. Вовк не їсть вовка, не ловить собі подібних, не буде їсти трави, не буде засідатися на рибу. Але це ненажерливе плем'я поїдало власних своїх родичів, не тільки старих і нездатних до життя, але йшло на лови на сильних і здорових, з котрими зводило нескінченні війни за самиць, і за місця ловів, і просто за владу і перевагу.

Воно не вдовольнялося тим, щоб бути ситим і безпечним, а видумувало все нові й нові предмети своїм бажанням і претензіям. Хотіло панувати і над своїми близькими родичами і над ворогами, над звірами і птахами. Вигострене в суворій боротьбі за життя, воно не мало іншого вдоволення, як почуття сили, перемоги, панування і володіння. Почуття безпечності і тихого вдоволення було незносне для нього. Воно саме викликало небезпеку там, де кінчались небезпеки дійсні, витворені незалежно від його волі. Воно саме творило собі перешкоди і цілі здобування там, де не ставало чого здобувати. Воно хотіло володіти землею і водою, не тільки панувати над звірами й птахами.

Йому давало особливе вдоволення зробити своїм рабом і невільником дикого звіра і вільного птаха, зломити його горду волю, прищепити невільничі, рабські прикмети, щоб потім зробити його символом пониження і зневаги. Воно не зносило собі рівних, не хотіло мати друзів і товаришів, і кого робило товаришем, то перетворювало його на невільника – або ставало одвертим ворогом і нищило, нищило до решти. І те, над чим воно панувало, воно ніколи не вміло шанувати. Воно все мусило потоптати, всякий закон, всяке натуральне відношення – іти наперекір

природі у всім було його пристрастю, нестримною і непогамованою.

Часами здавалось, що ця руїнна неситість, нестримна насильність починає вичерпуватись утомлюватись, що вона стає противною й огидною самому цьому лютому племені. Воно починало себе обмежувати, ставити якісь закони, виймати з-під своєї лютої влади найбільш слабих і безборонних, обирати собі інші мотиви й цілі досягнення.

Тоді здавалось, що часи насильства минуть, що це плем'я ще принесе мир і спокій утомленій цею неспокійною руїнною енергією землі і всьому, що ще на ній зациліє. Здавалось, що часи насильства й знищення будуть тільки вступом і прологом до чогось іншого, до якихось довгих і мирних часів рівноваги й гармонії, і вони будуть властивою нормою життя.

Але довго не тривали такі надії. Немов схаменувшись, що воно тратить свою внутрішню силу, цю неустанну жагу боротьби і руху, яка винесла його з темних низин життя на верхи, і воно може спасти назад в перейдені простори розвитку, це люте плем'я з подвоєною енергією знову кидалось на дорогу руїн і нищення. Здавалось, тоді навпаки, з особливим замилованням чи завзяттям, хапалось воно нищити все, в чім тільки-що бачило красу і вартість життя, все, чим відмежувалось від нестримного руїнного буяння, – щоб вернути Собі назад ту безоглядну, нічим не стриману свободу і волю до боротьби й знищення. І в ній знову вбачало властиву красу й насолоду життя.

Як сухе листя, злітало тоді з нього все надбане за ті часи замирення, і знову ставала земля одною страшною долиною муки і знущання, перед котрою блідла всяка уява і дерев'яніла мисль. З тривогою й страхом тоді питали у себе одні одних ці гірські верхи – користаючи з хвиль, коли хмари осідали й закривали їх від пильного ока цього незносного наглядача:

– Що буде нарешті? Чим скінчиться це все?

– Чи вироодиться коли-небудь і переживеться безповоротно ця руїнна сила?

– Чи перекусають себе, нарешті, на смерть ці заїлі комахи й увільнять землю від своєї неситої злоби й знищення? – І старі кострубаті буки на верхах Буківця силкуються протягнути свій вік, щоб побачити цей кінець.

Михайло Грушевський

Гуцулка

Де кресак мій, порошниці, піду погуляти,
Щи би свою давню вроду де не відшукати;
Ой тоту ж то давню вроду з чорними очима,
Що дівчата, молодиці з розуму зводила.
Ой гуляю я, гуляю, аж помости гнуться,
Попід стелю топірчики вибивані в'ються,
Але давно свою вроду все я не находжу,
Хіба піду до ворожки, та й си поворожу.
Ой, ворожко, ворожечко, на усі цигани
Ворожи ми жовтим воском зараз на кресані,
Де рум'яне моє личко, мальовані брови?
Як дівчата святкували на весні покрови.

Юрій Федькович

Легенди гір

Від хвиль Ляборцевих до Петросу й Говерлі,
Де Чорногірський кряж, мов на сторожі, став,
Держави юної кордони розпростерлись
По килимах лісів і полонинських трав.
Там в'ється з ватер дим і тужно на трембіті
Блукає з далину землі моєї спів,
На срібних вересах там грає вільний вітер,
Дзвенить на гранях скель і котить млу з верхів,
Там папороть цвіте, чудна, як пера паві,
У бердах, де трощить ялиці гнівний грім,
І вуйко бродить там за медом золотавим –
В джмелиному гнізді, липкім і запашнім.
Проходив Довбуш там, що волю ніс у тайстрі,
Опришківських пісень ще чути там луну
У глушині борів, де поночі чугайстер
Вже нявку розірвав у сиглах не одну:
Долини і верхи, ліси і пасовиська,
Така мала и вузька країна верховин, –
Але тісна була всіх велетнів колиска,
Там дужче вабила потому широчінь.

Три вітри

Три вітри, мов баскі коні
Трьох князів,
Шалено звели в розгоні
Лютий зів.
Перший з-над синього Дону
Вогнем дме,
Із кривавого полону
Буйно б'є.
Другий з-над Прута різкіший
Острить меч,
Із-над Тиси третій віщий
Ярий клич.
Три вітри віють на варті
Трьох границь,
Рвуть неволю в лютім гарті
Силоміць.

Рахів, 1937

Святослав Гординський

* * *

...о, так.
Іти, і я, і ми
В сліпі сніги крильми упали.
Лиш серед чорної зими
Смереки чорно трембітали.
І сонно падала в потік
Простреляна і в'яла глиця.
І снігу мокра плащаниця
Ховала нас, немов шулік.
Ми не давалися, мов пси.
Нас жони – й ті не приручили.
Нам помагали люди й схили.
Нам трембітали – лиш ліси.

Марія Матіос

Весно юнацька

Весно юнацька, твоя буйна сила
Серце моє полонила навік.
Твій подих грає в тугих моїх жилах,
Як між грунями карпатський потік.

Бо ж ти зродила Базар, горді Крути,
Львів незабутній і Рахів, Сигіт.
Ти написала, що мусимо бути,
В чин обернувши віків заповіт.

Весно юнацька, ти дзвін великодній,
Звісник нового життя.
Тож мої дні, хоч обдерті й голодні,
Хай твоїм шляхом до волі летять.

Іван Колос (Кошак)

СХВАЛЕНО:
рішенням Рахівської районної ради
від 30 вересня 2009 року № 398

ЗВЕРНЕННЯ[1]
депутатів Рахівської районної ради V скликання до Президента України у підтримку клопотання Закарпатської обласної державної адміністрації та рішення Закарпатської обласної ради щодо присвоєння звання Герой України (посмертно) Клочураку Степану Степановичу

Вельмишановний Вікторе Андрійовичу!

У XX столітті Закарпаття пройшло складний, тернистий, але поступальний шлях українського національного відродження. Сотні, тисячі українців краю жертовно боролися за реалізацію української національної ідеї. Прикладом цього є героїчна сторінка Карпатської України.

Одним із найбільш активних творців українського відродження Закарпаття був уродженець Рахівщини – Степан Клочурак. Він належав до когорти організаторів українського соборницького руху в краї на початку XX століття. Так, на початку 1919 року очолив антиугорське повстання, став організатором державного утворення українського спрямування на Рахівщині під назвою Гуцульська Республіка. Після її поразки організував та очолив закарпатську гуцульську сотню у війську УНР, брав участь у боях проти більшовиків та денікінців. Його військовий підрозділ у Кам'янець-Подільську виконував відповідальну місію охорони уряду УНР, очолюваного С. Петлюрою. Активно відстоював українську національну ідею на Закарпатті в 20-30-х роках XX століття в умовах Чехословаччини, був в епіцентрі подій Карпатської України, обіймав посаду політичного секретаря прем'єра Августина Волошина, а в найбільш тяжку і відповідальну годину в уряді очолив Міністерство господарства і військових справ. Після окупації Карпатської України фашистською Угорщиною очолив у Празі Канцелярію уряду Карпатської України.

Упродовж свого життя Степан Клочурак зазнав тяжких випробувань в угорських, румунських, польських та радянських в'язницях. У 1945 році був заарештований органами "Смершу" і разом з Президентом Карпатської України о. Августином Волошином відправлений до Москви, де його засудили до восьми років суворого режиму та довічного заслання.

Степан Степанович Клочурак був вірним сином українського народу, доклав багато зусиль для зміцнення українського національного руху на Закарпатті, поборення шкідливих українофобських ідеологічних течій: русофільства, угрофільства, русино-тутешняцтва (політичного русинства), вніс значний особистий внесок у боротьбу за здобуття Україною державної незалежності. Змістом його життя був дієвий патріотизм.

Виходячи з вищенаведеного, з метою належного вшанування патріотичного чину борців за волю України та виховання сучасних поколінь громадян України і, зокрема, мешканців Закарпаття на кращих зразках жертовного служіння українському народові, національній ідеї підтримуємо клопотання Закарпатської обласної державної адміністрації, про присвоєння звання Героя України (посмертно) Степану Степановичу Клочураку, уродженцю села Чорна Тиса Рахівського району.

До звернення додаємо матеріали про постать Степана Клочурака:

- ксерокопію споминів С. Клочурака "До волі";
- монографію М. Мушинки "Лицар волі";
- інформаційний матеріал про С. Клочурака, д-ра філологічних наук, академіка НАН України, проф. Миколи Мушинки.

Голова Рахівської районної ради

[1] Проект підготовлений і внесений Зелінським Е.Ф.

УХВАЛА
учасників вечору пам'яті героїв – презентації
книги спогадів Степана Клочурака «До волі» в с. Чорна Тиса

У неділю 28 лютого 2010 р. в школі с. Чорна Тиса, на батьківщині Героя Степана Клочурака, неподалік столиці Гуцульської республіки 1918–19 рр. с. Ясіня вшановували пам'ять Голови республіки з нагоди 115-ліття з його народження та 30-х роковин з дня смерти, а також інших визначних постатей національно-визвольної доби 1918–19 і 1938–39 рр. на Закарпатті.

В святкових заходах прийняли участь: народний депутат України Геннадій Москаль, який профінансував перевидання книжки спогадів Клочуряка «До волі», автор «Лицара волі», яке також готується до перевидання, професор Пряшівського університету Микола Мушинка, засновник музею Ст. Клочурака, в школі, де герой здобував початкову освіту, Андрій Вербʼящук, координатор ГПО «Українська справа», заступник голови ЛОО Спілки офіцерів України майор Володимир Тимчук, заступник Хустського міського голови Остап Бусачевський, постійний ініціатор заходів з популяризації слави Гуцульської республіки депутат Рахівської районної ради Едуард Зелінський, історик, заступник голови названої ради Петро Ференц, голова районного Руху Богдан Манівчук, який одним з перших долучився до національного пробудження 1980-тих рр., громадський діяч Олег Куцин із Тячева, гості-митці зі Львова солісти театрів Роман Ковальчук і Дзвенислава Чабан-Леус, які прибули завдяки підтримці ГПО «Українська справа» в особі п. Михайла Дуриша (м. Львів), а також повноваження надав письменник і космацький голова Дмитро Пожоджук. Присутні були і чимало ясінців і чорнотисянців з родини Степана Клочурака та яким небайдужа історія та сьогодення гуцульського краю.

Вечір пам'яті та презентація книги «До волі» були організовані у вигляді круглого столу, тож учасниками було ухвалено такі рішення:

1) Рахівській районній раді народних депутатів вжити заходів до присвоєння загальносвітній школі с. Чорна Тиса (Рахівського району) почесного імʼя Степана Клочурака (відповідальні – Петро Ференц, Едуард Зелінський);

2) Ініціювати перейменування в с. Чорна Тиса вулиці Центральної на вулицю Степана Клочурака (відповідальні – Андрій Вербʼящук, Роман Манівчук);

3) Подати пісню Романа Ковальчука на слова Василя Ґренджи-Донського «Мій срібний краю» на розгляд громадськості області, депутатів Закарпатської обласної ради на предмет її схвалення в якості гімну Закарпатської області (рішення прийняти під час фестивалю «КРАСНЕ ПОЛЕ КЛИЧЕ», який відбудеться 14-15 березня 2010 р. в м. Хуст (відповідальні – оргкомітет фестивалю та міська влада м. Хуста)

4) презентувати книжку "До волі" у Львові 14 березня 2010 р. (відповідальний - Володимир Тимчук)

5) в рамках вивчення історії України підготувати тематику уроків з історії Гуцульського краю для висвітлення в загальноосвітніх школах Рахівського р-ну (відповідальні – Микола Мушинка, Петро Ференц, Роман Манівчук);

6) передати книги "До волі" в усі бібліотеки Рахівського району (відповідальний – Ярослав Галас, Володимир Шепета)

7) Підготувати доповіді на всеукраїнську конференцію "Воєнна історія Галичини та Закарпаття" (Микола Мушинка)

Голова круглого столу
Микола Мушинка,
професор, академік НАН України

УХВАЛА
учасників заходів з вшанування пам'яті Степана Клочурака
та з нагоди презентації його споминів «До волі»

Заслухавши та обговоривши доповіді учасників заходів з вшанування пам'яті Степана Клочурака (1895–1980), який очолював Гуцульську республіку (8.11.1918–11.6.1919), що уможливила рішення русинів-українців тодішньої Угорської Руси (нинішньої Закарпатської області) про злуку спочатку з ЗУНР, а 21 січня 1919 р. з УНР в соборну державу, ухвалили:

1) звернутися до депутатів Львівської обласної ради, інших рад з проханнями:

- внести клопотання до Міністерства закордонних справ України щодо порушення Україною перед Румунією питання про упорядкування місць загибелі та поховань українців війська Гуцульської республіки, які загинули під Сиготом (тепер – Румунія) у січні 1919 р.;
- розглянути можливість виділити кошти в сумі 20 тисяч гривен для завершення документального фільму про Гуцульську республіку, який на сьогодні профінансований на 50%;
- з огляду на активізацію деструктивних русинських течій на Закарпатті передбачити у програмі підтримки книговидання антології творів-діячів Гуцульської республіки та Карпатської України, зокрема В. Ґренджи-Донського, О. Ольжича, С. Єфремова та ін.;

2) довести до відома громади та органів місцевої влади Рахівського району Закарпатської області побажання громадськості, що вшанувала пам'ять Степана Клочурака 14 березня у Львові, щодо відкриття до Дня незалежності України пам'ятників Степанові Клочуракові в с. Ясіня Рахівського району Закарпатської області та Степанові Бандері в м. Рахів Закарпатської області, перевидання книги відомого дослідника Миколи Мушинки «Лицар волі» про життя і чин С. Клочурака, а також фінансування фільму «Герої Срібної землі: забуті та невідомі»;

3) ініціювати створення громадської робочої групи істориків, які відпрацюють обґрунтування агресії Угорщини 14 березня 1939 року супроти Карпатської України як елемент Другої світової війни;

4) закликати істориків-фахівців і військових теоретиків підготувати матеріали до тематичного випуску по Закарпаттю у 20 ст. в рамках журналу «Цитаделя»;

5) звернутися до української творчої інтелігенції з проханням долучитися до популяризації маловідомих сторінок нашої минувшини через літературні, музичні, скульптурні та інші твори, телевізійні програми, зустрічі з молоддю.

14 березня 2010 р., Львів

*Ухвалено **одноголосно**. Присутні понад 70 осіб, серед них історики, громадські діячі, представники органів місцевого самоврядування Закарпатської та Львівської областей, митці. Серед підписантів ухвали:* полковник **Юрій Антоняк**, голова Центру національного відродження ім. Степана Бандери; **Михайло Ваврин**, депутат Львівської обласної ради, член виконкому ЛОО СОУ; **Богдан Галайко**, голова Львівської МОГО "Сокіл", к. і. н.; професор **Михайло Гнатюк**, член правління «СКТ «Гуцульщина» у Львові», д. філолог. н.; професор **Іван Головацький**, голова Громадської ради зі створення Музею визвольної боротьби України, д. біол. н.; **Любомир Горбач**, голова товариства пошуку жертв війни «Пам'ять»; **Олег Гринюк**, провідник Львівської обласної ОУН; **Михайло Дуриш**, голова правління ГО «Український чин»; **Андрій Зазуляк**, заступник голови Львівської ОО Української народної партії; **Тарас Каляндрук**, директор дирекції пізнавальних, обмінних, міжнародних програм та фільмовиробництва, к. е. н.; **Василь Коржук**, голова ГО «Суспільно-культурне товариство «Гуцульщина» у Львові»; **Олег Котис**, голова ЛМО "Українська народна молодь"; підполковник **Михайло Курман**, голова секретаріату ОУП «Єдність»; **Дзвенислава Леус**, заступник голови Української асоціації письменників Західного регіону; **Олександр Масляник**, головний редактор Гуцульського журналу "Гражда", заслужений журналіст України; **Андрій Микуш**, депутат Львівської обласної ради, член виконкому ЛОО СОУ; **Мирослав Нагірний**, координатор ГПО «Українська справа»; **Василь Павлюк**, депутат Львівської міської ради, заступник голови Всеукраїнського об'єднання «Свобода»; **Василь Петрик**, к. арх.; **Микола Пшевлоцький**, голова Української народної ради Львівщини, депутат Львівської обласної ради, заступник голови Львівської ОО КУН, к. геогр. н.; **Олег Романчук**, шеф-редактор журналу політології, футурології, економіки, науки та культури «Універсум», к. філолог. н.; **Роман Саляк**, голова Львівської ОО Спілки офіцерів України; **Олег Семенишин**, головний редактор суспільно-етнографічного журналу «Ґреґіт»; **Андрій Сова**, заступник директора Центру незалежних історичних студій, к. і. н.; **Ігор Степанишин**, голова правління Львівського відділення Інституту національного державознавства; майор **Володимир Тимчук**, письменник, заступник голови ЛОО Спілки офіцерів України, к. т. н.; **Петро Ференц**, голова Закарпатської ОО КУН, к. і. н.; **Олег Фешовець**, головний редактор Львівського мілітарного альманаху «Цитаделя», к. філос. н.; **Юлій Хвещук**, координатор Львівського ОВ Всеукраїнського благодійного фонду «Соборність»; **Богдан Чума**, доцент кафедри нової та новітньої історії ЛНУ імені Івана Франка, к. і. н.; **Тетяна Ядчишин**, координатор студентського братства Національного лісотехнічного університету *та інші*.

Голова ініціативної групи
Володимир Звонар,
член правління СКТ «Гуцульщина» у Львові

СХВАЛЕНО:
рішенням Львівської обласної ради
(LII сесія V-го демократичного скликання)
від 22 вересня 2010 року № 1310

ЗВЕРНЕННЯ
Львівської обласної ради[1]

Міністру закордонних справ України
Голові Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення
пам'яті жертв війни і політичних репресій

Пам'ять про наших попередників, тих, хто боровся за Україну – є запорукою гармонійного розвитку держави як сьогодні, так і в майбутньому. Впорядкування поховань військових діячів і вояків національних армій є звичною практикою серед усіх держав світового співтовариства. Тож Україна має обов'язок перед своїми вояками, забутими на довгі роки у зв'язку з бездержавністю.

Частково, на жаль дещо сповільнено, як свідчить аналіз, подібні заходи втілюються в рамках українсько-польської комісії, за результатами роботи якої упорядковано військовий меморіал у Пикуличах, військові поховання у Кракові та ще у кількох місцях Польщі, хоча загалом передбачено упорядкування понад сорока об'єктів у Польщі, де поховані українські вояки.

В той же час подібне питання стосовно упорядкування поховань і місць загибелі українців в іншій державі навіть не актуалізоване. Мова про Румунію, де в січні 1919 р. під Сиготом (тепер – Сігету-Мармацією), військо Української народної ради в Ясіню (пізніше – Гуцульської республіки, представники якої уможливили ухвалу віче в Хусті про злуку з Великою Україною 21 січня 1919 р.) прийняло нерівний бій з румунським військом.

Ось як про це описує учасник тих славних подій Степан Клочурак (1895–1980): «*Вічним сном заснули сини Гуцульщини, сміливі хлопці наших гір, борці за краще майбутнє свого народу, що віками мучився під ярмом чужих володарів. Від їх могил, мабуть, ані сліду не стало. Спочивають вони безіменно під Раховом, під Сиготом, в Трансільванії, в Україні і Ліпнику на Мораві…, їхні геройські подвиги золотими буквами будуть записані в історії визвольної боротьби нашого народу під Карпатами*».

Ці слова є водночас і вірними, і хибними. Так, від могил героїв-вояків слідів не залишилося. Але і золотими буквами їхні подвиги до цього часу не записані. Тому звертаємося до Вас з пропозицією підняти питання про впорядкування місць загибелі та поховання українців на території сучасної Румунії перед румунською стороною.

Про результати розгляду звернення просимо повідомити у встановлений законодавством строк.

Голова Львівської обласної ради
Мирослав Сеник

[1] Проект підготовлений і внесений Тимчуком В.Ю.

Офіційний мартиролог героїв, упорядкований Ясінянською селищною радою

Загиблі в часи І світової війни (страчені жандармерією австро-угорських військ)

Бронтерюк Дмитро, страчений 26 жовтня 1914 року
Гринюк Дмитро, страчений 24 жовтня 1914 року
Німчук Василь, страчений 24 жовтня 1914 року
Стеблюк Андрій, страчений 27 жовтня 1914 року
Струтинський Юра, страчений 26 жовтня 1914 року
Чавага Юра, страчений 27 жовтня 1914 року
Чуфищук Олекса, страчений 26 жовтня 1914 року

80 арештованих гуцулів засуджено на терміни 15 і 20 років

Опришківський загін 1914 року

Дуб'юк Михайло
Клочуряк Василь
Спасюк Юра
Фішерюк-Маріщук Михайло, ватаг
Цуперяк Василь

Акції:
- успішні замахи на жандармів австро-угорських військ: на цукрівці в Боркані (два жандарми), в Буковині (два жандарми), в Свидовці (два жандарми)
- напади на прикордонні застави

Вояки війська Української народної ради в Ясіню, які загинули в результаті бою у Сигітській Коморі, похоронені на цвинтарі в Сиготі (здійснили проф. о. Андрій Медвецький і його дружина Олена Грабарова)

Андрусяк Михайло
Гафтинюк, чотар
Гринюк Дмитро
Данилюк, залізничник
Калинюк Михайло
Климпуш Василь Василів
Москалюк Дмитро
Передарюк Михайло
Піпаш Дмитро
Пнівчук Михайло
Поп'юк Юра
Поповецький, чотар
Циганюк, чотар

імена трьох загиблих осіб не встановлено

смертельно поранені

Копанчук Василь
Рошійчук Іван
Рошійчук Василь
Сабадюк Микола

Загалом 18 ясінців загинуло під Сиготом і 39 було поранено.

Арештовані в Ясінях жандармерією румунських військ (впродовж 11–19 червня 1919 року) **вояки війська Української народної ради в Ясіню та які вивезені в Падську тюрму Сиготу**

Біланюк Михайло
Боднарюк Степан
Верб'ящук Михайло, ст. стрілець
Вербещук Михайло (Михайлів)
Дуб'юк Юра
Іванюк Дмитро
Кабалюк Юра
Климпуш Іван
Клочуряк Степан, поручник
Клочуряк Степан (ст.)
Кувік Василь
Ластовецький Іван
Німчук Дмитро
Рещук Курило
Чуфищук Василь

Гуцульську сотню УСС, котра прославилися у боях проти Красної армії та Білої армії генерала Денікіна у складі армії УНР сформував С. Клочуряк із звільнених ясінців, в які зголосилися й інші гуцули,зокрема з нашого краю – це:

Андрухович Микола, десятник
Гринюк Дмитро, чотар
Гундєк Іван, булавний
Климпуш Дмитро, десятник
Коржук Василь
Костюк Василь
Лесівський Дмитро
Лесюк Степан
Молдавчук Дмитро з Рахова, помер у Ліпніку від тифу
Москалюк Гриць
Пластуняк Василь, помер у Ліпніку від тифу
Попович Юра
Романчук Василь
Футинець Василь
Цуперяк Василь
Юрасюк Іван

Учасники національно-визвольної боротьби 1942-го – 1950-тих рр.

Бандусяк Дмитро – керівник проводу ОУН Закарпаття
Агип'юк Дмитро
Боклажук Олекса
Бровчук Олекса
Вербещук Микола
Габовда Михайло – референт зв'язку крайового проводу ОУН (в с.Ясіня)
Гринюк Степан
Гутелюк Катерина
Дячук Василь
Дячук Олена
Дячук Олена
Жураківський Михайло
Калинюк Дося
Капчук Василь
Киронюк Василь
Клочуряк Степан
Кувік Богдан
Куриляк Василь
Куриляк Дося
Куриляк Іван з Лопушанки
Куриляк Іван Іванович з Лазещини
Куриляк Михайло
Куриляк Параска
Куриляк Юра
Липитчук Василина
Липитчук Василина
Липитчук Олена
Лофердюк Анна
Максим'юк Микола
Максим'юк Юра
Микуляк Федір
Мочернак Василь
Мочернак Дмитро
Опаранюк Василь
Паращук Юра
Передарюк Іван
Попадюк Василь
Попадюк Михайло
Сергійчук Василина
Сергійчук Іван
Струтинська Олена
Суховія Василь
Тафійчук Іван
Тиміцька (Куриляк) Анна
Тиміцька Анна Дмитрівна
Тиміцька Марія
Тиміцький Дмитро
Тулайдан Михайло
Турецький Іван
Шведюк Михайло
Ялинюк Дмитро

Відомості про наукову конференцію «Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки»

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ, ОСВІТЯНИ, МИТЦІ, ЖУРНАЛІСТИ, ГРОМАДСЬКІ ДІЯЧІ, КОЛЕКЦІОНЕРИ, ФАХІВЦІ!

Міжнародна наукова конференція «Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки» є постійним науково-мистецьким заходом, що проводиться в жовтні в Ясінях серед ясінянознавців. За його результатами оприлюднюється збірка матеріалів.

Традиційні напрямки конференції:

1. Життя, побут, вірування, традиції та промисел племен в басейні верхів'я Тиси в період стародавнього світу та початку середніх віків.
2. Топоніміка в басейні верхів'я Тиси.
3. Етногенез гуцульського субетносу. Особливості розселення.
4. Боротьба горян з чужинцями (до кін. 18 ст.). Опришківський рух.
5. Українці (русини) Закарпаття та інших земель у внутрішній політиці Австрійської, пізніше Австро-Угорської, Османської та Російської імперій.
6. Військова повинність гуцулів в часи Австро-Угорської імперії та Чехо-Словаччини. Перша світова війна на теренах Гуцульщини. Холодна та вогнепальна зброя. Бартка.
7. Українська народна рада Ясіня. Гуцульське повстання. Діяльність Гуцульської республіки. Біографія членів Української народної ради Ясіня.
8. Літературне, художнє осмислення боротьби гуцулів Закарпаття за свободу і злуку з Україною.
9. Діяльність кооператив, «Просвіт», «Січей», Пласту та інших товариств, осередків політичних партій на Гуцульщині Закарпаття в І пол. 20-го ст.
10. Релігійні процеси на Гуцульщині у 18–21 ст. Олексій Карпато-Руський. Українське питання у сфері церковного укладу.
11. Карпатська Україна та гуцульський чинник. Друга світова війна і Гуцульщина. Діяльність ОУН періоду Карпатської України. Угорська окупація. Лінія Арпада. УПА на Гуцульщині Закарпаття. Складові Карпато-Дуклівської операції на Чорногоро-Свидовецькому напрямку.
12. Гуцульщина Закарпаття доби СССР.
13. Рахівщина періоду незалежної України.
14. Видатні постаті України та Гуцульщина Закарпаття. Відвідування, враження, творчість.
15. Видатні вихідці з Гуцульщини. Біографічні описи. Генеалогічні дослідження. Роди.
16. Закарпатська Гуцульщина на шпальтах газет України, СССР, Угорщини, Чехо-Словаччини, Польщі та інших держав в минулому та сьогодні.
17. Іншомовні видання про Гуцульщину. Місце Гуцульщини Закарпаття в розвідках українських етнографів, археологів, істориків та інших вчених.
18. Народні традиції та обряди Закарпатської частини Гуцульщини. Коляда. Вертеп. Великдень. Аркан. Фольклор. Мелос. Музичні інструменти.
19. Промисли та ремесла. Лісорозробка та лісосплав. Строї чоловічий і жіночий. Різьбярство. Ліжникарство. Вишивка. Ткацтво. Інші заняття.
20. Рослинний і тваринний світи у Чорногірському, Свидовецькому та Марамароському масивах. Життя та побут на полонинах.
21. Гуцульщина в кінематографі, художній літературі, інших жанрах мистецтва. Творчість краян
22. Світлини, полотна та іконопис Гуцульщини Закарпаття. Археологічні знахідки.
23. Географічні карти Гуцульщини.
24. Проблеми сучасної екології та рекреації. Природні катаклізми. Геологія ґрунтів. Надра. Кліматологія.
25. Геоінформаційні системи, мультимедійні технології, інформаційні ресурси мережі Інтернет для питань вивчення (висвітлення) Гуцульщини.
26. Освіта та виховання на Гуцульщині. Спорт і гарт в житті краян.
27. Емігрантський чинник в житті Закарпатської Гуцульщини. Проблеми зайнятості населення.
28. Говірки Закарпатської Гуцульщини. Гуцульщина в жартах і дотепах.
29. Гуцульські прояви в геральдиці, філателії, нумізматиці та інших сферах.
30. Ментальні та психологічні риси мешканців верхів'я Тиси.
31. Архітектура та інтер'єр в Ясінянській долині.
32. Знахарство. Цілительство.
33. Інформація про проведені заходи чи справи, пов'язані з краєм чи гуцульською тематикою.
34. Суспільно-політичні, соціально-демографічні й економічні аспекти, пов'язані з Закарпатською Гуцульщиною в 20–21 ст.
35. Досвід підготовки тематичних матеріалів для довідкових Інтернет-ресурсів: Вікіпедії, YouTube, соціальних мереж тощо.

Участь у конференції безкоштовна.

Для усіх авторів резервується один примірник збірки праць.

Оригінальні дослідження, а також цікаві та змістовні роботи учнівської (студентської) молоді будуть заохочені спеціальними призами, встановленими оргкомітетом.

КОНКУРС

ВУЦ «Струківська церква» оголошує конкурс на кращу працю про Струківську церкву, приурочений до внесення цієї пам'ятки народної архітектури до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Номінації конкурсу:

- дитячі та студентські праці на довільну тему;
- наукові дослідження згідно напрямів конференції;
- художні твори.

Склад журі, умови подання праць (творів), нагороди переможцям та інша інформація буде оприлюднена на сайті ВУЦ «Струківська церква».
Запрошуються доброчинці для формування призового фонду.

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ

1. Обсяг і кількість доповідей (тез), статей не обмежується. За подані відомості відповідає автор. Оргкомітет залишає за собою право скорочувати їх, а також відмовляти у друці у випадку використання в них виключно загальновідомих відомостей.

2. MS Word 2003. Формат аркуша – А4. Розмір полів – 2,0 см. Сторінки не нумерувати. Шрифт – Times New Roman, розмір кегля – 10, міжрядковий інтервал – 1, без переносів, абзац – 0,7.

3. Ім'я, прізвище автора (авторів) та назва статті, доповіді – перед текстом по центру жирними літерами, відокремити від тексту зверху та знизу вільними рядками. Рисунки та таблиці подавати в тексті (відокремивши вільними рядками). Вони повинні мати нумерацію та назви (жирним).

4. В кінці файлу – відомості про авторів: прізвище, ім'я, по батькові учасника (учасників), наукові ступені, вчені звання, організації (установи) та посади в них, поштову та електронну адреси, номер телефону.

5. Джерела: подати відповідно до рекомендацій ВАК, розмір кегля – 8.

6. Рисунки (світлини, ксеровідбитки) також подавати окремими файлами в форматі TIFF.

7. Матеріали для друку – українською (допускається використання діалекту). Мови конференції – українська, російська, угорська, польська, словацька, англійська, німецька, румунська.

8. Матеріали (роздруківку, CD диск) надсилати на адресу: Тимчуку Ю.Ю., вул. Визволення 54б, с. Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл., 90630.

Допускається е-листом: **gutsul.capital@ukr.net .**

Зразок оформлення:

Тактика дій боївок ОУН на Гуцульщині у II пол. 1940-х рр.

Дмитро Грубий

Восени 1939 р. колишні пластуни і вояки «Карпатської Січі» Дмитро Бандусяк-«Лопата»-«Арпад» (із с. Ясіня) і Михайло Габовда почали відновлювати мережу ОУН на Закарпатті.

Основною формою організації стала боївка у складі 3… 5 осіб, які замикалися на кущового провідника…

Відомості про автора: Грубий Дмитро Опанасович, к.і.н.; Центр краєзнавства Західного регіону, директор; адреса: Львів, вул. Гуцульська 11; е-пошта: gutsul.capital@ukr.net ; тел.

ПОЧЕСНИЙ КОМІТЕТ:

Дмитро ВАТАМАНЮК (смт. Верховина) (*за згодою*)
Антон ЗЕЛІНСЬКИЙ (Ужгород) (*за згодою*)
Василь КАЛИНЮК (Ясіня), заслужений працівник культури України (*за згодою*)
Орест КЛИМПУШ (Київ), к.т.н., Надзвичайний і Повноважний Посланник України 1-го класу (*за згодою*)
Василь КОРЖУК (Львів) (*за згодою*)
Василь КУХТА (Ужгород) (*за згодою*)
Микола МУШИНКА (Пряшів, Словаччина), д.філол.н., професор, академік (*за згодою*)
Василь НЕТЯЖЕНКО (Київ), д.мед.н., професор, член-кореспондент Академії медичних наук України, Заслужений діяч науки і техніки України (*за згодою*)
Дмитро ПОЖОДЖУК (с. Космач), Заслужений майстер народної творчості України
Любов СВОБОДОВА (Париж, Франція) (*за згодою*)
Йосип ФРАНЦ (Київ), д.мист., професор, Заслужений діяч мистецтв України (*за згодою*)

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ :

Юрій АНТКІВ (Львів)
Нестор БИБЛЮК (Львів), д.т.н., професор
Микола ГНАТЮК (Львів), д.ф.н., професор (*за згодою*)
Віталій ДОРОГАНЬ (шт. Арканзас, США), PhD
Василь ДЯЧУК (Ужгород), д.мед.н., професор (*за згодою*)
Ганна ІВАНЮК (Київ), к.пед.н., доцент
Юрій КУЛЬЧИЦЬКИЙ (Прага, Чехія) (*за згодою*)
Володимир ПІПАШ (Ужгород)
Петро ФЕРЕНЦ (с. Богдан), к.і.н.
Петро ШКРІБЛЯК (смт. Верховина)
Володимир ТИМЧУК (Львів), к.т.н., с.н.с. – заступник голови, секретар конференції

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Михайло БУНТУШАК, мол.
Едуард ЗЕЛІНСЬКИЙ
Юрій СУХОВІЯ
Юрій ЗВОНАР
Бийло МЕРКЛО
Володимир ТИМЧУК

ДО ВІДОМА БАЖАЮЧИХ ПРИЙМАТИ УЧАСТЬ У ЗАСІДАННІ КОНФЕРЕНЦІЇ

1. Автори оригінальних статей чи доповідей (для авторського колективу – один автор) забезпечуються безкоштовним проживанням і харчуванням в одному з готелів с. Ясіня на час конференції (за рекомендацією програмного комітету). Всі інші автори – учасники конференції будуть поселені та забезпечені харчуванням на пільгових умовах – до 100 грн./доба.

2. В с. Ясіня формується Науково-дослідний інформаційний центр «Гуцулія». Заохочуємо авторів з питань Гуцульщини до дарування до книгозбірні центру власних книжок, які в перспективі оцифровуватимуться та використовуватимуться для досліджень і популяризації. Заохочуються також зацікавлені особи, що мають у власних бібліотеках відповідну літературу для її дарування чи оцифровування.

3. Дозвілля: відвідування музеїв Гуцульщини; участь у фестивалі «Довбушева юшка»; гірський тур;

4. Вимоги до презентаційних матеріалів, якими супроводжуються доповіді: до 14 слайдів або більше, але з орієнтовним часом озвучення до 15 хв.

5. До почесного, програмного чи організаційного комітету можуть бути включені й інші зацікавлені особи. Відповідні пропозиції слід подавати секретареві конференції.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрієвська Тамара, старший науковий співробітник Музею народної архітектури та побуту у Львові
Антків Юрій, концертмейстер, педагог, викладач педагогічного коледжа Львівського національного університету ім. Івана Франка
Антоняк Марія, дизайнер, учасник Заслуженої хорової капели України "Боян" ім. Євгена Вахняка
Баранюк Ярослав, вчитель Видричанської ЗОШ І-ІІІ ступенів Рахівського району, член ГО «Пошук-Захід»
Близнюк Микола, поет Косівщини і Прикарпаття
Волощук Микола, к.біол.н., завідувач лабораторії Карпатського біосферного заповідника
Гаврош Олександр, журналіст, письменник, член Асоціації українських письменників, Національної спілки письменників України
Галайко Богдан, к.і.н., доцент НУ «Львівська політехніка», депутат Львівської міської ради, член постійної депутатської комісії молодіжної політики, спорту та оздоровлення
Дзвоник Надія, концертмейстер, педагог, краєзнавець
Звонар Юрій, член виконкому Ясінянської селищної ради, заступник голови ЗОГО "Гуцульська столиця", голова асоціації "Драгобрат-Олімпік"
Зелінський Антон, депутат Закарпатської обласної ради, почесний президент ФСК "Говерла" (Ясіня)
Зелінський Едуард, селищний голова с. Ясіня, голова ЗОГО "Гуцульська столиця", 0679158978
Каліберда Юрій, к.і.н., Дніпропетровська філія Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
Ключівський Юрій, голова ГО «Родина», історик, м. Прага
Коцан Василь, викладач кафедри історії стародавнього світу і середніх віків ДНВЗ «Ужгородський національний університет», завідувач відділом експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту. 88014, Ужгород, вул. Шахтарів 5, кв. 4; е-пошта: vasilkotsan@mail.ru. Тел. роб. (03122) 3-63-52
Крутяк Роман, учень СЗШ № 31 м.Львова (вул. Княгині Ольги, 104). Львів, вул.Жемчужнікова, 5/8; е-пошта: krut_roman@i.ua
Леус Дзвенислава, письменник, заступник голови Української асоціації письменників Західного регіону
Масляник Олександр, журналіст, публіцист, головний редактор Гуцульського журналу «Гражда», лауреат премії ім. В'ячеслава Чорновола (2008), член правління СКТ «Гуцульщина у Львові».
Меркло Бийло, вчитель історії та захисту Вітчизни Ясінянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 2, член ГО «Пошук-Захід»
Микуляк Іванна, журналіст часопису «Зоря Рахівщини»
Музиченко Ярослава, журналіст видання «Голос України»
Пагіря Олександр, к.і.н., заступник головного редактора журналу «Український тиждень»
Пилип Роман, кандидат мистецтвознавства; старший викладач Закарпатського художнього інституту. Ужгород, вул. Волошина 38; е-пошта: r.pulup@gmail.com
Пилип'юк Ярослава, журналіст часопису «Зоря Рахівщини»
Піпаш Володимир, науковий співробітник НДІ україністики УжНУ, депутат Закарпатської обласної ради
Попадюк Василь, учасник національно-визвольної боротьби доби ІІ світової війни, похований в с. Ясіня на цвинтарі Струківської церкви
Ромбай Тіберій, аспірант УжНУ (кафедра історії України), вчитель історії та правознавства (ЗОШ І-ІІІ ст. №4 м. Ужгорода). Ужгород, вул. Полонинська, 9; е-пошта: tibor13@meta.ua
Іванків Ігор, автор-фольклорист, артист Івано-Франківського драматичного театру, член правління ЗОГО "Гуцульська столиця"
Семенюк Людмила, прес-секретар ЛОО ВГО «Наша Україна».
Сологуб-Коцан Тетяна, старший науковий співробітник відділу експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту. 88014, Ужгород, вул. Шахтарів 5, кв. 4; е-пошта: tetyana.sologubkotsan@mail.ru. Тел. роб. (03122) 3-63-52.
Тимчук Володимир, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник; начальник науково-дослідної лабораторії інформаційних та геоінформаційних систем Академії сухопутних військ ім. Гетьмана Петра Сагайдачного, член СКТ «Гуцульщина у Львові». 79044, Львів, вул. Сахарова 29, кв. 2; е-пошта: voljuty@gmail.com
Тимчук Наталія, магістр філології; спеціалізована ЗОШ №4 з поглибленим вивченням словацької мови, вихователь ГПД; адреса: Ужгород, вул. Володимирська, 11А/12; е-пошта: natalya_tymchuk@ukr.net
Тимчук-Передарюк Олена, завідувач клубом культури с. Чорна Тиса
Ткач Микола, історик, краєзнавець, с. Ділове
Федько А.В., к.і.н., Дніпропетровська філія Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
Чучман Василь, викладач Львівського національного університету ім. Івана Франка, диригент Заслуженої хорової капели України "Боян" ім. Євгена Вахняка
Якимчук Роман, офіцер Збройних Сил України, капітан, начальник штабу в/ч у м. Ковель

ГРУПОВИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК СВІТЛИН

Виборювання свободи, правди, незалежності

"Возз'єднання" акт підписання гуцулами із УРСР 16
Гуцульська республіка – варта, 1919 р. 8
Гуцульська республіка –учасники повстання 97
Гуцульська республіка – члени У.Н.Р. в Ясіню 97,105
Карпатська Січ – одностріл, реконструкція Богуслава Любіва 67
Карпатська Січ – прикордонники, 1938/39 р. 67
Карпатська Січ – розстріляні січовики та окупанти 69
Карпатська Січ – січовики з комендантом Д. Климпушом 130
Карпатська Січ – січовики Рахова,1939 р. 68
Карпатська Січ – січовики Ясіня в Хусті, 19.II.1939 р. 66
Карпатська Січ – січовички Ясіня в Хусті, 19.II.1939 р. 77
Карпатська Січ – січовички 76
КарпатськаУкраїна – сойм 126
Окупантів зустріч на встановленому ними кордоні,1939 р. 69
Опришки 14,15,127
Пластовий курінь с. Великий Бичків (1924 р.) 62
Рахів, зима 1939 р. 69
УПА, невідомі вояки 63,105

Етнографічні світлини

Ансамбль пісні та танцю (II пол. 20-го ст.) 106,114
«Аркан» 108
Великодні гаївки (I пол. XX ст.) 128
Віче села 129
Подружжя ясінської долини (I пол. XX ст.) 37,109,119
Похорон в Ясінях (поч. 20-го ст.) 122
"Просвіта" товариство 124,127
Школа городська смт. Ясіня 127

Вишивка чоловічої сорочки 47
Вишивка, різновиди мотиву ромба та його елементів 41
Кептарі чоловічі та жіночі Закарпатської Гуцульщини 30,45
Кожухи чоловічі та жіночі 32
Куртки сукняні жіночі: кришиньик, сердак, лийбан, петик 35,45
Сорочки жіночі, різновиди крою 40
Уставки жіночих вишитих сорочок 43

Інтер'єр садиби-гражди (с. Ясіня, 19 ст.) 51,52,53,56,57,58
Садиба-гражда зі схемою забудови (с. Ясіня, 19 ст.) 49, 50
Хата зі схемою забудови (с. Ясіня, 19 ст.) 55, 56

Світлини творів мистецтв

Бартки сучасні з приватних музеїв 120,147
Вінтоняк Марія: митецький виріб із бісеру 141
"Гуцульська суєта", гобелен Н. Паук 114
"Довбуш молоденький", гобелен С. Шабатури 115
«Борканюк Олекса», пам'ятники 19,125
«Вахняк Євген» – художньо-меморіальна таблиця 86
«Випробування бажаючого вступити в опришки», В. Рогович 144
«Довбуш» (XVIII ст.), невід. авт. 147
«Довбуш» Яніни Петри 148
«Довбуш», пам'ятник перед Печеніжиним В. Борисенка 144
«Довбуш», скульптурний портрет М. Дідишина 147
«Карпатське опришківство», декоративна таріль 148
Козак Едвард, обкладинка для книги "До волі" 124
Коцка Андрій "На Гуцульщині", "Весна в Ясінях" 104
Меморіальна таблиця про місце народження Довбуша 144
Мініх Ріта 14,104
Музеї Довбуша 133,136
«Обстріл Хустського замку опришками Пінті», невід. авт. 14
Помф'юк Степан: митецький виріб із бісеру 141

Світлини архітектурних об'єктів

Апшинецька гать із відкритими шлюзами 65
Залізничний вокзал в с. Ясіня (I пол. 20 ст.) 123
Довбуша капличка, смт. Ясіня 14
Карпатоуського, прп. Олексія 83,111
Надвірна, храм Воздвиження Чесного Хреста 80
Преображенська (Плитоватська) церква 18 ст. 107,128
Рахів, храм Святого Духа 19
Різдва Богородиці, храм (с. Ясіня) 83
Струківська церква 1,106,128
Храм с. Ясіня (1920-ті рр.) 105

Документи

«Боян», хорова капела – афіші концертів, запрошення 83,87,92
«Велика коляда» (гуцульська) – наліпка на пам'ятний топірець 94
Вахняк Євген – пам'ятний конверт з маркою до 100-річчя 86
герби Гуцульщини (косівський), Ясіня 136
Гуцульська республіка: календарик 141
Карпатська Україна: Жіноча Січ – агітаційний плакат 78
Карпатська Україна: погашена поштова марка 123
прапори Гуцульщини, варіанти 136

Карти, схеми

Арпада лінії, схема побудови оборони ділянки в ур. Свидовець 16
Вишивальні осередки гуцулів Рахівського району, карта-схема 42
Оперативна карта, операція за здобуття Ясіня, 1944 р., фрагмент 17

Постаті

Бандусяк Микола 66
Баюрак Василь 15
Белень Михайло 101,133
Беркела Іван 100,111,133
Білосюк Іван 108
Бровчук Роман 111
Бунтушак Іван 95
Ватаманюк Дмитро 100,111,133
Вахняк Євген та пов'язані світлини 79,81,86
Верб'ящук Андрій 89
Волошин Августин 12,141
Гаюк Володимир 95,101,133
Дзвоник Надія, режисер-постановник 92
Дідик Андрій, засновник Пласту на Закарпатті 62
Дідишин Михайло 147
Довбуш Олекса 15,112,141,142,147,148
Дуб'юки, родини 112,125,128
Жураковська Галина 15,89,102
Звонарі, родина Володимира та Юрія 94,95,96,112,131,133
Зелінські, родина 15,83,89,94,95,100,103,108,109,111,112,120,131-134
Іванків Ігор 94,95,120,133
Кабалюк Юрій 105
Калинюк Василь 83,102
Карпатоуський, прп. Олексій (Кабалюк) 105,130
Климпуш Дмитро, брати Климпуші 125, 30
Климпуш Орест 111,133
Клочурак Степан 12,100,101,141
Ковальчук Роман 89
Коржук Василь 94,95,100,101,111,122,129,133,141
Крутяк Роман 144,147
Криниці Євгенія, Олександр 131
Курилях Михайло 115,120
Лофердюк Іоанн, священник 83,134
Масляник Олександр 94,103,133
Мартиненко Сергій 112
Молдавчук Андрій, священник 83,131
Москаль Геннадій 89
Мушинка Микола 89,100,101,133
Німчук Дмитро 9
Павлюк Василь 95
Павлович Юрій 112,131,133
Петьовка Василь 132,133
Рещук Марія 102
Сас Юрій 120,131,133
Свободова Любов 133
Спасюк Іван 95
Суховія Юрій 131,132,133
Тимчуки, родина 24,67,81,83,89,95,101,112,128,133,141
Тисовська Стефанія 76
Туцканюки, родини (в т.ч. Дячуки, Ключівські та ін.) 21,22
Чучман Василь 80,81,83,100,111,112
Шепета Володимир 94
Шорбан Василь 131,133
Янчіюк Олекса 105

Ясіня пам'ятне

«Говерла» Ясіня, ФСК – надія вболівальників 108,111,134
«Говерла», ФСК – атрибутика (емблеми, прапор), форма, 113
Косарі (I пол. 20 ст.) 110
Лісовий традиційний промисел 106,110
р. Чорна Тиса, витоки 121
Ясіня, Інтернет-ресурси 140
Ясіня на зимовому тлі Говерли та Петроса (I пол. XX ст.) 129

Колективні світлини:

«II Довбушева юшка» – біля пам'ятника О. Довбушу, 2011 р. 111
«II Довбушева юшка» – біля пам'ятника С. Клочураку, 2011 р. 100
«Боян», заслужена хорова капела ім. Є. Вахняка 83
"Велика ясінська коляда-2013" 132
Виконком Ясінянської селищної ради 131
"Вифлеємська зіронька" 132
«Гуцульська бринза» за ясінським рецептом 133

Громадські заходи

«Боян», заслужена хорова капела ім. Є. Вахняка – концерти 81,83
«Велика коляда» (гуцульська), Львів, 2012 р. 92,95
«Гуцульська столиця», ЗОГО – презентація, символіка 120
«Колос», спортивне товариство, збірна Ясіня у Ворохті 108
«Лісоруб», смт. Великий Бичків на «Великій коляді» у Львові 94
«Трембіта» з Лазещини серед курсантів військової академії 95
«Трембіта» з Лазещини у Львові, Львівській міській раді 95,96
«Художники Закарпатської Гуцульщини» – презентація 103
«Felicio», Надвірна 81,83,95
Гуцульської республіки святкування – концерт, хода 15,111,141
Космацькі фольклорні колективи – розколяда біля храму 94
прапор з Ясіня на найвищій точці Африки 111
с. Чорна Тиса: відзначення 120-ї річниці С. Клочураку 89

Зб. наук. пр., краєзн. розвідок, рефератів і публіц. матер. за результ. І наук. конф.
«Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки» (Ясіня, 20 жовт. 2012 р. Упор. – Тимчук В.Ю.)

ЗМІСТ

Тимчук В. Від упорядника. Ясінялогія 3
СТРУКТУРА ВИДАННЯ 4
Визнання (Струківська церква – у списку Юнеско) 4
Привітання (голови оргкомітету конференції, селищного голови с. Ясіня, голови ЗОГО «Гуцульська столиця» Е. Зелінського) 5
Тимчук В., Зелінський Е. Вступне слово 6

Частина І.
НАУКОВІ СТАТТІ ТА КРАЄЗНАВЧІ РОЗВІДКИ
ЗВИТЯГА
Тимчук В., Тимчук Н., Якимчук Р. Військово-політичні аспекти діяльності С. Клочурака у 1914–19 рр. 7
Каліберда Ю., Федько А., Федько Ю. Гуцульська республіка у боротьбі за незалежність (листопад 1918 – червень 1919 рр.) 13
Зелінський Е. Опришківський рух на Закарпатті 14
СИМВОЛІКА ТА ПАМ'ЯТЬ
Меркло Б., Ткач М., Баранюк Я. Залишаться у пам'яті вічній 16
Ключівський Ю. Держава починається з Родини 20
МИСТЕЦТВО ТА КУЛЬТУРА
Тимчук Н. Побутово-соціальна спрямованість коломийок Ясінянської долини середини XX ст. 24
РЕМЕСЛА. ПОБУТ. ЗВИЧАЇ
Коцан В. Традиційний плечовий і верхній одяг гуцулів Рахівщини середини XIX – першої половини XX ст. 28
Пилип Р. Традиційна вишивка на одязі гуцулів Рахівщини XIX – першої половини XX ст. 39
Сологуб-Коцан Т. Народне будівництво та побут ясінянських гуцулів XIX – першої половини XX ст. (на прикладі експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту) 48
Андрієвська Т. Деякі аспекти будівництва народного житла Рахівського району Закарпатської області (другої половини XIX – поч. XX ст.) 59
ДОСЛІДЖЕННЯ КАРПАТСЬКОГО КРАЮ
Звонар Ю. Діяльність пластунів на Закарпатті після 1919 р. 62
Ткач М. Рахівщина і німецькі переселенці 64
Галайко Б. Карпатська Січ – національна армія незалежної Карпатської України 66
Дочинець М. Уривок з роману «Бранець Чорного лісу» 70
Ромбай Т. Селянські повстання у північно-східній Угорщині за участю русинів (1604–1703 рр.) 71
Пагіря О. Формування та діяльність «Жіночої Січі» в Карпатській Україні у 1939 р. 74
ВИСОКЕ МИСТЕЦТВО
Чучман В. Гуцульська тематика в творчій діяльності заслуженої хорової капели України «Боян» імені Євгена Вахняка 79

Частина ІІ.
ПУБЛІЦИСТИКА
ЗАХОДИ СЬОГОДЕННЯ
Тимчук-Передарюк О. Слово про гуцульський здвиг 88
Леус Д. Герої Карпат 89
Дзвоник Н., Антків Ю., Бунтушак І. XIII Різдвяний фестиваль «Велика коляда» – Гуцульська 92
Музиченко Я. Гуцульська республіка. В Ясині відзначають 90-річчя приєднання гірської міні-держави до Великої України 96
Семенюк Л. Відсвяткували 90 років Гуцульської республіки 97
Піпаш В. Гуцульська республіка – унікальна сторінка державотворення 98
ВШАНУВАННЯ КРАЯН
Масляник О., Нитка В. Монумент на тлі епохи: Відкрито пам'ятник президенту Гуцульської Республіки 99
Бойчук В. Віват, маестро! 101
Пилип'юк Я. „Життєвий уиванець" додасть життєвої наснаги у скарбничку душі Марії Рещук 102
Волощук І. Пісня серед літа. Презентація книги «Художники Закарпатської Гуцульщини» 103
ЗВІДУСІЛЬ – ПРО ЯСІНЯ
Гаврош О. Гуцульська метрополія 105
Тугай Л. Українська сакральна спадщина – цінність Європи 106
Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі 106
Микуляк І. Яблуневий сад з благодійним наміром 107
Поповнення Червоної книги Українських Карпат 107
Микуляк І. "Казкова олімпіада" на Драгобраті 107
Успіх майбутніх олімпійців 108
ПОЗИЦІЯ ЩОДО НАБОЛІЛОГО
Зелінський Е. Ясіня крізь сучасне, минуле, майбутнє 109
Зелінський А. «Говерла» – наш чемпіон»: наш шлях до мети 113
ДОСВІД З ТАМТОГО БОКУ ПЕРЕВАЛУ
Поціловані гуцульською Терпсихорою 114
Антоняк М. Гуцульські гобелени 115
Масляник О. У книжці переплетено душу, серце, долю 115
Данилюк А. Як творився генплан львівського скансену 116
Осмак Л. Шкіряні народні промисли у фондовій збірці Музею народної архітектури та побуту у Львові 117
РАРИТЕТИ – «Було колись…»
Бачинський Л. Початки пласту на Закарпатті, 1927 р. 120
Спалах Української державності у Срібному Закарпатті, 2009 р. 120
Іванків І. «Гуцульська столиця» взяла старт 120
Волощук М. Нащадки італійців на Гуцульщині 121
Попадюк В. Ясіня у світлі вікової традиції 121
ЗАСВІТЛИНО НА ВІЧНО
Січовики – творячи історію 130
У вічну путь – християнське сприйняття 130
Заходи Ясінянської селищної ради та активу ЗОГО «Гуцульська столиця» 131

Частина ІІІ.
ДИСКУСІЇ. ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ. РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ
Тимчук В. До питання про гуцульський прапор 135
Тимчук Н. «Музичні інструменти гуцулів» – друкований скарб мелодій гір 137
Топоніми Ясінянської долини 139
Грубий Д. Зовнішні атрибути мовного питання в центрі Європи 140
Тимчук В. До питання про інтелектуальну творчість 141
Тимчук Н. «Мальована кераміка Косова і Пістиня XIX – початку XX століть» 142
Тимчук Н. «Гуцульські художні вироби з металу» (кін. XVIII – поч. XX ст.) 142

Частина ІV.
ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКІ РОЗВІДКИ
Крутяк Р. Стежками опришків на Гуцульщині 143

Частина V.
ТВОРЧІСТЬ: СУЧАСНА і САМОБУТНЯ
Тимчук-Передарюк О. Ясіня 149
Драгомирецький А. Пісня про Ясіня 149
Зелінський А., Селменська Н. Гімн «Говерли» 149
Тимчук В. Гуцулії повстання 149
Підгірянка М. Рідний край 149
Пісня про Довбуша 149
Близнюк М. Олекса Довбуш (уривки) 150
Нетяженко В. Карпати 150
Христенко О. Ясіня 150
Климпуш О. У моєму селі Ясіні 150
Юзва Р. Гуцульщина 150
Чир Нестар. Гуцули 150
Микосовський М. Мов знов народжуюсь в Карпатах 151
Вільха Д. Карпати (уривок) 151
Крісман Н. Карпатські полонини 151
Крісман Н. Наснились мені Карпати… 151
Тимчук В. У підніжжя Близниць я тебе наздогнав 151
Тимчук В. Фата моргана 151
Тимчук В. Пробіг мошкар 151
Тимчук-Передарюк О. Ой красива в нас Говерла 151
Тимчук-Передарюк О. Ой кувала зозулечка 151
З ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОЛИЦІ КЛАСИКІВ
Грушевський М. На горах 152
Федькович Ю. Гуцулка 153
Гординський С. Легенди гір 153
Гординський С. Три вітри 153
Матіос М. ...о, так 153
Колос (Кошак) І. Весно юнацька 153

ОФІЦІЙНО! НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЗВЕРНЕННЯ, ЗАЯВИ, УХВАЛИ
Звернення депутатів Рахівської районної ради V скликання до Президента України у підтримку клопотання Закарпатської обласної державної адміністрації та рішення Закарпатської обласної ради щодо присвоєння звання Героя України (посмертно) Клочураку Степану Степановичу 154
Ухвала учасників вечору пам'яті героїв – презентації книги спогадів Степана Клочурака «До волі» в с. Чорна Тиса 155
Ухвала учасників заходів з вшанування пам'яті Степана Клочурака та з нагоди презентації його споминів «До волі» 156
Звернення Львівської обласної ради до Міністра закордонних справ України, голови Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення пам'яті жертв війни і політичних репресій 157
Офіційний мартиролог героїв, упорядкований Ясінянською селищною радою 158
Відомості про наукову конференцію «Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки» 159
Вимоги до матеріалів 160
Відомості про авторів 161
Груповий тематичний покажчик світлин 162

Зб. наук. пр., краєзн. розвідок, рефератів і публіц. матер. за результ. І наук. конф.
«Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки» (Ясіня, 20 жовт. 2012 р. Упор. – Тимчук В.Ю.)

Наукове видання

Ясіня.

Ясіня – столиця Гуцульської республіки… і не тільки

Збірка наукових праць, краєзнавчих розвідок, рефератів і публіцистичних матеріалів за результатами І наукової конференції
(Ясіня, 20 жовтня 2012 р.)

Упорядник – ***Володимир Тимчук***

За достовірність наданого матеріалу, фактів, цитат та інших відомостей відповідальність несе автор (автори) або упорядник.

Електронний додрукарський варіант.
Відрізняється від друкованого видання виправленими неточностями.

Атрибути виданої праці:
назва на палітурці – «Ясіня у гомоні століть»

Видавництво "СПОЛОМ" 79008 Україна,
м. Львів, вул. Краківська, 9.
Тел./факс: (380-32) 297-55-47.
E-mail: spolom@mail.lviv.ua.
Свідоцтво держреєстру:
серія ДК, № 2038 від 02.02.2005 р.

Підписано до друку 19.08.2013 р.
Формат 60×84/8. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 17,67

Друк: СПД Кичма І.В.
79036, Львів, вул. Зелена, 162
Свідоцтво держреєстру: № 083613 від 18.08.2008 р.

Видано накладом понад 1000 прим. (шеф-редактор – Олександр Масляник)